

בסיעתא דשמיא

חג הפסח
בהלכה ובאגדה
עם הגדה של פסח

עבודת שלישיית
ניסן ה'תשס"ז

החוברות שיצאו לאור בהוצאה זו בסיעתא דשמיא

- * **השבת בהלכה ובאגדה - ב' חלקים** הלכות שבת המעשיות, בצרוף דברי אגדה להבנת מהותה וחשיבותה של שבת קודשנו.
 - * **הטהרה בהלכה ובאגדה** הלכות טהרת המשפחה מבוארים בלשון ברורה וקלה. מותאם אף למתחילים בשמירת הטהרה. בצרוף דברי אגדה משולבים בשאלות אקטואליות, סיפורים ודברי חז"ל. כל החוברת בפורמט צבעוני מרהיב עין.
 - * **הלכות סעודה.**
 - * **הלכות כשרות המטבח.**
 - * **הימים הנוראים בהלכה ובאגדה** עם הסבר וחיוזק נפלא לימים אלו, בצירוף עשרות משלים וסיפורים המושכים את הלב.
 - * **ימי החנוכה בהלכה ובאגדה** עם סיפור נס חנוכה ממקורות היסטוריים, מרתק במיוחד. מעשה יהודית ועוד.
 - * **ימי הפורים בהלכה ובאגדה** סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל, בלשון מרתקת עם הרבה מאוד חידושים מעניינים. וכן הרקע למלכות אחשורוש. כולל מגילת אסתר.
 - * **חג הפסח בהלכה ובאגדה** סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית, מעניין ומרתק מאוד גם לליל הסדר.
 - * **חג השבועות בהלכה ובאגדה** עם סיפור מתן תורה, וכן מגילת רות משולבת בסיפורי המגילה עפ"י מדרשי חז"ל, שובה לב.
 - * **ארבע התעניות ובין המצרים בהלכה ובאגדה** עם סיפור חורבן בית ראשון ובית שני בהרחבה. המאורעות שארעו בכל אחת מארבע התעניות. עשרה הרוגי מלכות. הכותל. ביאת המשיח ותחיית המתים. מרתק ונוגע ללב.
 - * **מצוות הארץ בהלכה ובאגדה** הלכות שמיטה, חלה, כלאים, עורלה, תרומות ומעשרות, יישוב ארץ ישראל. עם דברי אגדה נפלאים על טעמי המצוות, הסברים וסיפורים.
- ניתן להזמין הקדשה על הכריכה לרפואה, להצלחה וכד', או הקדשה למוסדות וארגונים, כחודש וחצי לפני כל חג. מחיר כל חוברת: 3 ₪ בלבד. הטהרה - 5 ₪.**

לפרטים, ברורים והזמנות, טלפון: 04-9988996 0522-813833

נקודות מכירה לכמויות קטנות בלבד:

אלעד - 054-8422891

ירושלים - 02-5822821

ביתר עילית - 02-5800495

כל הזכויות שמורות

חוברות אלו יוצאות לאור למטרת זיכוי הרבים בלבד, וללא מטרת רווח כספי. אי לכך, אין לרכוש אותן למטרות מסחר.

תוכן העניינים

שער האגדה

4.....	הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים.....
5.....	אברהם העברי.....
9.....	ריבוי על טבעי במצרים.....
13.....	הולדת משה.....
16.....	שיעבוד בני ישראל במצרים.....
21.....	משה - מושיעם על ישראל.....
26.....	עשר המכות.....
57.....	יציאת מצרים.....
59.....	קריעת ים סוף.....
84.....	על אמיתות הניסים [פפירוס איפואר].....

שער ההלכה

87.....	חודש ניסן.....
90.....	הכשרת כלים.....
94.....	כשרות המצרכים.....
98.....	איסור השהיית חמץ.....
99.....	בדיקת חמץ.....
104.....	בעור חמץ.....
105.....	תענית בכורות.....
106.....	ערב פסח.....
108.....	ערב פסח שחל בשבת.....
110.....	תפילת ערבית של ליל פסח.....
111.....	עריכת ליל הסדר.....
119.....	מהלכות יום טוב.....
122.....	מהלכות חול המועד.....
126.....	מהלכות ספירת העומר.....

129.....	הגדה של פסח עם באור נחמד מאיר עיניים.....
----------	---

לתועלת המעיינים:

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, גם לבני אשכנז וגם לבני ספרד. לבד ממהלכות שבארנו בהם במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד. העמודים המסומנים בהלכות ב- (), הם לפי הספר חזון עובדיה הלכות פסח. דברי האגדה שנכתבו בס"ד, הינם על פי דברי רבותינו במדרשים ובמפרשים, ומהספר מעם לועז. ספור יציאת מצרים (עמודים 58-9) נלקח מתוך הספר מטעמי השולחן להרה"ג משה לואיס שליט"א וברשותו. אנו מברכים אותו על אדיבותו ואהבתו לזיכוי הרבים. יישר חילך לאורייתא. הרחבה ומראה מקומות בסיפור יציאת מצרים, ניתן לראות בתוך ספר מטעמי השולחן. ביאור ההגדה באדיבותו של הרה"ג בנימין סגרון שליט"א. יישר חילו לאורייתא.

שער האגדה

הקדמה - חשיבות סיפור יציאת מצרים

יציאת מצרים - יסוד האמונה

במצוות רבות מזכירים אנו "זכר ליציאת מצרים": בקידוש, בקריאת שמע, בתפילין, ועוד. אולם פעם אחת בשנה, בליל הסדר, מצוה עלינו לא רק לזכור את יציאת מצרים, אלא לספר. "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

אומר "ספר החינוך" (מצוה כא): "משורשי מצוה זו, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ואמונתנו, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא, ובידו לשנותם כפי שיחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים. הלוא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת ה' ברוך הוא".

אופן הסיפור

כתב בספר יסוד ושורש העבודה: "מצות עשה של סיפור יציאת מצרים בלילה הזה, הוא על כל איש מאישי ישראל עם קדוש, אף אם הוא יחידי על שולחנו... עיקר מצות הסיפור היא לבניו ולבני ביתו, להודיע להם גבורותיו יתברך... לפרסם להם גודל הנסים וגבורות ונפלאות של בוראנו, יתברך שמו ויתעלה. ולא די לפרש להם כלליות הנסים מה שכתוב בהגדה, אלא לפרט ולבאר באר היטב כל נס ונס, על פי מה שנמצא כתוב בגמרא ובמדרשים. וראוי לכל יודע ספר, מקודם פסח לחפש בכל הספרים... ולספר פרטיהם לבני ביתו בליל שימור פסח, כדי להגדיל בעיניהם הנס, ויתנו בליבם יותר שבח והודיה לבורא יתברך שמו ויתעלה".

ואומר הזוהר הקדוש: באותה שעה מכנס הקב"ה לכל הפמליא שלו. ואומר להם, לכו ושמעו סיפור השבח שלי שמספרים בני אדם ושמחים שהוצאתים ממצרים. אז מתקבצים כולם ובאים ומתחברים עם ישראל, ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם, ובאים הם ומודים להקב"ה על כל הנסים והנפלאות שעשה לעם ישראל, ומודים לו על העם הקדוש שיש לו כאן בארץ שמחים בחדוה בכל זה. ובוזה מוסיפים כח וגבורה למעלה.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

בגמרא אמרו, כי בסיפור יציאת מצרים, יש להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד? "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". עלינו להבין שכל שעבוד מצרים והגאולה שבאה לאחר מכן, הכל כדי שנזדכך מן העבודה זרה שדבקה בקודמים לאבות העולם, תרח אביו של אברהם אבינו וכל בני דורו, ונתקרב אל הקב"ה.

אברהם העברי

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו...

קודם שנולד אברהם אבינו, היה נמרוד מולך על כל העולם, והיה מכיר את ריבונו, ומתכוון למרוד בו. וסחף עמו את כל אנשי הדור לעבוד עבודה זרה ולהאמין באלילים. לנמרוד היה שר חשוב, משנה למלך, בשם תרח, אשר דבק בנמרוד ובאליליו. והנה נולד לתרח בן בשם אברם [לימים הוסיף ה' אות על שמו ונקרא שמו אברהם]. באותו לילה שבו הוא נולד, ראו חכמי נמרוד שכוכב גדול יוצא מן המזרח ובולע 4 כוכבים מארבע רוחות העולם. הם האמינו כי החלום מראה על ילד שנולד, שעתיד להרוג מלכים ולרשת את ארץ כנען. למחרת באו החכמים וספרו לנמרוד: בלילה היינו בביתו של תרח, שהזמין אותנו למשתה בנו הנולד לו. אחרי המשתה יצאנו לחצר לטייל, והנה אנו רואים כוכב אחד עולה ממזרח ובולע 4 כוכבים. בודאי הכוונה לבנו הנולד של תרח שעתיד לכבוש את העולם ולבטל את אמונתך. כדי להקדים תרופה למכה אנו מייעצים לך לפצות את תרח בכסף, ולהרוג את בנו, טרם יהיה מאוחר.

סוס תמורת שעורים?

שמח נמרוד בעצה שנתנו לו, ומיד קרא לתרח. אמר לו: בן נולד לך הלילה. תנהו לי כי אני רוצה להורגו, אולם אתן לך כפיצוי - בית מלא כסף וזהב. השיב תרח ואמר: כל מה שתאמר לי, אדוני המלך, אעשה. המשיכו המלך ומשנהו לדבר עוד שעה ארוכה על עניני המלוכה, ואחר כך אמר תרח לנמרוד: הלילה הגיע אלי אדם שהציע לי עסקה, שאני אתן לו במתנה סוס יפה מאוד, ובמקומו הוא יתן לי בית מלא שעורים. עניתי לו כי איני יכול להשיב לו דבר לפני שאשאל אותך. שמע זאת נמרוד ותמה על תרח: אם אתה מנהיג את מלכותי בשכל צר שכזה, היא בודאי עתידה להחרב תוך זמן קצר. איך עולה בדעתך להחליף סוס יקר תמורת שעורים. ולמי תתן את השעורים אם אין לך סוס?!

נתן לו תרח לכולות בו את כעסו, ואז אמר לו: אם כך אתה כועס על החלפת סוס בשעורים, אם כן מה צריכה להיות הרגשתי כשאתה מבקש ממני את בני היקר תמורת כסף? אם אתה הורגו, לשם מה אני זקוק לכסף, ומי יירש אותי? לשמע הדברים כעס נמרוד מאוד, ובחמתו צוה להרוג את תרח. כיצד אתה מעיז לבוא אלי בדברי תוכחות ומשלים? הודעק נמרוד. נפל תרח לרגליו ואמר לו: בצחוק דברתי, שהרי בודאי אני מוכרח לעשות רצונך. אבל תן לי שהות של שלושה ימים כדי שאדבר עם אשתי, אולי אפייסה במתנות ובמילים טובות עד שתסכים.

נתן לו נמרוד שהות כאשר בקש, וביום השלישי שלח אליו התראה: אם אינך ממלא את בקשתי, אשרוף את כל בני משפחתך! כשראה תרח כי אין מפלט, חיבל תחבולה: היתה לו שפחה אחת שילדה בן באותו לילה שבו נולד אברהם. לקח תרח את בן השפחה, ומסרו לידי נמרוד. מיד הרג נמרוד את התינוק בהתלהבות רבה, ונתן לתרח כסף רב כפי שהבטיח, ובוז נחה דעתו ושכח מכל הענין.

מיהו בעל הבירה?

גדל אברהם התינוק הקטן, ובהיותו בן 3 שנים התחיל לחקור בדעתו כדי לדעת מי ברא את השמים ואת הארץ. הסתכל בשמים וראה את השמש זורחת בעוז. חשב אברהם כי

בודאי השמש חזקה מכולם והיא בראה את הכל, מיד ערך תפילתו אל השמש. כשהחשיך היום, שקעה החמה במערב, ובמקומה באה הלבנה, כשכל צבא הכוכבים מלווה אותה. היה סבור אברהם כי הלבנה "ניצחה" את השמש, והיא מלך העולם, וכל הכוכבים הם משמשיה. באותו לילה ערך תפילתו אל הירח. למחרת ראה והנה שוב השמש זורחת והלבנה הסתלקה!! אמר בלבו: נראה כי לא זו ולא זו בראו את השמים והארץ! הלך לתרח אביו ושאל אותו, מי ברא את השמים והארץ? הביא לו תרח עבודה זרה בידו ואמר לו: זהו האל שברא אותך ואותי ואת כל העולם. הלך אברהם לאמו ובקש ממנה להכין מאכלים טובים כקרבן עבור העבודה זרה. כשהכינה אותם, הלך אברהם והביא אותם לפני הפסל, וראה כי באותה צורה שהניחם לפניו, כך מצא אותם אחר כך, והבין שלא יתכן כי הפסל ברא את השמים והארץ. לא מצא אברהם מנוח לנפשו, וחיפש בכל כוחו את אדון העולם. ומפני שהיה עמל רבות להכיר את ה' יתברך, שרתה עליו שכינה, ונתן הקב"ה בלבו להבין את מציאותו.

"שהם משתחוים להבל וריק..."

כשראה אברהם את אביו ואמו שהם אדוקים בעבודה זרה שלהם, לא רצה להיות עמדם עוד, והלך לשיבת נח ושם, שם למד תורה במשך שנים רבות. בהיותו לומד שנים מרובות כל כך בחשק גדול ובמנוחת הנפש, נעשה חכם גדול, והשיג בדעתו שכל הדור ההוא שקוע בטעות העבודה זרה, שהם עובדים לצורות עץ ואבן, וכשהגיע לגיל 40 כבר היתה לו הכרה ברורה ויסודית בידעת ה'.

כיון שהכיר אברהם [ה' הוסיף לו על שמו את האות ה'] את האמת, התחיל לערוך דין ודברים עם אנשי מדינתו, שהדרך שהם הולכים בה, אינה דרך האמת, ואין ראוי לעבוד לאלילים אלא רק לאלוהי העולם האמיתי, בורא שמים וארץ, וראוי לאבד ולשבר את כל הצלמים. היה אברהם אבינו לוקח שני צלמים, קושר אותם בחבל, ומוליך אותם ברחובות העיר כדרך הסוחרים, והיה מכריז: "רוצה אני למכור אליל שאין בו מועיל. פה לו ולא ידבר, עינים לו ולא יראה, אזנים לו ולא ישמע, ולא יהלך ברגליו".

בחנות הפסלים

לתרח, אביו של אברהם, היתה חנות לממכר פסלים. יום אחד, הוצרך תרח לנסוע לעיר רחוקה לרגל עסקיו, והוא מינה את בנו אברהם למלא את מקומו במכירת הפסלים. הגיע לחנות אדם לקנות פסל, אמר לו אברהם: בן כמה אתה, אדוני? אמר לו: בן חמישים. אמר אברהם: הפסל הזה שאתה רוצה לקנות - לפני יומיים עשה אותו אבא שלי. אוי לך שאתה בן חמישים ורוצה להשתחוות לפסל בן יומיים. קיבל האיש את הדברים, והלך לו. כך היה אברהם אבינו משכנע את כל הלקוחות באפסיותה של עבודת האלילים.

והנה, הגיעה אל החנות אשה ישישה ובידה מגש מלא תקרובת לעבודה זרה, מטעמים חשובים ומאכלים טעימים לכבוד הפסלים. ניסה אברהם לשכנע אותה בדרך ששכנע את כולם, שהפסלים הם הבל וריק, אולם הזקנה לא קבלה את דבריו. היא הניחה את המגש והלכה לה. מה עשה אברהם? לקח את המגש והניחו לפני הפסל הגדול. לקח פטיש וניפץ את כל הפסלים שהיו בחנות, מקטן ועד גדול, רק את הפסל הגדול השאיר שלם, וקשר את הפטיש לידו.

כשחזר אביו תרח לחנותו, חשכו עיניו, כל הפסלים שבורים לרסיסים! "מה עשית?!" צעק על אברהם בנו בחימה שפוכה. התנצל אברהם ואמר: מצטער אבא, לא היתה לי שום כוונה רעה, אינני אשם במה שקרה. באה לכאן סבתא זקנה אחת והביאה אוכל לפסלים, ואז רצו הפסלים לאכול לפני הפסל הגדול. הושיט הפסל הגדול את ידו בועם ושבר את כולם, על שלא היה להם דרך ארץ לכבד אותו קודם. והנה הפטיש עדיין נמצא ביד שלו, ואם אינך מאמין לי, בוא נלך ונשאל אותו מה בפיו.

התגבר כעסו של תרח יותר, ואמר לו: שקרן!! הרי אלילים אלו, אין רוח בהם, ואינם יכולים לדבר, כי הם עשויים עץ ואבן. איך אתה מנסה 'למכור' לי כאלו 'סיפורי סבתא'? אמר לו אברהם: אבא, וכיצד אתה מאמין שהם אלה שבראו את השמים והארץ, בשעה שאינם יכולים לנוע ממקומם? מה טעם שאתה ממשיך לעובדם? אוי לכל הדור הזה שהולכים אחר ההבל, ואינם מטים אוזן לשמוע את האמת. דע כי רע ומר יהיה סופם של עובדי העבודה זרה, כמו שאירע לדורות שעברו - דור אנוש ודור המבול - כי בגלל עבודה זרה אבדו מן העולם. לכן אבקשך אבי, אנא, שמע לקולי, וחדל מלעבוד לאלילים!

אברהם מתייצב לפני נמרוד

קצף תרח על 'חוצפתו' של אברהם, הלך מיד לנמרוד ואמר לו: יש לי בן אחד שהוא סורר ומורה. הוא יושב ולומד תורה זרה זה הרבה שנים, ומספר שיש אל בעולם שהוא אמת, ואתה משקר ומכזב. קרא מיד לנמרוד לאברהם, ואמר לו: מדוע אתה מבלבל ומטעה את לב העם? דע כי אם תמשיך בדרך זו רע ומר יהיה סופך! אמר לו אברהם: אני רואה שהשמש יוצאת כל יום במזרח ושוקעת במערב. אולי יש לך כח לשנות את מהלכה - שתזרח במערב ותשקע במזרח? אם תעשה כן אודה בך ואשתחוה לך. ואם לא, דע לך, כי האל שנתן בי כח לשבור אלילים, הוא יתן לי כח להרוג אותך.

נמרוד, כששמע דברים נועזים אלו, הזדעזע כולו, ושלח את אברהם לבית הסוהר כשהוא כפות. הוא צוה לשומרים שיתנו לו רק לחם בלי מים. שהה אברהם אבינו בבית הסוהר שנה אחת, ובא המלאך גבריאל ועשה לו מעיין של מים.

הכנת כבשן האש

שמע נמרוד, כי אברהם עודנו בחיים, כינס את כל חכמי עירו ושאל אותם: מה משפטו של אברהם שביזה את המלך ושבר את הצלמים? דנו בענין, ויצא דינו להשרף. מיד יצא כרוז בכל העיר: מי שהוא מאוהבי נמרוד, צריך להביא מטען של עצים. כך הביאו אנשי העיר מטענים של עצים במשך 40 יום, את כל העצים אספו בכפר אחד, שנקרא לאחר מכן "אור כשדים". באותו כפר היה תנור ענק ממדים, ולאחר שהצטברה בתוכו כמות עצומה של עצים, הבעירו אותו עד שהיה הולך ובוער במשך שלושה ימים ושלשה לילות. מרוב החום הלוהט, נעשה כל הכפר חם וכל תושביו מיהרו לצאת ממנו. נתכנסו רבבות רבבות של אנשים ונשים מכל קצוות תבל אל אזור הכפר, כדי לראות כיצד שורפים את המורד במלך.

הובא אברהם לפני המלך, ואחד השרים החשובים תפס את אברהם כדי לזורקו לכבשן האש. כשהתקרב מעט אל האש, מיד יצאו לשונות של אש מן התנור הבוהר ושרפו את השר. ניסו שרים אחרים לזרוק את אברהם, אך כל מי שניסה היה נשרף, עד שנשרפו אנשים רבים, ולא ידע נמרוד מה לעשות.

באותה שעה בא השטן בדמות אחד משרי המלך, ואמר כי יש בכוחו לעשות תחבולה ולזרוק את אברהם מרחוק אל תוך הכבשן. מיד ביקש להביא לוחות, חבלים ומסמרים, ועשו "טראבוק" - מין מכונת קליעה, שפועלת על ידי הנעה מרחוק. בדקו את המכונה, אם פועלת היא כראוי, על ידי שהכניסו לתוכה שלוש פעמים אבן גדולה וקלעו אותה לתוך הכבשן. כאשר הוכחה המכונה כיעילה, קשרו את ידיו ורגליו של אברהם, שמו אותו בטראבוק, כדי לזרוקו לכבשן האש.

קידוש ה'

בא השטן לפני אברהם ואמר לו: אם אתה רוצה להנצל מן האש הזאת, השתחוה לנמרוד. השיב לו אברהם: "יגער ה' בך השטן". אז באה אמו של אברהם אשר נקרא שמה אמתלאי, ואמרה לו: אנא ממך, השתחוה לנמרוד ותנצל. אמר לה: דעי אימי, כי האש של נמרוד סופה להכבות, ואילו האש בגהנם אינה נכבית לעולם!

אז הטילו את אברהם לתוך הכבשן פנימה. מיד נעשה רעש גדול בשמים, וכל המלאכים רצו לרדת להציל את אברהם אבינו. אמר להם הקב"ה: הוא יחיד בעולמו, שעומד יחידי מנגד לכל העולם הטועה, ואני יחיד בעולמי. נאה ליחיד להציל את היחיד. מיד ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו והציל את אברהם וצינן לו את האש. כך היה מהלך אברהם אבינו ומטייל בתוך האש, ולא קרה לו כלום.

כשראה נמרוד כך, מיד ציוה להוציא אותו מן הכבשן. אבל שוב לא יכל אף אחד להוציאו, וכל מי שניסה להתקרב מעט אל האש, היה נשרף מן החום הגדול. אז נכנע נמרוד וקרא לאברהם: אתה, שהנך עבד נאמן לאלוהי השמים הגדול והמבורך והאמיתי, צא לחוץ!!! יצא אברהם והתייצב לפני נמרוד, וכל המון האנשים שהיו שם יחד עם נמרוד השתחוו לפני אברהם. אמר להם אברהם: אני איני כלום, ולא אלי תשתחוו, אלא האמינו באלוהי האמת שבשמים. אז נתן נמרוד לאברהם הרבה מתנות, וגם את שני העבדים המובחרים ביותר שהיו לו, אחד מהם היה אליעזר. וכן גדולי המלכות נתנו לו מתנות רבות וליוו אותו לביתו בכבוד גדול.

ומלאה הארץ דעה את ה'

היה אברהם אבינו הולך מעיר לעיר ומממלכה לממלכה, והיה קורא בקול גדול לכל העולם להודיעם שיש אלוה לכל העולם, ולו ראוי לעבוד. היו העם מתקבצים אליו ושואלים אותו על דבריו, והיה משיב לכל אחד ואחד כפי הבנתו, עד שהחזירו לדרך האמת. כך התאספו סביבו אלפים ורבבות, ושתל בלבם את עיקרי האמונה, וחיבר ספרים בענין האמונה. אברהם אבינו העביר את דרך עבודת ה' ליצחק בנו, יצחק הודיע ליעקב, ויעקב אבינו לימד את בניו כולם, והבדיל את לוי ומינה אותו לראש ישיבה ללמד דרך ה' ולשמור מצוות אברהם. כך התפשטה האמונה יותר ויותר, בקרב בני יעקב והנלוים אליו.

אולם עדיין לא היה די בכל זה כדי ליצור את עם ה', אשר יחזיק באמונתו לדורי דורות. נסתרים דרכי ה' ומחשבותיו, צופה ומביט עד סוף כל הדורות, ומי יעמוד בסודותיו וברעיונותיו? הכין הקב"ה לבני ישראל 'תכנית' מיוחדת ליצירתם כעם, וצפה במחשבתו כי עליהם לעבור "כור היתוך" במצרים, למען יתחשלו באמונת ה' צרופה, ורק לאחר מכן יצאו ברכוש גדול, היא התורה הקדושה, האוצר הגנוז שקדם 974 דורות לבריאת העולם.

סיפור יציאת מצרים

ריבוי על טבעי

מנין בני ישראל במצרים

בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים. בתקופה קצרה של 210 שנה התרבו ישראל בצורה על טבעית, עד כדי שביציאתם ממצרים מנו הגברים מגיל עשרים ועד גיל שישים 600,000 איש. אם נצרף למנין זה אף את הנשים, הילדים והילדות, וכן האוכלוסיה המבוגרת, שלא נמנתה בחשבון, הרי שעם ישראל ביציאת מצרים מנו לפחות למעלה משלושה מיליון.

הדבר המעורר השתאות והמפליא יותר הוא, שחז"ל מגלים לנו כי מספר עצום זה הינו רק מספר חלקי מכלל עם ישראל, משום שבמכת חושך מתו רבים מאוד מעם ישראל, אשר לא היו זכאים לצאת ממצרים (כפי שיתואר להלן במכת חושך), ומספר המתים היה גדול פי כמה וכמה ממספר הנותרים בחיים. כמו שנאמר: "וחמושים עלו בני ישראל" - רק אחד מתוך חמשה יצא ממצרים, והשאר מתו במכת חושך. זאת אומרת שעם ישראל לפני מכת חושך מנה פי 5 ממנין יוצאי מצרים שזה למעלה מ- 15,000,000!! דעה אחרת אומרת, כי היוצאים ממצרים היו רק חלק אחד מתוך חמישים שמתו במכת חושך, ולפי זה עם ישראל מנה לפני מכת בכורות פי חמישים ממה שמנה ביציאתו, כלומר למעלה מ- 150,000,000!!!

ריבוי כל כך גדול בפרק זמן של 210 שנה, הרי זה יוצא לגמרי מגדר הטבע, וזאת במיוחד לאור העובדה שעם ישראל ברובה של תקופה זו, היה עובד עבודת פרך המפרכת את הגוף, אשר באופן טבעי אף ממעטת פריה ורבייה. יותר מכך, פרעה הרשע בגזרותיו האכזריות הרג המונים המונים מעם ישראל: בגזרה של "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", וכן בזמן שהיו עובדים עבודת פרך, מי שלא הספיק לעשות את מכסת הלבנים באותו יום, היו המצריים הרשעים שמים במקום הלבנים החסרות תינוקות מעם ישראל. כמו כן אומר המדרש, כי פרעה מצורע היה, ולצורך ריפוי היה שוחט בכל יום 300 תינוקות מעם ישראל ומתרחץ בדמם (כפי שיבואר כל זה בהרחבה בהמשך). ואחרי רצח המוני שכזה מנה עם ישראל מספר כה עצום ורב. כיצד יתכן הדבר??

ריבוי ילודה

חז"ל מגלים לנו כי אכן אופן הריבוי של עם ישראל היה בצורה בלתי טבעית כלל, שהיו הנשים יולדות מספר גדול של תינוקות בכל לידה. יש אומרים שנולדו שנים שנים, ויש אומרים שנולדו ששה ששה!! ויש אומרים שנולדו בכל לידה שנים עשר תינוקות!! ויש אומרים שישים בכרס אחת!! והרי זה פלאי פלאים שאמא אחת תוכל ללדת בפעם אחת תינוקות רבים כל כך, ושכולם יחיו! וכל זאת בהיות האם שפחה למצרים. היא עבדה בשעת ההריון עבודת פרך מלבד עבודתה בביתה, ולאחר הלידה נוספה לה עבודת הטיפול בתינוקות, כשבעלה אינו עומד לצידה בכל המהלך הזה, משום שיצא לעבודה מפרכת חסרת טעם. היא אינה מקבלת איזו הטבה, אפי' לא חופשת לידה - היא מיד צריכה לחזור לעבודת הפרך שלה.

למרות הקושי – נשות ישראל במצרים היו צדקניות, והתאוו לעוד ועוד ילדים. למרות עבודתן המפרכת ולמרות הצרות שעשו להם המצריים אשר חפצו לצמצם את הילודה, הם רצו לזכות בילדים נוספים, והקב"ה שרחמיו על כל מעשיו עזר להן בגידול ילדיהן, כפי שנראה בהמשך בס"ד.

פן ירבה - כן ירבה

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֶאֱדָה וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וַעֲצוּם מְמֹנִי: הֲבֵיאָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה..."

רואה פרעה כי עם ישראל פרה ורבה באופן לא רגיל, והדבר כקוצים בעיניו. הוא מנסה לחבל תחבולות היאך למנוע את עם ישראל מפריה ורביה. כשתחבולה אחת לא עוזרת הוא מנסה תחבולה אחרת, ומשאף היא אינה מוכחת כיעילה, שוב מנסה הוא דרכים אחרות. אך יושב בשמים ישחק, ה' ילעג למו. אמר הקב"ה: אתם מתחכמים להם שלא יתרבו, נראה מה מתקיים, האם הדברים שלי, שהבטחתי לאברהם אביהם: "כִּי בְּרַךְ אֲבִרְכְּךָ וְהִרְבָּה אֲרֻבָּה אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוּל אֲשֶׁר עַל שֵׁפַת הַיָּם", או הדברים שלכם, שאתם אומרים: "הֲבֵיאָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה...". טפחה המציאות על פניהם והוכיחה שאכן עצת ה' היא תקום: "וְכֹאֲשֶׁר יַעֲנוּ אֹתוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ". הם אמרו "פן ירבה", אבל הקב"ה אמר: "כן ירבה"!!!

מה היו תחבולותיו של פרעה לצמצום הילודה בעם ישראל?

תחבולה ראשונה - עבודת פרך

פרעה גזר על עם ישראל שיעבדו ללא הפסקה, כדי שלא ילכו לישון בבתיהם, ועל ידי כך יתמעטו מפריה ורביה. דרש ר' עקיבא: בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. שבשעה שהיו הולכות לשאוב מים, היה הקב"ה מזמין להן דגים קטנים בתוך כדיהן ושואבות חצי דגים וחצי מים, ובאות ומבשלות שתי קדרות של מים ושל דגים, ומוליכות אותן אצל בעליהן בשדה, שירחצו במים החמים ויאכלו את הדגים. כך עודדו וחזקו אותם בגוף ובנפש, ופרו ורבו. ראה פרעה כי תחבולה זו אינה עוזרת, וחיבל תחבולה נוספת.

תחבולה שניה - הריגת התינוקות בעת הלידה

"וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאִשָּׁה שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשָּׁנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בְּיָלְדֶּךָ אֶת הָעִבְרִית וּרְאִיתִי עַל הָאֲבָנִים אִם בֵּן הוּא וְהִמָּתֵן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָתְּתִיהָ."

פרעה, שלא רצה בתחילה לנהוג באכזריות גלויה, כדי לא לעורר על עצמו את דעת הקהל העולמית, הלך בסתר אל המילדות - יוכבד (המכונה "שפרה" משום שמשפרת את הולד ומטפלת בו לאחר לידתו) ומרים (בתה של יוכבד, המכונה "פועה" משום שהיתה פועה את פיה ושרה לתינוקות) ואמר להן, שכאשר באה אליהן אשה עבריה ללדת, יבדקו מיד בזמן יציאת התינוקות: אם בת היא - יחיו אותה ויילדו אותה כרגיל, אך אם בן הוא - ייהרגו אותו מיד עוד לפני שיספיק לצאת ממש לאויר העולם, ותאמרנה ליולדת שהתינוק מת בלידה.

אמר הקב"ה: דע לך רשע, כי מי שנתן לך עצה זו להרוג את הזכרים, הוא טפש. והלא טוב היה לך יותר אילו ציוית להרוג את הנקבות, שהרי בלי נקבות באה כליה לעולם, כי הזכרים לבדם אינם יכולים ללדת. וכשיש הרבה נקבות בעולם, יכול להיות ריבוי גדול יותר. אך מה באמת גרם לטעותם של פרעה ויועציו? נגיעתם האישית. אמרו המצריים, נמית את הזכרים ונקח את הנקבות לנשים.

"וַתִּירָאן הַמִּילֵדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינן אֶת הַיִּלְדִּים" - המילדות הצדיקות, אשר יראת שמים טהורה היתה בליבן, לא רק שלא שמעו לפקודתו של המלך ולא הרגו את התינוקות, אלא שאף דאגו לצורכיהם של התינוקות וסיפקו להם מים ומזון.

כאשר רואה פרעה כי ממשיכים להיוולד בנים לעם ישראל, שואל הוא את המילדות כיצד יתכן הדבר? והן משיבות לו: הנשים העבריות אינן זקוקות כלל למילדת, מעדיפות הן ללדת לבדן בביתן, ולכן אין אנו יכולות לקיים את גזירת המלך. הפלא הוא שפרעה מקבל את תשובתן ולא מענישן. כשכר על מסירות נפשן, נתן הקב"ה לצאצאיהן כהונה, לוייה ומלכות. כשרואה פרעה שאף תחבולה זו אינה מצליחה, הוא מנסה תחבולה שלישית.

תחבולה שלישית - זריקת הבנים ליאור

"וַיֵּצֵא פֶרְעֹה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כֹּל הֶבֶן הַיָּלֹד הַיֶּאֱרָה תִשְׁלִיכֻהוּ וְכָל הַבֶּת תַּחֲיֶינן" - מצווה פרעה להשליך את כל התינוקות הזכרים של בני ישראל אל היאור, ולשם כך הוא ממנה שומרים ושוטרים מיוחדים, אשר תפקידם לערוך מעקב צמוד אחר התינוקות הנולדים, למצוא אותם ולהשליכם ליאור.

המצרים הרשעים היו נעזרים בילדיהם הקטנים, אשר היו מסתובבים בין הבתים ועוקבים אחר לידת תינוקות. בני ישראל לא היו נשמרים מהם, כיון שהם קטנים. כאשר היו שומעים הילדים קול של אשה הצועקת בלידתה, היו הולכים ואומרים לאבותיהם, ובאים האבות ונוטלים את התינוק ומשליכים אותו למים.

היו בנות ישראל אשר רצו בכל כוחן להציל את ילדיהן מטביעה, ובכוחות נפש אדירים היו חושקות את שפתותיהן בשעת הלידה ולא צועקות. אחרי הלידה לקחו את תינוקותיהן והטמינו אותם במחילות. אולם גם כנגד זה התחכמו המצרים. הם עקבו אחר כל אשה הרה, וכשראו שהיא כבר אחרי לידה, הבינו שהיא מסתירה את התינוק, ומיד היו מביאים ילד קטן מילדיהם ומכניסים אותו לבית היולדת, שם היו מכים אותו והוא בוכה. התינוק המוטמן במחילות שומע את קול הבכי, ובוכה יחד עמו. הבכי מגלה את מקום מסתורו, והרשעים נוטלים אותו על אף צעקות האימה של האם, שסבלה את כאבי הלידה בדומיה כדי שיחיה בנה. הם תופסים אותו בפניה ובפני כל בני המשפחה האומללים ומשליכים אותו ליאור באדישות.

מדוע דווקא להשליך ליאור?

למה גזרו להשליך ליאור? לפי שראו החוזים בכוכבים שמושיעם של ישראל ילקח על ידי המים, וחשבו שיטבע במים. אך באמת הסימן שראו שילקה במים, לא היה קשור לכאן, אלא כשהנהיג משה את עם ישראל במדבר, אמר לו הקב"ה שידבר אל הסלע ויוציא מימיו, ומשה הכה על הסלע במקום לדבר, ועל כך נענש שלא נכנס לארץ

ישראל, כמו שנאמר (במדבר פרק כ פסוקים יב ג): "וַיֵּן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעַיִנִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם".

סיבה נוספת לכך שבחרו המצרים להמית את התינוקות דווקא על ידי השלכתם ליאור, כי העמיקו עצה. אמרו: אין הקב"ה מעניש אלא באופן של "מידה כנגד מידה". אם נהרוג את התינוקות במים, לא יוכל הקב"ה להעניש אותנו, כי נשבע שלא יביא יותר מבול לעולם. העלים הקב"ה ממחשבתם את העובדה הפשוטה, שאפשר שיענישם במים לא על ידי מבול, כפי שאכן קרה, שטבעו בים סוף. גזירה קשה ונוראה זו, של השלכת הבנים ליאור, נמשכה כמעט שלוש וחצי שנים! היא הוחרפה יותר בתחילת השנה השלישית, בעקבות חלומה של פרעה.

חלום פרעה

בשנת מאה ושלושים לרדת ישראל מצרימה, ופרעה חולם, והנה הוא יושב על כסא מלכותו. וישא עיניו וירא זקן אחד עומד כנגדו ובידו מאזנים. ויקח האיש הזקן את המאזנים ויתלם לפני פרעה. ויקח את כל זקני מצרים, שריה וגדוליה ויאסרם ויתנם יחד בכף מאזנים האחת. ואחר כן לקח טלה קטן אחד ויתנהו בכף המאזנים השנית, ויכריע הטלה את כולו. ויתמה פרעה על החזון הנורא ההוא מדוע יכריע הטלה את כולם? וייקץ פרעה והנה חלום. וישכם בבקר ויקרא לכל עבדיו ויספר להם את החלום, וייראו האנשים יראה גדולה. ויען סריס אחד מסריסי המלך ושמו בלעם, אין זה כי אם רעה גדולה אשר תצמח למצרים באחרית הימים, כי יולד ילד בישראל ויחריב את כל ארץ מצרים. אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי מצרים, אשר כל זכר הילוד בעברים יהרג, למען תחדל הרעה הזאת מארץ מצרים, ויעש המלך כן.

הצלת התינוקות

על אף כל המאמצים של מצרים להרוג את הזכרים שנולדו, על ידי הטבעתם ביאור, שמר הקב"ה על תנוקות אלו, ורובם ניצלו ולא מתו. כיצד? ציוה הקב"ה לגלים לפולטם למדבר, ובמדבר זימן להם ה' יתברך שני סלעים מיוחדים, מסלע אחד ינקו דבש, ומהסלע השני ינקו שמן.

היו תינוקות נוספים, אשר נולדו בשדות מפחד המצריים, וגם אותם שמר ה' בשמירה מעולה. כפי שמספר המדרש, בשעה שהיו האמהות צריכות ללדת היו הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר "תחת התפוח עוררתין". והקב"ה שולח מלאך משמי מרום ומנקה אותם ומשפר אותם כיולדת שמשפרת את הולד, ונותן להם שני עגולים אחד של שמן ואחד של דבש, שנאמר (דברים לב. ג): "ויניקוהו דבש מסלע, ושמן מחלמיש צור". וכיון שראו אותם המצרים, רצו להורגם, ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע. מה עשו המצרים? הביאו שוורים וחרשו בקרקע על גבי התינוקות, אבל הקב"ה העמיק יותר. הלכו המצרים והביאו מחרשות ארוכות יותר, שנאמר (תהלים קכט. ג): "על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם". והקב"ה העמיק עוד. ולאחר שהיו המצרים הולכים, היו התנוקות מבצבצים ויוצאים כעשב השדה, שנאמר, "רבבה כצמח השדה נתתיך". וכאשר גדלו, באו עדרים עדרים לבתיהם, וכל אחד הכיר את הוריו!

הולדת משה

למעלה משנתיים זורקים המצריים ליאור את תנוקות ישראל הזכרים כדי למעט אותם, ומאחרי חלום פרעה ופתרונו, שיוולד בן שיושיע את ישראל, התחילו לעקוב ביתר שאת ודקדוק. המעקב אחרי הילודים מחריף. ומנגד - בשעה זו צריך להיוולד מושיעם של ישראל. האם יוכל מושיעם של ישראל, גם במצב קשה זה, להוולד ולהשרד, למרות הרדיפות הקשות?? השתלשלות הדברים המדהימה, רצופת השגחה פרטית מופלאה, מלמדת אותנו בלי ספק כי "אין עצה ואין תבונה נגד ה'!!!" איך וכיצד התרחשו הדברים?

גזירת עמרם ועצת יוכבד

עמרם גדול הדור היה, ואשתו היתה יוכבד. ראה עמרם כי גזר פרעה לזרוק ליאור את הזכרים הנולדים, אמר: 'לשוא אנו עמלים', לשוא אנו מביאים ילדים לעולם. מה עשה? גרש את אשתו יוכבד. כשראו בני ישראל את גדול הדור עושה כך, למדו ממנו וגרשו כולם את נשותיהם. מרים, בתו הקטנה בת ה - 5, אשר כבר מקטנות שרתה עליה רוח נבואה, וידעה כי עתיד מושיעם של ישראל להיוולד מהוריה, באה לפני אביה ואמרה לו: אבא! הגזרה שלך קשה יותר מהגזרה של פרעה. פרעה גזר רק על הזכרים, ואילו אתה גזרת גם על הזכרים וגם על הנקבות. מלבד זאת - גזירתו של פרעה היא רק לעולם הזה (שנולדים ומתים וחוזרים לחיות בעולם הבא), ואילו גזרתך היא לעולם הזה ולעולם הבא (שאותן נשמות שלא באות כלל לעולם, אינן יכולות לזכות בחיי העולם הבא). יותר מכך - פרעה הרשע, ספק גזירתו מתקיימת ספק אינה מתקיימת, אבל אתה צדיק, ובודאי גזירתך מתקיימת. שמע עמרם לעצת בתו, והחזיר מיד את אשתו. ראו בני ישראל כי גדול הדור החזיר את אשתו, מיד החזירו כולם את נשותיהם.

הצפנת משה

יוכבד, שהיתה בת 130 שנה (!!), התעברה, וילדה את משה בחודש השישי להריונה ביום ז' באדר. כאשר נולד משה נתמלא כל הבית אורה. אולם יחד עם זאת דאגו עמרם ויוכבד: מה לעשות כדי שהמצרים לא יתפסו את הרך הנולד וישליכוהו ליאור? כיון שנולד משה בחודש השישי, יכלו להצפינו שלושה חודשים בביתם, כי המצרים מנו ליוכבד 9 חודשים מזמן שעמרם החזיר אותה. אכן בשלושת החודשים הראשונים הצליחו להסתיר את משה בבית.

באותם שלושה חודשים בהם הוצפן משה בביתו, שוד ושבר היה במצרים. על מה ולמה? באותו יום שנולד משה הודיעו החוזים בכוכבים לפרעה: "היום נולד מושיעם של ישראל, ואין אנו יודעים אם הוא נולד מבני ישראל או מן המצרים. עוד רואים אנו כי עתיד הוא ללכות במים". כששמע זאת פרעה, מיד ציוה ללא רחמים כי ביום זה יזרקו ליאור כל התינוקות הנולדים, גם מבני ישראל וגם מן המצרים. למחרת, אמרו האצטגננים לפרעה כי המושיע של ישראל עדיין לא הושלך ליאור, ועדיין הם רואים את הסימן שלו - שילקה במים. הכריז פרעה כי הגזירה שגזר אתמול עדיין בתוקפה. וכך היה במשך שלושה חודשים, שכל עוד שלא הושלך משה ליאור, עדיין ראו האצטגננים את הסימן שלו בכוכבים, ונמשכה הגזירה על כלל האוכלוסיה במצרים. ומה קורה בתום שלושה חודשים?

ביום ו' בסיון, כתום שלושה חודשים מיום הולדת משה, הבינו עמרם ויוכבד כי לא

יוכלו יותר להצפינו בבייתם, כי המצריים כבר יחפשו אחריו. בלית ברירה, הם מנסים להצילו בדרך אשר סיכויי הצלחתה נראים אבודים מראש. הם יוצרים לו תיבת גומא קטנה ומכניסים אותו לתוכה. את התיבה שמים ביאור. האם אכן לא יגלו המצרים את התיבה? וכיצד יתקיים הילד ללא מזון ושתייה? ואולי חס ושלום תטבע התיבה הקטנה ביאור הגדול? אכן השלכתו של משה ליאור נעשתה בלב כבד מלא חששות.

מה נסתרות הן דרכי ה'!!! דווקא על ידי פעולה אבסורדית זו, ניצל משה רבנו! כשהושלך משה ליאור, באו האצטגננים ואמרו לפרעה: הנה, כעת אנו רואים בכוכבים כי מושיעם של ישראל כבר לקה במים והושלך אל היאור. מששמע זאת פרעה, ביטל מיד את הגזרה של השלכת הבנים ליאור, בחושבו שמטרתו כבר "הושגה".

בתיה 'מאמצת' את משה

באותו בוקר, יצאה בתייה בת פרעה לרחוץ ביאור. לשם מה ירדה לטבול דווקא ביאור? יש אומרים שרצתה להטוהר מעבודה זרה של בית אביה ולהתגייר. ויש אומרים שהיתה מצורעת, ורצתה לשכך את כאביה על ידי טבילה במימיו הקריים והמבריאיים של היאור. והנה באותו רגע נראתה תיבת משה לפניו. היא הושיטה את ידה כדי לתופסה. כיון שראו שפחותיה שהיא רוצה להציל תינוק מן המים, אמרו לה: "גבירתנו, מנהגו של עולם, אם מלך גזור גזרה, גם אם כל העולם לא מקיימים אותה - בניו ובני ביתו מקיימים אותה. ואת, בתו של פרעה, עוברת על מצות אביך?!" בא גבריאל וחבט אותן בקרקע. הושיטה בתייה את ידה, והתארכה ידה לאורך של 12 אמה - ששה מטר (ויש אומרים 16 אמה, ולדעה אחרת 60 אמה). וראה זה פלא! מיד כשנעצה ידה בתיבה, נתרפא גופה כליל מן הצרעת.

מרים אחות משה, עומדת כל הזמן מן הצד ורואה את מה שנעשה. היא ממשיכה לעקוב ורואה כי בתייה מנסה לחפש למשה אשה שתניק אותו, אך התינוק לא מוכן לאכול בשום אופן מאף אשה. ואז היא ניגשת אל בתייה ומציעה לה שהיא תתן לה אשה מניקה מן העבריות. בתייה הסכימה ומרים הביאה את יוכבד אם התינוק שתניק את בנה. בתייה כמובן לא יודעת כי קיים קשר בין התינוק לבין האשה המניקה. כך מיניקה יוכבד את משה במשך שנתיים תמימות עד היגמלו.

פלאי פלאים!!! למעלה משלוש שנים גזירת פרעה בתוקפה - להשליך ליאור כל בן ישראל שנולד. מעת לידת משה, זורקים אפילו את התינוקות המצריים ליאור, אלפי תינוקות נזרקים בשביל תינוק אחד - משה. והנה באותו יום שבו מודיעים אצטגנני פרעה כי לקה מושיעם של ישראל במים, חוזרת הביתה בתו של פרעה מאושרת, נקיה מן הצרעת, ובחיקה מציאה - ילד שברצונה לאמץ. הילד, כך נראה, נולד לפני מספר חודשים. הוא מהול! קטן שאינו סר למשמעתם, ואינו רוצה לינוק ממצריות, רק מאשה עברית!!! ברור שהוא לא ילד רגיל. השם "משה" שניתן לו, מזכיר שוב ושוב את העובדה שהוא משוי מן המים. המסקנה המתבקשת היא שיתכן מאוד מאוד שהוא מושיעם של ישראל!!! אבל הנסיכה מבקשת מפרעה להחיות את הילד. הוא מסכים לאמצו בביתו, מכניסו לארמונו, והוא בעצמו מחבקו ומנשקו! האיש המתקרא אויב מצרים, המבוקש מספר אחד, גדל בתוך בית המלוכה! "עצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל"!!!

יותר מכך - יוכבד אם הילד מקבלת את בנה אל חיקה למשך שנתיים תמימות ומניקה

אותו, ואף מקבלת על כך משכורת נכבדה מאת המלך. כך יכלו עמרם ויוכבד לחנכו בדרך ה', ואף כשגדל משה היה לו תרוץ טוב לבוא מפעם לפעם לביקורים בבית אביו, ללמוד ולקבל ממנו תורה וידיעת ה'.

משה בארמון פרעה

ויהי בשנה השלישית ללדת משה, ופרעה יושב על כסאו, והגבירה יושבת מימינו ובתיה משמאלו והנער יושב בחיקה, וכל שרי המלוכה יושבים אצלו. ויהי כאשר הם יושבים אל השלחן, ויושט הנער את ידו ויקח את הכתר מעל ראש המלך וישם אותו בראשו. ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיהה גדולה מאד. ויען בלעם הקוסם אחד מסריסי המלך ויאמר, זכר נא אדוני המלך את החלום אשר חלמת (שטלה קטן אחד הכריע את כל מצרים) ואת אשר פתר עבדך (שהטלה הוא מושיעם של ישראל). ועתה הלא זה העלם מילדי העברים אשר אלוקים בקרבם, ומחכמה עשה זאת ויבחר לו את מלכות מצרים. ואם על המלך טוב נשפכה את דמו ארצה בטרם יגדל ויקח את המלוכה מידך. וישלח ה' את המלאך גבריאל וידמה כאחד מן השרים, ויאמר: אם על המלך טוב יביאו אבן שוהם וגחלת אש וישימו אותם לפני הילד. והיה אם ישלח ידו אל השוהם - דע כי מחכמה עשה זאת ונהרגהו, ואם על הגחלת ישים ידו - דע כי לא מחכמה עשה זאת ונחיהו. וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר המלאך. ויביאו לו את השוהם ואת הגחלת, ויקח המלאך את ידו אל הגחלת ותדבק הגחלת באצבע, ויתנה משה אל פיו ותבער קצת שפתיו, ומאז נעשה כבד פה וכבד לשון, ויחדלו המלך והשרים מלהמית את הילד.

וירא בסבלותם

גדל משה בבית המלך כשהוא לבוש בבגדי ארגמן, וכל מנעמי ארמון המלוכה לפניו. בכל זאת היה יוצא לראות בסבלות אחיו בני ישראל אשר עבדו בטיט, והיה בוכה ואומר: חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם. והיה נותן כתפיו ומסייע לבני ישראל. אמר הקב"ה: אתה הנחת את השררה והגדולה והלכת לראות בצערם של ישראל, ונהגת בהם מנהג אחים, חייך שאני מניח את העליונים והתחתונים ובא לדבר עמך.

ראה משה שאין מנוחה לעם ישראל, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים. הסכים עמו פרעה, ותיקן להם משה את יום השבת לנוח.

כאשר היה משה בגיל 12, יצא אל אחיו וראה איש מצרי מכה ומבקש להרוג איש עברי מאחיו. אחרי שבדק ברוח קדשו וראה שלא יצא מהמצרי במשך הדורות איש שעתיד להתגייר, הרג אותו על ידי שם המפורש וטמן אותו בחול. הלך משה ושב לבית המלך, והאיש העברי שב לביתו. למחרת יצא משה וראה שני אנשים עבריים (דתן ואבירם) רבים. הרים האחד את ידו כדי להכות את רעהו. עמד משה והוכיח את הרשע: "למה תכה רעך?" הם כעסו על משה והלכו והלשינו לפרעה שאתמול הרג איש מצרי.

כששומע על כך פרעה, החליט כי יש לשים קץ ל"תעלוליו" של משה. עד עכשו שתק על סרבנותו ועל כל מיני מעשים שעשה, אך כעת כשהגיע לידי שפיכות דמים לא ישתוק עוד, אלא יעשה מעשה. מיד אמר לעבדיו: תפסו והרגו אותו. אולם כשתפסוהו והכו בחרב על צוארו, נעשה צוארו של שיש. כאשר ניסו שוב ושוב, נהפכה החרב על

ההורג והרגה אותו. רצו להורגו במיתתה אחרת, אבל אז נתן הקב"ה בלב משה שיברח. צעק פרעה: "תפסוהו!!" עשה הקב"ה את חלק מהשרים חרשים, ולא שמעו את קריאת המלך. לעומתם, השרים ששמעו נעשו סומים ולא ראוהו כשעבר לפנייהם. ואותם שרים שגם שמעו וגם ראו, אך לא היו די קרובים כדי לתפוס אותו, נעשו אילמים ולא יכלו לצעוק לאחרים שיתפסו אותו. בתוך כל המהומה הזאת, ברח משה ונמלט לנפשו.

שעבוד בני ישראל במצרים

"וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים"

בינתיים ממשיכים בני ישראל במצרים להשתעבד ולהתענות בעינויים קשים ובעבודה מפרכת. מצבם הנורא ממש עובר על כל דמיון אנושי. מבט במדרשי חז"ל מגלה לעינינו תמונת מצב מחרידה, של אנשים הנטולים כל זיק של חירות מינימלית, ומשועבדים טוטאלית - במאה אחוז - לפרעה.

אומר הרמב"ם ז"ל: "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים". כדי לקיים מצוה זו ולקלוט באמת את ההרגשה במוחשיות, עלינו לבחון את הדברים היטב, לספר עליהם ולצייר אותם במחשבתנו, עד שנרגיש את תחושת העבדות, ונודה לה' על גאולתנו כאילו **אנחנו עכשיו יצאנו ממצרים**, כמו שממשיך הרמב"ם ואומר: "ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה 'וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית".

תקופת השעבוד

בני ישראל היו במצרים 210 שנה. בתחילה, בחייו של יוסף הצדיק, נהנו הם ממעמד המיוחד בשל היותם בני משפחתו של המשנה למלך. אולם משנפטר יוסף, 71 שנה לאחר שירדו למצרים, הם ירדו מכבודם, וניתן עליהם המשא של אנשי מצרים. במשך הזמן, שבו נפטרו בזה אחר זה 12 השבטים ושאר יורדי מצרים, נטו ישראל מן הדרך הישרה, ובמקביל הוכבד עליהם השעבוד יותר ויותר. עד שבמות האחרון, שהוא לוי, שנפטר 94 שנה לאחר שירדו למצרים, הפכו בני ישראל לעבדים מוחלטים. יוצא אם כן שבפועל היו בני ישראל עבדים במשך 116 שנה (116 = 210 - 94). כעבור 30 שנה מזמן עבדותם, הוחמר מצבם ביותר על ידי עינויים קשים ומרים. מרים, שנולדה בתחילת תקופה קשה זו, נקראה כך על שם המרירות והסבל הנורא שהיה מנת חלקם, בבחינת "וימירו את חייהם".

שעבוד הדרגתי

המצרים שעבדו את ישראל בהדרגה: בתחילה שמו ידם על ממונם. פרעה הטיל עליהם מס כבד, והראה להם שאין זה משום איבה, אלא שכן דרך מלכי הארץ להטיל מס על אנשיהם. בתואנה זו אף לקחו מהם את כל הכרמים והשדות אשר נתן להם יוסף, ואת כל הבתים הטובים אשר היו להם. אחר כך גזר עליהם שעבוד בגופם, ותלך יד מצרים הלך וקשה על בני ישראל בימים ההם, עד אשר קצו בני ישראל בחייהם מפני מצרים. כל כך קשים היו הסבל והעינויים עד שבצאתם ממצרים היו רובם של ישראל עם מומים: חרשים, גדמים וחגרים. נס שנותרו בכלל בחיים.

כאשר ייסר איש את בנו

שעבוד ישראל במצרים הוא דבר מפליא ביותר: איך הצליחו המצריים להכניע ולהשפיל עם חזק ורב כל כך, כפי שאכן העידו עליהם המצריים: "הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו"? כיצד יכלו תוך פחות מתשעים שנה להפוך אנשים חכמים וגיבורים לעבדים מושפלים ומדוכאים? אין זאת אלא כי יד ה' היתה בדבר הזה, לטובתם הרוחנית האמיתית של בני ישראל "כִּי פָאָשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ - ה' אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרְךָ" (דברים ח, ה). כפי שאומר ספר הישר: "ומאת ה' היתה זאת לבני ישראל, להיטיב להם באחריתם, למען דעת כל בני ישראל את ה' אלוהיהם... לעבוד אותו וללכת בכל דרכיו הם וזרעם אחריהם כל ימיהם". ומי יעמוד בסוד ה'.

בחומר ובלבנים

כשהחליטו המצריים לשעבד את ישראל, קיבץ פרעה את כל ישראל, ואמר להם בלשון יפה ומנומסת (פרך = פה רך): בבקשה מכם, עשו עמי היום טובה, והרי זה בשבילכם - "בנו לכם ערים לשבת". מה עשה פרעה כדי לשכנעם שיעבדו? שם על כתפיו מלבן (כלי שבו עושים את הלבנים), וכל אחד מישראל שטען שעבודה זו קשה לו, היו אומרים לו: האם אתה איסטניס ועדין יותר מפרעה?! נטל פרעה סל ומגרפה והתחיל לעבוד, וכשראו אותו ישראל עושה כך, נמשכו אחריו כולם חוץ משבט לוי, ומיד הלכו בזריזות ועבדו כל היום בכל כוחם. מכיון שהיה כוחם גדול ועבדו במרץ רב, הספיקו לעשות כמות גדולה של לבנים. כשהחשיך היום, מינה עליהם פרעה נוגשים, ופקד עליהם לספור את מספר הלבנים שעשו כדי לשלם להם. כאשר הובא מספר הלבנים לפני פרעה, אמר להם: כמות כזו של לבנים - לא פחות - עליכם לעשות כל יום! בתחילה אכן שילמו להם על עבודתם, אך לאחר ארבעה חודשים של עבודה, נטלו מהם את כל כספם בחזרה והכריחו אותם לעבוד ללא שכר. כאשר מאן איש ישראל לעשות במלאכה על אשר לא ניתן לו שכרו, אז נגשו אליו המצריים והכו אותו מכות נמרצות, והשיבו אותו בחוזקה לעבוד עם אחיו.

פרעה החליט לשעבד את בני ישראל דווקא על ידי עבודה "בחומר ובלבנים", כי עבודת החומר היא עבודה מפרכת את כל רמ"ח האיברים. ואין מלאכה קשה ממלאכת הטיט, במיוחד בארץ מצרים, כי אדמת מצרים אי אפשר לגבל וללוש אותה יפה, ומיד לאחר שהיו עושים את הלבנים הם היו מתפוררים, ושוב היו צריכים לחזור ולגבל את הלבנים ולדוש ברגליהם בחוזקה, עד שהיה העפר מתגבל מחדש.

משעה מוקדמת בבוקר עד שעה מאוחרת בלילה, עבדו ישראל בטיט הסמיר. תחילה סחפו חול, מים וקש, ערבבו הכל יחד ורמסו את החומר ברגליהם, לאחר מכן גבלו ממנו לבנים. כדי להוסיף על השפלתם הובאו גם חמורים לרמוס את התבן יחד עמם, כביכול להשוותם לחמורים. העבודה התנהלה ברציפות, ללא הפסקות ביניים. לא ניתן היה לעבוד בעצלתיים, כיון שהיה על כל אחד לסיים את המכסה ליום זה. המצרים לא התחשבו במצב הגופני, חולה כבירא חויבו להשלים את מכסת יומם. הנוגשים לא התחשבו בשום דבר. יום יום, שעה שעה, במשך שבועות, חודשים ושנים. בכל מזג האוויר: בקור, ברוח, בחום ובשמש לוהטת לא בטלה העבודה. אין הפסקות ואין חופשות.

כדי להוסיף לענותם ולמעטם, גזר פרעה שהגברים יישנו בשדות על הארץ, והנשים

ישנו בבתים שבעיר. הנימוק היה שאם נותנים לגברים לישון בבית, הרי שבבוקר, עד שישלחו לקרוא להם ועד שיגיעו מבתיהם, יעברו ויתבזבוזו כבר שעה או שעתיים עד שמגיעים למקום העבודה. כך רצו המצריים לשבור את חיי המשפחה של עם ישראל, להמעיטם ולשבור את רוחם.

המצריים לא הסתפקו בכך שהעבירו את הגברים בטיט בחומר ובלבנים, אלא הכריחו גם את הנשים לעסוק בזאת. נשים עדינות וענוגות הוכרחו לעבוד בחומר ובלבנים!! וכדי להוסיף כאב על כאבם, המצרים שמו קוצים בתוך החומר! הקש והקוצים פצעו את רגליהן והן שתנו דם, ואף על פי כן היה עליהן להמשיך לעבוד. ייסוריהן לא הרשימו את לב המצרי הנוגש, וגם הדם ששתת לא נגע ללבו חסר הרחמים. לא היו הקלות בזמני חולי, הריון, חולשה וכו'. ואפילו בעת הלידה, גם אז היתה האשה צריכה לעבוד. בזמן של חבלי לידה עזים, לא הניחו לה לשכב וללדת! והולד היה יוצא לתוך הטיט ונרמס יחד אתו! אחרי כל קושי ההריון, ואחרי צער הלידה העצום, רמסו לעיניה את פרי בטנה. צעקות ובכיות של הבעל והאשה, נפלו על אזניים אטומות. לא היה אכפת לנוגשים המצריים שהלבנים היו מעורבות בדם, הם הכריחו את הנשים להמשיך לעבוד.

בנים במקום לבנים!

אם העבד היהודי לא הצליח לגמור במשך היום את מכסת הלבנים, ואפילו היתה חסרה רק לבנה אחת, היה הוא צריך לשלם את החסר בילדיו! שום סיבה, מוצדקת ככל שתהיה, לא התקבלה. האכזריים הללו לקחו את הבן, חנקו אותו, והשלימו בגופתו את הלבנים החסרות בקיר. בשלב הבא הם התעלו באכזריותם ולא חנקו את הילד לפני הכנסתו לקיר, אלא לקחו ילד חי ובריא והניחוהו במקום הלבנה החסרה!! מאוחר יותר, הוסיפו רשעות על רשעותם, עד אז היו לוקחים ילד אחד על כל החסר היומי, כעת הם לקחו ילד על כל לבנה ולבנה שהחסירו ישראל! הארורים לקחו בחזקה ילדים קטנים מבין ברכי אמותיהם, ואבותיהם ואמותיהם צועקים עליהם ובוכים בשומעם קול בכיית ילדיהם בקיר הבנין!!! אכזריות נוראה! אולם זה לא הכל. הם הרעו לעשות יותר מזה. היו מצריים שהכריחו את האבות לתחוב בעצמם את בנם בקיר!! ולשים עליו חומר! ועיני האב בוכות עליו, ודמעותיו יורדות על בנו!!

כאשר העבד היהודי לא השלים את מתכונת הלבנים, ולא נשאר לו בנים כי כבר קברו את כולם בקירות, היו המצריים תוחבים אותו בעצמו בבנין, תחת שורה של לבנים, והיה מת וריחו מביאש, רחמנא ליצלן.

אל אמונה ואין עול

לאמיתו של דבר, היו אלה נפשות של רשעים שהקב"ה רצה לסלקן מן העולם. כמו שמספרים חז"ל, כי בשעה שהיה רואה משה רבנו את התינוקות התחובים, היה בוכה ומצטער, ומבקש מאת הקב"ה שיציל אותם. אמר לו הקב"ה: אל תדאג על אובדנם של אלה, כי קוצים אני מכלה מן הכרם! אם רצונך לבדוק זאת, הוצא את אחד התינוקות ותראה מה יהיה בסופו. אכן הוציא משה מבין האבנים תינוק אחד, ותינוק זה גדל והיה רשע גדול. שמו היה מיכה, והוא עשה פסל, וגרם לחורבן גדול לכלל ישראל.

עבודת הילדים

הבנים והבנות הצעירים הרכים והעדינים, הוכרחו גם הם לצאת לעבוד. רגליהם

הרכות והעדינות נדקרו מהקש החד פעם אחר פעם, ודמם התבוסס בחומר. המצרי האכזר הכריח אותם לעבוד הלאה. הקטנים נפלו בתוך החומר ונפצעו, כוסו בחמר ונכנס חמר לפיהם, ואף על פי כן הוכרחו להמשיך לעבוד. לא נתנו זמן לרפאות את הפצע, וכל שלא נתנו להם להתנקות מדמם ולשטוף את פיהם מן החמר. אחרי כל זאת, אם קרה שאביהם לא מילא את מכסתו היומית, היו קוברים אותם חיים בתוך הקירות!!

עבודה ללא תכלית

אדם עמל שואב סיפוק בגמר עבודתו הקשה. הוא נהנה ליישר גבו, להצביע ולומר "את זה אני בנית". המצרים האכזריים דאגו שגם הנאה זו תימנע מישראל, כי עבודתם היתה רק למען שעבודם. המצרים הכריחו אותם לבנות על אדמה לחה וטובענית, וכאשר המבנה היה כבד, הוא שקע ונבלע ולא נותר ממנו מאומה. בלילה, אחרי שגמרו לבנות שתי קומות, הלכו לישון. בבוקר, כשחזרו להמשיך בבניה, מצאו רק כמה שורות של לבנים מעל החול, השאר שקע. זהו שברון לב ממש! לראות את מעשי ידיהם הולכים ונבלעים! המצריים הכריחו אותם לבנות עוד ועוד ללא תועלת ותכלית. כך שברו המצרים את רוחם של ישראל שעבדו ועבדו ללא מטרה וסוף.

בני ישראל בנו "ערי מסכנות", שמכיון שנבנו על קרקע לחה ורכה, היו מסכנות מאוד את בניהם. היו שנפלו מן הבנין ומתו, והיו כאלה שהבנין נפל עליהם ומתו.

עיקר המטרה שהיתה למצרים להעביד את ישראל, כדי למרר את חייהם. עבודה ללא צורך, בלי קצבה, בלי גבול, וללא מנוחה, רק כדי לפרך את גופם. כאשר לא היתה למצרי עבודה מסוימת לתת ליהודי, הטיל עליו איזושהי עבודה שלא לצורך, כגון: תעדור תחת הגפן עד שאחזור. וזה היה יכול להמשך שעות רבות!!

עבדות תמידית

גם בלילה, לאחר יום מתיש ומייגע, כשהיה היהודי מחלץ מעט את עצמותיו לשינה מועטת, גם אז עדיין לא היה הוא בן חורין. אף באמצע שנתו היה יכול המצרי לבוא ולהעיר אותו, לבקש ממנו כל בקשה שעלתה על דעתו: קטוף לי ירקות מן הגינה, חמם לי מים, מלא לי את החבית.

נתאר לעצמנו: לפני אור הבוקר התחיל יומו של היהודי, בקושי היה לו פנאי לחטוף מאכל כל שהוא, ומיד הריצו אותו למקום עבודתו. הכניסו אותו לטיט, והוא התחיל לעשות את מתכונת הלבנים היומית. אין הפסקה ואין מנוחה במהלך העבודה. הוא עובד בקצב רצחני עד הלילה. בגמר העבודה הוא גורר את עצמותיו העייפות לשדה, לשינה טרופה. כולו רעב, מרוט, כואב וממוטט. לפני שהספיק להתאושש, בא מצרי ומזמין אותו בחגיגות לביתו לסעודה. המסכן אמנם רעב, אך אין הוא מוזמן להשתתף בסעודה, הוא מוזמן כדי להיות מעמד לנר שיושם על ראשו ויאיר להם כאשר הם חוגגים בסעודם! איזו השפלה!! הם מאיימים על העבד האומלל, המותש והמורעב, שאם יזוז יתזו לו את ראשו. וכך הוא צריך לעמוד זקוף, כאשר כל שריריו כואבים וזועקים למנוחה. עליו להריח את ניחוח המאכלים, לראות את נוגשי יושבים במנוחה על הכסאות ולהתענות בעייפות וברעב כשנר דלוק על ראשו! הסעודה שהסתיימה מאוחר בלילה אינה מהווה צידוק לאיחורו לעבודה למחרת. השכם בבוקר המחר, מריצים אותו שוב ליום של עבודת פרך.

החלפת העבודה

המצרים שאפו לשבור את רוחם של ישראל לגמרי, ולכן החליפו עבודת הגבר בעבודת האשה. על הנשים נתנו עבודת גברים, ולנשים נתנו עבודת גברים. אמרו לאיש, קום לוש, אפה, בשל, תפור וטווה! ואמרו לאשה, מלאי חבית זו, בקעי עץ זה, לכי לגינה הביאי ירקות. לגבורים ולחזקים נתנו עבודות קלות כמו להיות שלוחים להביא מכתבים, עבודה מתסכלת ובזויה בשבילם. ואילו על החלשים הטילו עבודות קשות: לחפור בורות, לסחוב לבנים, עבודות שוברות גוף שהפכו אותם לבעלי מומים, במקרה הטוב, אם לא מתו מרוב מאמץ. לזקנים נתנו עבודות של צעירים, ולצעירים נתנו עבודות זקנים. שמו משא של גדול על ילד קטן, ומשא של קטן על גדול. משא איש על אשה, ומשא אשה על איש. משא זקן על בחור ומשא בחור על זקן. לא היתה למצרים כל הנאה ורווח מחילופי התפקידים, כי הרוצה בתפוקה טובה ומרובה, נותן לכל אחד כפי יכולתו. ואילו כאן היתה המטרה לענות ולצער את ישראל.

עבודות בזויות

המצרים רצו לדכא ולהשפיל את ישראל עד עפר, ולכן נתנו להם לעבוד עבודות בזויות, כגון: להיות רועי בהמות, להביא שרצים, ולצוד חיות טורפות מן היער. בעבודות אלו רצו המצריים לא רק להשפיל את ישראל, אלא אף להרחיקם מביתם ומסביבתם למשך תקופה ארוכה. ימים ארוכים ואפילו חודשים היה היהודי מורחק מביתו כדי לרעות את צאנו של המצרי. הוא נשלח דווקא למקום מרוחק ומבודד, כדי להוסיף על צערם אף את צער הבדידות. היו שנשלחו ליערות לצוד חיות. נשלחו הם ללא הגנה וללא הציוד הדרוש, כשעליהם מוטלת משימה לצוד דוב, אריה או נמר וכדומה. אם לא יבצעו את משימתם, ישלמו על כך בראשם. הם רועדים מפחד, ובשומעם את נהמות החיות דמם קופא. אבל אי אפשר לברוח בידים ריקות. מי יודע כמה מתו משברון לב, ממצבם הקשה והמייאש, מי יודע כמה נקטעו רגליהם וידיהם מן החיות הרעות, וכמה שברו את עצמותיהם. לא רבים הם אלו שהצליחו למלא את המשימה בשלום.

המצריים אף חסו על ממונם וחששו שבהמותיהם תתעייפנה או תחלשנה על ידי העבודה בשדה. ולכן, כדי לחסוך עבודה מן הבהמות, רתמו את בני ישראל אל העגלה או המחרשה במקום הבהמה, שהם יעבדו במקומה.

ישראל הפקר לכל

בני ישראל לא היו משועבדים רק לעבודת המלך, אלא היו חייבים לעבוד לכל מצרי שדרש זאת. כלומר, שהיו עבדים של עבדים! כל איש מצרי שהיה צריך סיוע בעבודתו, לקח לו איש מבני ישראל. כל מצרי שוטה ונער בזוי, היה מתחצף אפילו לישראל זקן ונשוא פנים, והיה מקלל ומכה אותו ועושה בו כרצונו.

שחיטת הבנים

כשפרעה נעשה מצורע, אמרו לו חרטומיו, שרפואתו היחידה היא שישחט ילדים קטנים מישראל, 150 בבוקר ו- 150 בערב, ויתרחץ בדמם. פרעה הרשע והאכזר עשה זאת בלי להסס! שומו שמים! אכזריות נוראה שאי אפשר לתאר!

זביחת הבנים לעבודה זרה

ועדיין לא הסתפקו המצרים בזה. הם החשיבו את הצאן לאליל, ולכן לא רצו להקריב

את הצאן לעבודה זרה שלהם. ומה בכ"ז יעשה המצרי שרוצה בכל ליבו לכבד את האליל שלו בקרבן הגון? לא היתה כל בעיה. לקח ילד מילדי ישראל, ושרפו באש בעודו חי, כזבח לאלוהיו. נורא נוראות! צעקות הילדים הנשרפים חיים ויללות ההורים לא עשו כל רושם על המצרי, שרצה לכבד את הע"ז שלו.

ותעל שועתם אל האלוקים

היה זה מעל כוחם של ישראל לשאת את הסבל הנורא. ואז, לאחר מאתיים ותשע שנים, כאשר הקושי התגבר מיום ליום, הם חזרו בתשובה והתפללו לה'. "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל האלוהים". כמו חשכת הלילה, אשר דווקא כשהחושך מתגבר ביותר, אז מפציע השחר ועולה הבוקר - כך, כאשר הגיעו ישראל למצב הקשה והנורא ביותר, אז הפציע אור הגאולה, ויצאו מעבדות לחרות עולם. השליח שבחר ה' לתפקיד יקר ונעלה זה, להיות גואלם של ישראל, הוא משה. וכעת הגיע הזמן להכינו לקראת תפקידו.

משה - מושיעם של ישראל

משה במדין

כאמור, ברח משה לארץ מדין. שם, ליד הבאר, ראה את רועי הצאן של מדין מתנכלים לבנותיו של יתרו. חילץ אותן משה מן הרועים ואף עזר להן לדלות מים מן הבאר. הזמין יתרו את משה לביתו, ונתן לו את בתו ציפורה לאשה. למשה נולד בן, אשר נקרא בשם "גרשום", כי אמר: "גר הייתי בארץ נכריה".

כל אותן שנים היה משה רועה את צאן יתרו. ברכת ה' ליותר אותן שהתרבה הצאן מאוד, ומעולם לא טרפה חית השדה מן הצאן. יום אחד, כשהיה משה רועה את צאן יתרו במדבר חורב, ברח גדי אחד מן העדר. רדף משה אחריו, והנה הגיע הגדי אל בריכת מים ועמד לשותות. כשהגיע משה אליו, אמר: לא ידעתי שרץ היית מפני הצמא. כעת בודאי עייף הנך. הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה: יש לך רחמים לנהוג את הצאן, ראוי לך להיות רועה את צאני ישראל.

התגלות ה' למשה מתוך הסנה

עוד באותו יום נגלה הקב"ה אל משה. הולך משה במדבר והנה הוא רואה סנה - שיח קוצני מאוד, הגדל בתוך מים. הסנה היה בוער באש, אך הפלא ופלא! הסנה אינו נשרף! והמים שתחתיו אינם מכבים את האש!

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמֵּרְאָה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה: וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנְנִי: וַיֹּאמֶר אֶל תִּקְרַב הֵלֶם שֶׁל נַעֲלֶיךָ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה עוֹמֵד עָלָיו אֲדִמָּת קֹדֶשׁ הוּא... וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מִהִבֵּט אֶל הָאֱלֹהִים".

בחר הקב"ה לדבר עם משה דוקא מתוך הסנה, כדי לרמוז לו בכך:

א. "עמו אנוכי בצרה", שותף אני לצרתם של ישראל הנתונים במצרים בשעבוד קשה. אף אני שרוי בצרה, בתוך הקוצים.

ב. הקוצים של הסנה מופנים כלפי פנים, כך שאם אדם מכניס את ידו לתוכו, אינו חש בדקירה כלל. אולם כאשר רוצה הוא להוציא את היד, הקוצים תופסים ודוקרים אותו. דומה ארץ מצרים לאותו סנה, אשר נכנסו אליה בני ישראל בקלות והתקבלו בהארת פנים על ידי פרעה, אולם כאשר רוצים הם לצאת, תופסים אותם המצריים ואינם נותנים להם לצאת.

ג. הסנה הבוער באש הוא סימן לנצחיות עם ישראל! היה משה חושב בלבו שמא מרוב קושי השעבוד יהיו המצריים מכלים את ישראל ח"ו. הראה לו הקב"ה סנה שבווער באש, אבל איננו נשרף, ללמד אותו שאף אש המצריים לא תוכל לכלות את עם ישראל.

מתוך הסנה אמר ה' למשה כי צעקת בני ישראל, עוניים ומכאובם, לא נעלמו ממנו, וכעת הגיע זמן הגאולה. בוחר הוא בו, במשה, שילך ויושיע את ישראל. 7 ימים מסרב משה העניו מכל האדם, שלא הוא יהיה השליח להוציא את בני ישראל, אלא אהרן אחיו הגדול. הרי אהרן מנהיג כעת את עם ישראל במצרים, ואיך הוא משה יבוא לתפוס את מקומו? אולם הבטיח הקב"ה למשה שאהרן ישמח בכל לבו בראותו בגדולתו. מלבד זאת גם הוא ישתתף עם משה בהצלת בני ישראל. אתה תדבר אליו ותשים את הדברים בפיו, ואני אהיה עם שניכם ויורה לכם מה תעשו. הקב"ה מורה למשה ללכת למצרים כשמטה האלוקים בידו, כדי לעשות בו אותות ומופתים לעיני בני ישראל ולעיני פרעה.

מטה האלוקים

מטה זה נברא בששת ימי בראשית בין השמשות. הוא נמסר לאדם הראשון בגן עדן. אדם מסר אותו לחנוך. חנוך מסרו לנח, נח מסרו לשם, שם מסרו לאברהם, אברהם ליצחק, יצחק ליעקב, ויעקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף. כשמת יוסף הוחרם המטה והושם בארמונו של פרעה. יתרו, שהיה בתחלה אחד מחרטומי מצרים, חמד את המטה בלבו, וכשהלך למדין לקח את המטה עימו ונטעו בתוך גנו, בצורה שאף אחד לא יכול היה להוציאו. עד שבא משה ותלשו בקלות ולקחו. היה מטה זה כבד מאוד מאוד, ומשקלו 40 סאה (כמה מאות ק"ג). היה חקוק עליו שם ה' המפורש, וכן ראשי התיבות של עשר המכות: דצ"ך עד"ש באח"ב.

משה חוזר למצרים

בשעה שאמר הקב"ה למשה במדין "לך שוב מצרימה", נחלק דיבורו של הקב"ה לשני קולות. משה שומע "לך שוב מצרימה", ואהרן שומע "לך לקראת משה המדבר". יצא משה ממדין לכיוון מצרים, ואהרן יצא לכיוון המדבר. "מה" מצעדי גבר כוננו" - למרות שלא קבעו שום סימן ביניהם, הם נפגשו בתוך המדבר הגדול. ראה אהרן את משה בגדולתו ושמח מאוד. בזכות השמחה ששמח בכל ליבו, זכה בעתיד לבגד מיוחד - חושן - על ליבו.

פקוד פקדתי

"וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֵּאֲסְפוּ אֶת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְדַבֵּר אֶהְרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֱתָת לְעֵינֵי הָעָם: וַיֹּאמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פֶקֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ."

כאשר שמעו בני ישראל כי משה אומר להם את המילים "פקוד פקדתי", מיד האמינו לו כי הוא שליח מאת ה', שכן מסורת היתה בידם, אשר עברה עוד מיעקב אבינו, כי אדם שיבוא ויאמר "פקוד פקדתי אתכם" הוא באמת הגואל האמיתי. בשכר שהאמינו בני ישראל במשה, זכו להגאל. כדי לחזק יותר את ליבם של ישראל, עשה משה לעיניהם 3 אותות, שציוה אותו ה' לעשות.

האות הראשון - זורק משה את מטהו על הארץ, והנה נהפך המטה לנחש.

האות השני - הכניס משה ידו אל חיקו, והנה נעשתה היד מצורעת כשלג. כאשר הכניס אותה שוב בחיקו - שבה ידו ונרפאת.

בכך הראה הקב"ה לעם ישראל שהוא הממית והמחיה. בדברו נהפך המטה הדומם והמת ליצור חי, ובדברו המית ה' את ידו של משה ועשה אותה מצורעת. **האות השלישי** - משה שפך מים על הקרקע, ונהפכו המים שבקרקע לדם.

הזקנים נמלטים

לאחר שהעבירו משה ואהרן לעם ישראל את בשורת הגאולה, הם אוספים את 70 זקני העם, והולכים כולם יחד אל ארמונו של פרעה. ארמונו של פרעה היה כעין מבצר ענק ומפחיד. כאשר התקרב אל הארמון נגלה לעיניהם מחזה מוזעזע: ערימה גדולה של גויות בני אדם אשר נהרגו בגזירת פרעה. לצד הערימה היה מין 'מחנה' של בני אדם קטועי ידים ורגלים, לצידו 'מחנה' של בני אדם צלובים, ולצידו 'מחנה' של בני אדם אשר רמסו אותם בטיט. הזדעזעו הזקנים מן המחזה הנורא ונשמטו אחד אחד. כשהגיעו אל פתח הארמון נותרו רק משה ואהרן, כולם ברחו. אמר משה לאהרן: הללו אינם מצווים מפי הקב"ה, אנו מצווים מפי הגבורה, נלך ונעשה שליחותנו אפילו הורגים אותנו.

איש לא עמד בפניהם

כאשר ראו משה ואהרן את השמירה סביב ארמונו של פרעה, הזדעזעו אף הם. גודלו של הארמון היה ענק, והיו לו 400 פתחים! 100 מכל כיוון. מרוב פחדו של פרעה שמא יהרגוהו, העמיד ליד כל פתח גדוד שלם של 60,000 גיבורים. בנוסף לחיילים, היו על כל פתח ופתח אריות, דובים וחיות רעות, המונעים את הכניסה לארמון. למרות השמירה המעולה, הצליחו משה ואהרן להכנס ללא בעיה! כאשר נכנסו ראו לפנייהם שני כפירי אריות אסורים בכבלי ברזל. כל מי שנכנס אל הארמון, היו האריות פותחים את פיהם ומנהמים ושואגים, ונפשו יוצאת מפחד האריות. לקח משה את מטהו והניפו על האריות, והנה השתחררו האריות מכבליהם, ובאו לקראת משה ואהרן בשמחה. כמו שני כלבים נאמנים ליוו אותם עד בואם לפני פרעה, גם חיות נוספות התלוו אליהם. כאשר הגיעו לפני פרעה, כעס פרעה על השומרים, כיצד נתנו להם להכנס?! מיד העניש אותם פרעה: את חלקם הרג, חלקם הלקה, וחלקם פיטר מתפקידם ושם אחרים תחתיהם.

טיפול עליהם אימתה ופחד

אותו יום היה יום שמחתו של פרעה. היה זה יום המלכתו, והוא סבר שזהו בעצם יום יצירתו כאלוהים. הוא לבש בגדי מלכות, וישב על כסאו. הגיעו אליו מלכים מכל קצוות תבל, הביאו לו דורונות, ועטרו אותו שיהיה השולט בכיפה על כל המלכים. נשלחו משה ואהרן דווקא ביום זה, כדי שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים.

נכנסו משה ואהרן לפני פרעה כשהם עטופים, ומקלותיהם בידיהם. לא נתנו לו שלום ולא כיבדוהו. באותה שעה היתה לו בושה גדולה. כראות פרעה את משה ואהרן, נבהל מאוד מפניהם, כי היה תארם כתואר מלאכי השרת, ורום קומתם כארזי הלבנון, וגלגלי עיניהם דומים לגלגלי החמה, וזיו פניהם כזיו החמה, ומטה האלוהים בידם, ודיבור פיהם כאש שלהבת. וכל מלכי מזרח ומערב כשראו אותם נפל פחדם עליהם. זיע ורתת וחלחלה אחז את פרעה וכל היושבים לפניו, והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם.

באותה שעה הוצרך פרעה לנקביו. איזה בושות!! הרי הוא עשה עצמו אלוה שאיננו צריך לנקביו! כשעשה צרכיו הזדמנו לו 12 עכברים והיו נושכים אותו בכל צד מושבו, וצעק צעקה גדולה ומרה, עד ששמעו כל גדולי המלכות את צעקותיו. אולם מיד לאחר מכן חזק פרעה את לבו וישב על כסאו כאילו לא קרה כלום.

דין ודברים בין משה לפרעה

אמר פרעה למשה ואהרן: מה אתם רוצים? מי אתם? מנין באתם? מי שלח אתכם אלי? אמרו לו: "ה' אלוקי העברים נקרא עלינו". אמר להם: וכי יש אלוה לעבריים, והלוא למעלה ממאה שנה הם מתענים תחת ידי, ומפני מה לא הציל אותם עד היום? שקרנים אתם! אם היה האלוהים שלהם מצטער על כך שהם נמצאים פה, לא היה מעכב אותם כל כך הרבה זמן, שהרי בשביל לילה אחד שעייב אבימלך את שרה, מיד נגלה אליו והוכיחו. כל שכן בעם שלם, שהיה עליו להתגלות.

אמרו לו: דע לך שיש לעבריים אלוה, אלא שהוא הניח לך עד עכשיו, כדי להפרע ממך על הכל בבת אחת.

אמר להם: וכי אלוהיכם - יש לו כח וגבורה יותר ממני, או גדולה ומלכות יותר ממני? בכמה מדינות הוא שולט? בכמה עיירות הוא מולך? כמה מדינות לכד? כמה ארצות כבש? כמה מלחמות עשה וניצח? כמה חיילות ופרשים יש עימו בצאתו למלחמה?

אמרו לו: אלוקינו אינו במושגים שאתה מדבר עליהם, אלא כוחו וגבורתו מלא עולם, קולו חוצב להבות אש, דיבורו מפרק הרים, קשתו אש, חיציו שלהבת, רמחיו לפיד, מגיניו עננים, חרבו ברק, חניתותיו ניצוצי אש, לוחם הוא בלי עשייה, נוצח ולא ביגיעה. הוא יצר את כל העולם כולו, ברא שמים וארץ, יוצר הרים וגבעות, ימים וכל אשר בהם. על פיו יחיו וימותו. צר את העובר במעי אימו, ומוציאו לאויר העולם. והוא זן ומפרנס את כל העולם כולו, הוא מסיר מלכים וממליך מלכים, ומלכותו לא תיפסק לעולם ולעולמי עולמים.

אמר להם: הואיל ואתם אומרים כך, המתינו לי עד שאחקור בבית גזוי בספרים שלפני. לפי שאין מלך בעולם שלא שיגר לי כתב ודורון, ואם אמת אתם אומרים עכשיו, אמצאנו באגרות שלי. מיד ציזה והוציאו לפניו כל אגרות וספרים שהיו בבית גזוי, ונתנם ל - 70 סופרים המבינים ב - 70 שפות. בדקו ופשפשו, וכיון שלא מצאו שם אמר להם: לכו לעמיכם. לא ידעתי את ה' ולא שמעתי עליו מעולם. אין אני צריך לו, שאני בראתי את עצמי, ויש לי נילוס נהר שמשקה את ארצי.

אמרו לו: שוטה, אלוהות אלו שאתה אומר מתים הן, אבל ה' אלוקים אמת הוא, אלוקים חיים ומלך עולם. הוא היה עוד לפני שנברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולמים. הוא ברא אותך ברחם אמך, נתן בך רוח חיים, גידל אותך והושיב אותך על כסא מלכות מצרים. והוא יקח את רוחך ונפשך ממך וישיב אותך אל האדמה שממנה לוקחת!

כעס פרעה על דבריהם, וגרש אותם מלפניו.

תכבר העבודה על האנשים

למחרת, שוב נכנסו משה ואהרן לפני פרעה ללא רשות. מיד קרא לשומרים וצעק עליהם: איך נכנסו אלו לארמון?? אמרו לו: איננו יודעים, כנראה מכשפים הם, ודרך הפתח לא נכנסו. נשא פרעה עיניו וראה אותם עם המטה, אמר: הכלב אני, כי באו אלי הללו במקל? ושוב הקשה את ליבו ולא רצה לשמוע לדבריהם.

החליט פרעה, כי כנראה בני ישראל לא עובדים מספיק קשה, ולכן יש להם זמן לחלום חלומות ולתכנן תכנונים של חופש ודרור. לכן צוה לנוגשיו מאותו יום להכביד את העבודה על בני ישראל יותר. הוא גזר שלא לתת להם תבן לליבון הלבנים, אלא הם יצטרכו בעצמם ללקט את התבן, ויחד עם זאת להגיע לאותה כמות של לבנים שהיו עושים קודם. גזירה חדשה זאת ציערה והתישה מאוד מאוד את בני ישראל. הם נפוצו בכל ארץ מצרים כדי למצוא להם תבן. תושבי מצרים התאכזרו אליהם מאוד, ואם היה מצרי רואה את ישראל בתוך שדהו, היה מכה אותו ומתעלל בו, ושובר את רגליו.

אולם עובדה זו הועילה, שכאשר הכה הקב"ה את ארץ מצרים במכות ובעונשים קשים, לא היה פתחון פה למצריים לומר: 'איך יתכן שמלכנו ושרינו יחטאו, ואנחנו נספוג את המכות?' כאן הוכיחו תושבי מצרים שאף הם ראויים לעונשים קשים.

למה זה שלחתני?

כשראה משה את המצב הקשה, חזר חזרה למדין, ואמר: "אֲדֹנִי, לָמָּה הִרְעָתָה לָעַם הַזֶּה, לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי: וּמֵאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרֹעֶה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לָעַם הַזֶּה וְהִצֵּל לֹא הִצֵּלְתָּ אֶת עַמְּךָ".

ענה לו ה': לו יצויר שילחם חלש שבחלשים מלמעלה (מן השמים) בחזק שבחזקים מלמטה, מי ינצח? החלש ינצח, כיון שהוא נלחם מלמעלה. עכשיו - שגבור שבגבורים נלחם מלמעלה, והחלש מלמטה - על אחת כמה וכמה!

שלושה חודשים שהה משה במדין, ואז חזר בציווי ה' חזרה מצרימה. הוא ניסה לעודד את עם ישראל בהזכירו להם את הברית שכרת ה' עם האבות הקדושים. אולם עם ישראל מרוב העבודה הקשה והלחץ הגדול, לא היטו אוזן לדבריו.

הפיכת המטה לתנין

הלכו משה ואהרן שוב אל ארמונו של פרעה ושוב נכנסו אליו ללא רשות. אמרו לו: ה' שלח אותנו לומר לך שתוציא את בני ישראל ממצרים. אמר להם פרעה: תעשו לי מופת, שעל פיו אבחן את חוזקו ויכולתו של האלוקים שלכם. אהרן, שקבל על כך הכנה מוקדמת, זרק מיד את מטהו ארצה. לאחר שהושלך המטה לארץ, אמר משה

"יהי לתנין", ומיד נהפך המטה לתנין. כך ראו כולם שהתנין נוצר על ידי דיבורו של משה.

באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת, ואומר להם: כך אותותיו של אלוהיכם?! האם באתם לצחוק עלי? בנוהג שבעולם - אדם מביא סחורה למקום שבו יש מחסור, ולא למקום שיש בו שפע גדול מאותה הסחורה. הנה אתה בא לעשות לי כאן כשפים, וארץ מצרים מלאה כשפים!!! האם אין אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי הם? מיד שלח פרעה והביא ילדים קטנים בני 4-5 ולקחו אף הם מקלות והפכו אותם לתנינים. קרא גם לאשתו, ואף היא עשתה כך.

אמר משה: אדרבה, אם רוצים לבחון סחורה אם היא משובחת או לא, מביאים אותה דווקא למקום שהיא מצויה בו, ואז השבח שלה ניכר יותר שהיא טובה יותר מכל האחרים. עכשיו תווכח לראות כי מעשיו של האלוקים גדולים מכל כשפי מצרים.

מה עשה אהרון? לאחר שחזרו כל התנינים להיות מקלות, לקח הוא את מטהו, והנה בלע מטה אהרון את מטותיהם של כל חרטומי מצרים. ואף על פי שבלע מטות רבים מאוד, נשארה צורתו כמקודם ולא השתנתה. ויותר מכך - דרך הכישוף, שלאחר שפג הכישוף, חוזר הכל להווייתו הראשונה כמו שהיה קודם, כי אינו אלא "אחיזת עיניים", ואילו כאן בליעת המטות היתה מציאות שגם לאחר מעשה נשארו מטות החרטומים בלועים במטה אהרון. מיד נודעזע פרעה וכל גדולי המלכות, ופרעה תמה והתירא: מה יקרה אם יאמר אהרון למטהו 'בלע את פרעה וכסאו', עכשיו הוא בולע אותי?!

אך שוב חיזק פרעה את ליבו, ולא אבה לשמוע לדברי משה ואהרון. בכל פעם אחרי שמשה יצא מאצל פרעה, היה פרעה אומר: אם יבוא אלי בן עמרם אני הורגו ואני שורפו. וכשהיה משה נכנס, היה נעשה פרעה כמו בול עץ ולא יכל לפגוע במשה. חשב פרעה כי הוא יכול לעשות כל מה שעולה בלבו, הוכיח לו בורא עולם, שאפילו על גופו עצמו אינו שולט.

עשר המכות

שלח, לקה ושילם

כאשר סרב פרעה לשלוח את ישראל, הביא הקב"ה עליו ועל כל מצרים עשר מכות - יסורים קשים ומרים, ובסופם הסכים פרעה לשלח את בני ישראל.

אומר הילקוט שמעוני: משל של פרעה ומצרים, למה הדבר דומה? למלך שאמר לעבדו, הבא לי דגים מן השוק. הלך העבד והביא דג מבאיש. אמר המלך לעבדו: בחר לך עונש אחד משלושה: או תאכל את הדג, או תלקה מאה מכות, או תשלם קנס מאה זהובים. בחר העבד לאכול את הדג. בקושי רב אכל העבד מן הדג חתיכה ועוד חתיכה, כשהגיע לחצי אמר למלך, איני יכול להמשיך יותר, מעדיף אני ללקות. התחילו עבדי המלך להכותו מכה אחר מכה, לאחר שהכו אותו כבר יותר מחמישים מכות, צווח העבד ואמר: די, אינני יכול יותר, מעדיף אני לשלם מאה זהובים! נמצא שאותו עבד אומלל נענש בשלושת העונשים: גם אכל, גם לקה וגם שילם.

כך פרעה, שיעבד את בני ישראל במצרים. אמר לו הקב"ה: "שלח את עמי ויעבדוני" ואם לא, או שתלקה או שתשלם את שכר עבודתם. אמר פרעה: "מי ה' אשר אשמע בקולו! לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח". אמר לו הקב"ה: חייך, שתשלחם ותלקה ותשלם להם את שכרם.

מכת דם

מדוע לקה הנילוס תחילה?

למעלה מאלפיים שנה זורם לו במצרים נהר הנילוס - היאור, כשהוא משמש כעורק ראשי לחיי הכלכלה במצרים. גשם הרי לא יורד בארץ הזאת, והיאור הוא זה שמספק מים לשתייה, לבישול, לכיבוס, לרחצה ולהשקיית השדות. עליו השיטו סחורות לצורכי מסחר, ובאמצעותו פותח ענף כלכלי חשוב - הדיג. דגי היאור היו למרכיב חשוב בתפריטו של המטבח המצרי. כל חייהם תלויים ביאור, ולכן - לפי דעתם הכוזבת - היאור הוא האלוהים העליון. כך חיו בטעותם שנים רבות. עד שבאה מכת דם וטפחה על פניהם. איך וכיצד התרחשו הדברים?

התראה חוזרת

יום אחד, הופיעו משה ואהרן לפני פרעה. הם פלשו לתוך הארמון ללא רשות והתייצבו לפני המלך. פותח משה ואומר: שלח את עם ישראל, ואם לא תשלח, מימי מצרים יהפכו לדם. פרעה איננו מתרגש מהאיום והוא עונה: איומך אינם מדאיגים אותי, כיון שאני הוא יוצר היאור, והוא תחת בעלותי. חוזר משה ואומר: אם לא תשלחם, תראה בקרוב מיהו בעל היאור האמיתי. למחרת, שוב חוזר משה ומתרה בפרעה, אך פרעה מסרב בעקשנותו. וכך חוזר הדבר על עצמו עוד יום, ועוד יום, במשך יותר משלושה שבועות!

קולו של משה נמוך היה, אך למרות זאת שמעו כל מצרים את איומיו!! נתאר לעצמנו, מה חשב האזרח המצרי באותו רגע? הוא בודאי לא הבין מה פשר האיום המזור הזה. איך יתכן שיהפכו כל המים שביאור לדם? הלוא היאור הוא אלוהים חזק, וגם פרעה חזק! בודאי אין מקום לדאגה. אנחנו, המצריים, העם החכם והמתקדם ביותר. בכשפים, אנו עולים על העולם כולו. אין אף סיבה בעולם שיכולה להפריע לנו להמשיך להעביד את ישראל.

הפך מימיהם לדם!

הם המשיכו לחיות את חייהם בשלוה... עד אותו בוקר. באותו יום אמר ה' למשה וללכת אל היאור בבוקר השכם ולדבר עם פרעה. כמו כל בוקר, בשעה מוקדמת מאוד, יוצא פרעה אל היאור כדי לעשות את צרכיו בסתר. ומדוע בסתר? משום שפרעה היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו צריך לנקביו. לפיכך היה יוצא אל היאור בהשכמה שלא יראוהו בני אדם בקלונו. נשלחו משה ואהרן דווקא בשעה זו, כדי להביכו. והנה רואה פרעה את משה ואהרן. תופס משה את פרעה כדי לדבר עימו. אומר לו פרעה: הנח לי עכשיו שאעשה צרכי ואחר כל אדבר עמך (בל נשכח שפרעה מתאפק כבר 24 שעות!) אמר לו משה: האם יש אלוה שצריך לנקביו! דע לך כי הכל גלוי וידוע לפני הקב"ה. הוא משגיח על כולם, ואף על פי שאתה מרמה את עצמך ואת כל מצרים ועושה עצמך אלוה, את ה' לא תוכל לרמות!

ממשיך משה ואומר: "כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה', הִנֵּה אֲנֹכִי מִכָּה בַּמָּטָה אֲשֶׁר בְּיָדִי עַל הַמִּיִּם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר וְנִהְפְּכוּ לָדָם". כשפרעה ממשיך לסרב, מכה אהרן את היאור (ולא משה, מכיון שהיתה לו הכרת הטוב למים, שעל ידם ניצל כשהיה תינוק בן שלושה חודשים), והנה כל מימי מצרים הופכים לדם!!! דם ממש! לא מים אדומים, אחיות עיניים, כפי שעשו החרטומים אחר כך, אלא דם ממש: במראה, בטעם, בריח, במגע. אלוהיהם, מקור חייהם, מת וריחו מבאיש כנבלה. הוא לא רק מת אלא גם ממית. כל הדגים ובעלי החיים שהיו בתוכו - מתו.

פרעה! הוכח את בעלותך ואלהותך! הרי לדברייך היאור נוצר על ירך, הפוך את היאור בחזרה למים! כאן הוכיח ה' שהוא ברא את העולם יש מאין, הוא ברא את המים ועושה בהם כרצונו, ואין שום כוח בעולם שיכול לעמוד נגד רצונו.

לא רק המים שהיו לנגד עיניהם של משה ואהרן בשעת ההכאה, נהפכו לדם, אלא כל המים שבכל ארץ מצרים, אפילו המים שבתוך הכלים נהפכו לדם אמיתי. ולא עוד - אלא שכל העצים והאבנים במצרים התחילו לנטוף דם!

חרטומי מצרים מראים את כוחם

פרעה אינו משתכנע ואינו מתרכך. להפך, הוא מקשה את ליבו ואומר: אין הדבר עושה עלי רושם, גם אנו יכולים לעשות זאת. מיד הוא קורא לחרטומים הגאותנים שיעשו גם הם כך. אלא שמתעוררת בעיה "קטנה", אין בנמצא מים, כדי להופכם לדם! חשבו החכמים שרק המים שהיו גלויים לפני משה ואהרן נהפכו לדם, ולכן חפרו בארות חדשים להוציא מהם מים לשתייה. אולם תקוותם התנפצה במהירות - גם מהבארות החדשים נבע דם. מכת ה' היא מכה אמיתית, אין מנוס ממנה.

ובכל זאת החרטומים רוצים להראות את יכולתם וכוחם. הם הולכים לגושן וקונים מים מישראל, ואז הם הופכים אותו לדם. זוהי גדלותם: להפוך מים שקנו מישראל לדם. מי זקוק לכך? הרי יש דם בשפע, ואפילו יותר מידי! אילו היתה להם שליטה אמיתית בטבע, היו יכולים להפוך את הדם למים, אך לא יכלו לעשות זאת כי כל מעשיהם היו באחיות עיניים בלבד.

הבדל גדול היה בין מעשה אהרן למעשה החרטומים. אהרן הפך לדם את כל מימי היאור, גם אלו שלא היו לפניו אלא בכלים שאינם מחוברים ליאור. ועוד, אהרן הפך מים שאינם עומדים אלא זורמים, ומים אחרים באים תחתם. ועוד, שעמדה המכה שבעת ימים, ואילו החרטומים הפכו באחיות עיניים רק מים מעטים עומדים בכלי, וגם זה היה רק לזמן מועט עד ששב פרעה אל ביתו.

אבן מקיר תזעק

פרעה לא חשש ולא הרגיש שזו מכת ה'. לו אישית היו מים, ולא היה צריך לקנותם מישראל. הם הגיעו לו כזכות על כך שגידל את משה בביתו, וכן כדי שיתגדל בעיני המצריים ואחר כך ילקה. ובכל זאת גם הוא לא נמלט לגמרי מסבל מכת דם, וכאשר חזר לארמונו נטרפה דעתו למראה הדם הנוטף והמלכלך את קירות ארמונו המלכותי והמפואר. הדם לא פסח על בית המלך. הדם היורד מן הקירות מזכיר את הדם ששתת מבני ישראל שנפצעו בשעת עבודתם בבניית הבניינים, ונתערב בתוך החומר והלבנים!

ארץ מצרים נבוכה

נתאר לעצמנו: בבוקר לפני שהולך המצרי להעביד את ישראל בפרך, סועד הוא את ליבו בארוחת בוקר. תוך כדי שתיית כוס משקה, הוא שומע שוב את קולו של משה, המתרה בפרעה שאם הוא לא ישלח את בני ישראל, מימי מצרים יהפכו לדם. שלושה שבועות כבר הוא שומע את האיום, והדבר נהפך לו להרגל. אלא שהפעם... הוא מרגיש טעם דם בפיו. מיד הוא יורק כדי לנקות את פיו, אך למרבה הזוועה הוא ממשיך לירוק דם! אולי - חושב המצרי - השן מדממת. אבל אז הוא שם לב שכוסו מלאה בדם! ולא מן השן. אחוז בהלה הוא רץ אל חבית המים כדי לשטוף את פיו, ולתמהונו הגדול החבית מלאה דם. אין לו אפילו טיפת מים אחת בבית. מה קרה?? הוא משתומם. ומחשבותיו מחזירות אותו אל הדבר הדחוף יותר: כיצד ישטוף את פיו מן הטעם המבחיל של הדם? במצוקתו הוא רץ מיד לשכנו המצרי, בתקווה שיש לו מים. שם מתברר שגם החבית של שכנו מלאה דם. הבעיה קשה ולוחצת, מה הם יעשו??

שכן אחד מספר מבעד לדלת הסגורה, שהוא היה באמצע להתקלח ופתאום מצא את עצמו בתוך אמבטיית דם. הוא קפץ מיד מן האמבטיה, כולו מלוכלך ומדיף ריח יותר מאשר בכניסתו. הוא ניסה לפתוח חבית נוספת של מים, אך גם משם יוצא דם. הוא שרוי במצב ביש, אינו יודע איך להתנקות. מה יעשה? הוא ישאר בבית?? עד מתי? כעת לכולם יש אפשרות לרחוץ את גופם בדם. ממש כמו המלך פרעה, ששחט כל יום 300 ילדי ישראל והתרחץ בדמם!!

בעודו מספר את חוויותיו הטראומטיות, צועקת אשתו, כי הבגדים אשר השרתה במים לצורכי כביסה שינו את צבעם והם אדומים. צעקותיה גברו מאוד בהביטה על המרק העומד על האש ועל קערת הבצק המלאה, שהפכו להיות אדומים! מה קורה כאן?

כמו מתוך חלום הם נזכרים באזהרותיו של משה ומבינים שידו עשתה זאת. אוי ואבוי, הם סופקים כפים, הוא אכן אמר שאם לא ישחררו את בני ישראל יהפכו כל מימי מצרים לדם. מי חשב שיתאמתו דבריו? ובודאי שלא בהיקף כזה! איזו מציאות נוראה, דם במקום מים. דם יוצא מהקירות, קיר נוטף דם! המראה מפחיד ומעורר בחילה! זה מזכיר למצריים את ילדי ישראל שנקברו חיים על ידם בקירות!

המצרי חש כאילו הוא במחזה בלהות, הוא מביט ביאוש על הדם הנזל מקירות ביתו, וברקע ביתו נשמעות צרחות הילדים המפוחדים וההמומים מן המתרחש. אין זמן רב למחשבה, הצמא מכה בהם. המצרי מנסה להתחכם וחושב שאם אין מים, ישתו מיץ פירות. אולם כאשר נסחט הפרי יוצא דם ולא מיץ. חוסר האונים גובר, מה עושים? הרי גוף האדם זקוק לשתייה, אי אפשר להתקיים זמן רב ללא מים! אפילו הרוק שיצא מן הפה הפך לדם מבחיל. הוא חש תסכול, כעס, ויותר מכל פחד וחוסר אונים. מה יעשו עכשיו??

האלילים מאכזבים

הילדים צועקים ומבקשים שתייה, ופיו מתחיל להתייבש. מתוך לחץ הוא פונה אל אליליו. (היו להם הרבה אלילים, כי היו זקוקים להם למקרה שאליל אחד ישן או שאינו מרגיש טוב, חולה או מת, היו אחרים רזרבה). הוא פונה לאלילי העץ והאבן, ובמקום לענות לו, להצילו ולתת לו מים, גם הם מוציאים דם!! גם הם מתו. במקום להצילו הם מעמיסים

עליו בעיות נוספות!! כמצרי מאמין הוא פונה אל אלילי הכסף והזהב, אולי הם יוכלו להושיעו, אך הם לא מגיבים, ומן המזבחות שלפניהם זב דם רב. מה יהיה?? מה עושים??

עולה המצרי על סוסו ודוהר במרץ לאלוהיו הגדול והחזק מכולם - היאור. הוא בודאי יוכל להצילו בכך שיתן לו מים חיים. כולו מלא תקוה, אך ככל שהוא הולך וקרוב ליאור מתחילה תקותו להיסדק. הוא חש בריח מעט חשוד, אבל מוכר... הוא מגייס את שארית תקותו, ובלב הולם הוא ממשיך להתקדם. ככל שממשיך הסוס בדחירתו, מכה ריח חזק וחרוף באפו. ו... לא, לא יתכן!!! הרי היאור אלוהים חזק הוא, לא יתכן שיהפך לדם!! ליבו מסרב להאמין לאמת המרה, אך האמת סופה להתגלות, היאור אכן הפך לדם, והוא פולט דגים מתים, המוסיפים ריח של נבלה לריח המבאיש של הדם. **נראה כאילו היאור אדום מדם הילדים שהושלכו אליו. השלכתם ילדים למות ביאור, כך הדגה שביאור מתה!!**

התופעה מפליאה מאוד, כי הזרימה ביאור נמשכת, ונכנסים אליו בלי הרף מים חיים. אולם תמיד כשהמים מגיעים לגבול מצרים הם נהפכים לדם! ומה שמדהים עוד יותר הוא, שכאשר יוצא הדם מגבול מצרים, מיד הוא נהפך שוב למים חיים. רק בגבול מצרים מאכזב היאור את עובדיו המאמינים, ומספק להם דם במקום מים. מעל ראשי המצרים מרחפת סכנת מוות, לא מוות מהיר וקל כי אם מוות איטי בצמא. אין מים לשתות, רק המחשבה על כך קשה ומטריפה. אין על מי להישען, כי כל אלוהיהם הכזיבו.

חיפוש נואש אחר מים

הוא חוזר הביתה בידיים ריקות ורועדות. הילדים מבקשים לשתות - הם צמאים. וככל שעובר הזמן נשקפת סכנה לחייהם. צמאונם גובר והולך. ניסו המצרים למצוא מים מתחת האדמה, והיו חופרים בארות חדשים, ומוצאים - דם. בלית ברירה היו מצרים ששתו מים מלוחים, אשר הם לא נהפכו לדם. אבל מיד אחר כך נעשו צמאים עוד יותר! אין מים לשתות. לא מים ולא מיץ. גם הרוק שירקו נהפך לדם. הם מתחילים להתייבש וראשם כואב.

והנה המצרי שם לב כי ביד עבדו העברי יש כוס ובתוכה... מים!! מהיכן המים?? הוא שואל בשאגה. "מהגיגית", עונה העבד היהודי בשלוה, "וכי אינך רואה שהיא מלאה מים?" מביט המצרי, ואכן כפי שאמר היהודי, הגיגית מלאה מים. "ומהיכן מלאה את הגיגית?" הוא מתעניין בשקיקה. "מהבאר", עונה היהודי בפשטות. במהירות רץ המצרי עם הדלי אל הבאר, גם היהודי משלשל את הדלי שלו, והנה: זה ממלא דם וזה ממלא מים! המצרי אינו מאבד את עשתונותיו, הוא מביא מביתו כד גדול, ורץ אל הגיגית של היהודי לקחת משם מים. אך מה קורה כאן?? הכד מתמלא דם! ואילו לעבדו היהודי, שניגש למלא לעצמו כוס נוספת, יש מים!! המצרי חוטף מידו של היהודי את הכוס, והנה ברגע שמגיעים המים לידיו של המצרי הם נהפכים לדם!

עולה בדעתו רעיון מצוין: הוא מבקש מהיהודי לשפוך לו מים לתוך פיו. העבד אכן עושה כך, מן הכוס נשפכים מים, אך ברגע שהם מגיעים לפיו של המצרי - הם הופכים לדם! אומר המצרי ליהודי: בוא נשתה במשותף מכלי אחד, כך יגיעו אל פי מים. אכן הם שותים מכוס אחת, אך... ליהודי עולים מים, ואילו למצרי עולה דם! המים נחלקו,

חלקם כלפי ישראל מים, וחלקם כלפי המצרי דם! כתוצאה מנסיונותיו הרבים לשתות מים - יש בפיו טעם רע של דם! אין לך מים? תשתה דם! שפכת דם ישראל כמים - תשתה דם כמים!!!

הצמא מתגבר, והפחד עוד יותר. הפה יבש, הראש כואב, הילדים צורחים ובוכים, הם רוצים לשתות! עיניהם יוצאות מחוריהם בראותם את השכן היהודי שותה מים בשפע. המצרי מוכרח להשיג מים! בביתו ישנן נפשות רבות המשוועות לטיפת מים. ולא עוד, אלא שעליו להשקות גם את מקנהו הרב, את סוסיו, את חמוריו, את גמליו, את בקרו וצאנו - צאנו ה"קדוש", שהיה אף הוא אליל מצרים. הוא פונה אל הצאן שלו, בתקווה שיצילו אך הצאן מסתכל עליו במבט אומלל, ובעיניו המיוסרות תחינה למים. במקום שיצילו הם את מאמיניהם, צריכים מאמיניהם להציל אותם.

המצרים מתרוששים

בלית ברירה, מתוך יאוש, הוא מנסה אפשרות נוספת: הוא מחליט לקנות מעבדו היהודי כוס מים בכסף מלא. והנה ראה זה פלא - סוף סוף יש לו אכזב מים, והם לא נהפכים לדם, הוא שותה ומרווה את צמאונו. בתור אב מסור הוא לא שוכח כמובן לדאוג אף לאשתו ולילדיו המשוועים למים. חשבון קצר מעלה כי עליו לקנות עוד לפחות 10 כוסות. המחיר שהיהודי דורש נראה לו מוגזם ביותר, אולם אין לו ברירה, הוא יודע שנפשות ביתו תלויים בו. מיום ליום עולה המחיר ומכפיל את עצמו, עקב הביקוש הרב. אך מה אפשר לעשות? המצרי הולך ומתרושש מיום ליום, ואילו כסיהם של בני ישראל הולכים ותופחים. שמתם אותם לשואבי מים חינם אין כסף, כעת תשלמו מחיר מלא עבור כל טיפת מים!!

ומה עם החמורים, הסוסים, הגמלים, הבקר והצאן? גם הם זקוקים למים. בלית ברירה הוא קונה מים אף להם, כמובן בצמצום גדול. רבים מן הבהמות מתים בצמא, כמות המים המצומצמת לא הספיקה להם. הגדיל המצרי את קצבת המים - עלה לו הון תועפות! - והנה, שוד ושבר! רבים מן הבהמות, אשר הוציא למענם סכומי כסף ענקיים למען לא ימותו בצמא - מתו! וזאת בעקבות מכת הדבר שהתלוותה לכל מכה ומכה.

רעבים ללחם

רוצה המצרי לאכול לפחות ארוחה טובה, ומתברר לו כי גם זה עסק לא פשוט. טרחה האשה המצרית להכין תבשיל, הדבר עלה לה ביוקר רב, שכן היה עליה לקנות מים לשטיפת הירקות ולהכנת התבשיל. היא עשתה את כל המאמצים לשם כך, אולם כאשר באה להניח את הסיר על האש היא נתקלת בבעיה בלתי צפויה! היא לא מצליחה בשום אופן להבעיר אש, העצים כולם נוטפים דם! כל נסיונות ההדלקה אינם מצליחים, ואז מבינים המצרים כי בעצם אינם יכולים לאכול כל אוכל אפוי ומבושל. אין אפשרות לאפות לחם - המאכל הבסיסי ביותר!! מה יאכלו? האפשרויות מוגבלות מאוד, ואכן מצרים רבים מתו מרעב.

מתבוססים בדם

המצב דחוק ביותר, הצמא הפך ל"דיד קבע", הרעב אף הוא אינו נותן מנוח, אך לא די בכך!! הסביבה כולה מבאישה ודביקה מדם. דם נוזל מהעצים ומהאבנים, כאשר יושבים על כסא או אפילו על אבן, מתלכלכים מדם, כאשר שוכבים במיטה מתלכלכים

מדם, איך אפשר בכלל להרדם? הבגדים מלאים דם, הידים מלוכלכות, והגורע מכל שאין אפשרות להתנקות מן הדם! קניית מים לשטיפה ולרחצה אינה באה בחשבון, זה יעלה הון תועפות, וממילא מיד אח"כ הם יחזרו להתלכלך, כך שזה לא משתלם. הלכלוך והזוהמה הולכים ומצטברים מיום ליום. המצב בלתי נסבל! **מנעתם את ישראל מלהתרחץ, עכשיו אתם מנועים מלהתרחץ!!**

תוצאות המכה

7 ימים מתמשך הסייט הנורא הזה! 7 ימים הנראים כנצח. 7 ימים של פחד וחרדה מן הבלתי ידוע, של חוסר אונים, של טירוף הדעת בלתי נסבל, של צמא ורעב, של אכזבה עמוקה מהאלילים, של תסכול וכעס על עבדיהם המתעשרים על חשבונם!

והנה סוף כל סוף תמה המכה. הדם ביאור הפך חזרה למים, מצרים נושמת לרווחה. כעת יש מים בשפע חינם אין כסף. אך האם בזאת אכן תם הסיפור? האם חוזר המצב לקדמותו, כאילו לא קרה כלום? כלל וכלל לא!! הבתים והכלים מוזהמים בדם. הבגדים התקלקלו ונהרסו מספיגת הדם, האויר מעופש, גרעון גדול בתקציב. האיוון האוקולוגי נהרס לגמרי. אין איש יודע מה תהיינה ההשלכות ממיתת היאור בשנים הבאות. שנים רבות יעברו עד שהמצב יחזור לקדמותו, אם בכלל. הכלכלה נהרסה - ענף הדיג הושבת כליל, מי יודע מתי ישתקם מחדש?...

מכת צפרדע

התראה

זה עתה הסתיימה לה מכת דם, ארץ מצרים כולה עדין שטופה מן הדם. לפני המצרים עבודה רבה: לנקות את זוהמת הדם, לשטוף את הקירות ואת הרהיטים, לכבס את כל הבגדים. והנה בעיצומן של העבודות, נכנס משה אל ארמונו של פרעה ללא רשות, עוקף את השמירה המעולה, ומדבר אל פרעה בתקיפות: "כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבְדֵנִי: וְאִם מֵאֵן אַתָּה לְשַׁלַּח הִנֵּה אֲנֹכִי נֹגֵף אֶת כָּל גְּבוּלְךָ בַּצִּפְרָדִּים". למרות הסבל שהיה מנת חלקו במכת דם, הקשה פרעה את ליבו והכריז שלא ישלח את בני ישראל. שמע משה ויצא מן הארמון.

למחרת חוזר הסיפור על עצמו, וכך גם ביום השלישי והרביעי... יום יום, במשך 23 ימים, חוזר משה ומתרה בפרעה, ופרעה מסרב. בפעם האחרונה נכנס משה בחצות היום אל פרעה, והתרה בו לעיני כל שריו ועבדיו. כאשר לא התייחס פרעה אף להתראה זו, הלך אהרון ונטה ידו על מימי מצרים, והנה - מן המים התחילו לעלות צפרדעים! אט אט התחילו הצפרדעים להתפשט בכל מצרים. תחילה באו הם אל ארמונו של פרעה, ואחר כך התפשטו סביב עד שמילאו את כל מצרים.

צפרדעים, צפרדעים, צפרדעים....

מן היאור חסר החיים, שהמית במכת דם את כל בעלי החיים שהיו בו, כולל הצפרדעים, יוצאים לפתע המוני צפרדעים מקרקרות!! ויש אומרים שצפרדע אחת עלתה מן היאור, והמצרים היו מכים אותה, ואז התיזה נחילים נחילים. קולות הקרקור העולים מן היאור צועקים את צעקתם האילמת של כל אותם תינוקות שהושלכו אל היאור!

המצרים המומים. שוב מכה בהם אלוהיהם היאור! הוא מוציא צפרדעים בכמויות אדירות! אתם השלכתם את אלו שביבשה אל הים - יבואו אלו שבים אל היבשה כדי להפרע מכם!

אך פרעה הקשה את ליבו ואמר למשה: בכשפים אתה בא אלי? אקרא לילדים קטנים מבית הספר ויעשו גם הם צפרדעים! מיד קרא פרעה לחרטומיו ועשו גם הם כמשה ואהרן. אולם לסלק את הצפרדעים לא היו מסוגלים, ומה הועילו חכמים ב"חכמתם"?

נתאר לעצמנו: פרעה הרשע יושב על כסא מלכותו בבגדי מלכות, ושרי המלוכה לפניו. לפתע מגיעות צפרדעים ירקות קרות וחלקלקות, קופצות ישר אל פרעה ותוך כדי קרקורים נכנסות לו בנקביו ויוצאות מפיו! פה מפיק צפרדעים! איזה בושות! ממנו עוברות הצפרדעים אל שריו ועבדיו. הן קופצות עליהם, נכנסות לתוכם ומקרקרות באוזניהם. כאשר מנסה המצרי להרוג צפרדע סוררת, התבקעה הצפרדע, ומקרבה יצאו ששה צפרדעים נוספות!

מארמון פרעה מתפרסות הצפרדעים על פני כל מצרים. הן מקפצות בעליזות ובזריות דרך הדלתות והחלונות ונכנסות בהמוניהן אל בתי המצרים. ללא היסוס הן ניגשות אל קערות הבצק, אל הלחמים, אל הסירים, נדבקות אל האוכל ומכרסמות אותו. הן מעיזות אפילו - שלא כטבען - להיכנס לתוך התנורים הבווערים! נכנסו לתנורים כמויות כה גדולות של צפרדעים, עד שהיה בכוחן לקרר את חום התנור! אוכל חם כבר לא היה למצרים. פרעה! התכחשת למציאות ה' ואמרת "מי ה'?" - למד מן הצפרדעים היודעות את ה' ונכנסות להישרף בתנורים על קידוש שמו יתברך!

המצרי יושב לאכול והנה לארוחתו יש שותפים, בצלחתו קופצות הצפרדעים. וכשבא לשתות, הוא מקבל נשיקה מהצפרדע שממתינה לו בתוך הכוס!! אין להמלט מהן! לאחר שמצליח המצרי לשתות הופכת שמחתו לתוגה, המים במעיו הופכים לצפרדעים! בקשתם מישראל להביא לכם שקצים ורמשים, ונפשם היתה קצה מהם. עכשיו תגעלו אתם מן השרצים!

אין מפלט!

אין מקלט או איזה 'חדר בטחון' המוגן מפני הצפרדעים, הצפרדעים נכנסו לבתים המוגנים ביותר. גם העשירים מבין המצרים אשר נעלו את בתיהם על מסגר ובריה, לא נמלטו מן המכה. הצפרדעים ירדו לתהום ועלו ממנו עד לבית העשירים. הן נקשו על רצפות השיש ואמרו להן: 'עשו לנו מקום שנעלה ונעשה רצון בוראנו'. רצפת השיש אכן נבקעה, ואל הבית פרצו הצפרדעים בהמוניהן.

אפילו אם היו המצרים מחביאים את עצמם תחת הקרקע, היו באים לשם הצפרדעים ומשחיתים בהם. כשנכנסו לבית הכסא, היו נושכים ומסרסים אותם. בטלתם את ישראל מפריה ורביה - גם אתם תתבטלו מפריה ורביה.

רעש מחריש אוזנים

הצפרדעים נמצאות בכל מקום: על הכסאות, במיטות, בתנורים, בתוך הכוסות, והצלחות, על המצרים, והגרוע מכל - בתוך הגוף פנימה! הן כמובן לא ישבו בשקט,

אלא קפצו וקרקרו כל הזמן. איזו הרגשה נוראה, "לארח" צפרדעים מקרקרות בבטן! רעש הקרקור היה קשה למצרים יותר מהנוק של הצפרדעים עצמן! במיוחד קרקורן של אלו הנמצאות בתוך גופם. הצער שסבלו מרעש הצפרדעים היה כל כך גדול עד שכולם בכו. היו מצרים שאפילו מתו מן הרעש! הייתם מבעיתים את בני ישראל בצעקותיכם - כעת תתייסרו מצעקות הצפרדעים!

צעקות הצפרדעים מזכירות את צעקתם של ההורים האומללים אשר צעקו ובכו והתחננו כשלקחו את בניהם וזרקו אותם ליאור!

אין מנוח!

נתאר לעצמנו: מצרי רוצה לנוח בביתו, אולם כל הכסאות רוחשים צפרדעים. הן קופצות מהרצפה לכסא, ומן הכסא לשולחן, ומהשולחן... הופס, על ראשו של המצרי. לא צפרדע אחת, לא שתיים, גם לא עשר ולא עשרים, אלא אלפים ומליונים של צפרדעים. המצרי עייף והוא מוכרח לשבת, על אף כל מאמציו לפנות לעצמו כסא לשבת עליו, הצפרדעים זריזות ממנו ומכסות את הכסא. המצרי מתחכם ומרים את הכסא וכך מפיל מעליו את כל הצפרדעים, אולם תוך כדי שהוא מנסה לייצב את הכסא בתוך ים הצפרדעים, שוב קופצות הצפרדעים ומכסות את הכסא. אין ברירה, צריך לשבת על הצפרדעים. הצפרדעים "מנצלות" את תנוחת הישיבה של המצרי כדי לקפץ גם על ברכיו.

הצפרדעים ממלאות גם את המיטות, ולא מאפשרות למצרי לישון, ואפילו לנוח. המצרי בא למיטתו ומוצא אותה מלאה צפרדעים. אחרי שנוכח לראות כי אי אפשר לגרש אותן כי רבות הן, שוכב הוא עליהן ברוב עייפותו. אולם זו משימה לא פשוטה להרדם כאשר מתחתין ומעליך יצורים מקפצים ומקרקרים, וכל שכן שיצורים אלו מחבלים בגוף. חלקן של הצפרדעים גדולות וכבדות, וכאשר הן עולות על הבטן הן גורמות לקשיי נשימה. הצפרדעים הקטנות גם הן עושות מלאכתן באמונה ומכניסות את פיהן לתוך אוזנו של המצרי, הן אף דוחקות את רגליהן הקטנות לתוך עיניו ונחיריו. איך אפשר ככה לנוח?? אתם לא הנחתם לבני ישראל לנוח. לאחר יום עבודה מתיש הטלתם עליהם עבודות נוספות ומנעתם אותם משינה, בבוקר שוב הערתם אותם מוקדם לעבודה. עכשיו תרגישו מה זה לא לישון כמה ימים.

זהירות, צפרדעים בדרך!

צפרדעים קרות, רטובות וחלקלקות קופצות על המצריים בהמוניהם, בכל מקום שהלכו דרכו עליהן. ומפני שהיו חלקלקות ולחות, נפלו המצריים ארצה. ומיותר לציין כי הנופל, צונח ומתגולל בתוך ים של צפרדעים. וכשהוא פותח את פיו לצעוק לעזרה, קופצת הצפרדע לתוך פיו! כדי לעמוד על רגליו שוב, עליו להניח את ידו על שכבת הצפרדעים קרה רירית ודוחה!

כאשר רואה הצפרדע איש מישראל היא בורחת ממנו, ואילו אחרי המצרי היא רודפת ומקפצת עליו. הצפרדעים שרצו בכל גבול מצרים, אך הפלא ופלא! הן לא יצאו מעבר לגבולות המדינה. תועלת אחת צמחה מכך למצרים: סוף סוף השתרר שלום בין מדינת כוש למדינת מצרים, ששנים רבות היו ביניהן סכסוכים וחילוקי דעות על מקום הגבול המדויק. כעת באו הצפרדעים והראו בדיוק את הגבולות.

כיצד ידעו הצפרדעים להבחין בין יהודי למצרי, בין גבול מצרים לגבול כוש ושאר המדינות? שוב נוכחו המצרים לדעת כי לטבע אין כח בפני עצמו, הוא מונהג ומוכתב על ידי בורא עולם, אשר ביכולתו לשנות לגמרי את דרכי הטבע.

אולי היו מצרים שניסו להימלט לארצות הסמוכות. האם הצליחו בכך? נתאר לעצמנו תמונת מצב: משפחה מצרית עולה למרכבה ומתחילה לנסוע, אולם על אף ששני סוסים אבירים מובילים את העגלה, היא נוסעת בכבדות בגלל המון הצפרדעים הקופצות בדרך. הצפרדעים גם עולות לתוך המרכבה, ומציקות ליושבים בה. המצרים מתחילים להצליף בסוסים, והם אכן משתדלים לרוץ יותר מהר. אבל אז קורה אסון, אחד הסוסים נופל פתאום ומת - על ידי הדבר (שהתלווה לכל מכה). כעבור כמה דקות של נסיונות התקדמות נואשים, דורך לפתע הסוס השני על צפרדע אחת עסיסית במיוחד, גדולה ורירית, מחליק ונופל. העגלה מתהפכת, יושביה מתגוללים על הארץ מנסים להתרומם ולהתנער מן הצפרדעים. להמשיך בדרך הם כבר לא יוכלו, הניידות קשה עד מאוד בתוך ים רועש של צפרדעים.

לב עיקש ופתלתול

הסיוט הנורא הזה ממשיך יום ועוד יום, כל יום כנצח! מצרים רבים נפלו מתים. היה זה נס גדול שנותרו בכלל אנשים בחיים, כאשר צפרדעים מקרקרות להן בתוך הבטן שבוע שלם.

כשמרגיש פרעה שאיננו יכול לסבול יותר, הוא קורא למשה ואהרן ואומר להם: "הֲעֲתִירוּ אֵלַי ה' וְיִסֶּר הַצִּפְרָדִּים מִפְּנֵי וַיִּמְעַמִּי וְאֶשְׁלַח אֶת הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לַה'". שאל אותנו משה (צעק לו בתוך האוון, כדי שישמע): למתי אעתיר לך? מתי אתה רוצה שתסור המכה? היינו מצפים שפרעה יגיד מיד: מה השאלה? היום, עכשיו, הרגע! אינני יכול לסבול עוד רגע נוסף! אלא שפרעה הפוליטיקאי המדופלם חושב לעצמו: אם משה שואל מתי להסיר את המכה, כנראה שמכת הצפרדעים נגרמה על ידי המזלות, ומשה שידוע שהגיע עכשיו זמן סילוקה על ידי המזל, מצפה שאגיד לו להסיר מיידית את המכה, ואז הוא יתפאר עלי שכאילו הוא הסיר את המכה. ולכן אתחכם עליו, ואומר לו להסיר את המכה מחר, אבל למעשה היא כבר תסור מאליה היום על ידי המזלות, וכך אוכיח למשה שאין לו שליטה על המצב, הכל מתנהל על ידי כוחות הטבע. אמר לו משה: כְּדִבְרְךָ לִמְעַן תִּדַּע כִּי אֵין כֹּחַ אֱלֹהֵינוּ - אתפלל לה' שרק מחר תסור המכה, וכך תראה שהכל מתנהל בהשגחת ה'.

תם ולא נשלם, שבח לאל בורא עולם!

הצפרדעים שהיו במעי פרעה ובמעי שריו היו מדברות ביניהן: אימתי נצא מכאן? וענו זו לזו: עד שיבוא בן עמרם ויתפלל עלינו. ואכן בעקבות תפילתו של משה סרה המכה, ובין רגע מתו כל הצפרדעים. נתאר לעצמנו: בבת אחת משתרר שקט! מליארדי צפרדעים דוממות כאחת, ולמצרים לוקח זמן להתרגל לשקט הרועם. רק אותם צפרדעים שנכנסו לתוך התנורים הבווערים כדי לקדש שם שמים, חזרו חיים לתוך היאור, ולא מתו ביבשה, לפי שבטחו בה' ומסרו נפשן לקיים ציווי ה'.

תמה המכה, אך לא נשלם הסיפור. כעת מצרים כולה מכוסה בשכבות של צפרדעים. מחלקת התברואה של עיריית מצרים נחלצה למבצע פינוי מיוחד, אולם עובדי העיריה

לא יכלו להשתלט על העבודה, כל המצרים נרתמו לעבודה הקשה - עבודת פינוי הצפרדעים. כל מצרי צבר לפחות עשר ערמות ענקיות! לאן יפנו אותם? בעיה של ממש. באין פתרון מעשי לכמויות כה אדירות, הותירו אותם ברחובות מצרים ערמות ערמות. באשה הארץ מן הריח הנורא. הצחנה הנוראה גרמה למחלות זיהומיות קשות, לאורך זמן רב, ובמשך תקופה ארוכה עדיין המשיכו אנשים למות כתוצאה מן המכה.

מכת כינים

מנסים לחזור לשגרה

חלפו להן שלושה שבועות מאז תום מכת הצפרדע. אפשר לומר כי מלאכת הפינוי של הצפרדעים כבר הסתיימה, הריח הנורא איכשהו עבר, ועכשיו הם בשלב של התאוששות. כעת יש סוף סוף שקט, הצפרדעים שקרקרו כל הזמן מתו, ולמרבה הרווחה משה לא בא עם התראה על מכה נוספת (במכת הכינים לא היתה התראה כעונש על כך שפעמיים חיזק פרעה את ליבו למרות שהיתה התראה).

החיים מתחילים לשוב למסלולם הרגיל. אמנם היו שתי מכות איומות שבאו לאחר התראתו של משה, אך אפשר לומר שבאופן כללי המצב חזר לקדמותו: פרעה המלך עדיין שולט בחוזקה, וישראל לא שוחררו מעבודתם. עול השעבוד התרופף מעט, אך עדיין ממשיכים בני ישראל לעבוד בחומר ובלבנים. אמת, שהם מרוששים כבר בעקבות מכת הדם, ונכון שהאקולוגיה נהרסה, ולדייגים אין פרנסה, נכון שמשפחות שלמות עדיין שרויים באבל על יקיריהם, ונכון גם שבתי החולים מלאים עד אפס מקום, במיוחד במחלקה לטיפול במחלות זיהומיות. גם מחלקת האורטופדיה עובדת באופן מתוגבר עקב נפגעי ההחלקות על הצפרדעים. אבל איך אומרים? החיים צריכים להמשיך הלאה, אסור לשקוע יותר מידי בעבר.

כינים בכל גבולם

והנה פתאום זה קרה - יום אחד, פתאום ללא כל התראה מוקדמת, חשך עליהם עולמם. כל עפר מצרים הפך לכינים! האדמה הדוממת הפכה פתאום לבעלי חיים!

כיצד זה קרה? הגיעו משה ואהרן לפני פרעה ו"חכמיו", אל חצר גינת המלך, ולפתע, ללא התראה, הכה אהרן את האדמה במטהו, וכהרף עין הפך כל עפר מצרים - עד לעומק של חצי מטר - לכינים! קרקע שלא נגעה בה יד אדם מעולם, נשארה כמו שהיא גם עכשיו, אולם כל עפר שנעשתה בו מלאכה, הפך לכינים. זכרו! אתם שיעבדתם את ישראל בעבודות עפר!!!

לא רק מין אחד, אלא 14 מיני כינים הביא הקב"ה על המצרים. אילו היו הכינים בגודל סביר, אולי עוד היה אפשר לסבול. אך גודלם של הכינים היה ממש זוועתי, הוא נע בין גודל של ביצת תרנגול לגודל של ביצת אווז!

הכינים זחלו ועלו על פרעה ועל המלכה, וגרמו להם בושה וחרפה - המלך והמלכה מכוסים כינים! חרטומי מצרים, כמו כל המצרים, כוסו מכף רגלם ועד קודקודם, בכינים. למצרי החשוב, המלומד, האינטלגנט והנאור - יש כינים!! בגדיהם לא הגנו עליהם, והכינים הגיעו לברשרם ועקצו אותם. ביקשתם לאבד אומה שנמשלה לעפר, יבוא דבר שנברא מן העפר ויפער מכם!

מלחמה חזיתית

מצרי יושב בביתו ולפתע הוא מותקף מכל הכיוונים. הוא חש כאבים עזים ודקירות כעין מחטים וחיצים הננעצים בגופו. כינים גדולות טיילו להן בחופשיות על גופו, כשהן עוקצות ומוצצות את דמו. הן מפחידות, מעוררות גועל, ובעיקר - מכאיבות. הוא לא מבין מה מתרחש, וכמובן שאינו יודע כיצד להתגונן.

בנוסף לזאת, הוא מרגיש שכסאו זו מתחתיו. הרצפה העשויה עפר הפכה לזוחלים נעים ועוקצים שגרמו לכסאו אי יציבות. לנגד עיניו קירות ביתו שהיו מטויחים יפה בטיח לבן, והנה הם רוחשים רמשים שחורים. הוא מתחיל לצעוק מבהלה ומכאבים, וצעקותיו מתערבות בקול צעקות אשתו וילדיו. הוא קופץ מן הכסא, אך ללא הועיל, כעת הוא עצמו שוקע בתוך הכינים, אשר מכסים אותו עד ירכו. הכאבים עצומים!

הוא לא יודע איך להתפטר מן הכינים, והיכן לגרד תחילה. הוא מנסה לתולשן מפניו ומגופו הדואב, אך ביכולתו לתפוס רק כינה אחת בכל פעם, בגלל גודלה. הוא מוריד כינה ומגרד, מוריד ומגרד. ואף על פי ששתי ידיו עובדות במהירות, אין הוא מצליח להתגבר על הכמות הגדולה שהשתלטה עליו. וככל שהוא מגרד ומוריד ונלחם, באים עוד ועוד, המלחמה אבודה מראש. איזה טרף הדעת! גירודים, כאבים ויאוש.

המצרים קופצים ומתנועעים ללא הרף בהשתדלם להיפטר מן הכינים המטרידות. כפות רגליהם לא נוגעות בקרקע, כי היא מלאה כינים. הם דורכים על שכבת כינים אשר מוצצת את דמם. הדקירות התמידיות בכפות הרגלים גרמו להם להרים כל פעם רגל אחת, איזה ריקוד משעשע!

עייפות, רעב וצמא

אחרי שעות של ריקודים ללא הפסקה, הם התעייפו מאוד. אך היכן אפשר לשבת או לשכב? תנחות הישיבה והשכיבה רק מגבירות את הכאב. וככל שעובר הזמן - מחריפה הבעיה. העייפות 'קורעת', ובנוסף יש גם צורך לאכול ולשתות. פעולה זו איננה פשוטה כלל וכלל, שכן הכינים ממלאות את הפנים והידיים. כיצד יאכלו? ברגע שיפתחו את הפה, יכנסו גם לתוכו הכינים הסוררות ויעקצו את הלשון והחיך. הצמא מעיק עוד יותר, מציצות הדם של הכינים גרמו למצרים לאבד דם רב, מה שגרם לתחושת צמאון מוגברת. אולם פעולת השתיה מסובכת מאוד וגורמת צער רב. קשה להחזיק כוס בידיים מלאות עקיצות וכינים, כואב להגיש את הכוס אל השפתיים הנפוחות, ודוחה לשתות מים מעורבים בכינים. הצער והכאב ללא הפסקה. יום ולילה נלחמו המצרים בכינים ובטלו ממלאכתם. אתם ביטלתם את ישראל ממלאכת שמים, מעשיית מצוות - כעת תבטלו ממלאכתכם!

סתירת פיות

נתאר לעצמנו מצב מציאותי: תוך כדי מאבק בכינים, שומע המצרי צעקות כאב ופחד. ילדיו הקטנים ששחקו בעפר שוקעים בתוך הכינים והם צורחים מכאב העקיצות ומפחד שמא יטבעו בתוך הכינים. האב מגיע במאמצים רבים אל ילדיו לחלצם, הוא מנסה להתעלם מן הכאבים הגדולים והעצומים שפעולה זו גורמת לו, כאשר הכינים שנמצאות על כף ידו ועל זרוע הילד שהוא מרים מגבירות את עקיצתן תחת לחץ המשיכה. וכך מושך הוא אותם ומניחם על משטח שולחן שרגליו שקועות באדמה השורצת כינים. הילדים עדיין מכוסים כינים מכף רגל ועד ראש, ועובדה זו גורמת להם

להמשיך לצעוק ולבכות מכאבי הדקירות התמידיות. כמה זמן אפשר לבכות? אט אט משתתקות הצרחות שממילא אינן עוזרות, ואף מכאיבות יותר בגלל הכינים העוקצות את הפה הפתוח. זה מזכיר את צעקות הילדים שנדחפו לקירות במקום לבנים, וסתמתם את פיהם בטיט!

שביתה באתר הבניה

מה קורה באתר הבניה של העבדים היהודים? תוך כדי עבודה מפרכת, כאשר הנוגשים המצרים מאיצים בבני ישראל למלא את מכסת יומם, והיהודי המסכן כמעט טובע בתוך הטיט, לפתע פתאום --- כל שטח העבודה נהפך לשחור, והשחור הזה נע! אין טיט! הנוגשים גם הם התכסו בשכבה שחורה, הם מתחילים לצעוק ולקרעע בידיהם ורגליהם מרוב עקיצות. לעומתם, היהודי שעמד בתוך הטיט כאשר נהפך לכינים, לא קיבל אפילו עקיצה אחת, ולא דבקה בו אפילו כינה אחת!

הנוגש מגרד את גופו במרץ (מעין המרץ שבו הכריח את ישראל לעבוד). לנגד עיניו הזועמות יושבים עבדיו באפס מעשה. כל כך מרגיז לראות אותם יושבים בנחת, כשהוא עצמו מתפתל מכאבים, והם עוד מעיזים לחייך וללגלג על תנועותיו המשוונות. כמה חבל שאין הוא יכול "לטפל" בהם עכשיו "כמו שצריך". למורת רוחם של המצרים, העיזו העבדים לעזוב את הכל וללכת הביתה.

כבהמות נידמו

המכה הנוראה פגעה גם בבעלי החיים! החמורים, הסוסים, הגמלים, הבקר ואפילו הצאן ה"קדוש", התכסו בכינים עוקצות. כל הבהמות גועות בכאב ומשתוללות בהשתדלן להתפטר מן המטרד הנורא, ממש כמו המצריים עצמם. אתם ביזיתם את ישראל והשוויתם אותם לבהמות - השווה ה' אתכם לבהמותיכם!!

אצבע אלוקים היא!

פרעה השחצן עוד לא משוכנע שאין זה מעשה כשפים. הוא קורא לחרטומיו שייצרו גם הם כינים. החרטומים מנסים להוציא כינים, אך אינם מצליחים. מדוע? משום שאין מעשה הכשפים יכול לשלוט בדבר שגודלו פחות משעורה, והכינים בגודלם הטבעי הן קטנות מאוד ואין לחרטומים שליטה עליהן. ראו החרטומים כי אין ביכולתם להוציא כינים, הודו ואמרו: "אצבע אלוקים היא". ממכה זו בטלה חכמתם ונתמעטה מעלתם יותר ויותר. האומה המתקדמת ביותר והמפותחת ביותר בענייני כישוף, הודתה שאין כאן כישוף, אלא הכל מהקב"ה!!

השלכות המכה

החל ממכת כינים בטלה העבודה מבני ישראל, הם הפסיקו לטאטא את הרחובות, לעבוד בשדות ולעבוד בטיט. אולם עדיין לא שוחררו לחופשי. כעת יש לפני המצרים עבודה רבה וקשה. כל הבניינים שהיו מטויחים יפה בטיח, נראים מוזנחים ועזובים. עבדיהם שוחררו מעבודת הטיט, ואין מי שיטיח הכל מחדש. ידיהם פצועות וכואבות, והם אינם מסוגלים לעבוד, בודאי שלא עבודה כה קשה בטיט.

במכה זו שוב הראה ה' במוחש את מציאותו, ובוה תמה סדרת המכות הראשונה - דצ"ך (דם, צפרדע, כינים) שהיא שלב א' בלימוד שה' רצה ללמד את פרעה ואת עמו: יש

אלוקים והוא ברא את העולם יש מאין. אכן ידיעה זו הגיעה להכרתם השכלית של המצרים. אולם עדיין סרב ליבם לשלוח את בני ישראל.

מכת ערוב

התראה

אמר הקב"ה למשה: הרשע הזה (פרעה) הקשה את ליבו בשלוש המכות הראשונות, המכה הרביעית קשה יותר מן הראשונות. לך והתרה בו, כדי שישלח את עמי ולא תבוא עליו המכה. בנוהג שבעולם, אדם הרוצה להביא רעה על שונאו, מביא עליו בפתאומיות, כדי שלא ירגיש בו וימלט. ואילו הקב"ה היה מתרה בפרעה הרשע, אולי יחזור בתשובה.

עושה משה כדבר ה' ומתרה בפרעה: שלח את עמי או שתלקה במכת ערוב - תערובת של כל מיני חיות, עופות, נשרים, שרצים ורמשים. פרעה הרשע מקשה את ליבו, למרות שגופו עדין מגרד וכואב מעקיצות הכינים, ועל אף מליארדי הכינים המתות המצויות בכל מקום. בוקר בוקר, במשך שלושה שבועות, נכנס משה לארמון המלך ללא רשות ומתרה בו, והמלך מסרב לשמוע. ביום האחרון כבר 'נשבר' לו לפרעה לשמוע את התראותיו החוזרות ונשנות של משה. מה הוא עושה? הוא מקדים את יציאת הבוקר היומית שלו אל היאור (כדי לעשות צרכיו), ויוצא מוקדם מאוד, לפני שיספיק משה להגיע. אך אין דבר הנסתר מעיני ה'. אמר ה' למשה כי ילך אל פרעה מוקדם יותר אל היאור, להתרות בו בפעם האחרונה.

השגחה פרטית

מוקדם מבכל בוקר נפגשים משה ופרעה, והפעם ליד היאור. פרעה נתפס שוב בקלנו ובקלקלתו, כשהוא ה"אלוה" הגדול צריך לצאת לנקביו. אמר לו משה: "כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח עָמִי וְיַעֲבְדֵנִי: כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלַּח אֶת עָמִי הַנִּנִּי מִשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמָךְ וּבְבִתֶּיךָ אֶת הָעָרֶב". משה מוסיף ואומר לפרעה: עד עכשיו בשלוש המכות הקודמות ראית כי ה' ברא את העולם. עכשיו תלמד לדעת שה' לא רק ברא את העולם, אלא הוא משגיח על ברואיו, רואה את מעשיהם, גומל לאיש חסיד כמפעלו, נותן לרשע רע כרשעתו. ההוכחה לכך היא שהערוב יבוא בכל מצרים, ואילו אל ארץ גושן - מקום מגורי בני ישראל - לא תכנס אפילו חיה אחת, אפילו זבובון קטן לא יכנס לשם! יותר מכך, גם אם ילך איש יהודי מחוץ לתחומי גושן, לא תפגענה בו החיות לרעה כלל. במכה זו, אומר משה לפרעה, יש לכם שהות של יום אחד כדי לברוח אל ארץ גושן המוגנת מפני הערוב.

יש דובים ויש יער!

למחרת היום הגיעו לארץ מצרים כל מיני חיות רעות ואכזריות: דובים, אריות, נמרים, זאבים, זוחלים ונחשים, עקרבאים, עכברים וחולדות. גם מיודעינו הצפרדעים והכינים, חזרו! נוסף לאלה היו מעופפים באויר שרצים עוקצים ומציקים, כמו זבובים, יתושים, דבורים, צרעות, פרעושים, מקקים. גם ציפורים טורפות הגיעו!

אולם יש בעיה: חיות רעות הן בעלות עוז ואומץ רק כשהן מצויות במקומן הטבעי. אך כאשר הן נמצאות במקום ישוב כוחן ואומץ לבן נחלש. אולי בשל כך לא יעשו החיות

במצרים עבודה מספיק טובה? גם לזאת דאג בורא עולם. כדי שהמכה תהיה מושלמת, הביא הקב"ה יחד עם החיות "גם את האדמה אשר הם עליה", כדי שידמה להן שהן במקומן, וכך יוכלו להתגרות ברשעי מצרים.

הגיעו החיות תחילה לארמונו של פרעה. מביתו התפשטו ובאו אל בית עבדיו ואחר כך בכל ארץ מצרים, עד שהשחיתו את הארץ. אופן התפשטותם הוא בניגוד להגיון, שכן היה עליהם לבוא תחילה אל השדות אשר סביבות מצרים, אט אט להכנס גם אל אזורי המגורים ורק לבסוף אל ארמון המלך המבוצר. אולם הקב"ה שינה מדרך הטבע כדי להוכיח למצרים במוחש את ענין ההשגחה הפרטית, בזה שפורע הקב"ה תחילה מן הרשעים ביותר.

התקפה חזיתית

נתאר לעצמנו: פרעה יושב על כסא מלכותו וכתר מלכות על ראשו, שריו ועבדיו עומדים לפניו. סביב ארמונו יש שמירה כבדה. לפתע מתחילה התקפה ישירה על פרעה. נחילי דבורים מקיפים אותו ועוקצים אותו ואת שריו. יחד עימם באים יתושים, זבובים ועוד טרדנים למיניהם. פרעה עדין יושב על כסאו, והנה נכנס "חיל אויר" כבד - נשרים, עורבים ועוד. הם עושים בביתו כבתוך שלהם. עוד הנשר מפיל את הכתר מעל ראש המלך, ו"חיל פרשים" נכנס בשאגות, נהמות וקולות מקפיאי דם - אריות, נמרים, שועלים, דובים, זאבים ועוד. פרעה רועד מפחד בכסאו, הוא מבין כי שומריו לא יצליחו להגן עליו, אולם אין לו לאן להמלט, מה גם ש"חיל רגלים" הופיע אף הוא, והוא כולל - נחשים, עקרבים, עכברים, וגם --- אוי, רק לא זה! - צפרדעים וכינים!

החיות הסתובבו בכל ארץ מצרים: מצרי הולך ברחוב, ופתאום לנגד עיניו צמח יער שופע עצים. הוא עומד מופתע, איך נברא היער בין רגע? הוא לא מתעמק בענין יתר על המידה, כי אינו רואה כל רע בכך שחורשה תרענן את מרכז העיר. אולם האריות, הנמרים, הדובים והזאבים שהתחילו לפתע לצאת מן ה"חורשה" גרמו לו לשנות כליל את דעתו, הוא נס בצורה מטורפת, כל עוד נפשו בו.

ושמתי פדות בין עמי ובין עמך

ברחוב אחר מטייל איש יהודי, אשר הוכרח לעבוד כ"מטפלת" (הרי החליפו עבודות של נשים וגברים). הוא יצא מבית המצרי כשהוא טעון בחמשת ילדי אדונו המצרי, שנים על כתפיו, עוד שנים על ידיו, והגדול לצידו. לשמחתם של הילדים יש יער חדש במקום. הם רצים אל עבר היער בשאגות שמחה. שמחתם נקטעת וחיוכם קופא על פניהם בראותם לפתע אריה רץ לקראתם. צעקותיהם הופכות לצווחות אימה. הבהלה והפחד משתקים את גופם, והאריה מצליח ללא מאמץ לטרוף את אחד הילדים. המראה המזועזע מוציא אותם מן ההלם המשתק שהיו שרויים בו, והם מתחילים לברוח תוך כדי צעקות אימים. הישראלי משתדל לברוח עם ארבעת הנותרים, אך בדרך מנוסתם בא לקראתם זאב! מנסה המטפל לברוח, אך הזאב משיג אותו וטורף ילד נוסף. העבד היהודי ממשיך לברוח עם שלושת הנותרים, כשלקראתו מגיע דוב. הוא מנסה לברוח מהר יותר, אולם בא דוב טורף עוד אחד. הוא ממשיך לרוץ עם שני הילדים שנותרו, אך כיון שכוחו הולך ואוזל ובין כה וכה איננו מסוגל לרוץ מהר יותר מן החיות הטורפות, הוא מנסה להתחכם ולעלות עם הילדים על עץ. תוך כדי טיפוס בא נמר, ותופס את הילד שנשאר עדיין למטה. העבד מתנחם בכך שלפחות אחד הצליח להציל, אבל תקוותו נכזבה כשבא נשר ועף עם הילד למרומים.

היהודי ממשיך בדרכו מיוחד ומבוזבז, כרגע נתון הוא עצמו בסכנה! נמצא הוא בתוך יער שורץ חיות רעות, הוא כבר הספיק לומר כמה פעמים "שמע ישראל" ואפילו וידוי, מצפה הוא בפחד אל מותו הנורא על ידי החיות הטורפות. והנה הנה זה מגיע --- פיל ענק צועד לקראתו בצעדים שקולים ומדודים, כאילו מתכנן מהיכן להתחיל לטרוף אותו. והפיל מתקרב ומתקרב ומתקרב ו... מגיע ממש קרוב אליו. היהודי עוצם את עיניו מחכה לחוש את השיניים הננעצות בו, אך כלום לא קורה. הוא פותח את עיניו ורואה מולו את הפיל מביט בו במבט ידידותי, מצדיע לו עם החדק הצדעת כבוד, והולך לו...! מה קורה כאן?? ממשיך היהודי בדרכו, ועל פניו עוברות חיות נוספות, אולם שום חיה לא נוגעת בו לרעה!!! מבין היהודי כי יש לו "פרוטקציה" מיוחדת אצל בורא עולם, קומתו השחוחה מזדקפת, אט אט במשך הזמן הוא לומד להכיר בערכו הרם, טעם הבזיונות וההשפלות הרבות שספג במשך שנות עבודתו, ואשר הפכו את כל אישיותו לכנועה ועלובה, מתחיל להתפוגג, ובמקומו עולה תחושת הערך העצמי. אכן זו היתה אחת המטרות החשובות של עשר המכות, לרומם את רוחם של בני ישראל, כדי להכין את נפשם לקבלת התורה וליצירתם כעם הנבחר.

אבל כבוד

כעת הוא שב לביתו של המצרי לבשר לו על מיתת ילדיו, הוא עורך לו רשימה מסודרת על נסיבות מותו של כל אחד ואחד מילדיו. יוצא העבד העברי מבית המצרי כשהוא מותיר אחריו בית אפוף רגשות אבל ויגון. תחושו את תחושתם של בני ישראל בשעה שתחבתם את ילדיהם אל קירות הבנין!

עוד הם אפופים ביגונם, והנה הם שומעים מן החלון את השכנה זועקת בהיסטריה. מה קרה? ליד ביתה, סמוך לחלון חדר הילדים, צמח לו פתאום עץ קוקוס גבוה. לפתע הגיחה מן העץ גורילה ישר לתוך הבית, ניגשה לעריסת התינוק, תפסה אותו ונעלמה! הצעקות והבכיות התגברו. גם משפחות בני ישראל צעקו בשעה שגזלתם מידיהם את עולליהם הרכים כדי להשליכם ביאור!

אין מנוס!!

החיות הטורפות הסתובבו בחופשיות בכל מצרים. קולותיהן האימתניים ושאגותיהן הנוראיות היו מקפאות דם. צעקות הפחד של המצרים ויללותיהם הגיעו עד לב השמים. שטחים רבים במצרים הפכו ליערות ומהם יצאו חיות שהתעללו במצרים. פילים מעכו אנשים, והעיפו אחרים למרחקים באמצעות החדק. קופים קפצו על המצרים והשתוללו, חיות אחרות עשו מבושרם ארוחה דשנה. המצרים רצו אחוזה תזוית ממקום למקום, מנסים למצוא מקום מפלט. תוך כדי מנוסתם מן החיות הטורפות, הם מוצאים לפתע אגמי מים. היו שהחליטו לקפוץ לתוכם כדי להינצל מן החיות שביבשה, אך מהר מאוד נוכחו לדעת שנפלו מן הפח אל הפחת. הם מצאו את עצמם שוחים לתוך לועם של כרישי ענק ודגים טורפים אחרים.

היו מצרים שעלו לקומות עליונות במגדלים גבוהים, כדי להנצל מן החיות, אך מהר מאוד גילו את טעותם כאשר מבעד לחלון נכנסו נשרים ועורבים והרגו בהם.

בחדרים אימה

המצרי היושב בביתו, שומע את קול בהמותיו הגועות ברפת מפחד החיות הרעות. הוא משער לפי הקולות שחלק מן הבהמות נטרפו. ואז הוא שומע את השה - אלוהיו -

מרים את קולו. המצרי עור מנסה להשתעשע בתקוה, כי הנה סוף סוף מראה אלוהיו את כוחו וגוער בחיות הרעות שיסתלקו. אך השתתקותו הפתאומית של השה לא מותירה ספק בלב המצרי, כי גם השה מצא את סופו בלוע החיות.

הוא מתנחם בעובדה שלפחות הוא ומשפחתו מוגנים בתוך הבית הסגור. אולם "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". אי אפשר לברוח מעונשי שמים. רק לארץ גושן יכלו להמלט כדי לראות את הפדות שה' עשה בינם לבין ישראל. אולם אל הבתים אשר בארץ מצרים שלח ה' מן הים חיה הנקראת "סילונית". ידיה ארוכות כ- 5-6 מטרים, והיא שולחת ידיה בתוך ארוכות הגגות, מגיעה אל הדלת מבפנים ופותחת אותה לרווחה!

נתאר לעצמנו משפחה היושבת ספונה בביתה. נמצאים שם האבא, האמא, הילדים, הסבא והסבתא, וגם ה'סבתא רבה' הקשישה בת ה- 90. חיות רעות מקיפות את הבית, קולותיהם האימתניים נשמעים בברור בתוך הבית. ההורים מנסים להרגיע את הילדים שלא יקרה להם שום דבר, שהרי הם מוגנים בתוך הבית.

אולם, לפתע הם שומעים רשרושים מזוהרים מאזור הגג. מתוך הארובה משתלשלת יד ארוכה של החיה הסילונית, וכבקיאה היא מגיעה אל מקום הדלת, מושכת את הברז, ופותחת את הדלת לרווחה!! בפתח עומד לו אריה אימתני. בלי להסס, הוא נכנס פנימה בדהרה וטורף את התינוק הנמצא בחיק אמו. כשטרפו בין שיניו הוא פונה לצאת מן הבית.

ההלם והזעזוע משתלטים על הנוכחים. האמא מתעלפת, והאחים נתקפים בחרדה. גם הסבתא שותפה להרגשת ההלם והאבדון. הסבתא רבה הקשישה מתעלפת, בהזכרה בתמונה דומה שהתרחשה לפני למעלה משמונים שנה כשהיא היתה ילדה קטנה. אז שלחו אותה לרגל בין בתי בני ישראל ולהלשין על אמהות שילדו בנים. השוטרים היו באים, ולוקחים את התינוקות מידי אמותיהם, ובאכזריות נוראה מול עיניהן זורקים אותם ליאור! האמהות היו צורחות בדיוק כמו עכשיו. אולם... אז חשו עונג המצרים לשמוע ולראות את צערם הגדול של בני ישראל. כעת זאת היא זו שסובלת - מידה כנגד מידה!

שבוע של סיוטים

שבוע שלם השחית הערוב את מצרים, אבל בישראל לא פגע. אחרי זמן קצר לא נראו מצרים ברחוב, חלקם נטרפו וחלקם נכנסו לבתים בתקוה שהם יהיו להם למחסה. הלילות עברו עליהם ללא שינה. אף על פי שחיות טורפות רק ביום, ובלילה היה שקט יותר מבחינה זו, בכל זאת לא יכל המצרי לעצום עין. הטראומה שעברה עליו במשך היום החולף וכן הפחד מפני יום המחר הדיר שינה מעיניו. כאשר הכריעה העייפות את הפחד וסוף סוף כמעט נעצמו עיניו, הוא חש לפתע עקיצה מוכרת - כינה גדולה באה ועקצה אותו. עקיצות הכינים וקרקורי הצפרדעים שברקע מחזירות אותו שוב לסיוטי העבר. ליל בלהות ממש. והסיוט הזה נמשך 7 לילות ו- 7 ימים.

לקראת סוף המכה אמר פרעה: "אֲנֹכִי אֶשְׁלַח אֶתְכֶם וְיִבְחָתֶם לָהּ" אֶלְהֵיכֶם בְּמִדְבָּר, רַק הֲרִחֵק לֹא תִרְחִיקוּ לָלֶכֶת, הֶעֱתִירוּ בְּעַדִּי!". משה מתפלל שתסור המכה למחרת, ואכן המכה סרה, אולם פרעה שוב הכביד את ליבו ומאן לשלוח את בני ישראל.

מכת דבר

התראה

טרם הספיקו המצרים להתאושש מן הטראומה הנוראה שהביא עליהם הערוב, עדין שקועים הם ביגון על יקיריהם שמתו במיתות משונות. והנה עוד באותו יום שבו סר הערוב, בצהרי היום, מגיע משה לארמון פרעה ומתרה בו שאם לא ישלח את עם ישראל, ה' יכה אותו במכת דבר. הפעם אומר משה את דבריו ביתר תקיפות בדיבורים קשים, משום שפרעה כבר הכיר כי דבר ה' מתקיים במלואו, ובכל זאת הוא מקשה את ליבו. פרעה בכל זאת מסרב. וכך חוזרת ההתראה במשך שלושה שבועות. ביום האחרון אומר משה לפרעה: "הֲנֵה יָד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בְּסוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמִלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד: וְהָפְלָה ה' בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דֶּבֶר".

מוות פתאומי

אכן למחרת מכה ה' את ארץ מצרים בדבר. דבר הוא מיתה פתאומית לבהמות. כל הבהמות שהיו בחוץ מתו כולם בבת אחת, לא ממחלה או מכל סיבה טבעית אחרת, אלא פתאום ללא שום סיבה. נתאר לעצמנו מה קרה באותו רגע שבו התרחשה המכה: מצרי אחד היה באותה שעה רוכב על סוסו האביר. פתאום צונח הסוס, ורוכבו נופל בחבטה ארצה. איכר שעמד ליד שורו נפגע מנבלתו הנופלת עליו כאשר מת מהדבר. כך החקיר נמחץ למוות על ידי חמורו הצונח עליו. ילד שעמד ליד השה, נדרס תחת אלילו המת.

מצרי אחר יושב בביתו ופתאום הוא שומע קול חבטות עזות בחצרו. הוא קם ומסתכל מהחלון, והנה כל הבהמות שבחצרו מתו! איזה נזק כספי עצום! הוא סוקר במבטו את הרחוב ומגלה שעל הארץ שוכבות בהמות מתות רבות, אין בהמה אחת שמסתובבת חיה. הוא תמה, מה גורם למוות הפתאומי הזה? ואז הוא נזכר שמשה התרה בהם שיהיה דבר. גזלתם בקרם וצאנכם ומקניהם של ישראל – בהמותיכם ילקחו מכם!

הוא נעשה מודאג מאוד: איך אחרוש מעכשיו את השדה? הרי עד לפני זמן קצר השתמש בישראל כבהמה למשוך במחרשה בשדה כדי לא לעייף את הבהמות. לאחרונה חזר שוב להשתמש בבהמות, ובמותן מי ישא בעול המחרשה במקומן? חסרתם על הבהמות ורתמתם את ישראל אל המחרשה - כעת מתו בהמותיכם ואין לכם את מי לרתום!!

בתחילת מכת דבר מתו בשניה אחת כל הבהמות שהיו בחוץ. במשך שבעת ימי המכה מתה כל בהמה שבעליה הוציא אותה החוצה בניסיון לראות אם עברה המגפה או לא. כמו כן מתה כל בהמה שבעליה לא שמר עליה כראוי ויצאה החוצה.

ממקנה בני ישראל לא מת אחד

מבהמתן של ישראל לא מתה אפילו אחת, גם אם עמדה בהמת ישראל סמוך ממש לבהמת המצרי. אפילו בהמת ישראל חלשה, רזה וחולה העומדת למוות, לא מתה. בהמה שהיתה שייכת בשותפות למצרי וישראל, לא מתה. אפילו בהמת מצרי המושכרת לישראל, שהיה לישראל הנאה בה מהגזיות והחלב, לא מתה.

הכבדת לב פרעה

ראה פרעה כל זאת, ובכל זאת הכביד את ליבו. אומנם הקל יותר את עול העבדות, אך לא שחרר את בני ישראל. אמר הקב"ה: רשע! סבור אתה שלא אוכל להכחידך מן העולם? למד ממכת דבר, בעת ששלחתי אותו הדבר, אילו הייתי משלח עליך ועל עמך, היית נכחד מן הארץ. אבל לא שלחתי עליך, כדי שאראך גדולתי ותספר כוחי בכל הארץ. כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מחמש המכות הראשונות, מכאן ואילך אמר הקב"ה, אפילו אם ירצה לשוב, אני מחזק ליבו כדי שאפרע כל הדין ממנו.

מכת שחין

מעט המכיל את המרובה

לאחר מכת דבר, נהנו המצריים משלושה שבועות שקטים. משה ואהרן לא מאיימים עליהם במכה נוספת. והנה יום אחד מופיעים משה ואהרן בחצר פרעה, ללא רשות כמובן. בעמדם לפני פרעה לקח כל אחד מהם מלוא חופניו פיח של כבשן. העביר אהרן את הפיח שבחופניו אל חופני משה, ומשה העביר את הכל ליד אחת, קמץ אותה וזרק את האפר כלפי מעלה. הגיע האפר עד כסא הכבוד! שם התחמם האפר, ירד והתפזר על כל ארץ מצרים, וגרם לשחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה.

ניסים גדולים התרחשו פה: ידו של משה הכילה פי שמונה מהרגיל – הוא החזיק בחופן אחד כמות של 4 חופנים, ואז קמץ את היד באופן שהצטמצם הנפח למחצית! שלא כמידת בשר ודם מידת הקב"ה, בשר ודם ממלא כלי מלא לתוך הריקן ואינו יכול לפנות כלי מלא לתוך כלי מלא. אבל הקב"ה עשה מקום שמחזיק מעט – שיחזיק מלואו פעמים רבות. **נס נוסף:** אם אדם זורק חץ כלפי מעלה, אינו מהלך מאה אמה, וכאן זרק משה אפר קל שאין בו ממש השמימה עד כסא הכבוד. **ועוד נס:** הכמות הקטנה של האפר התפזרה על פני כל ארץ מצרים (1,600 ק"מ על 1,600 ק"מ). **ועוד:** סוג אחד של אפר הביא 24 מיני שחין.

מכף רגל ועד ראש אין בו מתום

24 מיני שחין הביא הקב"ה על המצרים, ולא היתה רפואה למכתם, כיון שהתרופה של סוג שחין מסוים גורמת נזק לסוג שחין אחר, והמצרים סבלו מכל מיני השחין גם יחד.

נתאר לעצמנו: לפתע, ללא כל התראה יורד מן השמים אפר חם. בלתי אפשרי להמלט מפגיעתו אפילו בתוך הבתים. האפר חודר דרך בגדיהם אל כל חלקי גופם, והם מתכסים בשחין מכף רגל ועד ראש. כל בשרם נעשה אבעבועות רבות, וזב בשרם מעליהם עד שנמקו ונבאשו. האפר החם פוגע רק במצרים, ואילו ישראל שעומד ליד המצרי לא נפגע כלל, אפילו גרגר אחד קטן לא פוגע בו! השגחה פרטית מדויקת! **שעבדתם את ישראל בדוחק תחת השמש הקופחת, והיה בשרם נכמר - ילהט אף גופכם מן השחין!**

המצרי לא מצא מנוח לגופו, על כפות רגליו היו אבעבועות מכאיבות, אשר הכאיבו לו יותר כאשר עמד עליהן. הוא ניסה להרים את רגליו לסרוגין, פעם את רגל ימין ופעם את רגל שמאל. כשהתעייף מן הריקוד המוזר, ניסה לשבת. אך הפצעים שבגופו הכאיבו לו יותר. לשכב על הפצעים המוגלתיים הוא אפילו לא ניסה, שמא ילחצו

והמצב יחמיר. כך הוא יושב ונעמד, יושב ונעמד ולא מוצא תנוחה מתאימה במשך שבוע שלם! גם אתם הכרתם את ישראל להמשיך לעבוד כאשר נדקרו ברגליהם ובידיהם מן התבן והקוצים שבטיט!

מצרי שאיבד את שיווי משקלו תוך כדי "ריקוד" – נפל, וכאב המכה על גוף פצוע בלתי ניתן לתיאור. היה עליו לקום במהירות כי בלתי נסבל להשאר לשכב על הפצעים. אולם לצורך הקימה היה מוכרח להניח את ידיו מלאות הפצעים על הרצפה וללחוץ כדי להתרומם ולקום! כששני מצרים נתקלו זה בזה, ניתוסף כאב על כאבם וצעקתם הגיעה עד לב השמים. הם גידפו וקיללו, כדרך הגויים, את מצבם הביש. במקרה אחר היו בודאי מכים זה את זה באגרוף. אך פצעי השחין מנעו מהם לקפל את כף היד לאגרוף, אפילו סטירת לחי גרמה כאבים עזים.

הגוף מכוסה במיני השחין הרבים. יש פצעים שמגרדים, חלקם כואבים, ואחרים שורפים. המצרי לא מסוגל לגרד בידיו הפצועות והכואבות, מה גם שפעולת הגרוד גורמת כאב עז לפצעים שמסביב. התגרדות על קירות ועל פינות הארון ממש לא באה בחשבון כי יש פצעים פתוחים, אשר השפשוף מזיק להם ומכאיב יותר. על כן עושה המצרי תנועות משונות בהשתדלו לגרד פצעים מגרדים בלי לפגוע בפתוחים.

המצרים בכו מכאב, אך הדמעות המלוחות שנטפו על הפצעים צרבו אותם, וגרמו להם לקפץ על מקומם מכאבי תופת. הם נאלצו להאנק בליבם, לחשוך את שפתותיהם ולחנוק את הדמעות במאמץ אדיר. גם היולדות היהודיות חשקו את שפתותיהן שלא לצעוק בשעת הלידה כדי שתינוקן לא יתגלה!

אבא ואמא רואים בצרת ילדיהם ובכאבם, ואינם ניגשים להחזיק אותם, ביודעם שפעולה זו תכאיב לשניהם. הילדים נצמדים אל אבא ואמא שיעזרו להם ויטפלו בפצעייהם, אולם ההורים נאלצים לעמוד מנגד. לא רק שאינם מרימים את ילדיהם ומטפלים בו, אלא אף צועקים עליהם שלא יגעו בהם כי הכאב הוא נורא. גם אתם לא הנחתם לילדים ולילדות שנדקרו מן התבן לחבוש את פצעייהם ולקבל תנחומים מהוריהם!

בא הלילה והמצרים עייפים וסחוטים, כאובים ודואבים. כך הרגישו ישראל אחרי יום של עבודת פרך ומכות אכזריות. הם סבלו כך במשך שנים!!

שבוע שלם סבלו מהגירודים ומן הכאבים. נוסף לכך סבלו מרעב, ידיהם הפצועות התקשו לגעת באוכל. הם סבלו גם מחוסר שינה, כיון שלא העיזו לשכב במיטה, שהרי אז היו לוחצים על אזור גדול בגופם הפצוע. כאשר כואב לו לאדם ואין לו פתרון, הוא מתוסכל. וכאשר הוא רעב הוא כועס ועצבני, וכאשר הוא עייף הוא מאבד את עשתונותיו. כאן הצטרף הכל ביחד לשבוע שלם של טרוף הדעת.

גם הבהמות לא נמלטו מן המכה. השחין פגע בחמורים, בסוסים, בגמלים, בבקר ובצאן, בכלבים ובחתולים. הם יללו ופרכסו מכאבים, ובקושי נגעו באוכל. בניגוד להם, בהמות ישראל המשיכו ללעוס את מזונם בנחת ולהתפרקד במנוחה על הדשא בסיום הארוחה. ההבדל הזה התרחש על אף שעמדו זו ליד זו ממש!

קידוש ה'

חרטומי מצרים רצו אף הם לעשות כישוף מעין זה, אך הם נמנעו מכך משום שבושו ונכלמו במצבם המביש, בהיותם מלאים שחין ואין ביכולתם לעזור אפילו לעצמם. על כן לא באו להיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות, אלא נשארו בבתייהם המסוגרים. בכל זאת לא שילח פרעה את בני ישראל, כי בשלב זה כבר הכביד ה' את ליבו כדי להרבות נסים ומופתים במצרים.

במכה זו תם שלב ב' של עשר המכות - עד"ש (ערוב, דבר, שחין), שבו לימד הקב"ה את האנושות כי הוא איננו רק בורא העולם, אלא אף משגיח בהשגחה פרטית על כל נברא - "כי אני ה' בקרב הארץ".

מכת ברד**ושמתי להם מקום לנוס שמה**

מיד לאחר מכת שחין, עוד בטרם התחילו פצעי המצרים להגלד, הופיע משה לפני פרעה והתרה בו, שאם לא ישלח את בני ישראל, יוכה במכת ברד, שעוד לא היתה כמותו. פרעה, שכבר הכביד ה' את ליבו, מאן לשמוע. כך חזרה ההתראה על עצמה במשך שלושה שבועות. ביום האחרון כבר נמאס לפרעה מן ההתראות, והוא החליט ללכת ליאור מדרך אחרת, כדי שמשה לא יפגוש אותו. אולם לפני צאתו מן הארמון הוא נדהם לראות את משה שהקדים אותו ובא לביתו.

אמר לו משה: אם עדין ממאן אתה לשלוח את בני ישראל, דע לך שמחר, בדיוק בשעה הזאת, כאשר תגיע השמש לסימן שאני עושה לך פה על הקיר, ימטיר ה' על מצרים ברד אשר כמוהו לא היה מעולם. מוסיף משה ואומר: מי שברצונו להנצל מן הברד, שיכנס הביתה ויכניס עמו אף את בהמותיו. כל מה שיהיה מחוץ לבית, יהרס וימות על ידי הברד. יתברך שמו של הקב"ה, שאין מידותיו כמידות בשר ודם. אדם המבקש להביא פורענות על חברו, דואג הוא שלא ידע חברו ממנה, ומתפלל שתצליח עצתו כדי שיפול חברו. אבל הקב"ה אינו כן, אלא מתרה ומייעץ איך להנצל.

ברד וגחלי אש!

למחרת, בדיוק ברגע שבו הגיעה השמש אל הסימן שבקיר, נטה משה את ידו השמימה כשמטה האלוקים בידו, וכך התחילו הברקים מבריקים והרעמים מרעמים, והארץ רועדת. אבני ברד כבדות ניתכו ארצה בחוזקה.

עד מכת הברד לא ידעו המצרים גשם מהו, וכעת יורד על ראשם ברד!! ולא ברד רגיל מכדורים קטנטנים של קרח, אלא כל גרגיר כגודל אבטיח!! ובתוך הקרח יש אש, כדורי אש מן השמים! התופעה לא נקלטת במוח: מים ואש מעורבים יחד? והפלא הגדול יותר הוא, שאחד לא השפיע על השני - האש לא המיסה את הקרח, והקרח לא כיבה את האש! כל חוקי הטבע בוטלו לגמרי. האש בערה בתוך קרח סגור ללא חמצן, ובכלל, ללא כל חומר בערה!

נתאר לעצמנו: המצרים רואים בשמים הבזקי אור ענקיים - ברק! חלחלה עוברת בהם, מעולם לא ראו דבר כזה! לאחריו נשמע רעש גדול מתגלגל - רעם אדיר, בחייהם לא

שמעו קול מבהיל כזה. לבם נמס מפחד ובהלה. בטרם התאוששו מבהלתם, הבריקו ברקים נוספים והרעימו רעמים, הארץ רעדה תחתם, ואז הגיע - ברד!

מה חשב המצרי באותו רגע? אולי חשבו שהעולם חוזר לתווך ובוהו, השמים והארץ עומדים לפני התמוטטות. מי שיכול, זחל אל מתחת למיטה, אחרים התכווצו כמו כדור רועד בפנינת החדר. חלקם עצמו עיניהם בחזקה ותחבו ידיהם עמוק באוזניהם. לשונם נעתקה מרוב פחד וחלחלה. היו אחרים שפצחו בצווחות נוראות! יתכן ששערם סמר ואולי אפילו הלבין מן הפחד. פחד מוות אפף את כולם, ובאימה גדולה הם חיכו לקץ העולם. **הייתם מבעיתים את ישראל בקולכם בחרופים ובגידופים – עכשיו תבעתו אתם מן הקולות!**

מגורים משותפים עם בהמות

הבהמות שהוכנסו הביתה לשם הצלתן, נבהלו גם הן מן המהומה בחוץ. הן יללו בחרדה, השתוללו והתפרעו בבית המצרי. איך אפשר לחיות בצורה כזאת יחד עם בהמות מתפרעות בבית אחד? בבתים התפשט ריח הבהמות. יתכן שלחלק מן המצרים נמאס מן המגורים המשותפים הללו, והם שילחו את הבהמותיהם למות בחוץ על ידי הברד. **הכרחתם את בני ישראל לחיות יחד עם בהמותיהם בשדות חודשים ארוכים – תתענגו גם אתם על ה"תענוג" הזה!**

היו מצרים שרצו להתחכם. הם לא הכניסו את הבהמות לבית, אולם הם טחו את הרפת בטיט, והכניסו לשם את עבדיהם ומקניהם. אך אי אפשר להתחכם נגד הקב"ה. ה' אמר להכניס לבתים, וכל תחבולה אחרת לא תועיל! האש האצורה בתוך הברד, המסוגרת מכל הכיוונים, שאפה לצאת החוצה, וברגע שגבר החום מבפנים יותר ויותר, נשמע פיצוץ עז, והאש יצאה בכח גדול כמו תותח בעל עוצמה אדירה! כך נשברו גדרות העץ לרסיסים, ומתו כולם מאדם ועד בהמה, כדבר ה' ביד משה עבדו. אולם מפליא מאוד מאוד, שבתוך כל המהומה הזאת בני ישראל וצאנם לא ניזוקו כלל. רק ששמעו הם את קולות הרעמים, כי רעמים באים ליישר עקמומיות שבלב, וזה היה נדרש לישראל מאוד בזמן ההוא.

הרס הצמחיה

ליבול והצמחיה נגרם נזק רב. הברד שניתך ארצה בחזקה שבר את כל העצים והיבול והרס אותם מן השורש. לאחר מכן יצאה האש ושרפה אותם. אולם דווקא היבול הרך, כמו החיטה והכוסמת, לא ניזוק - לא נשבר ולא נשרף. הביא הקב"ה את הפורענות על מצרים בצורה מחושבת, כדי להותיר להם יכולת קיום, למען הרבות מופתיו בארץ מצרים.

הברד פוסק

אחרי שבעה ימים, נכנע פרעה מעוצמת המכה, שלח לקרוא למשה ואהרן והודיעם: "חטאתי הפעם, ה' הצדיק, ואני ועמי הרשעים!" הוא מבקש מהם שיתפללו אל ה' שיסיר את המכה ברגע זה, בלי עיכובים, ואז אשלח את בני ישראל. אמר לו משה: כך אמרת במכות הקודמות ולא שילחתם. השיבו פרעה: "חטאתי הפעם, חטאתי לה' אלוקיכם ולכם. עכשיו אני משלח! אמר לו משה: אומנם יודע אני שלא תעמוד בדיבורך, אולם בכל זאת אצא מיד מן העיר ואתפלל שיפסיק הברד, למען תדע כי אין כה' בכל הארץ.

יצא משה מעם פרעה, ונעשתה לו קפיצת הדרך שהגיע מיד אל מחוץ לעיר. התפלל משה אל ה', ומיד פסק הברד. אפילו הברד שכבר היה באויר, לא המשיך לרדת. תלה הקב"ה ברד זה באויר בין שמים לארץ במשך 41 שנה עד זמן יהושוע.

"וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות, ויוסף לחטוא, ויכבד לבו הוא ועבדיו". חזר פרעה לרשעותו וסרובו, אולם בכל זאת נשאר עליו רושם המכה, ומכאן ואילך פרעה התחיל להוקיר את ישראל, והסיר מהם לגמרי את כל העבודה. למעשה לא היה לו שום רווח בהשגרת בני ישראל בארצו, אולם הסיבה האמיתית שלא נתנה לו לשלחם היא אי רצון להכנע ולהשפיל עצמו לפני הקב"ה.

מכת ארבה

בנערינו ובזקנינו נלך!

למחרת מכת ברד, כשעדיין גושי קרח מכסים את הארץ, ועשן עולה מן העצים ומן הרפתות, נכנסים שוב משה ואהרן אל ארמון פרעה ומתרים בו, שאם לא ישלח את בני ישראל יוכה על ידי הארבה. במשך שלושה שבועות חוזרת ההתראה על עצמה, וביום האחרון אומר משה לפרעה: "כה אמר ה' אלוקי העברים, עד מתי אתה מסרב להכנע מפני? שלח עמי ויעבדוני, כי אם מאן אתה לשלח את עמי, הנני מביא מחר ארבה בגבולך, וכסה את עין הארץ".

הפעם, חששו עבדי פרעה מאזהרותיו של משה, והתחילו לדון ביניהם בענין. כשראה משה שהם מתדיינים, יצא לזמן מה כדי לאפשר להם לשוב בתשובה. מיד בצאתו פנו עבדי פרעה ואמרו למלכם: עד מתי יהיה לנו זה למוקש? שלח את האנשים, ויעבדו את ה' אלוקיהם. האם עוד לא ידעת כי אבדה מצרים? שמע פרעה לדבריהם, וביקש להשיב את משה ואהרן, אמר להם: הרשות נתונה לכם ללכת לעבוד את אלוקיהם. מי ומי ההולכים? עונה לו משה: כולנו, מנער ועד זקן, בנים ובנות, בצאננו ובבקרנו, כי חג ה' לנו.

מיד מתחזק לב פרעה והוא משיב להם: דרך הבחורים והזקנים לזכות, אך אין דרך הטף לזכות. מדבריהם מבין אני שכוונתכם לברוח! ועכשיו לכו מכאן מהר, אינני רוצה לשמוע אתכם ואת בקשותיכם! לא השכיל פרעה לדעת כי בעבודת ה' אצל עם ישראל נוטלת חלק כל המשפחה היהודית, ולא כאותן דתות אשר רק הכמרים עובדים לאליל עבור כל בני עמם.

צבא של ארבה

בצאת משה מעם פרעה, הוא נוטה את מטהו לשמים, ואז השיב הקב"ה רוח מזרחית כל היום וכל הלילה. בבוקר הגיע עם הרוח - הארבה. להקות ארבה כה עצומות לא נראו עדין בעולם. כל אויר מצרים התמלא ארבה כה רב עד שהם עמדו זה על גבי זה בגובה של כמה מטרים. לא היו ביניהם מרווחי אויר, ומתוך כך נתכסה אור השמש וחשכה הארץ. שבעה מיני ארבה הגיעו למצרים.

נתאר לעצמנו את המצרי ההולך לתומו ברחוב בשעה זו. הוא שם לב שרוח מזרחית חזקה נושבת, אך לא מבין מה פשרה. והנה רואה הוא מרחוק ענן גדול וחשוך עולה מצד מזרח. כנראה, מהרהר המצרי בלבו, הרוח הביאה אותו. לא יורד ממנו גשם או

ברד, הוא לא מתפזר, אך מוזר! פתאום מחשיך היום. מדוע שקעה השמש באמצע היום? מהר מאוד הוא עומד על טעותו. הענן הוא של ארבה, ומיליארדי השרצים הם שמסתירים את אור השמש. המצרי האומלל מנסה לרוץ לביתו למצוא מחסה, אך עוד הוא ממחר ונחיל הארבה נוחת על העץ ומתחיל מיד לאכול בתאבון בלי הרף. המצרי הטובע בארבה מבין, שאין זו להקת ארבה רגילה, שכן הארבה התחיל לכרסם בבגדיו ולנגוס אפילו בו עצמו! רצונו להגיע הביתה כמה שיותר מהר, אבל ההליכה נעשתה קשה מאוד. עליו לפלס את דרכו בתוך הצבא הגדול הזה, כשבדרך הוא מתכבד בניקורי הארבה. מי יודע אם יצליח להגיע הביתה בשלום?

חיסול המלאי

המצרים הנמצאים בבתיהם, רואים מבעד לחלון ענן של ארבה צונח מן השמים, ומכסה את הארץ. בלי שהיות מתחיל לאכול מה שנותר לאחר הברד משדותיהם. שוד ושבר! כל החיטה והכוסמת נאכלים! מה יאכלו מעכשיו?

המצרי מצטער מאוד על ההרס שזורע הארבה בכל, אך מתנחם במזון המאוחסן בביתו המוגן. שמחתו לא אורכת זמן רב. המכרסמים הקטנים לא מסתפקים בכרסום שרידי היבול שהיה בשדות. לאחר שנגמר כל מה שיש לאכול בשדה, אפילו שאריות של ענפים וגזעי עצים, הם חודרים למחסנים ואוכלים גם את האוכל המאוחסן שם. משם הם מעיזים להכנס אפילו לבתים, שלא כמו ארבה רגיל האוכל רק מה שבחוץ. נכנס הארבה לחדרי חדרים, מגיעים לכל מקום ולכל פינה, אוכלים ונוגסים מבגדיהם, תכשיטיהם וכל כלי חמדתם. הם מעיזים גם לנקר את עיני המצרים ואת פניהם. איזה ארבה חצוף!

שבוע קשה

שבוע קשה עבר על מצרים. שארית המזון הושמדה, ואפילו שתיה כמעט אין, כי ריבוי הארבה סתם את המעיינות. האויר הזדהם מריח הצחנה, וזמזום הכרסומים החריש אוזנים. הרעש שהקים הארבה לא איפשר מנוחה, קולות הכרסומים ממש מרופפים את העצבים. שאריות המזון האחרונות כלו. אך יש במה להתנחם! הרי הארבה עצמו ראוי לאכילה. נאסוף את הארבה, חשבו המצרים בליבם, נמלא בו כל כלי שיש לנו, נמליח אותו ונאכל ממנו כתחליף למזון שהוכחד. אמרו ועשו. כל השבוע טרחו בני המשפחה לאסוף חביות חביות, והכינו מזון בשפע לחודשים הבאים. אולם הקב"ה חשב אחרת: "רשעים, במכה שהבאתי עליכם אתם הייתם שמחים!?" גם אלו יפרחו עם הרוח בתום המכה!!

לא נשאר ארבה אחד!

פרעה, שגרש את משה ואהרן מארמונו ימים ספורים קודם לכן, קרא להם עכשיו בתחנונים לבוא, התוודה לפניהם וביקש מהם שיתפללו לה' "ויסר מעלי את המוות הזה". איזו אנוכיות! הוא לא מבקש בעבור כל עמו, אלא רק בעבור עצמו!

יוצא משה מעם פרעה ומעתיר לה' בתפילה, הביא ה' רוח ים חזקה מאוד, וברגע אחד נשאה הרוח את כל הארבה חזרה "ולא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים". אפילו הכבושים בקדרות ובחביות פרחו להם. אוי, איזה מפח נפש! כל העמל של כל בני המשפחה במשך שבוע שלם הלך לטמיון! גם אתם גרמתם לבני ישראל מפח נפש, כשהכרתם אותם לבנות על אדמה לחה, וכל עבודתם ירדה לטמיון!

מכת חושך

חושך מוחלט

לאחר מכת הארבה, היה מצב המצרים בכי רע. הארבה חיסל כל מה שנותר מן הברד, החקלאות הושבתה לגמרי, והבטן קרקרה מרעב. בנוסף לכך, הארבה הותיר אחריו זוהמה רבה שהבאישה את האויר וגרמה למחלות רבות. שלושת השבועות הבאים עברו עליהם בחיפוש נואש אחר מזון. אולי קנו הם מזון מארצות אחרות, אך בכל אופן המחסור במזון היה חמור. ל"מזלם" לא הופיע משה בימים אלה בארמון פרעה ל"איומים" נוספים, ומבחינה זו היה להם קצת 'שקט על הראש'. לא ידעו כי עומדים הם לפני מכה איומה מאוד, אשר הסבל הנפשי בה עולה עשרת מונים על הסבל הגופני.

והנה, ביום בהיר אחד, כשהשמש כבר זורחת במלוא עוזה, בסביבות השעה 9:00 בבוקר, ירדה חשכה פתאומית על כל ארץ מצרים. חושך מוחלט! לא חושך של העדר אור בלבד, אלא חושך מוחשי ביותר שאפשר אפילו למשוש בידים, ושום מקור אור אינו יכול לסלקו. הנרות הדולקים כבו בחושך הסמיך. איש לא ראה מאומה, אפילו אם הסתכל על היד כשהיא ממש מול עיניו - לא ראה אותה! העיניים פקוחות ולא רואים כלום! מחשבות מבהילות מתרוצצות בראש המצרי: אולי התעוורת?

חרדת מוות

לאחר השקט של ההלם הראשוני, נשמעות צעקות מכל כיוון. ילדים מבוהלים חיפשו נואשות אחר אמותיהם, הורים מודאגים שיצאו לטייל עם ילדיהם, נכנסו לפאניקה אמיתית: כיצד ימצאו את הילדים? איך יחזרו הביתה? אנשים שהתעשתו מן ההלם, החליטו להשתדל להתקדם לעבר ביתם. מגשש המצרי באפילה, אולם בדרכו הוא נתקל באנשים אחרים שגם הם מגששים באפילה. הוא גם נתקל בעצים ובעגלות. אנשים אחרים נתקלים בו ונופלים עליו. כשסוף סוף הוא קם, הוא נוכח לדעת כי אין לו מושג בכלל לאיזה כיוון לפנות, ואיפה בדיוק הוא נמצא. אין מי שיראה לו את הדרך. ובכלל, מרוב צעקות אי אפשר לשמוע מה שאומרים. כולם מבולבלים, נרגזים וצועקים איש על רעהו, אולי אפילו מכים אחד את השני.

מצבם של אלו שנמצאו בבית לא היה טוב בהרבה, הם לא ראו מאומה. איך אפשר לתפקד כך? איך יכינו מזון? איך ימצאו שתיה? צעקות הפחד וההיסטריה הרקיעו שחקים. בני המשפחה שניסו לגשש ולחפש זה את זה, נתקלו בחפצים שונים, מעדו ונפלו. יתכן שאף נפצעו מרסיסים של שברי כלים, אך לא ניתן היה כלל לראות את הפציעה, ובודאי שלא לטפל בה. יבבות הפחד התמזגו בצעקות הכאב. הבלבול גדול. מה קרה? מה השענה? כמה זמן עבר? עד מתי זה ימשך?

ולכל בני ישראל היה אור במושבותם

ומה מצבם של בני ישראל בימים אלו? לבני ישראל יש אור, אשר מאיר יותר מן הרגיל גם בלילות. האור מלווה את ישראל גם כאשר הוא נכנס לבית מצרי השרוי בחשכה. אור וחושך – שני ניגודים – משמשים בערבוביא ומוכיחים כי הקב"ה "יוצר אור ובורא חושך", הוא קבע אור מבהיק לזה, וחושך מוחלט לזה, באותו מקום ובאותו זמן!

הכרחתם את ישראל ללכת לפניכם בפנס להאיר לכם את האפילה, כעת הם נהנים מ"פנס צמוד", בעוד אתם שרויים בחושך!

וטהרתי את בני ישראל

אולם אף בני ישראל בזמן זה לקו במכה איומה. 80% מבני ישראל לא היו ראויים לצאת ממצרים ולקבל את התורה, היו אלה רשעי הדור וכן אנשים אשר לא היה בהם רצון לצאת ממצרים. הם ראו בעיניהם 8 מכות איומות שבהם הראה ה' את כוחו המופלא, ובכל זאת עדיין לא רצו ללכת אחרי ה'. רצה הקב"ה לאבדם מן העולם, כדי שהבסיס ליצירת עם ישראל יהיה קדוש ונקי מכל פסול. אולם לא רצה להורגם בידיעתם של המצרים, כדי שלא יהיה להם פתחון פה לומר: אנו לוקים ואף אלו לוקים, וממילא אין כאן ענישה מכוונת דווקא עבורנו. מכת חושך היתה ההודמנות לאבד אנשים אלו מן העולם. ואכן מיליוני אנשים – 80% מבני ישראל (ויש אומרים 98% ויש אומרים 99%) - מתו בשלושת ימי האפלה הראשונים! בכיות האבל של בני ישראל נבלעו בתוך הרעש והמהומה ששררו במצרים באותם ימים, כך שהמצרים לא חשו במאומה. גם לאחר שהסתיימה המכה, לא חשו המצריים בחסר הגדול בגלל הטראומה העמוקה ובגלל המאורעות הדרמאטיים שהתרחשו לאחר מכן בזה אחר זה.

אי אפשר לזוז!

בינתיים המצריים במשך שלושה ימים מגששים באפילה הנוראה בפחד עצום ובבלבול. רעבים, צמאים, עייפים ואבודים לגמרי, כאשר כל רגע שעובר נראה כמו נצח. אך בזה לא תמה המכה, לפתע הם חשים כי האפילה נעשית סמיכה יותר ויותר, עד שאי אפשר לזוז כלל! כל אחד נשאר "קפוא" בתנוחה שהיה בה. 72 שעות נשאר באותה תנוחה, ללא תנועה! העומדים לא יכלו לשבת, היושבים לא יכלו לעמוד, השוכב לא היה יכול לקום, הזוחל לא יכול לזקוף, מי שהושיט יד או רגל לא יכול לאוספם. פיותיהם נסתמו ולא יכלו לדבר ולקרוא לעזרה. היו אלה שלושה ימים של חושך מוחלט. כל אחד נמצא לבד לבד, בלי שום אפשרות לקשר עם השני, לא רואה ולא מרגיש מאומה מסביבו, בודד בתוך השקט האיום – במשך 72 שעות! גם אתם בודדתם את בני ישראל זה מזה ושלחתם אותם לרעות צאן במדבריות שוממים!

מה חשב המצרי בימים אלו? הרי הוא אינו רואה, אינו מדבר, אינו יכול לזוז. האם אני עדין חי בכלל? כך הרגישו הילדים שנקברו חיים בתוך הקירות!

חטטנים עלומים

נתאר לעצמנו, מתוך הדממה, נשמע לפתע קול של צעדי אדם. צעדים בטוחים של אדם שכנראה הולך ורואה כרגיל. "אני שומע", מדהרה המצרי, "כלומר אני עדיין חי, אבל מי זה פה נכנס לביתי ללא רשות?" הפסיעות ממשיכות לכיוון ארון הבגדים, שם הן פוסקות ונשמע קול חטוט. "חוצפה!", זועם המצרי, "גנב ניצל את חוסר האונים שלי והחליט לפלוש לביתי!" אולם למעשה אין לאל ידו לעשות כלום. הוא שומע כיצד נפתחת מגירת חפצי הערך, ולאחר שההוא כנראה גמר לרוקן אותה, הוא שומע את קול הפסיעות המתרחקות מן הבית. איזו השפלה! מלבד הסבל הגופני היה כאן סבל נפשי איום. אנוכיותו של המצרי הושפלה לגמרי. כל עצמיות האדם נלקחה ממנו. גם אתם נטלתם את עצמיות בני ישראל כאשר הטלתם עליהם עבודות המנוגדות לרצונם!

מי אכן היה אותו 'חטטן' אלמוני? היו אלה בני ישראל, אשר הסתובבו בין בתי המצרים באופן חופשי בימים אלו. כך גילו את אוצרותיהם של המצרים, כספם, זהבם, תכשיטיהם וכל כלי הערך שלהם. הם לא לקחו מאומה, אך לאחר מכת בכורות, לפני צאתם ממצרים, הם ידעו מה בדיוק לבקש מן המצרים. ומצרי ששיקר ואמר שאין לו חפץ מסוים, אמר לו היהודי: הלוא ראיתי חפץ זה במגירה השלישית בארון הימני בחדר השינה, ויכול הייתי לקחת בזמן החושך ולא לקחתי. ועל ידי כן מצאו בני ישראל חן בעיני מצרים, ונתנו להם הכל.

קץ שם לחושך

לאחר שלושה ימים של סיוט מתמשך, לפתע נהיה אור גדול! המצרים שפשפו את עיניהם, זמן רב לקח להם להתרגל לאור. בכלל, קשה היה להזיז את הגוף לאחר שלא הזיזו אבר במשך 3 ימים!

עם סיום המכה, קורא פרעה למשה ואמר לו שילכו לעבוד את ה'. פלא גדול הוא שפרעה קורא למשה מעצמו, לאחר שכבר סרה המכה. הרי במכות הקודמות הוא ביקש לשלוח את בני ישראל רק כאשר היה עדיין סובל מן המכה, אך מיד לאחר שסרה המכה הכביד את ליבו. ואילו כאן למרות שסרה המכה הוא קורא למשה ומבקש לשלוח את בני ישראל. מכאן ניתן להסיק שמכת חושך הייתה קשה ונוראה, והותירה עליו רושם עצום.

אין תנאים עם הקב"ה!

אולם גם עכשיו חושב פרעה שהוא יכול להתנות תנאים עם משה. הוא מתנה את יציאת בני ישראל מארצו בתנאי שכל אחד יקח רק ששה או שור אחד ולא יותר, שאר הצאן והבקר ישארו במצרים. משה אינו מקבל תנאים ואומר לו: כל מקננו ילך עמנו, כי איננו יודעים כמה קורבנות נצטרך להביא, אולי ה' יאמר לנו להשלים קרבנות עבור 210 השנים שלא הקרבנו כלום?! ולכן לא רק שניקח את מקננו, אלא שגם אתם תתנו לנו משלכם צאן ובקר!

כשמוע פרעה דיבורים אלה, מיד משנה הוא דעתו מן הקצה לקצה! הוא רותח מזעם ומאיים על משה: "עד מתי אתה נכנס לכאן? לך מעלי! השמר לך, אל תוסף ראות פני, כי ביום ראותך פני תמות!" עונה לו משה: יפה דברת, אני אינני בא עוד אליך, אלא אתה בא אלי, וכל השרים שלך יבואו אתך, ותשתחו אלי ותבקשו ממני שנצא מכאן. אך לפני צאתי אני רק רוצה להוסיף ולומר לך עוד דבר אחד: "כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השפחה... והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף!". לפני יציאתו, סטר משה לפרעה על לחיו!!! ופרעה, שלפני מספר דקות איים להרוג את משה, לא מצווה להורגו כעת, אף על פי שמשה התרה בו על מכה איומה נוספת, ועוד התחצף מאוד בסטירת לחי מצלצלת! נפלאות ה' יתברך!

מכת בכורות

קרבן פסח

מכת בכורות הינה למעשה המכה האחרונה, שמיד לאחר התרחשותה צריכים בני ישראל לצאת ממצרים. הגיעה העת לקיים את השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו, שהוא גואל את בניו. אך בני ישראל לא היו במצב שהיו ראויים לכך, ולא היתה להם שום מצוה שבזכותה יגאלו. לכן נתן להם הקב"ה לפני מכת בכורות שתי מצוות: מצות קרבן פסח ומצות מילה.

למצות קרבן פסח נבחר השה, שנחשב אצל המצרים עבודה זרה. הם עבדו למזל טלה, ועל כן לא היו שוחטים בהמה דקה ולא אוכלים מבשרה. בני ישראל, שהשתקעו בתוך מצרים, דבקו אף הם בעבודה זרה זו והאמינו בה. אף על פי שראו ישראל נפלאות גדולות במשך התקופה האחרונה ונוכחו בעליל לראות את אפסיות העבודה זרה, מכל מקום היו צריכים התחזקות נוספת על ידי מעשה שיעשו הם בעצמם, שיקחו את אלוהי מצרים וישחטו אותו בעצמם לעיני כולם ללא פחד ומורא.

ביטול מוחלט של העבודה זרה

לקחו בני ישראל את השה ביום י' בניסן, 4 ימים לפני שחיתתו, וקשרוהו אל המיטה, כדי שיראו המצרים את אלילם קשור בבזיון בבית ישראל והוא צועק, ואין לאל ידם להושיע. בזה תתחזק יותר ויותר אמונתם של בני ישראל. בחרו ישראל, על פי ציווי ה', דווקא "אלוהים חזק", כלומר: שה תמים ללא מום, בריא – זכר בן שנה, שלם וחזק, כדי שלא יאמרו המצרים שבני ישראל הצליחו להתגבר על אלילם רק בשל היותו בעל מום, חולה, שבור, חלש, זקן או נקבה.

אמונתם של המצרים היתה כי כוחו של השה חזק במיוחד בתקופת מזל "טלה", כלומר בחודש ניסן. לכן לקחו בני ישראל את השה דווקא בחודש ניסן, ודווקא באמצע החודש – ביום יד' בניסן – כשמזל הטלה בשיא זוהרו, שלמותו וגבורתו. אחר הצהריים, בשעה שיש אנשים רבים בחוצות, הכינו בני ישראל את השה לשחיטה לעיני כולם. המצרים חפצו לסקול את בני ישראל, אך הקב"ה לא נתן להם להשמיע אפילו הגה של מחאה. וכדי שידעו כולם בברור כי כאן נשחט שה, צוה הקב"ה לבני ישראל למרוח מדם השה בפתח הבית על המשקוף ועל שתי המזוזות בצדן החיצוני.

צליית השה ואכילתו

אחר כך צלו ישראל את השה על האש. לא בישלו אותו ואפילו לא צלו אותו בכלי, כדי להפיק מן הבשר את הריח החזק ביותר. מיד התפשט הריח על כל ארץ מצרים – למרחק של 1,600 ק"מ! כך ראו המצריים כיצד ישראל צולים את אלוהיהם, הריחו את ריחו הנעים בחוטמיהם, וליבם נמק בקרבם. בטנם הומה מרעב כבר ממכת הארבה, וכעת הם מריחים ריח נעים של בשר צלוי! ריר יצא מפיהם מרוב תאוותם לאכול אף הם, והיו מצרים שאכן התפתו לבקש מן היהודים חתיכת בשר (וזהי עבירה חמורה במצרים!). אולם ה' אמר "כל בן נכר לא יאכל בו". אתם הזמנתם את בני ישראל לסעודותיכם לשרת אתכם, ולא נתתם להם לטעום מאומה למרות שהיו רעבים – עכשיו תרגישו את התענוג הגדול הזה לראות ולהריח בלי לטעום!

כדי שיהיה ניכר שאכן זהו כבש, צלו אותו בני ישראל כשהוא שלם על ראשו ועל כרעיו. בעת האכילה נזהרו שלא לשבור עצם, ובסיום האכילה השליכו את העצמות בשלמותן, כדי שהמצרים יבחינו שאלו הן עצמות השם אלוהיהם. כך הוכיחו בני ישראל שוב ושוב את אפסיותה המוחלטת של העבודה זרה.

מצות ברית מילה

בימים שלפני קרבן פסח, מלו בני ישראל את עצמם. אך היו רבים שחששו לעשות זאת. אכן צוה הקב"ה את משה שיעשה קרבן פסח, והדביק בו הקב"ה ריחות גן עדן, והיה הריח הולך בכל ארץ מצרים. נתכנסו כל ישראל אצל משה ואמרו לו: בבקשה ממך, האכילנו מפסחך. אמר להם: אם אין אתם נימולים, אין אתם אוכלים, משום שערל אסור לאכול מקרבן פסח. מיד נתרצו כולם למול, ומשה מל, אהרון פרע, ויהושע בן נון מצץ. וכך מלו את כל עם ישראל בכמה שעות ספורות, ונתנו את שני הדמים על משקופי בתיהם. והקב"ה עבר ונשק כל אחד וברכו.

למכה מצרים בבכוריהם

ומה קורה בינתיים בקרב תושבי מצרים? שמעו התושבים על התראתו של משה לאחר מכת החושך, שעוד מעט ימותו כל בכורי מצרים. היו מצרים שלגלו על ההתראה, אולם מצרים רבים חרדו גדולה וחיפשו עצות להציל את בכוריהם. מה יוכלו לעשות? היו שהחליטו לשלוח את בכורותיהם לישון בבתי בני ישראל, כך קיוו שינצלו מן המכה. היו אחרים שבטחו עדיין בעבודת הכוכבים שלהם, ושמו את בכורם בבית אלילים, כדי שישמור עליהם. והיו שהבריחו את בכוריהם אל מחוץ לגבולות מצרים.

אולם בסך הכל האוירה הכללית במצרים היתה די שאננה. רק הבכורות היו חרדים מאוד לגורלם. הם נכנסו לאבותיהם ואמרו: כל מה שהזהיר משה עד עכשיו שיקרה – התקיים. כעת הוא אומר "ומת כל בכור בארץ מצרים", הבה נוציא את העברים האלו מבינינו, כי אם לא, אנחנו נמות. ענו להם האבות: יש לנו עשרה בנים, ימות אחד מהם ולא נוציא את העברים האלו! אמרו הבכורות: נלך לפרעה, שהוא בכור, אולי הוא יחוס על נפשו ויוציא כבר את בני ישראל. הלכו אל פרעה ושטחו לפניו את בקשתם שימחה להוציא את בני ישראל. כעס פרעה על בקשתם ה"נועות" ומיד נתן פקודה שישברו את שוקיהם של אותם בכורים. אמר: אפילו אם אמות, לא אוציא את ישראל לחרות! מיד יצאו הבכורות וברוב פחדם וכעסם פתחו במלחמה נגד אבותיהם, והרגו מהם 600,000 איש!

מת כל בכורי!!!

בליל טו' בניסן, כאשר בני ישראל עושים בבתיהם את קורבן הפסח בשמחה גדולה, ואילו בכורי מצרים מועדים לפורענות, הולך פרעה לישון על מיטתו בשאננות. למרות היותו בכור, ולמרות שיש לו בנים בכורים, הוא מצליח אפילו להרדם! לעומת זאת, בחוצות העיר מתנהלים קרבות עזים בין הבכורות לאבותיהם. בחצות בדיוק מסתיימת מהומת המלחמה, מתברר שהבכורות צדקו, הם פחדו פחד מוות שימותו, ואכן זה קרה – הם מתים. צעקות המלחמה התחלפו בצעקות שוד ושבר! לשמע הזעקות הנוראיות הפורצות מכל כיוון, קם פרעה בבהלה משנתו, צעק צעקה גדולה ומרה, הלוא אף הוא בכור!!! מה יהיה??

הבכורות הוכו על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו ולא על ידי מלאך. כך הראה ה' את גודל אהבתו לעם ישראל. אך יחד עימו באו 900,000,000 (תשע מאות מיליון) מלאכי חבלה, שפעלו גם אצל יתר המצריים והבהמות.

היקף המכה היה מעל ומעבר למשוער. מתו הרבה יותר ממה שחשבו לפני כן. המצרים חשבו שיהיה לכל היותר מת אחד בכל בית, אולם למעשה הגיעה המכה לממדים גדולים בהרבה, עד לחמשה או עשרה הרוגים בכל בית. בנוסף לבכורות מאב, מתו גם הבכורות מאב (המצריות היו מולידות גם מרוקים פנויים, וכך היו להן בכורות הרבה). ובית שלא היה בו בכור, מת הגדול שבהם. גם אנשים חשובים רבים מתו. וכן מתו כל הבכורות שישנו בבתי בני ישראל, והבכורות שברחו מארץ מצרים, וכמובן גם הבכורות שישנו בבית אליליהם. רק שני בכורים נצלו: פרעה – כדי שיראה את סופם של המצרים בקריעת ים סוף, ובתו בתיה – בזכות תפילתו של משה רבנו.

יום צהלה לישראל, יום צעקה לאויביהם!

נתאר לעצמנו: המצרי לתדהמתו מוצא שיש בביתו יותר ממת אחד. זכרים וגם נקבות, ואף אשתו המעוברת (שעובריה היה בכור, ללא ידיעתו כמובן). הפילה את וולדה. וכיון שניתנה רשות למשחית להשחית, מתה גם האשה בעצמה. מה זאת? תוהה המצרי במר ליבו. מדוע? זו טעות! הרי לא כל אלו שמתו היו בכורות (לדעתו)?!! מתוך בכיו הסוער ויללולתיו, הוא נזכר לפתע שבכורו האמיתי נמצא בעצם בבית ישראל. הוא רץ מיד לבית ישראל, מנסה להתעודד בתקווה שאולי בכורו נותר בחיים. ככל שהוא מתקרב יותר אל הבית, הוא שומע קולות של ניגונים עליזים. על מה השמחה הגדולה?? מי כאן חוגג בשעה שאני שרוי באבל ובחרדה?? ואז הוא נזכר שבני ישראל השנואים מסיימים סעודתם על אלילו השם לאחר ששחטוהו וצלוהו. כעת הם חוגגים בזמן אבלו! זורים מלח על פצעיו, ושמחים לאידו! הוא חורק שיניים ונוקש בדלת. אין קול ואין עונה, שקועים הם בשמחתם ושירתם, ואין הם חפצים להפסיק באמצע. כאשר מגביר המצרי את עוצמת הדפיקות, ועדיין לא זוכה למענה, הוא מתפרץ ונכנס לבית ללא רשות. בקול מתוח הוא שואל את בני הבית: "היכן בני??", אך כשרואה ששאלתו שבה ריקם, הוא ממהר להכנס בעצמו לחדר השנה. אוי, שוד ושבר! בכורו מוטל מת על המיטה! הוא נשבר לגמרי. לעומת זאת הבכור של בני ישראל, השוכב במיטה הסמוכה, ישן בשלווה על מיטתו כשהוא בריא ושלם! בדמעות זולגות על לחייו הוא מרים את בנו המת בידי הרועדות וחוזר לביתו מבולבל וכועס, שבור ואבל.

מות האלילים

המצרי מתאבל על בנו בכורו, על יתר ילדיו, על אשתו ועל אביו, שהיה אף הוא בכור. אולם אבלו כפול. הצער הוא לא רק על מיתת הבן, אלא אף על מיתת האליל. **הבכור היה אחד מאלילי מצרים.** כאשר היה בכור מת, קברוהו בבית כדי שהשפעתו תישאר. היו מצרים שחקקו את דמות בנם בכורם בקירות הבית. והנה במכת בכורות נסדקו ונשחקו אותן הצורות, והיו מתפוררות לפנייהם. הדבר הזה היה קשה למצרים כאילו היום קברו את אותם בכורות. שלח הקב"ה את הכלבים שיחטטו אף בקברי הבכורות המתים, ויוציאו משם את עצמותיהם. וכך היו הכלבים מוליכים את העצמות בביזיון לפני כל מצרים, והצער על מותם התעורר מחדש. יוצא שבאותו הלילה בכו המצרים על דורות של בכורות!!

שבור ורצוף רוצה המצרי לפנות לאלוהיו, אך אל מי יפנה? הבכורות מוטלים לפניו מתים. היאור אכזב אותו כבר מזמן, השה הוכח כחלש לאחר שנצלה ונאכל על ידי בני ישראל רק לפני מספר שעות. ברוב יאוש הוא מחליט לפנות אל אלילי הזהב והכסף, אך אבוי! כולם נמסו. ואלילי האבן נימוחו. אלילי העץ הרקיבו והתליעו! אלו אלוהים!! כך אבדו באותו הלילה כל אליליהם של מצרים, חוץ מאליל אחד בשם "בעל צפון", שנשאר כדי להטעותם.

פרעה בפיג'מה באמצע הלילה

בינתיים נמצא פרעה בארמונו. שרוי באבל כבד על מיתת בנו בכורו, העומד להיות יורשו, ועל יתר בני המשפחה שניספו. פחד מוות אוחזו בידעו שאף הוא בעצמו בכור! רק כעת נוכח לדעת שטעה טעות מרה בכך שלא שלח את בני ישראל שנה קודם, בטרם החלו המכות. החשש והפחד שמא ימות כל רגע, מאלץ אותו ללכת בכבודו ובעצמו לחפש את משה רבנו. באותו לילה נשמע קולו עד ארץ גושן, הנמצאת באמצע מצרים. פרעה מתחנן בקול עצוב על נפשו: "קומו צאו מתוך עמי". לשעבר הייתם עבדי פרעה, מכאן ואילך אתם עבדי ה'.

כל עוד רוחו בו הוא מגיע לארץ גושן. אווירת השמחה השוררת שם כלל לא נוגעת ללבו. היכן בכלל גר משה רבנו? זאת לא ידע, הן מעולם לא ביקר בביתו. בפחד גדול הוא נוקש על הדלת הראשונה הנקראת בדרכו, אך קולות החגיגה הרמים גוברים על קול דפיקותיו. אפילו אחרי שהוא מזדהה כפרעה - מלך מצרים - עדיין, איש לא יוצא לכבודו! (כי מלך מלכי המלכים צוה שלא לצאת מפתח הבית עד בוקר). לאחר שסוף סוף הוא מקבל התייחסות, צוחקים עליו ושולחים אותו מכתובת לכתובת ומטעים אותו.

תחיה ותראה

לאחר חיפושים מייגעים, הוא מוצא את משה ונופל לרגליו. אומר לו משה: מה אתה מבקש? מי בא אצל מי? אתה אצלי או אני אצלך? עונה לו פרעה: בבקשה ממך, קומו צאו מתוך עמי, גם הגברים גם הטף, לכו עבדו את ה' כדברכם. הכל כפי שאתם אמרתם, ולא כפי שאמרתי אני. קחו גם את צאנכם, וגם אני אתן לכם זבחים ועולות כאשר דברתם. פרעה לא רק מבקש, אלא אף מצווה במצוות המלך: צאו מיד, אינני נותן לכם רשות לעמוד בתוך עמי, אל תתעכבו כאן בשום פנים. משיב לו משה: הגנבים אנחנו, כי נצא בלילה? ה' צוה אותנו שלא לצאת החוצה בלילה הזה, כי הוא רוצה להוציאנו בגלוי, ביום! אולם פרעה, אין לך מקום לדאגה, אתה לא תמות הלילה הזה. ה' לא סיים להעניש את מצרים, ואתה תחיה עד שתראה את אובדן מצרים לגמרי.

חזר פרעה לארמונו כלעומת שבא. רגוע במקצת עקב הבטחת משה שלא ימות הלילה, אך מתוח מהנבואה על העתיד להתרחש. באותו לילה לאחר חצות לא ישן אף אחד במצרים. כל אותו הלילה היו ישראל אוכלים ושותים יין ושמחים ומהללים להקב"ה בקול גדול, והמצרים צועקים במר נפש על האסון שפקד אותם.

יציאת מצרים

ויצאו ברכוש גדול

ביום חמישי טו' בניסן, לאחר לילה שכולו הלל והודאה לה', הגיע הזמן שקבע ה' לבני ישראל לצאת ממצרים. והנה בבוקרו של אותו היום מקבלים בני ישראל הוראה מאת ה' יתברך על ידי משה רבנו, ללכת לבתי המצרים ולבקש מהם בהשאלה את כל חפצי הערך שברשותם. לאמיתו של דבר היו מעדיפים בני ישראל לוותר מראש על השלל, ולא להסתכן ללכת לבית המצרים ולעורר פרובוקציות בשעה שמתיהם עדיין מונחים לפנייהם. מה גם שנוספה כאן הדאגה שמא בסיבת הממון עלולים המצרים לרדוף אחריהם. אולם בני ישראל רוצים לעשות את רצון ה'. ואכן רצה ה' שיקבלו בני ישראל את ממונם של המצרים דווקא באופן זה, כדי שירדפו המשאילים אחר כך אחריהם, ובזה תושלם ישועתם כשהרודפים יטבעו בים סוף. הזמן קצר והמלאכה מרובה, אולם הפועלים ורזיזים. עושים בני ישראל פשיטה בכל בתי המצרים, ושואלים מהם כלי כסף זהב ובגדים.

וה' נתן את חן העם

נתאר לעצמנו: המצרי יושב בביתו שבור ואבל על קרוביו הרבים שמתים לנגד עיניו. הוא מיואש ואובד עצות, וכל אליליו מנופצים סביבו על הקרקע. בניגוד לאוירת היגון השוררת בביתו, נראה עבדו היהודי (סיבת צרותיו) שהגיע אליו – עליו ושמח. הוא מודיע בחגיגות שהוא הולך לחגוג עם כל עמו לאלוקיו. בקשה נועזת בפיו: שהמצרי יממן לו את החגיגה! מהי התגובה הצפויה מצד המצרי? הלא הבקשה עלול היה לגרום לו להנחית על פניו של המחוצף מכה הגונה בתוספת קללות נמרצות. אך לא, המצרי עוזב את כל קרוביו המתים, עונה ליהודי בסבר פנים יפות, ושואל למבוקשו!

היהודי מבקש כסף, זהב וכלים יפים, והמצרי משקר ואומר לו שאין לו דברים כאלו. עונה לו היהודי: הרי בארון הימני במגרה השלישית יש לך זהב, ובוטרינה שבסלון יש לך כלי כסף יפים. מתפעל המצרי ואומר: ידעת את מקומם של הכסף והזהב ולא לקחת? מיד אביא לך! לא רק אחד כפי בקשתך, אלא שנים. ואוסיף לך עוד חפצים שלא בקשת. כעת מבין המצרי מי היה בעל הפסיעות ששמע בעת שלא היה יכול לזוז במכת חושך. במקום לכעוס על היהודי שחיטט לו בביתו ובחפציו – הוא מחבב אותו על כך ונותן לו מאוצרותיו עוד ועוד!

המצרי מזמינו להכנס הביתה, תוך כדי אזהרות להמנע מלנגוע בגויות בניו ובנותיו המתים המפוזרים בבית, ולנהוג כבוד בגויית אמו שמתה. הוא אפילו הזיז את גופות בניו כדי לפלס דרך ליהודי, "חברו הטוב ביותר". המצרי מתנצל על אי הנוחות הזמנית, ונותן את בגדי אשתו ותכשיטיה בחפץ לב, בהסבירו שאשתו מתה במכת הצפרדע, והוא לא זקוק לתכשיטיה יותר. בנותיו גם הן אינן צריכות את הבגדים והתכשיטים של אמן, כיון שחלקן מתו על ידי חיות רעות, לפני מספר חודשים, לצערו הרב. וחלקן מתו כעת פתאום ושוכבות כאן. ובעצם הוא מציע לו לקחת גם את בגדיהן ותכשיטיהן של הבנות, מכיון שהוא חבר טוב שלו. הוא מוסיף לתת לו גם את חליפות בניו, כי גם הם מתו בלילה, עד שנתן לו גם את החליפה של עצמו ותכשיתו, כי ממילא מצב רוחו גרוע בגלל כל המתרחש, ובמיוחד בלילה הזה, ולא נראה לו שהוא ישתפר אי פעם...

רכוש גדול

היאומן כי יסופר? אולם כך היה. זוהי המשמעות של: "ה' נתן את חן העם בעיני מצרים". כמות החפצים שקבלו מהמצרים היתה כל כך גדולה, עד שלכל אחד ואחד מישראל היו אוצרות שהטעינום על תשעים חמורים לפחות! וסך הכל היו מיליוני חמורים, וכל חמור היה טעון בערך 18 ק"ג כסף וזהב ואבנים טובות ובגדים. ופלא הוא שבתוך 6 שעות הלכו ישראל לכל בתי מצרים, והטעינו כל אחד מטען כה עצום. כנראה "ידידיהם הטובים" המצרים עזרו להם...

היציאה ברכוש גדול הוכיחה לאומות העולם, שישראל יצאו ממצרים אך ורק ברצון ה', ולא שגרשו אותם המצרים מרצונם או מפני שהם עם בזוי ושפל.

איסוף בני ישראל

לפני היציאה, נתן ה' כח בקולו של משה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים. בשעה קלה התקבצו כולם מכל קצווי מצרים לרעמסס. ביום אחד נעשה קיבוץ שלא היו מספיקים אליו בדרך הטבע כמה ימים עם לילותיהם.

בני ישראל לא לקחו עמם מזון ביציאתם ממצרים, מלבד המצות והמרור שנשארו אחרי שסיימו לאכול את קורבן הפסח, ובצק שלא הספיקו לאפותו. המצות והמרור נישאו צרורים בבגדיהם על שכמם, לא טעונים על בהמתם, משום חיבוב מצוה. על ראשם נשאו את הבצק, ולא רק שלא החמיץ, אלא שהתרחש בו נס ונאפה מחום השמש. מלבד דברים אלו לא לקחו צידה נוספת לדרך, אפילו מעט ממתקים ואגוזים לילדים הקטנים לא לקחו. כה גדול היה בטחונם בקב"ה! אכן היתה להם ברכה בבצק זה, שאכלו ממנו במשך חודש שלם!

ובני ישראל יוצאים ביד רמה

בשנת 2,448, לבריאת העולם, ביום חמישי, בחמשה עשר לחודש ניסן, יצאו בני ישראל ממצרים. "בעצם היום הזה" – בחצות היום. לא בלילה, כדרך הגנבים. אמר הקב"ה הריני מוציאם בחצי היום, וכל מי שיש בו כח למחות – יבוא וימחה.

ואומנם לא היה מי שעכב ואפילו לא מי שימחה. אפילו הכלבים כיבדו את בני ישראל, ולא פערו את פיהם למחות ולא נבחו, למרות שכל הלילה היו נובחים ומוציאים את הבכורות מקבריהם. המצרים גם הם לא עיכבו בעדם ולא מחו אלא בקשו מהם שילכו. ופרעה בעצמו לווה אותם מעט, וביקש שיתפללו עליו ויבקשו עליו רחמים.

מחנה ענק של למעלה מ- 3,000,000 אנשים, כשאליהם מתלויים גם "ערב רב" וכן צאן ובקר, גמלים וסוסים, בכמות שאינה ניתנת לתיאור – כולם יוצאים יחד.

היה זה מחזה מרהיב עין. בני ישראל, מיליוני אנשים, יצאו על צבאותם, כל שבט ושבט מסודר לפי דגליו בסדר מופלא, כאילו התאמנו בצורת עמידה זו חודשים ארוכים. הסדר היה מופתי על אף עשרות מיליוני הבהמות שהיו עמוסות מכל טוב מצרים. עיני המצרים התרחבו מהתפעלות כשראו את בני ישראל, עבדיהם לשעבר, שהיו משועבדים בטיט ובלבנים, חונים לדגליהם בטקסי המלכים, כולם לבושים בבגדים מפוארים, ומקושטים בתכשיטים יקרים שקבלו מהמצריים.

כך הוציא הקב"ה את בני ישראל ממצרים, בזרוע נטויה וביד רמה!

קריעת ים סוף

להתרחק מכאן!

לאן מועדות פניו של העם היוצא זה עתה לחופשי, מן הארץ הארורה אשר בה סבלו כה רבות? מן הארץ הרוויה בדם יקיריהם? נתאר לעצמנו, מה היתה הרגשתם של עם ישראל באותה שעה? איזה מטען של זכרונות הם נושאים עמם מן הארץ שממנה הם יוצאים זה עתה? נכון אומנם שבתקופה האחרונה כבר לא סבלו כבעבר מן המצריים, ועוד זכו להטבות ולכבוד גדול, אך ודאי לא די בכך כדי להשכיח מן הלב את כל הכאב והיגון, הצער והסבל, שהיו מנת חלקם בארץ הזאת.

ראובן עוד זוכר היטב את אותו יום מר ונמהר, שבו לא הצליח לעבוד מהר, כי כל הלילה לא ישן אלא שימש כמשרת אצל אדונו המצרי שהחליט לעשות סעודה כמעט עד אור הבוקר. כאשר חזר לעבודתו בטיט ובלבנים אפסו כוחותיו ובקושי הצליח לגרור את רגליו העייפות, ידיו עבדו בכבדות נוראה, וכך קרה שלעת ערב חסרו לו ששה לבנים... ואז... הוא לא יוכל לשכוח זאת לעולם, אז בא המצרי האכזר ולקח את השישייה של התינוקות הרכים והחמודים שלו בני השנה, ותחב אותם בתוך הקיר במקום הלבנים החסרות. התמונה המזעזעת הזאת, בה צפה לנגד עיניו בילדיו הרכים הצועקים באימה, ואין לאל ידי להושיעם, עומדת חיה היטב מול עיניו. אי אפשר לשכוח זאת. גם שמעון זוכר היטב את אובדנם של עשרה מילדיו בצורה טראגית, כאשר הגיעו שוטרי פרעה, חטפו אותם בכח, והודיעו לו כי הם מובלים לשחיטה, כדי שפרעה יוכל להתרחץ בדםם לריפוי הצרעת שלו. ואילו ליהודה יש מזכרת חיה מן השעבוד הנורא: עד היום הוא עוד צולע קשות מאותה נפילה שבה עמד על הבנין הגבוה כדי לבנות לבנים נוספות, ולפתע התחיל הבנין לשקוע באדמה הלחה, והוא איבד את שווי המשקל ונפל בחבטה עזה למטה על ערימת אבנים. רק בנס לא מת, אולם מאז הוא צולע קשות וסובל מכאבים תמידיים בגב ובמתניים. יששכר לעומתו נעשה עיור מפגיעה של אבנים חדות שיידו בו ילדים קטנים מצריים ל"הנאתם" בעוברו ברחוב. זבולון איבד את אשתו ושמונה מילדיו, דן איבד שנים עשר ילדים ונעשה חרש באוזן אחת מסטירת לחי מצלצלת שחטף פעם ממצרי בעת שהעז לעשות הפוגה קלה מעבודתו... וכך - כל אחד וצערו, כל אחד וזכרונותיו הקשים. **עכשיו מגמתם להתרחק מן המקום הזה - וכמה שיותר מהר! ולאן? כמובן - אל הארץ המובטחת, אל ארץ ישראל.**

כיצד יגיעו אל הארץ הנכספת? הדרך הקצרה ביותר היא דרך ארץ פלשתים. זהו הכיוון ההגייוני ביותר שעליהם לפנות לעברו, גם מן הבחינה שזהו מקום מיושב שבו יוכלו לדאוג לעצמם ולכל ילדיהם ובהמותיהם לאוכל ושתיה. הרי מליל השימורים שהיה אמש לא לקחו הם עמם שום קופסאות שימורים... אלא רק מעט מצות ומרור. ברור אם כן שהכיוון המתאים ביותר הוא דרך ארץ פלשתים.

"ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים"

והנה - הפתעה, מתקבלת מפי משה בשם ה' ההנחיה ללכת דווקא לכיוון המדבר. למדבר?!?! זו הרי ממש התאבדות! המדבר שורץ חיות רעות, ואין שם אוכל ושתיה, החום קופח על הראש ביום, והקור בלילה חודר לעצמות, ובכלל - הרי זה לא הכיוון?

אך לא עם כעם ישראל ישאל שאלות כאלו ואחרות. עם אשר ראה עין בעין את נסיו וחסדיו של הקב"ה, אין בליבו מקום לתהיות וספקות. ואם זה ציווי ה' - אז כך עושים ללא שאלות! וכך כולם - מקטנם ועד גדולם שמים פעמיהם לכיוון המדבר. זהו שאומר הנביא (ירמיהו ב ב): "כֹּה אָמַר ה' זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבֶּת כְּלֹלְתֶיךָ, לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְּמִדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה".

ומדוע באמת לא רצה ה' שעם ישראל ילכו דרך ארץ פלשתים? זאת מבארת התורה (שמות יג יז): "וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא, כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בְּרֹאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרֵימָה".

אומר המדרש: משל לסוחר אחד שקנה פרה ורצה לקחת אותה לביתו, אלא שבסמוך לביתו היה קיים בית מטבחים. אמר הסוחר: אם אני מוליך אותה אל ביתי בדרך הרגילה, היא רואה את בית השחיטה ואת הדמים והיא בורחת, לכן עלי להוליך אותה בדרך אחרת ולהכניס אותה מן הדלת האחורית.

כך כשיצאו עם ישראל ממצרים, היו בני עזה ואשקלון וכל ארץ פלשתים מתכוננים למלחמה כנגדם. אמר הקדוש ברוך הוא, שלא יראו ישראל את המלחמה ויחזרו להם למצרים, לכן אוליכם דרך אחרת.

סיבה נוספת שבשלה לא רצה ה' להנחות את העם דרך ארץ פלשתים היתה בעקבות מאורע שארע שלושים שנה לפני כן:

בני שבט אפרים שהיו בארץ מצרים תחת עול השעבוד, עשו חישוב שהנה עברו חלפו להם כבר 400 שנה מאז ברית בין הבתרים, ואם כן הגיעה שעת גאולתם. לאור מסקנתם זו הם החליטו לעשות מעשה נועז - לברוח ממצרים, כשמגמת פניהם אל ארץ ישראל. אולם חישובם היה מוטעה, שכן מנין ה - 400 שנה התחיל מהולדת יצחק, ולא מעת כריתת ברית בין הבתרים. אם כן לא היה זה העת המתאים לגאולה, ולכן בעוברם בארץ פלשתים, קמו הפלשתים והרגו מהם 300,000 איש. הם הניחו את גוויתיהם בשדה מבלי לקבורם, וכך היו עצמותיהם מוטלות בערימות ערימות על פני השדה בארץ פלשתים. אמר הקדוש ברוך הוא, אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחים בדרך יחזרו למצרים, ולכן אנחה אותם בדרך עוקפת.

למה הדבר דומה? למלך שנשא אשה ורצה ללכת עמה למדינתו, אולם - שוד ושבר! כאשר הגיע אל פתח מדינתו מתה אשתו. בצער רב קבר אותה המלך בפתח המדינה. לאחר זמן קצר החליט המלך לשאת את אחותה. אמר המלך: אם אביא אותה אל מדינתי בדרך הרגילה, תראה האשה את קברה של אחותה ותרצה לחזור. ולכן עלי להכניס אותה למדינה בדרך עוקפת.

כל עכבה לטובה

מלבד סיבות אלו, מגלה לנו המדרש כי כוונת ה' היתה לעכב את עם ישראל במדבר בכוונה תחילה.

אמר הקדוש ברוך הוא: אם אני מוליך את עם ישראל בדרך פשוטה ויגיעו מהר לארץ ישראל, מיד כל איש יחזיק בשדהו ובכרמו, יעדור, יחרוש, יזרע ויקצור, וכך יתבטלו מן

התורה. לכן אוליך אותם דרך המדבר, ויאכלו את המן וישתו מי באר, וכך תהא התורה מתיישבת בגופן.

ועוד, כששמעו הכנענים שישראל יצאו ממצרים ובכוונתם להיכנס לארץ, עמדו ושרפו את הזרעים, ועקרו את האילנות, וקצצו את הנטיעות, וסתרו את הבנינים, וסתמו את המעינות. אמר הקדוש ברוך הוא, אני הבטחתי לאברהם אביהם להכניסם בארץ מלאה כל טוב, הריני מעכבם במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו הכנענים ויתקנו מה שקלקלו.

על כנפי נשרים

וכך, על פי צווי ה', מבלי להבין מדוע ולמה, פנה מחנה ישראל, אנשים נשים וטף לכיוון המדבר, כשבתרמילם רק מעט מצות ומרור. ביום הראשון שהיה יום חמישי (טו' בניסן) נסעו בני ישראל מ"רעמסס" ל"סוכות" - מרחק של כ-12 קילומטר! וביום שישי המשיכו במסעם והגיעו עד ל"איתם" (רש"י שמות יג כ).

אולם לא היה זה מסע מעייף ומייגע, כמו שהיה צריך להיות על פי דרך הטבע. הקב"ה סובב את עם ישראל בניסים גדולים, והולכים במדבר בתנאים הנוחים והנעימים ביותר. כיצד?

אומר המדרש: שבעה ענני כבוד היו מקיפים אותם: **אחד מלמטה** - היה מוליך אותם, כדי שלא יהיה להם טורח בהליכתם, בדומה לאדם הנמצא בתוך ספינה שלא מרגיש קושי בכך שהספינה מפליגה יומם ולילה בלי הפסק. **אחד מלמעלה** - להגן עליהם מפני השמש הקופחת, ומפני חיצים שעלולים לזרוק לעברם. **ארבע מארבע רוחות** - להגן עליהם מפני חיות רעות ושוודי דרכים, **ואחד מהלך לפנייהם** - להכות את כל הנחשים והעקרבים והשרפים הנמצאים בדרכם ולשרוף את כל הקוצים. וכמו כן, אם היה מקום נמוך היה מגביהו, ואם היה מקום גבוה היה משפילו ועושה אותם מישור.

"ואשא אתכם על כנפי נשרים" - מעיד הקב"ה. כך הלכו עם ישראל על מי מנוחות, כשבמשך היום היה עמוד הענן הולך לפנייהם ומראה להם את כיוון הליכתם, ולעת ערב היה מתחלף עמוד הענן בעמוד אש, אשר היה הולך עמהם כל הלילה ומאיר להם את החשיכה באור בהיר מאוד כאור היום.

אמר רבי אנטונינוס: משל למלך שהיה נוטל את הפנס ומאיר לבניו. אמרו לו שריו ועבדיו: ניטול אנו את הפנס במקומך ונאיר בו לבניך. אמר להם: אין אני מחזיק את הפנס מפני שאין מישוהו אחר שיחזיק, אלא ברצוני להראות לכם את גודל חיבתי לבני, כדי שאתם תהיו נוהגים עמהם בכבוד.

כך הודיע הקב"ה את חיבתן של ישראל לאומות העולם, ע"י שהוא בעצמו הלך לפנייהם והאיר להם את הדרך, כדי שיהיו נוהגים עמהם בכבוד. וכדי שיתפרסם הדבר בעולם, היה עמוד הענן מעלה עשן, וכך ראו אותו למרחקים כל מלכי מזרח ומערב, והיו אומות העולם אומרים: "מי זאת עלה מן המדבר, בתימרות עשן, מקטרת מר ולבונה...".

המסע אל פי החירות

הלכו בני ישראל במשך יום חמישי ויום שישי, והתרחקו ממצרים מרחק גדול. כמובן שעל פי דרך הטבע לא יתכן שעם שלם, הכולל בתוכו נשים, זקנים, ילדים ותינוקות, ואף נכים רבים (בעקבות עבודת הפרך) - יעשה מרחקים כה גדולים במשך יומיים של הליכה בלבד. אין ספק שהיה זה מסע על טבעי.

והנה ביום השלישי למסעם שהוא למעשה יום שבת, קורה דבר לא צפוי. משה תוקע בחצוצרה - אות, כי יש להמשיך במסע, אולם לאן? לא פחות ולא יותר - לחזור חזרה לכיוון מצרים, אל "פי החירות"! פי החירות היה למעשה שמה החדש של העיר "פי-תום" שבנו עם ישראל בהיותם תחת שעבוד מצרים, אולם עתה שינו את שמה ל"פי החירות" על שם חירותם. מבחינה אסטרטגית זוהי עמדה גרועה ביותר, שכן מקום זה שוכן בין "מגדול" שהיא מצודה גדולה של המצריים, לבין ים סוף, בקרבת מקום ל"בעל צפון" שהוא אליל גדול של מצרים. בנסיעה זאת - מלבד שהם מתקרבים למצרים במקום להתרחק, הרי הם מכניסים את עצמם למקום מסוכן ממש.

היו אנשים מבני ישראל אשר בשומעם את קול החצוצרה התחילו למרוט שערותיהם, כי חשבו שמשה מחזיר אותם לאחוריהם מפחד פרעה ושלוחיו. אמר להם משה: כך אמר לי הקב"ה לעשות, כדי להטעות את פרעה וירדוף אחרינו ואז יעשה בו ה' נקמה גדולה. מיד עשו כולם כמו שצוה משה, בלי להרהר אחר דבריו, והתקדמו לעבר פי החירות.

ובפי החירות, נכונה להם הפתעה! שם, ב"בעל צפון" היה מכונס כל הכסף והזהב העצומים שאסף יוסף במשך שבע שנות הרעב. עכשיו היתה להם הזדמנות פז לקחת את כל הרכוש הזה, והם התעשרו עושר רב!

מאבק עם השליחים

למחרת, ביום ראשון בבוקר, הכינו בני ישראל את בהמותיהם, והתכוונו להמשיך במסעם. אולם אז קמו השליחים המצריים ששלח פרעה עם ישראל, ואמרו: עד כאן! הגיע הזמן לחזור למצרים, כפי שהבטחתם - "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֶךְ בְּמִדְבָּר וְנִבְחַנּוּ לַה' אֱלֹהֵינוּ". אמרו להם בני ישראל: על מה אתם מדברים? אתם לא מעודכנים בחדשות? הרי זה שיצאנו ממצרים לא היה על סמך בקשתנו הישנה מפרעה לצאת לשלושה ימים - את הבקשה ההיא כבר אז הוא דחה מכל וכל. אלא יצאנו בגלל שהוא ביקש מאתנו לצאת! שכחתם שרק לפני שלושה ימים באתם אתם וחבריכם ואף פרעה בכבודו ובעצמו, והתחננתם לפנינו שנצא! כמעט גרשתם אותנו בכח! ולכן אנו משוחררים לעולם!

אמרו השליחים: התירוצים שלכם לא מעניינים אותנו. לנו יש פקודה מאת פרעה להחזיר אתכם למצרים לאחר שלושה ימים!

מיד התנפלו בני ישראל על השלוחים והרגו אותם, אולם חלקם הצליחו להימלט, וברחו חזרה למצרים.

חלום בלהות!

מה קורה בינתיים בארץ מצרים? כאשר יצאו בני ישראל ממצרים, היו המצרים עדיין מלקקים את הפצעים הטריים בעקבות מכת בכורות. עקב העומס הרב בבתי הקברות,

נותרו מתים רבים שעדיין לא הובאו לקבורה, וריחם המבאיש מילא את הבתים. המצרים שנותרו עדיין בחיים הסתובבו מבולבלים לגמרי.

נתאר לעצמנו: מסתובב המצרי בביתו סהרורי ומבולבל. מתיו עדיין מוטלים לפניו ועליו לדאוג להם לקבורה נאותה. ריח הגופות כבר מדגדג באפו, וגורם לו להסתחרר יותר. בתי הקברות הודיעו רשמית כי אין באפשרותם לקבל מתים נוספים, כל הקברים בתפוסה מלאה. באין ברירה הוא יוצא החוצה לחפש מקום מתאים לכריית קברים ליקיריו, אולם ביציאתו הוא נוכח לראות שאחרים כבר הקדימו אותו, והוא לא מצליח למצוא מקום מתאים. הוא מפעיל קצת את המרפקים, ולאחר מכות פה ושם, קללות ודחיפות הוא מצליח במאמץ רב לשריין לעצמו מקום פנוי. הוא כורה "קבר אחים" אחד גדול ושם שם את כל המתים שלו. זה כבר למעלה מכוחותיו ללכת לחפש קברים נוספים.

עכשיו הוא כבר עייף ומותש, אין לו כח אפילו להצטער על מות יקיריו. מילא אם היו לו מהם זכרונות טובים, אבל הוא זוכר היטב כי מותם התרחש דווקא באמצע מלחמה חזיתית שערכו הבכורות עם אבותיהם, בדיוק שתי דקות לאחר שה"ילד חמד" הבכור שלו החטיף לו מכה הגונה. אז עכשיו הוא רוצה לשכוח מהכל, פשוט לא לחשוב על שום דבר. הוא רק ישקט מעט את רעבונו וילך לישון שינה עמוקה עמוקה.

בטנו מקרקרת ודורשת את שלה. הוא חייב למצוא משהו לאכול. מה יאכל? ריח הבשר הצלוי על האש של בני ישראל הכה באפו כל הלילה ועד עכשיו הוא מדגדג לו בנחיריים, אולי באמת יכין לו איזה קבב טוב או איזה סטייק, פיצוי על כל הסיט שערב עליו בלילה הזה? מאין יקח בשר? זו לא בעיה! הוא יגש אל אורוות הסוסים, יקח לו משם סוס שמן, יהרג אותו במכה אחת ויצלה את בשרו על האש!

במרץ מחודש הוא הולך אל אורוות הסוסים, פותח את הדלת בתנופה עזה, והנה - מה קורה פה? איפה הסוסים שלי? והחמורים? והגמלים? נכון שרובם מתו במכת דבר, ועוד כמה אחדים במכת ברד, והבכורים שבהם מתו במכת בכורות, אולם בכל זאת הוא זוכר בבירור שנשארו לו עוד כמה! אך איפה הם?

ואז בבת אחת הוא נזכר בהכל. הכל נראה לו כמו חלום רחוק מאוד. מתי זה היה שזבולון בא לביתו וביקש ממנו בהמות? אולי שנה שעברה? אולי לפני חודש? המוח שלו כבר בקושי פועל, הוא זוכר איזו תמונה מעורפלת, שבא אליו זבולון עבדו לשעבר, והתחיל לספר לו סיפורים על איזה חגיגה שהם עומדים לערוך. הוא ביקש ממנו בהמות, ואז הוא נתן לו. מה עוד הוא בקש? אה, הוא בקש גם תכשיטים ובגדים, וכלי כסף ומטבעות וזהב. איזה חצוף! רגע רגע - ואני נתתי לו את מבוקשו?! לא יכול להיות! לא יכול להיות!! אחוז תזוית ובהלה הוא רץ אל ביתו, פותח את המגירות, את הארונות והוטרניות - הכל ריק, אין כלום! זאת אומרת שאני נתתי לו! מה קרה לי? הייתי מטורף? מה קורה כאן? מה קורה כאן?! זה בטח חלום רע, אני עוד מעט אתעורר ואראה שהכל בסדר, והילדים שלי ישנים במיטותיהם בשלום, וכל חפצי נמצאים במקומם, הכל רק חלום בלהות. הוא מנסה לשפשף את העיניים שוב ושוב, אך הוא נוכח לראות שזה לא חלום, זו מציאות איומה שהוא נקלע לתוכה. בעצם כל זה היה רק היום בבוקר! לא יאומן, ממש לא יאומן!

אז איפה הוא עכשיו זבולון הזה, אני אתפוס אותו משתי האזוניים ואחייב אותו להחזיר לי הכל! הוא לא מתבייש ככה לעשות - לנצל את החולשה שלי בשעה שיקירי מתים, ולרושש אותי לגמרי? בחמת זעם הוא יוצא החוצה לחפש את זבולון, ואת זבולון הוא לא מוצא, אבל הוא רואה כמה מידידיו ושכניו שגם הם נראים כועסים. כנראה גם אליהם הגיעו הנצלנים הללו וסחטו מהם כסף! חייבים להתנקם בהם! איפה הם בעצם? הי, הרי הם יצאו ממצרים! לקחו את הרכוש וברחו! גנבים שכמותם!

יחד עם כמה מחבריו הוא מחליט שיש להתארגן למרדף אחר הנמלטים - עליו להחזיר לעצמו את רכושו ויהי מה. הם כבר מתחילים להתארגן, אלא שאז מגיעות שמועות מרגיעות. השמועות אומרות שבני ישראל אמורים לחזור עוד שלושה ימים! כך הם הבטיחו במפורש, ופרעה שכמובן לא סמך על הבטחתם, שלח עימיהם שליחים מזויינים להחזירם בכח למצרים בהגיע הזמן. המצרי וחבריו נרגעים מעט, הם יחכו עוד שלושה ימים, ואז - הם כבר יראו לעבדים החצופים שלהם את נחת זרועם!

מן הפח אל הפחת

ומה קורה בימים אלו בדרג המדיני? בארמונו של פרעה? פרעה חוזר לארמונו מובס ומושפל. כיצד העזתי להשפיל את עצמי כך בפני בני ישראל ובפני משה? הוא חושב לעצמו. אולם עלי להתחזק! הוא מחליט נחושות. אסור לשקוע בעבר, צריך ללכת עם הפנים אל העתיד, ולפתוח דף חדש. סוף סוף יצאו בני ישראל ממצרים, זה הזמן לשקם את ארץ מצרים מן הטראומות שפקדו אותה בשנה האחרונה, צריך לכנס ועדת חירום ולהכין תוכנית שיקום כלכלית. צעד אחר צעד נוביל את מדינתנו חזרה אל ימי הזוהר שלה!

אולם כבר מהתחלה הרגיש פרעה שמשדו כאן משתבש! הנתונים הרבים שנמצאים אצלו מכל מדינות מלכותו - מסין, מיפן, מהודו ומכוש ועוד ועוד, הנתונים שעד כה חדרו למוצא פיו ופחדו ממנו פחד מוות, מתחילים פתאום לזלזל. נראה לו כי מתחילים לבצבץ להם ניצני מרד. פרשניו המדיניים של פרעה אישרו את תחושתו. הם זימנו אותו לפגישה דחופה, והודיעו לו כי בתקופה הקרובה צפויים מרידות קשות מצד 'ארם נהריים', 'ארם צובה', ומדינות נוספות. את התרחיש הזה הם נימקו בהסבר פשוט - כל המלכים עושים חשבון הגיוני: 'אם בני ישראל שהיו בתוך מצרים הצליחו להימלט ולהשתחרר מעול המצרים, כנראה שמלכות מצרים מתחילה להתפורר, ולמה שאנו נמשיך להעלות מיסים ולהיות כנועים למצרים?!'.

ויהי...!

זו היתה הפרשנות של המצריים, אולם המדרש מגלה לנו שהיתה כאן סיבה נסתרת מאת ה': עד עכשיו היה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו, ומצרים היתה אימפריה של ממש, אולם כל הכבוד הזה לא היה אלא בשביל כבודן של ישראל, נכדי שלא יהיו ישראל נתונים תחת אומה שפלה ובזויה, "וכן אתה מוצא בכל מלכות ששעבדה את ישראל, ששלטה על כל העולם כולו בשביל כבודן של ישראל" - לשון המדרש! אולם עכשיו שבני ישראל יצאו ממצרים, כבר בטלה סיבה זו ומצרים החלה לרדת מגדולתה.

פרעה נאנח עמוקות. כשהוציא את ישראל ממצרים - הוא לא חשב שתהיה לו נפילה מכיוון כזה!

"וַיְהִי בִשְׁלַח פְּרָעָה אֶת הָעָם" (שמות פרק יג, פס' יז) - 'ויהי' לשון צער. אוי, ווי היא! פרעה צעק ווי! וכל מצרים צעקה ווי! ווי לנו שהוצאנו את ישראל ממצרים!

המדרש מביא סיבות נוספות לצערו של פרעה על יציאתם של ישראל:

משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה לו פרס. אמר לו חברו: מכור לי את הפרס הזה, הסכים ומכר לו במאה זוז. ולא היה יודע בעל הפרס מה יש בתוכו. אמרו לו חבריו: בכמה מכרת את הפרס? אמר להם, במאה זוז. אמרו לו: יש בו זיתים בשווי אלף זוז, גפנים בשווי אלף זוז, וכן רמונים ומיני בשמים ועוד מינים ממינים שונים, אשר כל אחד מהם שווה אלף זוז. ואתה לא ידעת מה מכרת!

כך היה פרעה - כששלח את ישראל לא היו נחשבים בעיניו כלום. אמרו לו גדולי המלכות: מה עשית? אילו לא היה בידם אלא הביזה לבדה, כבר נגרם לך מיציאתם הפסד עצום. מה גם שהלכו עימם "ערב רב" (תערובת של אומות), וכמה עשירים היו בהם, כמה חכמים, כמה בעלי אומניות! באותה שעה התחיל פרעה קורא ווי ווי - "ויהי בשלח".

אמר רבי לוי, משל לאחד שהיתה לו שדה מלאה אבנים וקוצים. הוא רצה להתפטר ממנה ומכר אותה בזול לאחר. עמד אותו האיש שקנה את השדה, וסילק את האבנים מתוכה, ומצא תחתיהם מים חיים. נטע האיש ערוגות ערוגות של פירות משובחים - גפנים, רימונים, מיני בשמים. תקע יתדות במקומות הנצרכים, בנה מגדל בתוך השדה והושיב בתוכו שומר. כל מי שהיה עובר על יד השדה היה משבח ומהלל. פעם אחת הזדמן לשם אותו האיש שמכר את השדה, וראה אותו מלא כל טוב, אמר: אוי לי שכך מכרתי! אוי לי שכך הוצאתי מידי!

כך היו ישראל במצרים כקוצים בעיני המצריים. אולם כאשר יצאו ממצרים, נעשו לפתע עם מיוחס ומפואר, מסודרים לדגליהם לתפארה - מטה ראובן, מטה שמעון, מטה לוי וכו'. כשהיו הבריות רואים את ישראל היו משבחים אותם. ומי היה בין המשבחים? אפילו בלעם הרשע! - שאמר (במדבר כד ה): "מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל". ראה אותם פרעה בתפארתם ובגדולתם, התחיל צווח ואומר: אוי לי לאותו האיש שכך הוציא מתחת ידו!

פתח תקוה

נאנח לו פרעה בכאב, כולו מבולבל, מוקף בבעיות פנים וחוץ. אך... לפתע הוא נזכר, שבעצם המערכה אינה אבודה, ישנו פתח לתקוה. בני ישראל אמרו במפורש שהם יחזרו תוך שלושה ימים, והוא פרעה שלח עימם שליחים מזויינים כדי להחזירם. כמה טוב שלא איבדתי את העשתונות ברגעי הלחץ והמהומה, הוא חושב לעצמו, אכן אין כמוני! הנה בעוד שלושה ימים יחזרו בני ישראל, אם לא מתוך רצון אז בכח, ואז אוכל להשתלט על העניינים ולהחזיר את המצב לקדמותו.

בינתיים באו אל פרעה חרטומיו ומכשפיו ואמרו לו: דע לך פרעה, כי אנו רואים בחוכמותינו ובכישופינו, שבני ישראל הולכים גם ביום וגם בלילה. כנראה שהם רוצים לברוח ואין כוונתם לשוב למצרים, תקח זאת בחשבון.

מפנה!

מיטלטל לו פרעה בין יאוש לתקוה במשך שלושה ימים, ונתון בהתלבטות קשה לגבי נקיטת צעדי הבאים. אולם ביום הרביעי חל מפנה משמעותי לטובת פרעה! מכשפיו וחרטומיו הודיעו לו כי בני ישראל מתחילים לחזור אחורה לכיוון מצרים! אהה! נבוכים הם! תועים ומבולבלים, ולא יודעים את דרכם - וזו כבר נקודה טובה לטובתו.

אבל זה לא הכל! הנקודה היותר משמעותית היא הכיוון שאליו פנו בני ישראל - לא פחות ולא יותר, אל פי החירות! - בין מגדול ובין הים, לפני "בעל צפון" שהוא האליל החזק והבלתי מנוצח. הידד! בני ישראל הסגירו את עצמם בידיים!

הידיעה המרעישה הזאת מתאמתת יותר כאשר לפתע מגיעים במרוצה חלק מן השליחים המזויינים ששלח פרעה עם ישראל, ומאשרים את הדברים. גם מן המצודה - "מגדול" - הוא רואה איתותים. יש להם הסכם עם שומרי המצודה, שברגע שיש תנועה חריגה, הם מדליקים מדורות הנראות עד מצרים. ואכן היום הם הדליקו מדורות! גם עמלק הרשע שהבחין כי בני ישראל "תועים" במדבר מיהר במרוצה להודיע זאת לפרעה. וכך התאמתה העובדה הזו ללא כל ספק.

משגיח לגויים

נס קרה פה! פשוט נס! רגע, אבל מה פתאום שיתרחשו לי ניסים? חושב פרעה. ניסים נוטים להתרחש דווקא עם בני ישראל, לא איתי. זאת חשתי על בשרי היטב היטב בשנה האחרונה! אז מה באמת קרה כאן?

אולם השאלה הזאת לא מטרידה אותו זמן רב. מהר מאוד הוא מוצא בעזרת פרשניו לענייני דת תשובה פשוטה וברורה לשאלה זו: הרי ה' כעס על פרעה בגלל שני דברים: האחד - שזלזל בו ואמר "מי ה' אשר אשמע בקולו", והשני - שלא הסכים לשלוח את בני ישראל מארצו. על איזה דבר כעס עליו ה' יותר, ובעבורו נתן לו את המכות? תמיד חשב פרעה כי זה בגלל הסיבה השניה, שלא רצה לשלוח את עם ישראל. כך במפורש אמר לו משה רבנו. אולם עכשיו הוא מבין שלא! הסיבה האמיתית היתה שונה - ה' כעס עליו שהוא לא שלח את בני ישראל אך ורק משום שזו פגיעה בכבודו! אולם אין לו לה' ענין מיוחד דווקא בטובתם של ישראל - עובדה שעכשיו, כשפרעה ציית בקולו ושלח את בני ישראל, ה' כבר לא משגיח יותר על בני ישראל. הוא עזב אותם לנפשם במדבר ללא הדרכה כשהם טועים בדרך. אם כן אין פה שום שאלה! ה' חדל להשגיח על בני ישראל, וזוהי הזדמנות פז עבורנו להשתלט עליהם בחזרה!

השערה זו מקבלת חיזוק במיוחד לאור העובדה שבני ישראל לא סתם טעו בדרך, אלא פנו דווקא לכיוון "בעל צפון". זה הרי ברור, שברגע שה' חדל להשגיח על ישראל, מיד השתלט עליהם בעל צפון האליל החזק מכולם, ומכוחו הם נסגרו במדבר!

בעל צפון

מי היה "בעל צפון"? היה זה אליל, עשוי שני עמודים גבוהים, שהיו דומים לצורות של אדם, אשר עיניהם עגולות ופתוחות. אולם הם לא נעשו או נחרטו ביד אדם, אלא נוצרו כך מן ה"טבע". על האליל היו חרותים כל שמות המזלות, והמצרים בכח כישופיהם ידעו על פי ההסתכלות בו כל מה שנעשה בעולם. המצרים ייחסו לאליל זה

כח רב - "שם גדולם של מצרים, שם היתה תפארתם, שם היתה מקום מיוחס שלהם". (מעם לועז עמ' רצז).

למצרים היו אלילים רבים, והם האמינו שבידי כל אליל מופקד כח מסוים: יש אליל המופקד על הבריאות, יש אליל לענייני בטחון, בעל צפון היה "האליל לענייני כלכלה וממון", הם האמינו שהוא ממונה על הממון, כמו שכתוב: "זהב מצפון יאתה", ולכן החליטו להטמין דווקא שם את כל הרכוש הרב שכנס יוסף בשבע שנות הרעב. היה זה רכוש רב ועצום שהגיע למצרים מכל קצוות העולם, והוא נשמר שם בתקוה ששם תחול עליו ברכה ושמירה.

עכשיו התקבלה אצל המצריים תמונה ברורה להפליא: בני ישראל ברחו עם הרכוש הרב שלקחו עימם, ניצלו את חולשתנו הזמנית כדי להתעשר על חשבוננו, ובעל צפון האליל לענייני ממון מתנקם בהם! הוא "מכשף" אותם שיבואו לכיוון שלו, ובכך הוא מסגיר אותם בידנו...! יחי בעל צפון אלילנו הגיבור! אמרו המצרים.

זה שנאמר (איוב פרק יב פס' כג): "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֹּאבְדֵם" - אמרו חז"ל אל תקרא 'מִשְׁגִּיא' אלא 'מִשְׁגִּיא' (לשון שגיאה), שהקב"ה נותן לגויים לשגות ולטעות כדי לאבדם.

קרימה למלחמה!

לאור המסקנות ה"ברורות" הללו, החליט פרעה שאין מה לחכות. בו ביום הוא ארגן עצרת המונית, וקרא לכל העם לצאת למלחמה. בנאומו הנלהב אל האומה הוא אמר: "בני עמי היקרים, בואו עמי, ולא אנהג עמכם כמו כל המלכים! כל המלכים - אם יש להם מלחמה הם נשארים מאחור, ושולחים את עבדיהם לפניהם, ואילו אני מבטיח שאלך בראש כולם, כי בטוח אני בנצחוננו! ויותר מכך - כל המלכים לאחר המלחמה מצווים להביא את השלל אל המלך, והמלך נוטל חלק בראש, ואילו אני אשווה אתכם בביזה, ולא אקח לעצמי שום יתרון בכמות ובאיכות! ולא עוד אלא שאפתח בפניכם אוצרות כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ואתן לכם!"

ואכן פתח פרעה את אוצרותיו, ונתן להם מתנות יקרות ערך ודברי מלכות. ההמון המשולהב לא היה זקוק לשכנועים נוספים, רגשות הנקם והזעם שהשתוללו בליבם בימים האחרונים, פרצו החוצה, וכולם התארגנו יחד למרדף ולמלחמה נגד בני ישראל.

גיוס המונים

פרעה החליט לגייס צבא אדיר. הפעם הוא לא יקח שום צ'אנס! כבר מספיק בושות הוא ספג בגלל העם הזה, הפעם הוא יראה להם את נחת זרועו! "עלי לגייס צבא רב, באופן שכנגד כל גבר מישראל, יהיו 300 חיילים גבורים! כך לא יוכלו הם להימלט ממני". כך חשב פרעה לעצמו, וממחשבה למעשה הוא פנה לבצע זאת. אולם כיצד ידע מהו מספרם המדויק של עם ישראל? זאת לא בעיה! בשביל מה קיים "משרד הפנים"? עיון מדויק בפנקסים הראה לו כי בני ישראל מונים 3,000,000 גברים. למעשה לא היה זה מספרם האמיתי, כי במכת חושך מתו רובם ונשארו רק 60,000 גברים שיצאו ממצרים. אולם בבהלה של התקופה האחרונה עוד לא הספיקו במשרד הפנים המצרי להתעדכן בנתונים אלו. בהתאם לנתונים הרשומים בפנקסים, יצא פרעה עם צבא של 900,000,000 (-תשע מאות מליון) חיילים! פי 1500 יותר מבני ישראל!

ולמי שאומר שהנותרים ממכת חושך הם רק אחד מחמישים, חשב פרעה לגייס פי שלושים מישראל, ולמי שאומר שהנותרים ממכת חושך היו אחד מחמש מאות, פרעה חשב לגייס פי שלוש מישראל. אולם לכל הדעות הללו מנה צבא פרעה תשע מאות מליון חיילים. (עיין רבנו בחיי שמות יג יח)

אל הצבא האדיר הזה התלוו שש מאות רכבים מובחרים במיוחד. לכל רכב היו אמורים להצמיד ארבעה סוסים - שניים מאחור ושניים מקדימה, אלא שפרעה בשנאתו הבווערת כלפי בני ישראל רתם חמישה סוסים לכל רכב, כדי שירכבו מהר יותר. אלו היו המרכבות שהצטרפו למלחמה מטעם הצבא, אולם אזרחי מצרים הוסיפו ונידבו את כל הסוסים והרכבים שלהם! ומאין היו להם סוסים? הרי הסוסים שלהם מתו במכת דבר? אלא היו אלה הסוסים של "הירא את דבר ה'" אשר הניס את הבהמות לתוך ביתו לפני מכת דבר, ובכך הציל אותם. אותם "יראים לדבר ה'" הם אלה שנידבו עכשיו את סוסייהם בהתלהבות ובתאוות נקם! מכאן אמרו: "הטוב שבנחשים - הרג, הטוב שבמצרים - רצון את מוחו!" שאפילו ה"יראים" שבהם, מלאים שנאה לישראל היו. ופרעה הגדיל לעשות בכך שאסר את סוסו בידו, מבלי להמתין שעבדיו יעשו זאת עבורו, עד כדי כך שבשה שנאתו הגדולה לעם ישראל את הכללים הבסיסיים.

ביום שני כ' בניסן יצא המחנה הכבד של מצרים למרדף אחרי בני ישראל, מלווה במכשפים רבים שרצו בכח הכישוף לכלות ח"ו את עם ישראל.

המרדף ארך יומיים, וביום שלישי (שהוא היום השישי של פסח) לעת ערב השיגו המצרים את בני ישראל והגיעו אל בעל צפון. כשראה פרעה את בעל צפון עומד איתן, שמח שמחה גדולה. הוא חשב בלבו: אני חשבתי להטביע את ישראל בים, ועכשיו אני רואה שהוא מסכים לדעתי, ולכן הוא עיכב את עם ישראל אצלו כדי להטביעם בים. ומתוך שמחה התחיל פרעה לזבח ולהקטיר ולנסך ולהשתחוות לעבודה זרה, והקריב הרבה קורבנות לאילול הזה, והודה לו על החסד שעשה לו שהסגיר את בני ישראל בידיו כדי להתנקם בהם.

חרדה!

"וַיִּשְׂאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'." (שמות יד י)

בני ישראל ראו את מחנה מצרים, מחנה כבד מאוד בא לקראתם, כשהוא מאוחד כאיש אחד בלב אחד נגדם. אך לא זאת בלבד הם ראו, אלא ראו הם אף את "עוזא" שהוא מלאך הממונה על האומה המצרית, והיה מרחף מעל המצריים כדי לעזור להם.

פחד גדול נפל באותו רגע על בני ישראל. לא, הם לא שכחו כל כך מהר את הניסים שנעשו להם במצרים, אולם בכל זאת ניקר בליבם הספק: שמא עד עכשיו היו לנו ניסים במצרים כי ה' רצה להתנקם מפרעה אשר פגע בכבוד ה' ואמר: "מי ה' אשר אשמע בקולו", ואילו עכשיו שיצאנו ממצרים אין ה' משגיח עלינו כבעבר, והנה נקלענו למצב שבו אנו סגורים מכל הכיוונים: מקדימה - ים, מאחור - המצריים, ומן הצדדים - מדבר מלא חיות רעות, ואף מצודה גדולה של המצריים.

ארבע כיתות

כשראו בני ישראל כך, ניסו לטכס עצה כיצד לפעול. דעותיהם היו חלוקות זה מזה: שבטי ראובן, שמעון ויששכר אמרו: נקפוץ לתוך הים, והעיקר שלא ניפול בידי המצריים!

שבטי זבולון, בנימין ונפתלי אמרו: ניכנע ונחזור להשתעבד במצרים, העיקר שלא נמות! שבטי יהודה, ויוסף אמרו: נילחם במצרים עד טיפת הדם האחרונה! שבטי לוי, גד ואשר אמרו: נפחיד את מצרים על ידי שנשמיע קולות של מלחמה, ואז הם יברחו.

היו כאלה שניסו לאותת למצרים שהם עומדים לצידם ומוכנים להכנע. והרשעים שביניהם אמרו: "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר?!", עד עכשיו היינו מצטערים על מיתת אחינו במכת חושך ומרחמים עליהם, אולם עכשיו אנו רואים שעלינו לרחם על עצמנו יותר מאשר עליהם, כי מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפלה, שאחינו נספדו ונקברו, ואנו - תהא נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה.

בתוך כל המהומה קם משה רבנו והשקית את הרוחות. הוא ענה בסבלנות לכל קבוצה לפי המתאים לה:

לאילו שרצו לקפוץ לים, אמר: "אַל תִּירָאוּ, הֲתִיַּצְבוּ וְרֹאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם" - הראה להם צבאות של מעלה מלאכי מרום הבאים לעזרת ישראל, ואמר: הרימו עינכם וראו את המון המלאכים הבאים להושיעכם ואל תתיאשו!

לקבוצה שרצתה לחזור למצרים, אמר משה: "כִּי אֲשֶׁר רָאִיתָם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם" - לא תחזרו יותר להיות עבדים במצרים!

לקבוצה השלישית שרצתה להלחם, אמר משה: "ה' יִלָּחֶם לָכֶם" - אתם אינכם צריכים להילחם!

ולקבוצה הרביעית שרצתה להשמיע קולות, אמר משה: "וְאַתֶּם תִּתְּחַרְשׁוּן" - אין צורך אפילו להשמיע קולות של מלחמה. התשועה תבוא בצורה אחרת מאת ה'.

יוֹנָתִי בַּחֲגֵי הַסֵּלַע

בשומעם דברים אלו, התחזקו בני ישראל והתאספו בבכיות ובתפילה לפני ה', וכך התקרבו יותר אל אביהם שבשמים והתחזקו באמונה וביטחון.

אומר המדרש: למה היו ישראל דומים באותה שעה? ליונה שברחה מפני בן הנץ, ונכנסה לנזקיק הסלע, והיה הנחש נושף [שורק] בה מתוך הסלע. אם תכנס לפניו יכיש אותה הנחש, אם תצא לבחוץ הרי בא בן הנץ לתופסה. כך היו ישראל דומים באותה שעה: הים סוגר, ושונא רודף! מה עשו? נתנו עיניהם בתפלה לאביהם שבשמים! עליהם הכתוב אומר (שיר השירים ב יד): "יוֹנָתִי בַּחֲגֵי הַסֵּלַע בְּסִתְרֵי הַמִּדְרָגָה... הַשְּׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלִי, כִּי קוֹלִי עָרֵב וּמִרְאִיךָ נֶאֱדָה!"

תפילת משה

באותה שעה עמד משה רבנו בתפילה לה' ואמר לפניו: רבונו של עולם, למה אני דומה? לרועה שמסר לו אדונו צאן, ומחוסר זהירות ואחריות העלה הרועה את הצאן לראשי צוקים, ולא היה יודע איך להורידו. נתעטף בבגדו והתחיל יושב נבוך ותמה מה תהא עליהם, וכיצד יחלצם. כך אני - אם אני בא להחזירם לכיוון מצרים, הרי שם פרעה ומצריים. ואם אני מוליכן לצד דרום - שם בעל צפון. ואם אני מוליכן לצפון הרי שם מגדול. ואם אני מוליכן למזרח הרי שם הים.

אמר לו הקדוש ברוך: "מִה תִּצְעַק אֵלַי?" - בני נתונים בצרה, והים סוגר, ושונא רודף - ואתה עומד ומרבה בתפלה? יש שעה לקצר ויש שעה להאריך! ומלבד זאת, כבר צעקתם של בני ישראל קדמה לצעקתך, ושמעתי לקולם.

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: ומה עלי לעשות? אמר לו: אתה מרומם ומפאר ומשבח ונותן שיר ושבח ותהלה ותפארת הודיה והלל למי שהמלוכה שלו, ואני מושיע אתכם. בזכות אברהם אביכם שהלך לעקוד את בנו יחידו על המזבח "וַיִּבְקַע עֲצֵי עֵלֶה" - בזכותו אני אבקע לכם את הים ואצילכם, ואילו מצרים יטבעו בתוך הים, ובכך ידעו כי אני ה'.

רעש גדול בשמים

באותה שעה עמד "עוזא" שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו: "רבונו של עולם! נקראת צדיק וישר, ואין לפניך לא עוולה ולא משוא פנים ולא מקח שחד, למה אתה רוצה להטביע את מצרים? הרי פרעה לבדו הוא זה שגזר להשליך את התינוקות של בני ישראל למים, ולמה יענש כל העם בגללו? ואם אתה רוצה להענישם על כך שהשתעבדו בישראל - הרי כבר נטלו ישראל את שכר עבודתם, כשלקחו את כל הכסף ואת כל הזהב שלהם?"

מיד כינס הקב"ה את כל פמליא של מעלה ואמר להם: "דונו ביני ובין עוזא שר של מצרים! בתחלה הבאתי על מצרים רעב, והעמדתי להם את יוסף אשר בחכמתו צבר מזון והעשיר את מצרים, ונעשו כולם עבדיו. ואם כן כל רכוש מצרים שייך ליוסף ולבניו!

ולבסוף התייחסו המצריים אל בני כגרים ועבדים, והשתעבדו בהם שעבוד קשה, עד שעלתה צעקתם לפני. ושלחתי להם את משה ואהרן עבדי ואמרתי למלך שלהם: "כה אמר ה' אלהי העברים", ובאותה שעה היו יושבים לפניו כל מלכי מזרח ומערב והתחיל מתגאה לפניהם ואמר: "מי ה', לא ידעתי את ה', אלא המתינו ואבדוק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי", בדק ולא מצא. השיבו משה ואהרן ואמרו לו: "הוא ברא שמים וארץ, והוא צר את העובר במעי אמו, והוא משיב רוחות ומוריד גשמים, ומפריח טללים, ומצמיח אילנות ועשבים, וממית ומחיה, ונפש כל חי בידו!" השיב פרעה לשלוחי: "אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו! אלא אני בראתי את עצמי ואת נילוס נהרי". וכיון שכפר בי שלחתי לו עשר מכות ולא הועיל לו, והמשיך לכפור בי והוסיף לשעבד את בני. ולאחר שהודעתי לו את כוחי וגבורתי שלח אותם בעל כרחו, ועכשיו רדף אחריהם להחזירם שוב לשעבוד! מי שעושה מעשים כאלו ולא מבין, אינו ראוי לטבעו בים הוא וכל חילו!"

השיבו כל פמליא של מעלה: "הדין עמך רבנו של עולם, ועשה כל מה שאתה חפץ".

באותה שעה ענה עוזא ואמר: "רבנו של עולם! יודע אני בעצמי שהם חייבים, אלא שבכל זאת תתנהג עממהם במדת הרחמים".

שמע מיכאל השר של ישראל, כי עוזא מנסה לבקש רחמים על מצרים, מיד נתן הוראה לשר גבריאֵל שיטוס למצרים ויביא משם לבנה אחת מן הלבנים שעשו בני ישראל. הביא גבריאֵל את הלבנה, ומצאו בה תינוק אחד מישראל שהיה מעוך ונתון בתוך הטיט. התייצב גבריאֵל ואמר: רבנו של עולם! מעשים כאלו עשו לבניך, ואתה תרחם עליהם?! מיד חזר הקב"ה וישב עליהן במדת הדין וגזר את דינם להטביעם בים.

קָחַם עַל זְרוּעֵתוֹ

הערב ירד, הגיע הזמן שבו עמוד הענן צריך להתחלף בעמוד האש, כמידי לילה. אלא שבלילה זה השתנו הדברים. עמוד האש ירד והלך כמידי לילה לפני מחנה בני ישראל, אולם עמוד הענן לא הסתלק, כי בלילה זה הועיד לו ה' תפקידים גדולים וחשובים, ניסים רבים התרחשו באמצעותו.

הלך עמוד הענן מאחורי מחנה ישראל, והפריד בינם לבין מחנה מצרים. וכך המצריים לא יכלו להתקרב אל מחנה ישראל. כשניסו המצריים לזרוק לעבר מחנה ישראל אבנים וחיצים, קיבל עמוד הענן את החיצים והאבנים, והחזיר אותם כלפי מצרים.

משל למה הדבר דומה? לאחר שהיה מהלך בדרך, והיה מוליך את בנו לפניו. באו שודדים לשבותו מלפניו, נטל האב את הבן מלפניו ונתנו לאחוריו. בא הזאב מאחוריו, נטל האב את הבן מאחוריו ונתנו מלפניו. באו שודדים מלפניו וזאבים מאחוריו - נטל האב את בנו ונתנו על זרועותיו. כך עשה הקדוש ברוך הוא, שהחזיק את ישראל והוליכם במדבר "יד ביד", וסידר להם את העננים בכל עת לפי צרכם, וזהו שנאמר (הושע יא ג): "וְאֶנְכִי תִרְגְּלֹתִי לְאֶפְרַיִם קָחַם עַל זְרוּעֵתוֹ".

חושך מצרים!

בעוד עמוד האש הולך לפני בני ישראל ומאיר להם את דרכם - הרי עמוד הענן מחשיך את מחנה מצרים לגמרי! חושך גדול נפל פתאום על מצרים, חושך עבה וסמיך, ממש כמו במכת חושך!

חושך זה היה למעשה "חוב קטן" שנשאר למצרים ממכת חושך, כי כל המכות ארכו שבעה ימים, ואילו מכת חושך ארכה רק ששה ימים. את היום הנוסף שמר להם הקדוש ברוך הוא ללילה הזה, כדי לעשות למצרים "הצגה מושלמת".

אולם התרחש כאן נס בתוך נס. למרות החושך הכבד שירד עליהם עד שלא יכלו לראות זה את זה, בכל זאת הם ראו היטב את מחנה ישראל שהיה מואר באור חזק על ידי עמוד האש!

חרבם תבוא בלבם

נתאר לעצמנו את אותו מצרי שרודף בתאוות נקם אחרי זבולון עבדו לשעבר במטרה להחזיר לעצמו את רכושו. הנה לאחר יומיים של מרדף מטורף הוא סוף סוף משיג יחד

עם כל חבריו את מחנה ישראל! עכשיו מחנה ישראל נמצא ממש במרחק קטן ממנו, והנה הנה עוד מעט הוא יכנס לשם בחמת זעם ויראה לזבולון ולכל חבריו את נחת זרועו! כמצרי הנאמן לדתו הוא לא שוכח להודות ל"בעל צפון" אשר נקם את נקמתו והביא אותו עד הלום, וכבר הוא מתכוון לזנק על בני ישראל, להתנפל עליהם כחיית טרף, ולכלות בהם את כל זעמו ותסכוליו האחרונים.

הוא מכניס את היד לתרמילו להוציא כמה חיצים, ולפתע פתאום בלי הודעה מוקדמת --- הצילו! מה קורה כאן?! אני לא רואה כלום! אולי התעוורתני? ואולי... מה זה יכול להיות? בבת אחת הוא חוזר אל הסיט הנורא ההוא שהתרחש במצרים לפני זמן לא רב במכת חושך. שוב צעקות בהלה, דחיפות, מכות, אנחות של כאב... הצילו!!!

טוב שיש לי קצת נסיון, הוא חושב. לפחות הפעם אעמוד במקומי ולא אנסה ללכת לשום כיוון כדי לא להסתבך יותר. הוא עוד זוכר היטב איזה חבטות ספג במצרים כשפתאום באמצע הדרך הביתה נהיה חושך מוחלט, והוא בבהלתו ניסה לחפש את דרכו בחושך, ונתקל באנשים מבוהלים והיסטריים כמוהו. את הדחיפות, החבטות, הנפילות והמכות שהיו שם הוא זוכר היטב, ובהחלט מעוניין לוותר על ה"תענוג" הגדול הזה כרגע. לכן מוטב עכשיו לעמוד ולא לזוז!

אך רגע, מה קורה פה? איך יתכן? מכיוון מחנה ישראל אני רואה אור גדול! את כף ידי אינני יכול לראות, אך את מחנה ישראל אני רואה היטב. איך יתכן? נו, אז זו חצי נחמה, כך אוכל לפחות לזרוק לעברם כמה חיצים! איפה זבולון עבדי? הוא מנסה לתור בעיניו אחר זבולון שלו, והנה הוא מצליח לראות אותו. למרבה הפלא, זבולון אינו נראה מוטרד או מפוחד. הוא יושב עם אשתו וילדיו ואוכל ושותה בשמחה. כנראה אינו יודע מה מחכה לו עכשיו, אני כבר אדאג להשבית את שמחתו!

הוא ממחר לחפש את החיצים שלו, ולאחר גישושים ומישושים ארוכים ומייגעים הוא כבר מחזיק בידו מספר חיצים. אתחיל מהקל אל הכבד, הוא מגחך לעצמו בהנאה, קודם אזורק חץ לעבר הבן הקטן, אחר כך על הגדול יותר, וכך הלאה לפי הסדר... זבולון יהיה אחרון חביב, כדי שיהיה לו קצת "נחת" לפני מותו. זה בהחלט מגיע לו בגלל כל מה שסבלתי בגללו.

המצרי מכין את החץ אל המטרה, עושה תנופה חזקה, ו... בעוצמה רבה הוא מיידה את החץ. הוא אינו רואה את החץ העושה את דרכו לכיוון מחנה ישראל, כי החושך מונע זאת, אולם הוא מצפה בדריכות לראות את בהלתם הפתאומית של זבולון ומשפחתו, למראה דרישת השלום החמה והחדה ששיגר להם כעת...

ולפתע... אאיייי!!! צרחת אימים פורצת מגרונו של המצרי. חפץ חד פוגע קשות בידו הימנית ופוצע אותה. דם רב זב ממנה, והוא אינו יכול אפילו לטפל בה. אין לו בהישג ידו שום אמצעי טיפול. לנסות לחפש זה לא כדאי - כי כל נסיון לזוז לכאן או לכאן בחושך הנורא הזה עלול להזיק לו יותר, הוא עלול להתקע בחבריו וליפול, או שהוא יפיל אותם בטעות ויספוג על כך בעיטות ומכות נמרצות, וכרגע אין לו שום חשק לא לזה ולא לזה. חסר אונים הוא מנסה "לחבוש" את הפצע על ידי הבגד שלו. כאשר הוא בא להוציא את החפץ החד שנתקע בו, הוא נדהם לגלות במישושו כי החפץ הזה מוכר לו... מוכר לו מאוד... רק לפני מספר שניות הוא החזיק אותו בידיו...

"זִמְמָם רָשָׁע לְצַדִּיק וְחָרָק עָלָיו שְׁנָיו: ה' יִשְׁחַק לוֹ כִּי רָאָה כִּי יָבֵא יוֹמוֹ: חָרָב פָּתְחוּ רָשָׁעִים וְדִרְכוֹ קִשְׁתָּם... חֲרָבָם תָּבוֹא בְּלִבָּם וְקִשְׁתוֹתָם תִּשְׁבְּרֶנָּה" (תהלים לו, יב - טו)

באו מים עד נפש!

ובינתיים במחנה ישראל, פונה משה רבנו בציווי ה' אל בני ישראל ואומר להם: עליכם לנסוע לכיוון הים, ומה' תבוא הישועה!

מבוכה נפלה בקרב המחנה. להכנס לתוך הים? לא להכנס? מי יכנס ראשון? עוד הם מתלבטים וחוככים בדעתם מה לעשות, והנה בא נחשון בן עמינדב משבט יהודה ובבת אחת קפץ אל תוך המים! ראו זאת יתר השבטים ולבשו עוז ואף הם קפצו לים. אולם הים לא נבקע מיד, המים הגיעו עד חוטמם וכמעט הטביעו אותם. קרא נחשון ואמר: "הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד נַפְשִׁי!"

באותה שעה עמד משה בתפילה. אמר לו הקב"ה: בני עומדים בים ועומדים להטבע ואתה מאריך בתפילה? אמר לו משה: וכי מה אני יכול לעשות? אמר לו הקב"ה: "וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ וְנָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ!"

השלכת המטה

תחילה צויה ה' את משה שיסיר מידיה את המטה, אין הוא חפץ שקריעת ים סוף תתרחש באמצעות המטה. ומדוע?

אמר רבי סימון: משל לאדם שהיה אהוב מאוד על המלך, והיה תמיד נושא בידיו "זמורה" (אות של כבוד ושלטון) וכולם היו מכבדים אותו. אמרו אנשים: אם הזמורה לא היתה בידו - לא היה מתכבד. שמע המלך ואמר לו: עוזב מידך את הזמורה וצא לחוץ, וכל מי שאינו שואל בשלומך, אני נוטל את ראשו!

כך אמרו המצריים: לא היה יכול משה לעשות כלום אלא רק עם המטה! בו הכה את היאור, בו הביא את כל המכות! כיון שבאו ישראל לתוך הים והמצריים עומדים מאחריהם, אמר הקדוש ברוך הוא למשה: השלך את מטך, שלא יאמרו אילולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים.

הים ראה וינס

השלך משה את מטחו, ונטה את ידו כלפי מעלה, והנה החלה לנשב רוח קדים עזה - רוח מזרחית שהיא הרוח החזקה ביותר בכל הרוחות, ובה הקב"ה נוקם את נקמתו מן הרשעים. על ידי רוח זו רצה הקב"ה להטעות את המצריים שיחשבו כי הים נבקע ונקפא בצורה טבעית, ובכך יחליטו לרדוף אחרי בני ישראל.

כשרצה משה לבקוע את הים, לא רצה שרו של ים לחלק את מימיו, כי היה טוען: "אני גדול ממך, שאני נוצרתי ביום השלישי, ואתה נוצרת ביום השישי". אומנם - 'תנאי התנה הקב"ה עם הים עוד מששת ימי בראשית, שיקרע לפני בני ישראל', אולם שרו של הים חשב כי כעת כשבני ישראל נמצאים בדרגה נמוכה מבחינה רוחנית ושקועים עדיין בעבודה זרה של מצרים, אין ראוי שיעשה להם נס במצב כזה. הראה לו משה את המטה שבו היה חקוק השם המפורש, וכן את ארונו של יוסף, אולם שרו של הים

עמד בסירובו. כיון שראה משה כך אמר לקדוש ברוך הוא: אין הים רוצה להקרע. מה עשה הקדוש ברוך הוא? נתן ימינו על ימינו של משה, ואמר לשר הים, כי עתידים בני ישראל לקבל את התורה, ולכן הם ראויים שייעשה להם נס. משראה השר של הים את הקב"ה בכבודו ובעצמו אחזו פחד גדול וברח ממקומו, שנאמר: "הים ראה וינס".

בתוך הים - ביבשה

עומדים בני ישראל בתוך הים, והמים מכסים את כל גופם, ולפתע, בבת אחת - הכל יבש! מי הים נבקעו ונעמדו בצדדים! קרקעית הים אפילו לא לחה, אלא יבשה לגמרי! ולפניהם נפתח מסלול הליכה פתוח באורך של כ- 300 קילומטר, כשהמים עומדים להם כחומה מימינם ומשמאלם! איזה פלא!!! ישתבח שמו לעד.

כשראה זאת השטן, התחיל לקטרג ואמר: רבונו של עולם! מאחר שבני ישראל היו עובדי עבודה זרה במצרים - למה עשית להם את הנס הזה? והיה השטן הולך וצועק עד ששר של ים שמע את קולו ורצה ללכת בזעף ובחילה להטביע את בני ישראל.

בא גבריא' המלאך, ושם את המים כחומה בתוך הים, והיה מכריז על הים ואומר למים שבימינם: הזהרו בישראל שעתידים לקבל את התורה שניתנה בימינו של הקב"ה, שנאמר: "מימינו אש דת למו". חזר ואמר למים שבשמאלם: הזהרו בישראל, שעתידים להניח תפילין בשמאל! חזר ואמר למים שלאחוריהם: הזהרו בישראל שעתידים להתעטף בציצית מאחוריהם! והמים שומעים דבריו ועומדים כחומות.

ונחלק להם הים לשנים עשר קרעים כדי שיהא לכל שבט ושבט שביל לבדו. חומות הים שבין כל שבט ושבט היו מאירים ויפים מההשתקפות של עמוד האש, ונראו כיהלומים בורקים. היו בהם חלונות, כדי שיוכלו לשוחח ולדבר זה עם זה ובכך יהיו רגועים יותר ותתיישב דעתם.

את הרוח החזקה הממשיכה להשתולל בעוז, הם לא חשו, כי ענני הכבוד המשיכו ללכת עמם וסוככו עליהם.

דרש רבי נהוראי: היתה בת ישראל עוברת בים ובנה בידה ובוכה, מושיטה ידה ונוטלת תפוח או רימון מתוך הים ונותנת לו, וזה שנאמר: "לא חסרת דבר" - שלא היו חסרים אלא להזכיר דבר והוא נברא לפניהם.

גם רוח השיב ה' מגן עדן, שנשאה והביאה עימה אל בני ישראל ריחות ערבים של מיני בשמים.

ומה שתו? - מתוך מי הים עצמם, יצאו מים מתוקים! בני ישראל היו נוקבים בקירות המפרידים בין שבט לשבט, ויצאו מהם זרמי מים מתוקים כאילו יצאו ממעיין.

פרסום הנס

כאשר נבקע ים סוף, נבקעו עימו כל המימות שבעולם, כל המים שבכוסות השתיה, בחביות, בבורות, בנהרות ובימים הגדולים - כולם נבקעו לשניים, כדי לפרסם את הנס הגדול שנעשה לכבוד בני ישראל.

נתאר לעצמנו: יושב לו סיני אחד ושותה להנאתו כוס תה, ולפתע - מה זה? התה נעמד לו בצידי הכוס, ובאמצע נעשה ריווח. מופתע והמום הוא הולך להראות את הפלא לאשתו. הוא פוגש אותה במטבח כשהיא מחזיקה בידה כף גדולה, ועל פניה ארשת פנים של תדהמה. בוא תראה, היא קוראת לו כמעט בהיסטריה, תראה מה קורה פה! היא מראה לו את סיר המרק סיני שבישלה זה עתה ומספרת בהתרגשות: באמצע שאני בוחשת את המרק, פתאום נעמדו להם מי המרק בצידי הסיר, ובאמצע - הכל יבש! שניהם מתבוננים יחד בתדהמה בסיר ובכוס התה, כשלפתע נשמעים צעקות מכיוון חדר האמבטיה. בבהלת מה הם ניגשים אל בנם הקטן, שבקש להשתכשך לו מעט במים, ונדהמים לגלות גם שם מראה מוזר...

משהו קורה פה! אולי איזו תופעת טבע נדירה שהם לא שמעו עליה? הם מחליטים לצאת לרחוב להראות לכולם את הפלא, אך הם מגלים כי הם לא היחידים. אצל השכנים כולם קרו דברים דומים. כל המים נבקעו! הדבר הפך לשיחת היום, כולם ניסו להעלות השערות שונות באשר לתופעה המוזרה. אולם ההלם הגדול יותר הגיע כאשר התחילו להגיע שמועות כי גם המים שבים נבקעו! אנשים רבים אשר הפליגו באוניות באותה עת, העידו כי לפתע פתאום ניטלטלה אונייתם טלטלה עזה, וכל מי הים ניטלטלו לצדדים לגובה אדיר, ובאמצע - יבש הים.

הסיפורים המשיכו להתגלגל מפה לאוזן, וההשערות התרבו מיום ליום. אולם כעבור מספר ימים, כאשר הגיעו החדשות המסעירות אודות נפילתה הפתאומית של האימפריה העולמית - מצרים, אז התקבלה תמונה ברורה לגבי כל מאורעות התקופה האחרונה. עדי ראייה שהיו בקרבת מקום האירוע סיפרו, כי בני ישראל יצאו ממצרים, וכאשר רדפו אחריהם המצריים להחזירם, נעשה להם לפתע נס גדול, ונבקעו מי ים סוף לכבודם. אותם מים הטביעו לאחר מכן את כל המצריים וכך נפלה בבת אחת האימפריה האדירה הזאת.

הנה כי כן, כך התפרסם בעולם כולו שמו של הקדוש ברוך הוא יתברך ויתעלה, אשר בגבורתו משנה את כל מערכות הטבע למען בניו חביביו - עם ישראל.

מדרף בתוך הים

נחזור אל מחנה מצרים, אל המצרי האומלל המטפל בידו הפצועה. לא זמן רב הוא ישב 'ללקק את הפצע', זה בהחלט לא הזמן המתאים. עכשיו חשוב לו יותר להתנקם בזבולון. אם פעם אחת זה לא הלך, אין זה אומר כי צריך להתיימש, מנסים שוב. אולם הנסיון הזה עלה לו בפציעה חמורה נוספת ברגל השמאלית, כאשר הענן החזיר אליו את אותו חץ חזרה. כחיה פצועה הוא החליט לנסות את מזלו בזריקת אבנים, ואז קיבל 'פנס' רציני במצח. לאחר עוד כמה נסיונות כושלים ששילם עליהם ביוקר, הגיע המצרי למסקנה שהעסק הזה לא משתלם. אי אפשר להרוג את היהודונים הללו מרחוק, צריך פשוט לתפוס אותם בידיים ולגמור סיפור. קדימה, יש למהר. אומנם המשימה לא קלה בחושך השורר, אך טוב שלפחות רואים את מחנה ישראל ויודעים את כיוון ההליכה.

ולפתע--- המצרי חש טלטלה עזה! רוח עזה החלה פתאום לנשב, והוא כמעט עף ממקומו. מה קורה פה?? מה הרוח הזאת? חשבתי שכבר נגמר החורף, אפילו מעיל לא לקחתי אתי. חה... כאילו שזה היה עוזר, איזו רוח זאת? זאת לא רוח, זו ממש סופה.

והנה - לא יאומן! המצרי משפשף את עיניו בחוסר אמון. הרוח העמידה את מי הים לצדדים והקפידה אותם, איזו תופעת טבע נדירה ומעניינת! המצרי מאמץ את עיניו לראות, מה עושים כרגע בני ישראל? הנה - הם נכנסים לתוך הים! חושבים שיצליחו להימלט... שוטים שכמותם, מה הם חושבים, שרק הם ראו שהים התייבש? גם אנחנו רואים זאת, מיד נרדוף אחריהם ונשיג אותם!

מחבריו הוא שומע כי גם הם בדעה אחת עמו, וכך - בלי שהיות, פונה מחנה מצרים אל תוך הים הבקוע, למרדף אחר בני ישראל. המרדף מתיש ומייגע - הרוח הנוראה המשתוללת אינה מפסיקה אף לרגע, והרכיבה קשה מאוד. מידי פעם מתנגשים הסוסים אלו עם אלו בגלל החושך הנורא, ומעוררים מחדש את כאב הפציעות והמכות שספגו מן החיצים והאבנים, אבל המטרה הגדולה העומדת למול עיניהם גוברת על כל קושי! זהו כוחה של השנאה המקלקלת את השורה, מעל לכל השערה.

המצרים מתפלאים לראות כי בני ישראל הולכים דווקא רגועים. הם לא נראים מטולטלים מן הרוח הנוראה. ואם לא די בכך, הם מבחינים גם שיש להם פירות טעימים, והם אוכלים אותם להנאתם בנחת ובשמחה.

מהומת מוות

כמעט כל הלילה נמשך המרדף - בני ישראל עוברים בים, והמצרים אחריהם. כשהתקרב כבר הבוקר, הספיקו כל בני ישראל עד האחרון שבהם, לעבור את הים ולצאת אל היבשה, ואילו מחנה מצרים - היה כולו עד האחרון שבהם בתוך שטח הים. זו היתה השעה שבה חפץ ה' יתברך לעשות את הנקמה הסופית מן המצריים.

”וַיְהִי בַּאֲשֶׁמֶרֶת הַבֹּקֶר וַיִּשְׁקֶף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעֶמּוּד אֶשׁ וַעֲנַן, וַיַּהֲרֹג אֶת מִצְרַיִם”.

לפתע החלו להשמע קולות אדירים של ברד ואש מתלקחת. עמוד הענן החל לרכך את האדמה מתחת רגלי המצריים, ועמוד האש הרתיח את האדמה, וכך הפכה הקרקע לטיט רותח! מעוצמת החום, נשטפו פרסות הסוסים מרגליהם! גם גלגלי המרכבות החלו להישרק. המרכבות נגררו ב"צליעה", ויושביהם היטלטלו בעוצמה רבה מצד לצד. חומות המים הגדולות החלו להתפורר, ועל ראשי המצריים נחתו אבני קרח כבדות ששברו את ראשיהם.

ואם לא די בכך - לפתע החלו כל מיני מחלות שונות ומשונות, כמו שחין, טחורים, כאבי בטן ועוד, לפקוד את המצרים.

נתאר לעצמנו מה התחולל שם. יושב המצרי על מרכבתו בעיצומו של מרדף מייגע בתנאים קשים של חושך ורוח סערה. לפתע - קופץ הסוס ממקומו כאחוז תזוית, המצרי נופל בחבטה על קרקעית המרכבה, ושובר את הכתף. מה קרה לו, לסוס הזה? חושב המצרי בכעס. הוא עדיין לא מספיק להתרומם, והנה - טראח...! גלגל אחד מן המרכבה נופל, והמרכבה סופגת חבטה עזה, היא נעשית מוטית בשיפוע חד לכיוון הגלגל החסר, והמצרי היושב בתוכה מתגלגל בעוצמה רבה ב"מורד" התלול... אגב הגלגול הוא מספיק לשבור עוד כמה עצמות. אבל בכך לא די! הסוס כאילו השתגע! הוא קופץ ומשתולל, וגורר עמו את המרכבה. המרכבה מיטלטלת מצד לצד, כשכיוון

השיפוע משתנה בהתאם, והמצרי מתגלגל מצד לצד - מימין לשמאל, ומשמאל לימין, ומשם - לאחור, ומאחור - לפנים. ספק אם נשארה בגופו עצם שלימה מכל הטלטולים הללו...

הוא מחליט שעליו לסיים את הסיוט הנורא הזה עכשיו! עליו לרדת מן המרכבה הקפיצית הזו כמה שיותר מהר! אבל איך? כל גופו שבור וכמעט אין ביכולתו להניע אבר. אולם הוא מתאמץ בכוחות על אנושיים, תופס היטב במעקה כדי לא ליפול שוב ומוציא את רגליו אל מחוץ למרכבה. עכשיו הוא ירד ממנה ויגמור את הסיוט! בבת אחת הוא קופץ מן המרכבה, ו... מה זה? הנעליים נמסות! הוא עוד לא מספיק להבין מה קורה, וכבר הוא מוצא את עצמו יחף, ואז --- איייי! זעקת כאב נמלטת מפיו. הקרקע כולה מלאה בוץ רותח! כויות ענקיות ועמוקות צורבות את כפות רגליו. בתנועה אינסטינקטיבית הוא מרים את הרגל האחת, ולאחר מכן מניח אותה ומרים את השניה - חבל שאי אפשר להרים את שתי הרגליים ביחד! וכך הוא מרים לסירוגין פעם את רגל ימין ופעם את רגל שמאל, כשכל כולו בוער מן הכויות האיומות. ה"ריקוד" המוזר הזה מזכיר לו משהו, גם במכת כינים הוא רקד ריקוד דומה...

נפלתי מן הפח אל הפחת, הוא חושב לעצמו, המצב בתוך הכרכרה היה יותר נסבל... במאמצים מרובים הוא עולה שוב על הכרכרה. הוא ממשיך לספוג מכות ושבירים, אלא שעכשיו הוא מקבל את היסורים יותר באהבה... זה עדיף על פני הכויות האיומות. המצרי כבר התייאש מלנסות לקום, הוא שוכב על קרקע המרכבה חסר ישע וממשיך לספוג מכות. הכויות בכפות הרגליים צורבות כאש, מה גם שנשאר דבוק בהן עדיין טיט רותח שטרם התקרר. כאשר ניסה לגרד אותו עם היד, חטף כויות נוספות בידיו.

אולם זה לא הכל... לפתע החל כל גופו לפרוח בשחין. רק לא זה! אין לו כח לסיוט הנורא הזה!... הוא מרגיש שהוא כמעט מאבד תחושה... איך אפשר לסבול עד כדי כך?

שבירים, מחלות, מכות, כויות - כך היה מחנה מצרים כולו בבהלת מוות! בשלב זה הבינו סוף סוף המצריים, כי ה' נלחם למען בני ישראל. הם הבינו שפרשני הדת של פרעה טעו בפרשנותם, במה שאמרו שלאחר שבני ישראל יצאו ממצרים, ה' כבר עזב אותם. הנה עכשיו ה' מתנקם בנו, הבינו המצריים, ולכן - עלינו לברוח!

מיד - החליטו כולם לעשות 'רברס'. בכוחות לא להם מנסים המצרים למשוך במושכות הסוסים ולהפנות אותם חזרה לכיוון היבשה. אולם "פקקי תנועה" כבדים חסמו את המעבר. עגלות תקועות, בני אדם חולים השוכבים בחוסר אונים, ארגזים שנפלו מן העגלות - כל אלו חסמו את הדרך ולא אפשרו מנוסה.

אין מנוס!

אולם כל זה היה רק "מקדמה" - לפנות בוקר התרחשה המפלה הקשה ביותר:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נִטָּה אֶת יָדְךָ עַל הָיָם... וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הָיָם, וַיָּשָׁב הָיָם לַפְּנוֹת בְּקֶרֶת לְאִיתָנוּ, וּמִצְרַיִם נָסִים לְקִרְאָתוֹ, וַיִּנְעַר ה' אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הָיָם" (שמות יד, כו - כז)

לפתע, בבת אחת, עם הטיית ידו של משה, נפלו חומות המים האדירות, ושבו לשטוף את הים. הגלים הסוערים שטפו בשצף קצף את המצרים המבוהלים.

המצרים שהיו קרובים לשפת הים ניסו לברוח, אך הסוסים הכניסו אותם לתוך הים בכח. היו שידעו לשחות וחשבו בכך להינצל ולהגיע לשפת הים, אבל הים הגועש לא נתן להם לעשות זאת. היו שניסו לברוח מן הים בכח הכישוף. אבל שרו של ים אמר: האם אפשר שפקדון שנתן ה' בידי - אתננו לצאת מידי? ואז היו המים רצים אחרי המצרים וסוחפים אותם אליהם שוב בכח.

שני מכשפים גדולים במיוחד היו במצרים - יוחני וממרא שמם, ועשו להם כנפיים בכשפים ופרחו באויר ונתלו ברומו של עולם. אמר גבריאלי: "ברוב גאונוך תהרוס קמין"! מיד אמר הקב"ה למיכאל: לך ועשה בהם דין! תפסם מיכאל בשערות ראשם וקעקען על פני הים.

"תרגילי מים"

אבל ה' לא נתן למצרים את ה"תענוג" לטבוע בקלות, ולהתפטר מהצרות. ה' ניער את גלי הים בעוצמה רבה, והמצרים החלו להיזרק בכח רב מן הים לאויר, ומן האויר חזרה לים, וכך שוב ושוב. ה"קפיצות לגובה" הללו לא היו חוויה נעימה במיוחד, שכן בהיותם למעלה באויר, ה' הפך אותם ועשה להם "גלגולי סלטה"... נזרק המצרי עם מרכבתו לאויר, כשהמרכבה למטה והוא למעלה, אולם באמצע הדרך הם התהפכו - הסוס למעלה והמצרי עם ראש למטה. וכך, כאשר נחתו חזרה לים, קיבל ראשו של המצרי חבטה עזה.

בדרך הטבע, כבר היו כולם צריכים למות תוך מספר שניות, אלא שנתן בהם הקב"ה חיות, כדי שירגישו את היסורים שוב ושוב.

ה"צדיקים" שבמצרים אכן מתו די מהר - "צָלְלוּ בַּעֲוֹפֶרֶת בְּמִים אֲדִירִים" - שקעו כמו עופרת ונטבעו. הבינונים שבהם "יָרְדוּ בַּמַּצּוֹלֶת כְּמוֹ אֶבֶן" - ה' נתן להם לעשות כמה "תרגילי מים" נחמדים ורק אחר כך הטביע אותם. ואילו הרשעים, שהתאכזרו ביותר לבני ישראל נעו ונדו בתוך הים זמן רב, כמו קש הצף על פני המים - "תִּשְׁלַח חֲרֹנֶךָ יֶאֱכְלֵמוּ בְּקֶשׁ".

לעומת זאת העמים האחרים שהצטרפו למרדף, לא טבעו בים. ה' חיזק ליבם שירדפו אחרי בני ישראל כדי שיראו במפלת המצרים ויכירו בגדולת ה' יתברך, וילכו לספר זאת בכל העולם. מִי הֵימָּה הַכִּירוֹ, מִי מִצְרֵי וּמִי מִשָּׂאֵר הָאוֹמוֹת!

נתאר לעצמנו: מיטלטל המצרי הרשע בתוך המים מצד לצד, ולפתע - נזרק לאויר בכח רב, עושה גלגול, ונוחת חזרה בחבטה עזה אל תוך הים. העוצמה החזקה שבה הוא נופל, גורמת לו להכנס עמוק עמוק בתוך הים, והמים שוטפים אותו מכל כיוון. הוא מנסה לשחות או להוציא את הראש מן המים כדי לנשום, אך ללא הצלחה. כעבור מספר שניות של סיוט נורא, הוא מרגיש שהוא מתחיל לאבד את הנשימה. 'עוד מעט אני מת' הוא חושב לעצמו, והמחשבה הזאת די מנחמת אותו. הנה הוא כבר כמעט כמעט מת, ו--- הופס! גל גדול ואדיר מעלה אותו בבת אחת ממעמקי הים, וראשו יוצא החוצה. באינסטינקט בלתי רצוני הוא עושה נשימה עמוקה וממלא את ראותיו באויר. לאחר עוד כמה טלטולים קשים, שוב - קפיצה לגובה, גלגול ונחיתה אל מעמקי הים. שוב מאבק בגלים, שוב איבוד נשימה, כמעט מוות, ו- חזרה החוצה לנשום אויר נוסף, להמשיך לחיות, להמשיך לסבול. וכך חוזר הדבר על עצמו שוב ושוב!

"שֶׁבֶט - לָגוֹ פְּסִילִים"

אומר המדרש: משל פרעה למה הדבר דומה? לרועה אחד שהיה רועה חזירים. מצא רחל אחת [נקבת האיל], משך אותה לעדרו. שלח בעל הרחל לומר לרועה: "תן לי רחלי". אמר לו: "אין לך אצלי רחל!". אמר בעל הרחל: הודיעו לי - מהיכן הוא משקה את בהמותיו? הלכו והודיעוהו, וסתם לו את המעיינות. אמר לו: "שלח לי רחלי!" אמר לו: "אין לך בידי רחל!", אמר בעל הרחל: הודיעו לי - היכן הוא מושיב את בהמותיו? הלכו והודיעוהו, הלך והרס את הצריפים. אמר לו: "שלח לי רחלי!" אמר: "אין לך בידי רחל!" אמר: הודיעו לי - היכן הוא רועה? הלכו והודיעו לו, ושרף את כל העשב שהיה לו. אמר לו: "שלח לי רחלי!", אמר: "אין לך בידי רחל!". אמר: הודיעו לי - היכן בנו הולך ללמוד? הלך ולקח את בנו ואסר אותו תחת ידו. אמר לו: "שלח לי רחלי!" אמר לו: "הרי לך רחל!". היה הרועה ממשיך בעבודתו, ולפתע תפס אותו בעל הרחל ואסר אותו עם בנו. אמר הרועה: "עכשיו אין רחלך בידי, למה אתה חובשני? מה יש לך בידי עוד?". אמר לו: "שאני מבקש ממך כל מה שילדה, וגיוזתיה כל הימים שהיתה אצלך!" התחיל צווח ואומר: הלואי ולא הייתי מחזיר את הרחל, והיו בני אדם אומרים: הנה הרועה עמד בדבריו, והוא [בעל הרחל] לחינם התנכל לו ובקש להרגו. אבל עכשיו שנתתי לו את רחלו, הרי זה כאילו הודיתי באשמה, ויש לו פתחון פה לתבוע ממני דברים נוספים.

כך: המלך - זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, רחל - אלו ישראל, רועה חזירים - זה פרעה. ירדו ישראל למצרים ונתן עליהם פרעה מסים, וגזר "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו". התחיל הקדוש ברוך הוא אומר למשה: אמור לפרעה "שלח עמי ויעבדוני". הלך ואמר לו, התחיל פרעה אומר: "מי ה' אשר אשמע בקולו?" בא משה ואמר לקדוש ברוך הוא: "הרי הוא אומר מי ה' ואינו רוצה לשלח!" אמר לו: היכן מצרים שותים? אמר לו: מנילוס. אמר לו: הפוך אותו לדם. הלך אהרן והכהו ונהפך לדם. התחילו המצרים מבקשים לשותות, ולא היו מוצאים. חזר ואמר: "שלח עמי!" ולא רצה. אמר לו: היכן בהמתו רועה? שלח עליהן ברד ושיבר כל עץ שלהם ושרף את הכל. ואחר כך שלח להם ארבה ואכל כל ירק העץ. הביא עליו כל המכות ולא רצה לשלחם. ולבסוף נטל בנו וחבשו, שנאמר "וה' הכה כל בכור". באותה שעה אמר פרעה: "קומו צאו!". אולם לאחר מכן תפשו הקב"ה וחבשו בצד בנו שנאמר: "ונער פרעה וחילו בים סוף". התחיל פרעה אומר: "הלואי לא שלחתים! והיו העולם אומרים: הנה פרעה עמד בדיבורו". על כך נאמר (משלי כו א): "שוט לסוס, מִתֵּג לַחֲמֹר, וְשֶׁבֶט - לָגוֹ פְּסִילִים" - הסוס צריך "שוט" כדי להטות אותו לדרך הנכונה, החמור צריך "מתג" כדי לרסן אותו, כך הכסיל - מבין רק ב"שבט" ובמכות. הכסיל זה פרעה, שלא למד לקח מהתחלה, וספג מכה אחר מכה, עד המכה המוחצת בים סוף.

פליטת הגופות אל היבשה

ובמחנה ישראל - יצאו כבר כולם מן הים. הם הגיעו חזרה למדבר איתם, קרוב לנקודת המוצא שבה הם היו לפני שנכנסו אל הים. למעשה הם לא חצו את הים לרוחבו, כי אין הים מפריד בין ארץ מצרים וארץ כנען, ולא היה להם צורך לחצות אותו, אלא הכניסה לתוך הים היתה אך ורק כדי להטביע את המצרים בתוכו. ולכן הם הלכו בים בחצי עיגול, קשת - נכנסו, עשו סיבוב, ויצאו מאותו כיוון שממנו באו.

מסתכלים בני ישראל סביבם, והנה הים חוזר לאיתנו והם נמצאים ביבשה. המצרים נעלמו מן האופק, אבל איפה הם עכשיו? דאגה התחילה ליכנס לליבם: שמא כשם שאנחנו עולים מצד זה, כך מצרים עולים מצד אחר, ועוד מעט הם יגלו את מקומנו וירדפו אחרינו שוב!

מיד אמר הקב"ה לשרו של ים שיפלוט את כל המצרים ליבשה, כדי שיראו אותם בני ישראל מתים ויירגעו. אמר השר של הים לפני הקב"ה: רבונו של עולם, יש עבד שנתן לו אדונו מתנה, וחוזר האדון ונוטל ממנו את המתנה?! אמר הקב"ה: אני אתן לך בעתיד פיצוי הוגן על כך, בתוספת ריבית רצינית: במלחמת סיסרא תקבל אליך את אויבי ישראל, במספר של פי אחד וחצי ממספר המצריים. אמר לפניו: רבונו של עולם, יש עבד שתובע את אדונו?! כיצד אעזי בבוא הזמן לדרוש את הפיצוי המובטח לי? אמר לו הקב"ה: נחל קישון יהיה ערב לכך שאקיים את הבטחת! כששמע זאת שר הים, מיד פלט את המצרים אל היבשה.

אולם כאשר הגיעו המצרים אל היבשה, ננטש ריב גדול בין השרים של מעלה: שרו של הים אמר ליבשה: "קח את בניך", אבל שר היבשה חשש לקבל את גופות המצריים אליו, כי זכר היטב את ההקפדה שהקפיד עליו הקב"ה כאשר האדמה ספגה לתוכה את דמו של הבל שנרצח בידי קין. אז קילל הקב"ה את האדמה ואמר: "ארורה האדמה בעבורך!" עכשיו חשש השר שמא הקב"ה יתבע אותו גם על בליעת דם ההרוגים של מצרים, ולכן חזר שר היבשה והטיל את גופות המצריים חזרה לים ואמר לו: "קח מתיך כי על ירך מתו". וכך היו הגופות הולכים ונזרקים מים ליבשה ומיבשה לים, ומיטלטלים ברכבם ובפרשיהם כאילו היו כדור במישור. אז נשבע הקב"ה לאדמה שלא יתבע אותה על דם ההרוגים, ונתרצתה היבשה לקחתם.

לעשות נקמה בגויים!

עומדים בני ישראל על שפת הים, והנה - גופות אדם, גויות סוסים, מרכבות ורכוש רב - מתחילים להיפלט מן הים אל היבשה! הם ניגשים אל גויות המצרים, והנה - עוד רוח חיים באפם! את מיתתם לא סיימו המצריים בתוך הים אלא נפלטו אל היבשה כשהם מעולפים למחצה, כדי שתכסם בושה על מפלתם המוחצת.

מה עשו בני ישראל? היה כל אחד ואחד מישראל נוטל את כלבו, והולך ונותן את רגלו על צוארו של מצרי, והיה אומר לכלבו: אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי! אכול מן הזרועות הללו שלא חסו עלי!

והיה האחד אומר לחברו: הנה המצרי הרשע הזה שהשתעבד בי קשות, והנה הרשע הזה שנתן את בני בטיט! וכל אחד מישראל לקח את השוט שלו והיו מכים לנוגשים על פניהם, וחובטים בהם חבטות גדולות ונאמנות.

רק לאחר שעשו בהם בני ישראל נקמה גדולה, נפחו המצרים את נשמתם. ופתחה האדמה את פיה ובלעה את כולם. "אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה" - המצרים זכו לקבורה בגלל שלוש סיבות: האחת - שכבדו את יעקב אבינו בפטירתו, ועלו כל מצרים עם יוסף להלוויתו. השניה - שהודו ואמרו "ה' הצדיק". והשלישית - שעל ידם היה קידוש ה' גדול בעולם כולו.

בשעת מיתתם של המצרים, ראו בני ישראל גם במיתתו של השר הממונה על מצרים. אז חשו בני ישראל כי אכן הם ניצלו סופית מן המצרים, ואינם בגדר "עבדים בורחים" כי אם "בני חורין".

ביזת הים

יחד עם המצריים נפלט אל הים כל הרכוש הגדול שהביאו עימם, היה זה רכוש עצום מאוד מאוד. מאין היה למצרים רכוש זה, והרי בני ישראל לפני צאתם לקחו מהם את כל חפצי הערך שברשותם, והשאירו את מצרים מרוקנת מכל "כמצולה שאין בה דגים"? אלא שהרכוש שלקחו עימם בני ישראל היה מאת המון העם, אבל אוצרות המלוכה הרבים של המצריים עדיין נותרו. כזכור, פרעה לפני צאתם למרדף פתח לפני המצריים את כל אוצרות המלוכה וחילק להם כדי להמריץ אותם לבוא למלחמה. רכוש זה לקחו עימם המצרים במרדפם, ועכשיו פלט הים את הכל.

בזו בני ישראל את השלל הרב והתעשרו עושר רב, לקיים מה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית טו יד): "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי, וְאֶחָדֵי כֵן יֵצְאוּ בְרֶכֶשׁ גָּדוֹל".

גדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים, שנאמר (שיר השירים א יא): "תּוֹרִי זָהָב נִעְשָׂה לָךְ עִם נִקְדוֹת הַפֶּסֶף". ודרשו חז"ל: נקודות הכסף - זו ביזת מצרים, ותורי זהב - זוהי ביזת הים. ללמדנו שביזת הים היתה מול ביזת מצרים כ"תורי זהב" לעומת "נקודות כסף".

אורח הכבוד

ומי היה נוכח בכל המעמד הגדול הזה? יעקב אבינו בכבודו ובעצמו! נס תחיית המתים התרחש! על מה ולמה?

אומר המדרש: בשעה שהיה יעקב צריך לרדת למצרים, ידע מברית בין הבתרים שאמר הקב"ה לאברהם אבינו על בניו, ועבדום ועינו אותם, ולכן היה מתיירא שמא ייהרגו הוא ובניו בגלות הקשה. אמר לו הקב"ה: "אַל תִּירָא מִרְדָּהּ מִצְרַיִם, כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׁימָךְ שָׁם". אמר יעקב: חוששני שמא לא אוכה להיקבר עם אבותי ולא אראה בגאולת בני, ובנס שאתה עתיד לעשות להם. אמר לו ה': "אֲנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרַיִם וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֹלָה" - אני אעלה ואביא אותך אל קבר אברהם ויצחק, וכן אעלה אותך למעלה שתראה את הגאולה בעיניך. עכשיו עורר הקב"ה את יעקב אבינו ואמר לו: קום וראה את בניך שיוצאים ממצרים, וראה את הניסים שאני עושה עמהם. והביאו על שפת הים וראה במו עיניו את כל הניסים!

שירת הים

בבוקרו של יום שביעי של פסח, לאחר שחזו ישראל בעיניהם בידו הגדולה והחזקה של הקב"ה, נכנסה בלבם יראת הרוממות והאמונה השלימה. אמרו: עשית לנו את כל הניסים האלו, אף אנו לא נהיה כפויי טובה. ומה יש לנו לומר? שירות ותשבחות לה! יתברך!

אז זכו ישראל למעלה גדולה מאוד של נבואה, והתחילו לומר שירה ברוח הקודש. כל ישראל אמרו שירה עם משה רבנו יחד כאחד, בלי שינוי זה מזה - אות באות ותיבה

בתיבה. אפילו התינוקות הרכים שמטו את האוכל מפיהם והצטרפו לשירה, ואף העוברים במעי אימותיהם אמרו שירה!

והקב"ה הופיע שם עם כל המלאכים - הפמליא של מעלה, כדי שיראו אותו ויכירו מי האל העושה להם נסים אלו. וכן ראו את בית המקדש ואת ירושלים של מעלה, וכל אחד ואחד, גם המון העם והילדים הקטנים, הכירו והשיגו מה שלא הכירו הנביאים הגדולים, ואפילו יחזקאל הנביא לא הגיע למעלה זו.

בתוך בני ישראל היו אנשים רבים, אשר גדלו במצרים בצורה ניסית על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, כפי שסופר לעיל, שהיו האמהות יולדות במדבר, וה' זן את הילדים ונתן להם מאצבע אחת דבש ומאצבע אחת חלב, וגדלו כמו עשבי השדה. עכשיו כשנגלה אליהם הקב"ה על הים, הכירוהו ואמרו: "זה אלי ואנוהו".

שירת מרים

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אָחוֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ, וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בַּתָּפִים וּבִמְחֹלֹת".

הנשים הצדקניות שכה בטוחות היו בגאולתן השלימה, לקחו עמן תופים וכלי זמר ממצרים, וכעת יצאו אף הן בשירה ובהודיה לה' יתברך.

מרים הנביאה היא זו שפתחה בשירה, ואחריה שרו כל הנשים. ומדוע דווקא מרים? "מרים" נקראה כך על שם מרידות הגלות, שכאשר נולדה התחיל עול השעבוד להיות מר וקשה מאוד. בשל כך כינו אותה האנשים "ביש גדא" [מזל רע], אך היא ענתה לעומתם: אדרבה, צריכים אתם לקרוא לי "מזל טוב", כי ככל שהגלות קשה יותר, אות היא שהגאולה מתקרבת. שהרי הגאולה דומה ללידה: כל זמן שאין האשה מרגישה צירי לידה חזקים, סימן שהלידה עוד רחוקה, אך ככל שמתחזקים הצירים, כך מתקרבת הלידה.

כך אמרה מרים הנביאה בזמן השעבוד הקשה, ואף התנבאה שאמה תלד בן שיושיע את ישראל. אולם בני ובנות ישראל שהיו כה שקועים בעבודת הפרך ובשעבוד המר, התקשו לקבל את דברי הנחמה הללו. עכשיו, שנבואתה ודבריה התקיימו, הרי מן הראוי שהיא זו שתצא בראש השירה, להזכיר לכולם כי דווקא מתוך המרידות והקושי צומחת הישועה!

שירת המלאכים

לאחר ששרו בני ישראל, ואף הנשים שרו, פתחו המלאכים בשירה. למעשה רצו המלאכים להקדים את בני ישראל בשירתם. הם פנו ואמרו לקב"ה: הרי בלילה, ליל קריעת ים סוף, כאשר בקשנו לאמר שירה, אמרת לנו: "מעשי ידי טובעים בים, ואתם אומרים לפני שירה?". ולכן במשך כל הלילה לא אמרנו לפניך שירה. עכשיו רוצים אנו לומר לפניך שירה תחלה לפני בני ישראל. אמר להם הקב"ה: רצוני שבני יאמרו שירה תחילה!

לאחר שאמרו האנשים שירה, ביקשו המלאכים לומר שירה. אמר להם הקב"ה: המתינו עד שהנשים יאמרו שירה תחילה. טענו המלאכים ואמרו: לא די שהאנשים

קדמו לנו, אלא גם הנשים? ענה להם הקב"ה: חייכם כן! שהצדיקים והצדיקות של עם ישראל - מעלתם גדולה משלכם!

ואומנם לאחר ששרו הגברים והנשים, פתחו אף המלאכים בשירה, וכך היה יום שביעי של פסח יום שכולו שירה והודיה לה' יתברך.

”וְאֵלֹהֵינוּ מִיָּנֹכַח מִלֵּא שִׁירָה כִּים, וְלִשְׁנֵינוּ רָנָה פְּהֵמוֹן גָּלִיו, וְשִׁפְתֹתֵינוּ
שָׁבַח בְּמִרְחָבֵי רָקִיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת בְּשֶׁמֶשׁ וּכְיָרֵחַ, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת
בְּנִשְׂרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קְלוֹת פְּאִילוֹת, אֵין אֲנַחְנוּ מְסַפִּיקִין לְהוֹדוֹת
לָךְ ה' אֱלֹהֵינוּ, וּלְבָרֶךְ אֶת שִׁמְךָ מְלַכְנוּ, עַל אַחַת מֵאֲלֶפֶת אֲלָפֵי
אֲלָפִים וְרֹב רַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים, הַטּוֹבוֹת נְסִים וְנִפְלְאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ
עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ...”

אומר רבנו סעדיה גאון: אם בהבטחת שתי אותיות של "דן" אנוכי, נתרחשו לאבותינו נסים ונפלאות כה רבים, על הגאולה העתידה לבוא במהרה בימינו, שנכתבו עליה פרקים שלמים בנביאים, על אחת כמה וכמה, כי נפלאים יהיו מעשי ה' יתברך, ברוב ישועות ונחמות!

על הניסים...

היאומן כי יסופר?

ניסים גדולים ועצומים הקיפו את בני ישראל בתקופת גאולת מצרים, ניסים שקשה להבינם בשכלנו הקט. בורא העולם, אשר יצר בתבונה בלתי נתפסת את העולם הנפלא שבו אנו חיים, מן הדברים הקטנים ביותר, כמו האטומים הזעירים, תאי גופינו המופלאים, יצורים קטנטנים ומורכבים, ועד הדברים הגדולים כמרחבי הקוסמוס האדירים, שכדור הארץ לעומתם הוא כגרגר אבק בתוך אולם ענק - אותו בורא עולם אשר קבע את חוקי הטבע, הוא זה שאף קבע לשנות את חוקי הטבע בזמנים מסוימים, כדי להוביל את העולם אל ייעודו ושלמותו. כמו שאומר המדרש:

אמר רבי יוחנן: תנאי התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל... אמר רבי ירמיה בן אלעזר: לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית! שנאמר: (ישעיה מ"ב): "אֲנֹכִי עֲשִׂיתִי אֶרֶץ, וְאָדָם עָלֶיהָ בְּרָאתִי, אֲנִי יְדִי נָטוּ שָׁמַיִם, וְכָל צְבָאָם צִוִּיתִי" - צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל, צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע, צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו הנביא, צויתי את האש שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה, צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל, צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל, צויתי את הדג שיקיא את יונה.

וכך כותב בילקוט "מעם לועז" (שמות חלק א עמוד שן): וברור הדבר שעלינו להאמין בכל הניסים הללו שהם אמת. ולא כאותם הפילוסופים הארורים שאינם מאמינים אלא במה שרואות עיניהם ומבינים בדעתם, והם מכחישים בדברי רבותינו ז"ל. אבל אלו שהם יראי שמים ובעלי נפש המאמינים כי הקב"ה ברא את כל העולם יש מאין, בודאי יש בכוחו לעשות ניסים שהם נגד הטבע, ואעפ"י שאין להבינם בדעת. ואם נתבונן היטב נראה כי יש בעולם הרבה דברים שהם נפלאים מאוד, אבל בהיותם דבר של כל יום אנו מסתגלים לזה ולא משתוממים. למשל: בעיר שאין שם ים, ובני אדם לא ראו מעולם לא ים ולא דגים - כשיבוא אדם ויספר להם, שיש מקום שבו מקובצים מים רבים, ובתוכו בע"ח שהם רק במים, הרי האנשים האלו בודאי לא יתנו אימון בדבריו, כי הם יודעים שכל בעל חיים הנופל במים מיד מת. ובפרט אם יספר להם כי אותם הברואים כל זמן שהם בתוך המים הם חיים, וכשמוציאים אותם מן המים הם מתים, בודאי יחשבוהו לשקרן, כי הוא מספר דברים שהם נגד הטבע. וכן לכל הנעשה בעולם, כי בהיותנו רגילים להם, שוב אין אנו תמהים ומשתוממים. אבל מי שיש לו דעת רואה ומבין כי כל זה מעשי ידיו של הקב"ה שכוחו גדול, יתברך שמו ויתעלה הדרו.

"אמת - מארץ תצמח"

בעשורים האחרונים התגלו תגליות ארכיאולוגיות רבות מאוד, המאמתות ומוכיחות את דיוקם ההיסטורי של המסורות הכתובות בתנ"ך, ואת אלה שנמסרו לנו על ידי רבותינו בתורה שבעל פה. לארכיאולוגים בני זמנינו לא נותר אלא להודות בפה מלא על אמיתות העובדות הכתובות בתורה [להלן נביא קטעים מתוך הספר "מסילות אל האמונה" עמ' 241 והלאה].

פרופסור נלסון גליק כותב: "ימים הרבה עסקתי בארכיאולוגיה מקראית, ועד היום לא הוצאתי ממעבה האדמה שום חפץ, לא חשפתי עיר קדומה, ולא נודמן לי לראות דבר ארכיאולוגי כלשהוא, שיהיה בו סתירה כביכול לדברי המקרא"

ויל דורנט כותב בספרו: "...סיפור היהודים כפי שגולל בתנ"ך, עמד במבחן הביקורת והארכיאולוגיה. כל שנה מוסיפה אישורים מתעודות, מונומנטים וחפירות. עלינו לקבל את דיווח התנ"ך..."

ד"ר יוחנן אהרונים: "...התגליות החדשות שינו לחלוטין את גישת החוקרים למקרא. הם רואים בו עתה מקור היסטורי ממדרגה ראשונה... אין עוד חוקר רציני אשר יכול היום לפקפק בעובדה שמסורות אלה אומנם נמסרו בנאמנות מפליאה מדור לדור."

הדברים פשוטים וברורים, שאין המסורת היהודית זקוקה לכל אישור של ארכיאולוגים למיניהם כדי לדעת שכל המסופר בתורה הוא אמת לאמיתה. אולם יש לראות בגילויי הארכיאולוגיה כאמצעי שההשגחה מסרה לידינו לחיזוק נוסף לאמונה, להוציא אף מלב הספקנים, דברים הידועים משכבר.

עדויות מכל העולם

אחד החוקרים הרציניים בתחום זה הוא פרופסור עמנואל וילקובסקי. את פרופסור וילקובסקי הטרידו שאלות קשות. על פי המסופר בתנ"ך היו בהיסטוריה העולמית מאורעות כבירים שהיו חייבים להשאיר רושם רב על האנושות כולה. מאורעות כמו יציאת מצרים, קריעת ים סוף (שבו נבקעו כל המימות שבעולם!) ומעמד הר סיני (העולם נעצר - עוף לא פרח, צמחים לא נעו וכו'. וקל השופר נשמע בכל העולם), היו צריכים להיות מתועדים גם אצל האומות שמסביב לאזורי המזרח התיכון. וכיצד זה שהם אינם מסופרים על ידי אומות אחרות?

פרופסור וילקובסקי לא טמן ידו בצלחת, והחל לנבור בספריות בחיפוש אחר כתבי יד עתיקים. במשך תשע שנים הוא חקר את הנושא, ובסופם הוא יכל לברך על המוגמר. בידיו היה אוסף עצום של עדויות רבות על תהפוכות טבע כלל עולמיות בזמנים היסטוריים ממסורות עם, וממצאים גיאולוגיים סביב העולם כולו. לא נותר לו אלא לשבץ את המאורעות ההם בצד אלו המסופרות בתנ"ך, והנה הפלא ופלא - אפשר לראות כיצד חוו את מכות מצרים מן הצד המצרי, איך הם עמדו מופתעים אל מול עמוד האש האימתני שהלך כנגד "אויבי הארץ" כלשונם של המצריים. עדויות מכל רחבי העולם על היבקעותם של המים, תהפוכות הטבע האדירות שליוו את מעמד הר סיני, כולל קולו העצום של השופר, ועצירת השמש בימי יהושע בן נון.

פפירוס איפואר

אחד הממצאים המרשימים, העוסק במכות מצרים, הנו "פפירוס איפואר" - כתב יד מצרי, המאשר את עובדת עשרת המכות שירדו על מצרים. [הפפירוס נרכש בשנת ה'תקפ"ח (1828) למנינים] על ידי המוזיאון של לידן בהולנד ומספרו הקטלוגי - 344. הוא כתוב על שני צדדיו. ומכיל שבעה עשר עמודים. ברוב העמודים ארבע עשרה שורות, מן העמוד הראשון נותר שלם רק שלישי, העמודים 9 ו-16 הינם במצב גרוע ביותר, וגם שאר העמודים כולם פגומים בשוליהם העליונים והתחתונים.]

פרופסור עמנואל וילקובסקי הוא שגילה את הדמיון הרב בין תאור ההרס והחורבן שפוקד את מצרים, כפי שמתאר אותן המצרי "איפואר", לבין התיאור של התורה על מכות מצרים, וזה לשונו: "...חקרתי ודרשתי בכתובים, ואולם לא מצאתי איזכור כלשהו לאסון כזה בספרים העוסקים בהסטוריה של מצרים, עד אשר נתקלתי בהתייחסות לחכם בשם "איפואר", המקונן על כך שים הנילוס הפך לים. חיפשתי אחר המקור, ומצאתיו במהדורה מאת אלן גרדנר, אשר תרגם את הטקסט בשנת 1909... עיון בכתוב הביאני למסקנה, שלא זו בלבד שהיה זה תיאור של שואת טבע, אלא שהטקסט היה תיאור מדויק של מכות מצרים... כה רב הדמיון בין התיאורים, עד כי -

שנים מועטות לאחר מכן - כאשר שלחתי את הטקסטים המקבילים לפרופסור גוהן גרסטנג, האיג'פטולוג הבריטי וחוקר יריחו, השיב לי הלה, שהטקסט מתוך הפפירוס המצרי נראה לו כהעתק מספר שמות...!" (פרופ' וילקובסקי, "חווים בכוכבים וחופרי קברים" עמ' 32)

ממה התפעל פרופ' וילקובסקי? מה היה תוכנו של הפפירוס שכה הרשים אותו? הנה לפנינו ציטוט חלקי מן הפפירוס, בהשוואה לפסוקים מחומש שמות:

ספר שמות	תרגום פפירוס איפואר
ויהי הדם בכל ארץ מצרים (א, ב)	מכות בכל הארץ, דם בכל מקום
ויבאש היאור (א, כא)	האנשים נרתעים מלטעום, בני אנוש צמאים לדם
ויוזפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשותות, כי לא יכלו לשתות מימי היאור (א, כה)	אלה הם מימינו, זהו אושרנו! מה נעשה? הכל נחרב!
הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה, בסוסים, בזמורים, בגמלים, בבקר ובצאן, דבר כבד מאוד (א, ט, ז)	כל החיות לבם בוכה, הבקר גועה.
ויט בשדה את מטוה על השמים, וה' נתן קולות וברד, ותהלך אש ארצה... ויהי ברד ואש מתלקזות... (ט, כז - כד)	עצים הושמדו. אומנם כן, שערים עמודים וקירות נאכלו על ידי האש...
ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים (י, טז)	מצרים בוכה, ארמון המלוכה בלא רווחיו, בלא פירות בלא תבואה, אשר לו שייכים החיטה, השעורה, האווזים והדגים.
ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם עד בהמה, ואת כל עשב השדה הכה הברד, ואת כל עץ השדה עבר (ט, כה)	אמנם כן, הושחת הכל אשר עוד אתמול נראה, האדמה הושארה ללאותה כמו אחרי קציר פשתה. אין למצוא פירות ולא ירק... רעב.
כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו (ט, טז)	ראה הבקר הופקר ואין איש שיאספם יחד, כל אחד מחפש רק את אלו החתומים בשמו.
ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדולה במצרים, כי אין בית אשר אין עום מת (יב, ל)	אמנם כן, בני הנסיכים הושלכו לעבר הקירות. היתה צעקה גדולה במצרים.
ויהי בוזי הלילה, וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור, וכל בכור בהמה	הנהמה נשמעת בכל הארץ מעורבת בקינות. אומנם כן, הגדול והקטן זעקו, הלואי ואמות. האומנם זהו סוף האדם, לא הריון ולא לידה! אולי תפסיק נא האדמה מן הרעש, ויפסק השאון.
וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן ולחותם הדרך, ולילה בעמוד אש להאיר להם (יג, כא)	בתי הסוהר חרבו, מצרים העילית הושחתה. הכל נהרס, מעונות האדם התהפכו ברגע.
וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב וישלחו (יב, לה)	ראה, האש עלתה גבוה גבוה, ולהבתו הולכת נגד אויבי הארץ.
	הנה השפחות לובשות תכשיטי הגברות.

שַׁעַר הַהֲלָכָה

הַלְכוֹת פֶּסַח

חֹדֶשׁ נִסָּן

שׂוֹאֲלִים וְדוֹרְשִׁים

שׂוֹאֲלִים וְדוֹרְשִׁים בְּהַלְכוֹת הַפֶּסַח קֵדָם הַפֶּסַח שְׁלֹשִׁים יוֹם. וְלָכֵן, רָאוּי וְנִכּוֹן לְלַמֵּד אֶת הַלְכוֹת הַפֶּסַח מִיּוֹם פּוּרִים, שֶׁהוּא יוֹם הַשְּׁלֹשִׁים שְׁקֵדָם הַפֶּסַח, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶינָה הַהַלְכוֹת שְׁגוּרוֹת בְּפִיו, וְיַעֲשֶׂה אֶת כָּל הַמִּצְוֹת כְּהַלְכָתָן. (תוספות, הרא"ש. א.)

פְּרֻשַׁת הַחֹדֶשׁ

רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן שָׁחַל בְּשַׁבָּת, מוֹצָאִים שְׁלֹשָׁה סְפָרֵי תוֹרָה. בְּסֹפֶר הָרֵאשׁוֹן קוֹרְאִים שְׁשֶׁה עוֹלָם בְּפְרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ. בְּסֹפֶר הַשְּׁנִי קוֹרְא הָעוֹלָה הַשְּׁבִיעִי בְּקִרְיַת רֹאשׁ חֹדֶשׁ וְאוֹמֵר קִדִּישׁ. בְּסֹפֶר הַשְּׁלִישִׁי קוֹרְא הַמִּפְטִיר בְּפְרֻשַׁת 'הַחֹדֶשׁ' וְאוֹמֵר קִדִּישׁ. וְאֵין אוֹמְרִים קִדִּישׁ אַחֵר גַּמֵּר הַקִּרְיָאָה בְּסֹפֶר תוֹרָה הָרֵאשׁוֹן, מִכֵּיּוֹן שֶׁעֵדִין לֹא עָלוּ שְׁבַעַה עוֹלָם וְלֹא הִסְתַּיְמָה חוֹבַת הָעוֹלָם שֶׁל הַיּוֹם. אֲךָ לְאַחַר הַסִּפּוּר הַשְּׁנִי, שֶׁעָלוּ בְּכָר שְׁבַעַה עוֹלָם, אוֹמְרִים קִדִּישׁ. וּמִכָּל מְקוֹם, אִם הָעָלוּ שְׁבַעַה עוֹלָם בְּסֹפֶר הָרֵאשׁוֹן, כִּינּוֹן שֶׁהַשְּׁלֵמָה חוֹבַת הַיּוֹם, יֵאמְרוּ קִדִּישׁ. (ט)

בְּכָל פַּעַם שֶׁמוֹצָאִים שְׁלֹשָׁה סְפָרֵי תוֹרָה, כְּגוֹן רֹאשׁ חֹדֶשׁ טִיבָה, אֲדָר, וְנִסָּן שָׁחַל בְּשַׁבָּת, מְנַהֵג קִדּוּם לומר אֶת הַפְּסוּקִים דְּלֵהֲלֹל בְּפִתִּיחַת הַהִיכָל: 'יִרְמְיָהוּ פָּרַק י' פְּסוּק ו, ז, י. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא. אֲנָא ה' הַצְּלִיחָה נָא. (הגרי"ח פלאג'י, הלבוש)

בְּשָׁחַל רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן בַּחֹל, קוֹרְאִים פְּרֻשַׁת 'הַחֹדֶשׁ' בְּשַׁבָּת שְׁלֹפְנִיו. (חוברת ימי הפורים)

יְמֵי שְׂמֻחָה

אֵין אוֹמְרִים וְדוּי בְּכָל חֹדֶשׁ נִסָּן, כִּינּוֹן שֶׁהַחֹדֶשׁ כָּלוּ יְמֵי שְׂמֻחָה לְעַם יִשְׂרָאֵל בְּתַקּוּפוֹת הָעֶבֶר, הַהוּא וְהָעֵתִיד. שְׁהָרִי כַּחֲצִי שָׁנָה לְאַחַר שִׁיּוּצָאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, נִצְטָווּ לְבָנוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן, וְחִנְכוּ אוֹתוֹ בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן. וְשָׁנִים עֶשֶׂר נִשְׁאִי יִשְׂרָאֵל הִקְרִיבוּ קֶרְבָּנוֹת מִיּוֹם רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן עַד י"ב בּוֹ, וְכָל נִשְׁאִי הָיָה עוֹשֶׂה יוֹם טוֹב בְּיוֹם הִקְרִיבוֹ לְחִנּוּכַת הַמִּזְבֵּחַ. יוֹם י"ג בְּנִסָּן הָיָה 'אֶסְרוּ חַג' שֶׁל הַנְּשִׂאִים, שֶׁהוּא כְּיוֹם הַמִּסָּפָם אֶת כָּל הַיָּמִים טוֹבִים שֶׁלָּהֶם. יוֹם י"ד בְּנִסָּן הוּא עֶרֶב פֶּסַח, וְלְאַחַר מִכָּן שְׁבַעַת יְמֵי הַפֶּסַח עַד כ"א. יוֹם כ"ב הוּא אֶסְרוּ חַג שֶׁל פֶּסַח. וּמִיּוֹם כ"ג עַד כ"ט בְּנִסָּן, הֵם יְמֵי שְׂמֻחָה לְעֵתִיד, כִּי בְּנִין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שִׁיבְנָה בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, עֵתִיד לְהַבְנוֹת בְּט"ו בְּנִסָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲז"ל (ילקוט שמעוני שמוות יב): "בְּנִסָּן נִגְאָלוּ וּבְנִסָּן עֲתִידִים לְהִגָּאֵל". וְשְׁבַעַת יְמֵי חֲנֻכַּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ יִדְחוּ לְאַחַר חַג הַפֶּסַח, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְעֶרֶב אֶת שְׂמֻחַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ עִם שְׂמֻחַת חַג הַפֶּסַח. נִמְצָא שֶׁכָּל יְמֵי חֹדֶשׁ נִסָּן הֵם יָמִים טוֹבִים וְשְׂמֻחִים לְיִשְׂרָאֵל, וְלָכֵן אֵין אוֹמְרִים בָּהֶם וְדוּי כָּלָל. (ב)

פרשת הנשיאים

מנהג טוב לקרא מר"ח ניסן עד י"ב בו פרשת הנשיא של אותו יום כמובא בפרשת נשא, ובי"ג יקרא ארבעה פסוקים שבתחלת פרשת בהעלתך, כמובא בסדורים.^(א)

תענית

מתר להתענות תענית יחיד בחדש ניסן, כגון על פטירת אביו או אמו, כמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תקסח סעיף ח) שטוב להתענות ביום זה. אולם כיום, שהדורות נחלשו, ואם יתענה יש חשש שימעט מלמוד התורה, עדיף שלא יתענה כלל, וישב ויעסוק בתורה, וזכות התורה תעלה במעלות גבוהות מאד מאד את הוריו הנפטרים יותר מהתענית. ובפרט אם זוכים לארגן שעור תורה ברבים לעלוי נשמתם של ההורים, שבנדאי אין ערך לזה.^(ה)

בני אשכנז נהגו שהחתן מתענה ביום חתנו, כיון שבאותו יום נמחלים לו כל עוונותיו, ורשאים להתענות תענית זו בחדש ניסן.^(ו) ומה שאמרו חז"ל שחתן נמחלים כל עוונותיו, הוא בתנאי שמחליט באמת לשוב ממעשיו הרעים ופותח דף חדש בחייו בדרך התורה והמצוות. אבל אם ממשיך הוא בהנהגותיו ובמעשיו הלא טובים, אין עוונותיו נמחלים.

ברכת האילנות

היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מאכל המוציאים את פרחיהם, מברך עליהם 'ברכת האילנות' כדי להודות לה' על חדוש העצים היבשים שהפריחם.^(ז)

נסח הברכה: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, שלא חסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות, להנות בהם בני אדם."

נשים - גם הנשים צריכות לברך ברכת האילנות.^(ח)

הזן אמת, שפלל גדול בידינו, שהנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא [גורם]. דהיינו, כל מצוה שצוה אותנו בורא עולם לעשותה - אם המצוה תלויה בזמן קבוע, כלומר, שהזמן גורם למצוה לבוא, האשה פטורה מלעשותה. כגון מצות ספה, שהנשים פטורות מלשבת בספה, כי זמנה קבוע שבעה ימים בשנה. וכן פטורות הן מלהתעטף בציצית, כי זמנה קבוע ביום ולא בלילה. וכן פטורות הן מלהניח תפלין, כי זמן הנחתן קבוע בחל ולא בשבת, וכן כל היוצא בזה.

וכיון שלא רק במצוות מהתורה קיים הפלל הנ"ל, אלא גם במצוות מדברי חכמים, אם כן, לכאורה תהיינה הנשים פטורות מברכת האילנות, כיון שזמנה בחדש ניסן אולם הפלל בידינו, שלא נחשבת המצוה כמצוה שהזמן גרמא, אלא דוקא כשצווי המצוה הוא לזמן מסים בלבד, אבל ישנן מצוות שאין להן לזמן מסים, אלא שהמצוות גורמת שלא לעשותן בכל זמן, כגון מצות הבאת בכורים, שזמנה מחג השבועות עד חנכה, ובכל זאת אינה נחשבת כמצוה שהזמן גרמא, כיון שמה שאין מביאים בכורים בשאר השנה, הוא מחמת שאין שבעת המינים מצויים על פני השדה בשאר השנה, ואלו היו מצויים, היו הימים ראויים להבאת בכורים. וכיוצא בזה בברכת האילנות - שאין הצווי לחדש ניסן דוקא, אלא שמברכים בחדש זה כיון שהמצוות היא שהאילנות מלבליים בחדש ניסן, אבל אלו היו מלבליים בזמן אחר, היו מברכים בזמן אחר. ובאמת שישנם מקומות בחוץ לארץ שהאילנות מלבליים בחדשים אחרים, ומברכים הם בחדשים ההם, לכך לא נחשבת ברכת האילנות כמצוה שהזמן גרמא. (י, כה)

זריזים מקדימים למצוות - לכתחלה יברכו ביום ראש חודש עצמו. ומכל מקום, אם לא הספיק, רשאי לברך כל החודש. ואפלו בחודש איר יכול לברך, כל שעדין יש פרחים באילן, על אף שגדלו בו חלק מהפרות. (כד, כה, כו)

אילנות מאכל - לכתחלה יברך כשרואה שני אילנות, ומכל מקום אם אין לו אלא אילן אחד, רשאי לברך. וצריך שיהיו אילנות מאכל ולא סרק. ואם טעה וברך על אילנות סרק, לא יברך שוב על אילנות מאכל. (יג. ח"ע ברכות תנו)

אילנות מרפבים - לכתחלה לא יברך עליהם, הואיל וקיומם נגד רצון הבורא. אבל **אילנות ערלה** - לכתחלה יכול לברך עליהם. (טו, יט)

הראיה - לא יברך עד שיראה את האילנות. ולכן, אם יש קבוץ גדול של אנשים, יקפידו שיראו כלם את האילנות. ואם ברכו ולא ראו, לא יברכו שוב כשיראו. (כח)

עור - לא יברך ברכת האילנות, כיון שברכה זו תלויה בראיה והוא אינו רואה, אך טוב שישמע מאחר שיוציאו ידי חובה, ויענה אמן. (כח)

חוץ לעיר - טוב לברך על אילנות שמחוץ לעיר. ואמנם, אם קשה לו לצאת מחמת חלשה, ובפרט מחשש בטול תורה, יברך על אילנות שבתוך העיר. (יב)

שבת - מתיר לברך על האילנות בשבת, ובפרט כשחל ראש חודש בשבת, שזריזים מקדימים למצוות. וכל שכן במקומות שרב הצבור באים לבית הכנסת רק בשבת ויש חשש שישכחו בימי החל לברך, שבודאי מצוה רבה לברך בשבת לזכותם. (ב)

שבת הגדול

השבת שלפני חג הפסח הוא 'שבת הגדול'. ואחד הטעמים שנאמרו בזה, מפני הנס הגדול שנעשה בו, שבאותה שנה שיצאו ישראל ממצרים חל פסח ביום חמישי, ובשבת שלפניו שחל ב' בניסן, צוה הקב"ה את עם ישראל לקחת שיה לקרבן פסח. וכשעשו ישראל כן, נשאלו מהמצרים לפשר הדבר, וענו להם בני ישראל: עתיד הקב"ה לבלי חמישי (ליל פסח) להרג את כל בכורי מצרים, ואנו נתן את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, לבל יבוא המושחת לנגף אל בתינו. כששמעו זאת הבכורים, הלכו מיד אצל אבותיהם ואצל פרעה ודרשו לשלח את ישראל ממצרים כדי שלא ימותו, אך נתקלו בסרוב מחלט והחלו במלחמה - זה לעמת זה, ונהרגו רבים מהמצרים, כמו שנאמר (תהלים קלו, ח): "למכה מצרים בבכוריהם", כלומר, מצרים הכו על ידי בכוריהם. כשראו המצרים כך, חגרו איש חרבו לנקם בישראל, אך ה' יתברך הגן עליהם ברב רחמיו, והביא על המצרים מחלות ויסורים רבים ומשנים, עד שהיו שניהם קהות ומעיהם מתחתכים, ונאלצו לסגת אחור, ועל ידי כך נצלו עם ישראל מידי האויבים הללו. על פן נקראת שבת זו 'שבת הגדול', שהיה זה יום גדול לעם ישראל, שנעשה להם נס. (כט)

חובה קדושה - טעם נוסף לקריאת השבת "שבת הגדול", כי חובה קדושה להתאסף בשבת זו ברב עם בבתי כנסיות, וחכמי ישראל גדולי התורה דורשים בהלכות הפסח ועריכת ליל הסדר כמשפטו. וטוב להרחיב את הדבור גם בדברי אגדה וספור יציאת מצרים ופרושי ההגדה של ליל פסח, להזכיר גבורות ה' ונפלאותיו. וכל המזכה את הרבים, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. (לא)

וכך היה מנהגו של מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א עד לפני כמה שנים, שהיה דורש בכל שבת הגדול בירושלים עיר הקדש בהיכל ישיבת 'אור החיים' שבשכונת הבוכרים, והיו באים כאלפים איש, אשרי מי שראה פניו, אך כלם היו זוכים לשמע את מוצא פיו של מרן, וגדול היה המחזה ומרגש מאד. היה הרב, בהרגלו בקדש, מתבל את דרשתו בדברי אגדה, משלים ומעשיות המושכים את הלב, יחד עם דברי חזק ואמונה ובטחון בבורא יתברך, והיה מאריך בדרשתו עד כמה דקות לפני השקיעה, וכלם היו ממהרים ללכת לביתם, כדי להספיק לאכל סעודה שלישית בזמנה. אשרי עין ראתה כל אלה.

ערב פסח שחל בשבת - יש להקדים את דרשת 'שבת הגדול' לשבת הקודמת, כדי להורות לעם את הלכות הפסח. ומכל מקום, גם בשבת של ערב פסח ממש, יש לדרש בספור יציאת מצרים ובחזק האמונה בבורא יתברך. ויש להרחיב את הדבור על בעור ה' שאור שבעסה' [היצר הרע], ועל מחמצת הדעות המשבשות ועל נפיחת המידות המקלקלות, כדי שנחזור למוטב. (לב, רנא)

הפטרה - הפטרת 'שבת הגדול' היא: "וערבה לה" מנחת יהודה וירושלים" (מלאכי ג, ח). ובשנה שמקדימים את 'שבת הגדול', יפטירו הפטרה זו בשבת של ערב פסח ממש, אלא אם כן יש מנהג ברור להפטיר את הפטרת פרשת השבוע. (ב)

שבת הגדול שלום - מנהג יפה לומר בשבת הגדול: "שבת הגדול שלום", כדי לזכר ולהזכיר לאחרים את נסיו ונפלאותיו של הבורא יתברך. (ב)

הכשרת הפלים לפסח

הפלים שאנו משתמשים בהם במשך השנה למאכלי חמץ, אין אנו יכולים להשתמש בהם בחג הפסח, אלא אם כן נפליט את החמץ הבלוע בהם. ואדם היכול ליחד לעצמו מערכת פלים מיוחדת לפסח, תבוא עליו ברכה. וישם לב להצניע את כל כלי החמץ שהשתמש בהם במשך השנה בארון מיוחד, ויסגר אותו ויכתב עליו 'חמץ', לבל יטעו להשתמש בכלים אלו בפסח. אמנם לא לכל אדם ישנה אפשרות ליחד לעצמו מערכת פלים נוספת, ולכן יש לדעת כמה פרטי דינים בהכשר כלי החמץ, בדלהלן.

המקור מן התורה - כשחזרו עם ישראל ממלחמת מדין, הביאו עמם שלל גדול של כלי כסף וכלי זהב, וצוה אותם הקב"ה להכשיר את כל הפלים מבליעת המאכלות האסורות שנבלעו בהם, כמבאר בפסוקים להלן (במדבר פרק לא פסוקים כא-כג):

"וַיֹּאמֶר אֱלֹעֶז הַכֹּהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הַצֵּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה, זֹאת חֶקֶת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה: אַךְ אֶת הַזֶּהָב וְאֶת הַכֶּסֶף אֶת הַנְּחֹשֶׁת אֶת הַבְּרֹזֶל אֶת הַבְּדִיל וְאֶת הַעֲפָרֶת: כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֹא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהָר אַךְ בְּמִי נִדָּה יִתְחַטֵּא וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּמִים:"

מפסוקים אלו אנו למידים, כי כל כלי אשר בלע ממאכל אסור - כדי להכשירו ולהגיע לפלטת האסור כליל, הכשירו בדרך תשמישו:

לבון - כלים שהשמוש בהם הוא באש, כגון שפודים שצולים בהם על האש - כיון שבלעו באמצעות האש, הכשרם גם כן על ידי האש, דהיינו להכניסם בתוך האש עד שיהיו ניצוצות אש נתזים מהם, והכשר זה נקרא "לבון".

הגעלה - כלי שהשמוש בו הוא על ידי בשול של דבר לח, כגון סיר שבשל בו מרק או מאכל עם רטב - כיון שבליעתו באמצעות לח רותח, הכשרו גם כן על ידי המים הרותחים. וזהו הנקרא "הגעלה" [הפלטה], דהיינו להרתיח מים בכלי, ובעוד שהמים על האש מבעבעים, יכניס את הכלי למים וגם את הידיות והמכסה, ובזה יפלט האסור הבלוע. וטוב להכניס את הכלי למים הרותחים ג' פעמים. (קל)

* קדם ההגעלה ינקח את הכלי היטב בחמרי נקוי, ויסיר ממנו כל לכלוך וחלדה, וינקח גם במקום הברגים. (קל)

* נהגו לשטוף את הכלי במים קרים מיד לאחר ההגעלה. והשעם לדבר, זכר לבית המקדש, שהיו נותנים את הכלים לאחר ההגעלה במים קרים. (שלחן ערוך סימן תנב סעיף ז)

הבהרה: ראוי להזהר להקדים את ההגעלה קדם זמן אסור החמץ שבערב פסח [שהוא ב"ד בניסן בבקר (10:20 בערך)]. כמבאר להלן, כיון שאם מגעיל לאחר זמן אסור, יש להזהר בכמה פרטי דינים. ובלאו הכי בהכשרת הכלים יש לדעת כי ישנם פרטים ודינים רבים. ולכן, כל אדם שאינו בטוח בעצמו שבקי הוא בכל הדינים, יפנה למורה הוראה שינחה אותו כיצד לנהוג על פי ההלכה. וכיום יש, ברור ה', בכל עיר מקומות להכשרת כלים מטעם הרבנות המקומית קדם הפסח, ויש להשגיח שהאחראים ישנו היטב את ההלכות, ויכשירו כל כלי בהלכות. (קסב)

כל כלי הולכים בו אחר רב תשמישו

הכשר הכלי נקבע על פי רב שמושו שמבליע בו. כלומר, שאם על פי רב השמוש בכלי הוא בתבשילים שיש בהם לחות, כרטב או מרק, אף על פי שפעמים משתמשים בו גם במאכל יבש שלא באמצעות רטב - כיון שרב בליעתו היא בתבשיל לח, הכשירו בהגעלה. ועל דרך זו הכשר כל כלי וכלי. (שו"ע סימן תנא סעיף ו)

סירים - רב שמושם הוא בדבר לח, ואפלו שפעמים מבשל בהם מאכל יבש ללא רטב, הכשרם בהגעלה. וגם מכסה הסיר צריך הגעלה. (סימן תנא סעיף ה, יד)

בכלי אלו מיניו, יש להקפיד לנקות ולגרו היטב את השחורונית שבתחתית הכלי, ואם אי אפשר להוציאה, יגעיל את הסיר כמו שהוא. (קל)

כפות, כפיות ומזלגות - כיון שרוב שמושם הוא ב'כלי שני' (דהינו בכלי שהורק אליו המאכל מהכלי שבשל בו), אף הכשרם בכלי שני. והינו שירתיה מים, ויכל לשפכם לתוך קערה, ובגודל המים חמים מאד, יניח את הכלים בקערה. ומכל מקום, בני אשכנז מחמירים להכשירם דוקא בהגעלה בכלי ראשון. (סימן תנא סעיף ה, ו)

סכין - ינקה היטב ובפרט במקום החבור לידית. ואף על פי שרוב השמוש בסכין הוא בכלי שני, מכל מקום, כיון שבשעת החתוך דוחקים את הסכין במאכל, לכן בולעת הסכין יותר, והכשרה בהגעלה. ואולם בהגעלת הסכין אין חיוב להקפיד שהמים יהיו על האש בשעת ההגעלה, אלא די שהמים יהיו חמים מאד. (תנא ג, קלז)

מצקת - כיון שרוב שמושה הוא בכלי ראשון, הכשרה בהגעלה. (סימן תנא סעיף ה)

מחם מים - שבמשך השנה מקפידים שלא לחמם עליו דברי מאכל, אין צריך הכשר, ורק ידיהו היטב מבחוץ. אך אם חממו עליו אפלו פעם אחת פתה או בורקס וכדומה, הכשרו כך: גוף המחם עצמו - הגעלה. ואם הוא חשמלי, שחושש להגעילו, ימלאהו מים עד הסוף וירתיחהו עד שיגלשו המים על כל הצדדים. המכסה - יגעיל ויכסהו בניר כסף או ישתמש במכסה אחר. (ילקו"י איסור והיתר ג תסט)

מחבת - בין שמשתמשים בה עם הרבה שמן [כטגון ביצה], הכשרה בהגעלה. (קלח) ובין שמשתמשים בה עם מעט שמן [כטגון ביצה], הכשרה בהגעלה. (קלח)

סיר עוגה - שמורחים בו מעט שמן שלא תשרף העוגה, הכשרו בלבון. והמקל להכשירו בהגעלה, יש לו על מה לסמך. (קלב)

תנור אפיה - ינקה את התנור היטב עם חמרי נקוי מכל שירי מאכל וזעה שהצטברו בפנות. וטוב שימתין 24 שעות בלא שמוש, ויסיקהו למשך שעה אחת במדת החם הגבוהה ביותר, ואז רשאי לאפות ולצללות בו בפסח. ומכל מקום, לתבניות האפיה לא יועיל הכשר זה, ולכן לא ישתמש בתבניות של החמץ, אלא בתבניות מיוחדות לפסח או בתבניות חד פעמיות. (קלב)

מיקרוגל ללא גופי השחמה - ינקה אותו היטב מכל שירי מאכל דבוקים. ויניח בתוכו קערת מים עם מעט חמרי נקוי, כדי לפגם את המים שלא יהיו ראויים לשתייה כלל, ויפעיל כך את המיקרוגל במשך חמש או שש דקות. ואם יש בו גופי השחמה, הכשרו בהכשר תנור אפיה כנ"ל. (ילקו"י ח"ה שסא)

חצובה (הברזל שעליו מניחים את הסיר בבשול) **וכירים** (המשטח של הגז) - ינקה את כל החלקים היטב בחמרי נקוי, ויגעילם. ואם ערה עליהם מים רותחים בכלי ראשון, הכשרו בכך. ויש מחמירים לצפותם בניר כסף. (קלז)

ההבדל בין חמץ לבשר וחלב: יש לשאל, הרי בשאר ימות השנה אין צריך להגעיל את החצובה והכירים בין שמוש בבשר לשמוש בחלב, אף שפעמים נשפך מהמאכל, ומדוע בחמץ אנו

מחמירים? תשובה: ראשית, בודאי שגם בשאר ימות השנה, כשיש לכלוך של חלב או בשר הנכר לעין, צריך לנקותו. אלא שלגבי הבשר והחלב הבלועים בחצובה ובבירים, כיון שכל בליעה בפני עצמה היא בליעה של היתר נחלב לבד או בשר לבד, סמכו על המציאות המוכחת שהאש שורפת את הנשפך על החצובה מיד. אולם בפסח החמירו משום החמרה הגדולה של אסור חמץ. (קלו)

פִּלְטָה - יִנְקָה הֵיטֵב אֶת הַפִּלְטָה מִכָּל חֲשֵׁשׁ חֲמֵץ דְּבוּק, וְיַעֲרָה עָלֶיהָ מִיַּם רוֹתְחִים מִבְּלִי רֹאשׁוֹן. וְיֵשׁ מִחֲמִירִים לְצַפּוֹת אֶת הַפִּלְטָה בְּנִיר כֶּסֶף. (קלח)

שְׁפוּרִים וְרִשְׁתוֹת - שְׂצָלוּ בָהֶם חֲמֵץ עַל הָאֵשׁ נִגְוֵן קְצִיצוֹת בֶּשֶׂר הַמְעֵרְבוֹת בְּפִירוֹי לָחֶם, הַכֶּשֶׂרִם בַּלְבוֹן בָּאֵשׁ עַד שֶׁיִּהְיוּ נִיּוֹצוֹת נִתְּזִים מֵהֶם. וְאִם טַעַה וְהִכְשִׁירָם בְּהַגְעֵלָה בְּלֶבֶד וְצָלָה בָהֶם בְּפֶסַח, רִשְׁאִי לֶאֱכֹל אֶת הַמֵּאֲכָל. (קכו)

מִדִּיחַ בָּלִים - יִנְקָהוּ הֵיטֵב עִם חֲמִירֵי נָקוּי, וְטוֹב שִׁיפְעִיל אֶת הַמְּכֻנָּה כְּשֶׁהִיא רִיקָה עִם מִיַּם רוֹתְחִים וְחֲמִירֵי נָקוּי. (ילקו"י ח"ה עמוד שס)

שֵׁשׁ מִטְבַּח - יְדִיחַ וְיִנְקָה אוֹתוֹ הֵיטֵב בְּכָל הַפְּנוֹת, וְיַעֲרָה עָלָיו מִיַּם רוֹתְחִים מִבְּלִי רֹאשׁוֹן. וְאִם יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שִׁתְּקַלְקֵל מֵהַמִּים הַרוֹתְחִים, יִצְפֶּה אֶת הַשֵּׁשׁ בְּנִיר כֶּסֶף. (קס)

פִּיּוּר - יְדִיחַ אוֹתוֹ הֵיטֵב, וְיַעֲרָה עָלָיו [ג' פְּעָמִים] מִיַּם רוֹתְחִים מִבְּלִי רֹאשׁוֹן. (קנא)

כְּלִי זְכוּכִית - שְׁנִינּוּ בְּמִסְכַּת אֲבוֹת דְּרַבִּי נִתְּן: כְּלִי זְכוּכִית אֵינָם בּוֹלְעִים וְאֵינָם פּוֹלְטִים כָּלֵל, וְלִכֵּן אֵינָם צָרִיכִים שׁוּם הַכְּשֵׁר, וְאִפְּלוּ אִם הִכְנִיסוּ בָהֶם מִשְׁקָה שֶׁל חֲמֵץ לְזֶמֶן מִמָּשָׁךְ בְּכַבּוּקֵי בִירָה, מִתֵּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּפֶסַח, וּבְלֶבֶד שִׁישְׁטָפִם וְיִדְיָחֵם הֵיטֵב. כֵּן פֶּסֶק מֶרֶן רִבְנֵי יוֹסֵף קָארוֹ בְּשִׁלְחַן עֲרוֹךְ (סִימָן תִּנּא סֵעִיף כו). וְהוּא הִדִּין לְשָׂאֵר יְמוֹת הַשָּׁנָה שֶׁמִּתֵּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּאוֹתָן כּוֹסוֹת וְצִלְחוֹת שֶׁל זְכוּכִית לְמֵאֲכָלֵי בֶּשֶׂר וּלְמֵאֲכָלֵי חֶלֶב.

וּמִכָּל מְקוֹם, בְּנִי אֲשַׁכְּנֵנוּ נוֹהֲגִים לְהַחֲמִיר בְּכָלִי זְכוּכִית שֶׁהִשְׁתַּמְּשׁוּ בָהֶם בְּחֲמֵץ חֵם שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּפֶסַח. כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמָ"א (סִימָן תִּנּא סֵעִיף כו). וְלְמֵאֲכָלֵי בֶּשֶׂר וְחֶלֶב גַּם לְבָנֵי אֲשַׁכְּנֵנוּ יֵשׁ מְקָלִים בְּזוֹהֵר. (מהר"ם מבריסק, מהר"י אשכנזי, כנסת הגדולה ועוד). וְאוֹלָם, כְּלִי זְכוּכִית שֶׁל דוֹרְלֶקס וּפִירְקֶס, שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם לְבִשּׁוּל עַל הָאֵשׁ מִמָּשׁ, יֻכּוּלִים בְּנֵי אֲשַׁכְּנֵנוּ לְהַכְשִׁירָם עַל יְדֵי הַגְעֵלָה שֶׁל פְּעָמִים וְלְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּפֶסַח. וְאִין צָרִיךְ לְשַׁטֵּפָם אַחֵר כִּךְ בְּמִים קָרִים כְּנֻהוּג לְאַחֵר הַהַגְעֵלָה, מִחֲשֵׁשׁ שְׁמָא יִתְּפֹצְצוּ לְרִסְיָסִים. (קנב)

עֲדוֹת הַמְּזוֹרָח שֶׁנִּהְיָוּ בַּחוּץ לְאַרְץ לְהַחֲמִיר בְּכָלִי זְכוּכִית, וּבָאוּ וְקָבְעוּ אֶת מְקוֹמָם בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל, רִשְׁאִים לְשָׁנוֹת מִמִּנְהֶגֶם וְלִהְיוֹת כְּדַעַת מֶרֶן הַשִּׁלְחָן עֲרוֹךְ, אִף בְּלִי הַתִּרְהָ. (קנב, פדה)

כְּלִי פִּלְסְטִיק, עֵץ, אֶבֶן, אַמִּיל - כְּשֶׁמוֹשֵׁם כִּךְ הַכְּשֵׁרִם וְכִדִּין כְּלִי מִתְּכוֹת. (קנא, קנז)

כְּלִי חֶרֶס - אֵין מוֹעִיל לָהֶם הַכְּשֵׁר, מֵאַחֵר וְהַתּוֹרָה הַעִידָה עֲלֵיהֶם שֶׁאֵינָם פּוֹלְטִים, וְלִכֵּן יִצְנִיעֵם וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּפֶסַח. וְאוֹלָם אִם הִשְׁמוּשׁ בָּהֶם בְּמִשְׁקָה חֲמֵץ צוּנֵן כְּמוֹ בִּירָה, וְשֶׁהָהַ מִשְׁקָה בְּתוֹכָם 24 שְׁעוֹת, הַכְּשֵׁרִם כִּךְ: יִמְלֹאֵם מִיַּם, וְלֵאחֵר 24 שְׁעוֹת יִרְוֶן אֶת הַמִּים וְיִמְלֹא שׁוּב מִיַּם אַחֲרִים לְמִשְׁךְ 24 שְׁעוֹת, וְיִרְוֶן וְיִמְלֹא שׁוּב לְמִשְׁךְ 24 שְׁעוֹת, וְאִין רִשְׁאִי לְתֵת לְתוֹכָם יַיִן לְלִיל הַסֶּדֶר. וְאִם הַגְעִילָם, הַכְּשֵׁרוֹ בִּכְךָ. (קמט)

שמוש בצונן - כל סוגי הכלים שהשתמש בהם בצונן בלבד, כגביע של קדוש או כוסיות כסף וכדומה, אף על פי שיועד ששתה בהם משקה חמץ כמו בירה או ויסקי, אינם בולעים כלל, ומתרים בשטיפה והדחה בלבד. ובני אשכנז מחמירים להגעיל ברותחים גם את הכלים שהשתמשו בהם בצונן. (סימן תנא סעיף ו. קמז)

מקרר - ינקה היטב, ובפרט בגומיות שבדלתות המקרר ובחריצים. (קמז)

שלחן - אם אוכל ישירות על השלחן ללא מפה, נהגו לערות עליו מים רותחים. אך אם יש חשש שיתקלקל, די בכך שיכסה את השלחן במפה כל ימי הפסח. (קנט)

שנים תותבות - ינקן היטב היטב, וטוב לערות עליהן מים רותחים. (קמז)

צעצועים - יש לשטף ולנקות היטב את כל צעצועי ומשחקי הילדים.

כשרות המצרכים בפסח

השגחה - כל מצרכי המזון שקונים לפסח, צריך להקפיד שיהיו כשרים לפסח בהשגחה מסמכת. ויקפיד בזה אפלו במצרכים שאינם ממיני דגן, כי פעמים יתכן שבאחד מן הרכיבים ישנה תערובת חמץ שאינה ידועה לנו.

קטניות

יש לדעת ולהודיע, כי הארז וכל הקטניות כמו חומוס, שעועית, אפונה, עדשים וכו' אינם חמץ כלל ועקר, ואין שום אסור לאכלם בפסח. אלא שלפני כמה מאות שנים, כאשר היו שדות החטה והקטניות סמוכות זו לזו, היו משתלשלים גרעיני חטה לשדות הקטניות ומתערבים בהם, ולא כלם בקיאים היו לברר את הקטניות היטב לבל תשאר שם שום חטה. לא פעם קרה שהיו מוצאים בפסח גרגר חטה בתבשיל, שאז נאסר בלו. אי לכך, בארצות אשכנז הנהיגו על עצמם חמרה שלא לאכל קטניות כלל מחשש שלא יוכלו לבררם כהלכה, ולכן על בני אשכנז בודאי להקפיד במנהגם משום 'ואל תטש תורת אבך'. (פב)

חוץ לארץ - ישנן קהלות מסימות בחוץ לארץ, כמו בחלק מערי מרוקו, תוניס ועוד, שהנהיגו חמרה זאת על עצמם שלא לאכל בפסח קטניות או חלק מסוגי הקטניות. ואמנם, לאחר שעלו לארץ ישראל שה'מרא דאתרא', הוא מרן השלחן ערוך, רבנו יוסף קארו וזיע"א, אשר כל הספרדים ועדות המזרח ללא יוצא מן הכלל קבלו הוראותיו, אם רוצים הם לשנות את מנהגם ולאכל קטניות, רשאים לעשות בן ללא חשש. וכבר התבטא לפני כשלוש מאות שנה הגאון חכם צבי, שהיה מבני אשכנז, ואמר: "הלואי והמצה שאני אוכל בליל הסדר תהיה כשרה ללא שום חשש חמוץ כמו הארז והקטניות שאוכלים אחינו הספרדים בפסח". אלא שמכל מקום יעשו התרה על מנהגם הקודם, ואז יאכלו ארז וקטניות ללא חשש. (פד)

חתן - בחור ספרדי שנהג בבית הוריו שלא לאכל קטניות, וכיום נשא אשה ועומד ברשות עצמו, רשאי לאכל קטניות ללא שום התרה כלל. (פד)

אשכנזיה הנשואה לספרדי - רשאית לאכל ארו וקטניות בפסח, וכן יכולה להקל בכל מנהגי הספרדים שמקלים בהם. וכתבו הפוסקים שכן עדיף שתעשה ככל מנהגי הספרדים, מאשר תחמיר על עצמה כמנהגי בית אביה, כי בזה שתתנהג בחמרות יתר על בעלה, גורמת למניעת השלום בבית, שחמור הוא מאד. (פו)

ספרדיה הנשואה לאשכנזי - לא תבשל בביתם ארו וקטניות, אך כאשר מגיעה לבקור אצל הוריה בחג, רשאית לאכל שם ארו וקטניות. (פח)

אורח - אשכנזי המתארח אצל ספרדי, הגם שאינו אוכל קטניות, רשאי לאכל את המאכלים שהתבשלו בסירים שבשלו בהם ארו וקטניות ללא שום חשש. (פו)

ארו - המנהג לבדק את הארו ג' פעמים בתשומת לב רבה לכל תמצא בו חטה. ויזהרו לא לבדק ליד הילדים שהלחם בידם, שמא יפלו חלילה פרורים לארו. (פב)

מצה עשירה

מתר ללוש ולאפות עוגות מצה עשירה, דהיינו עוגות מקמח חטה בשר לפסח הנלוש במיץ פרות או שמן או דבש או חלב, בלי מים כלל, ומתר להשהות עסה זו זמן רב, כיון ש"מי פרות אין מחמיצים" (פסחים לה עמוד ב), וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תסב סעיף א), ופשוט שצריך בזה זהירות מרבה מאד, ויקפיד שהפלים יהיו יבשים ממים. כי אם יתערב בעסה אפלו מעט מים, יכולה העסה בלה להחמיץ.

מנהג בני אשכנז שלא לאפות 'מצה עשירה' אלא רק לחולה או לזקן, כמו שפסק הרמ"א (סימן תסב סעיף ד), ויכולים להקל גם לילדים קטנים (קיד). ובערב פסח מתר גם לבני אשכנז לאכל מצה עשירה, שלא החמירו אלא בפסח עצמו. (סימן תעא סעיף ב, נודע ביהודה, ערוך השלחן סימן תמד ס"ה. רסד)

המוכר בחנותו עוגות 'מצה עשירה', יש לו לתלות מודעה שבני אשכנז אינם אוכלים עוגות אלו בפסח, וזולת לחולים, לזקנים ולילדים קטנים. (קיד)

עוגות מקמח מצה - מתר אף לבני אשכנז לאפות עוגות מ'קמח מצה' עם מים, שמתאחר והמצה נאפתה, שוב אינה מחמיצה לעולם. (פרי חדש, שערי תשובה, חק יעקב, קיח)

תמרוקים. משחת נעלים. חמרי נקוי - חמץ שנפסל מאכילת הכלב בערב פסח, מתר להנות ממנו בפסח (שו"ע סימן תמב סעיף ט). אשר על כן, תמרוקים, בשם ומוצרי קוסמטיקה, משחת נעלים, וחמרי נקוי, אף אם נעשו ללא השגחה לפסח, מתר להשתמש בהם, כיון שטעמם פגום ואינם ראויים לאכילת הכלב. (קט. ילקורי ח"ה שט)

תרופות - אם נעשו ללא השגחה מיחדת לפסח ויש חשש שמערב בהן חמץ

שְׁטַעֲמוּ פָּגוֹם, יֵשׁ לְהַתִּיר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן לְצַרֵּךְ חוֹלָה שֶׁנִּפְלַל לְמִשְׁכָּב אִף שְׁאִין בּוֹ סִכְנָה, וּבִלְבָד שְׁאִין הַחֵךְ נִהְיָה מִהֵן כָּלָל, כְּגוֹן כְּדוּרֵי בְּלִיעָה. אֲבָל אִם הַחֵךְ נִהְיָה מִהֵן, כִּמוֹ כְּדוּרֵי מִצִּיצָה אוֹ סִירוּף מֵתוֹק, אִסּוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן. וְמֵה טוֹב לְבַקֵּשׁ מִהֲרופָא שְׂיִרְשֵׁם לֹא תִרְוּפוֹת הַכְּשֻׁרוֹת לְפֶסַח, כִּמוֹ שְׁמִצּוֹ הַיּוֹם בְּרַב הַתִּירוּפוֹת. (ק)

תַּעֲרֹבַת חֶמֶץ

אָדָם שֶׁהִתְעַרְב לֹא בִטְעוֹת חֶמֶץ בְּתוֹךְ מֵאֲכִלִים הַכְּשֻׁרִים לְפֶסַח, כְּגוֹן שְׁמִצָּא גִרְגֵר חֹטֵה בְּתוֹךְ תִּבְשִׁיל, אוֹ שֶׁהִכְנִיס לְתוֹךְ הַתִּבְשִׁיל בִּטְעוֹת מִצָּרֶךְ שְׁאִינוֹ כֹּשֶׁר לְפֶסַח, אוֹ שֶׁהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּטְעוֹת בְּכִלִּים שֶׁל חֶמֶץ וְכָל כִּיּוֹצָא בָּזָה - יִפְנֶה לְרַב מוֹדֵה הוֹרָאָה שְׂיוּרָה לֹא כִיּוֹצָא לְנֶהֱגֶה, לְבַל יִכְשַׁל חֵס וְשָׁלוֹם בְּאִסּוּר כְּלָשְׁהוֹ שֶׁל חֶמֶץ, כִּי רַבּוֹ הַפְּרָטִים בָּזָה. [וְלִהְלֹךְ כְּתַבְנוּ בְּכַתֵּב קָטָן מִעַט מִפְּרָטֵי הַלְכוֹת אֵלּוּ לְהַבִּיט הַמְּשֻׁגָּם].

מורה צדק - הִרְגִּיל לְהִשָּׂאֵל בְּעֵינֵי הַלֵּכָה, עָלָיו לְשַׁנֵּן אֶת הַלְכוֹת הַפֶּסַח הַיָּטֵב הַיָּטֵב, כְּדִי שִׁיחִיָּה בְּקִי בִּפְרָטֵי הַהֲלָכוֹת, וְיֻכַּל לַעֲנוֹת לְשׂוֹאֵל כֶּדֶת וְכִדִּין. וְאִף אִם אֲבוֹתָיו נִהְגּוּ לְהַחֲמִיר בְּדִבְרֵים מְסִימִים אוֹ שֶׁהוּא הִנְחִיג לַעֲצֻמוֹ חֲמֻרוֹת מְסִימוֹת, אִין לֹא לְהוֹרוֹת כֵּן לְאַחֲרִים, אֲלֹא עָלָיו לְהוֹרוֹת לְשׂוֹאֵלִים אֶת הַדִּין - לְבִנֵּי סִפְרֵי דְעֵדֶת מִרְן הַשְּׁלַחֵן עֶרוֹךְ, וְלְבִנֵּי אֲשֶׁכֶּנּוּ דְעֵדֶת הֶרְמִיא. וְכִמוֹ שֶׁכָּתַב מִרְן הַחִיד"א: "אִף שֶׁכָּל אֶחָד מִחֲמִיר לַעֲצֻמוֹ בְּהֲלָכוֹת הַפֶּסַח כֹּאֲשֶׁר תִּאָּדָה נִפְשׁוֹ, אֶת עֲנוּעִים חֲכֵמָה לְהַחֲמִיר בְּבִיתוֹ וּבְחֻמוֹתָיו. וְכָל מֵה שְׂיֻכַּל, יִתְחַמֵּק מִלְּגִלוֹת מִסְתֻּרָיו לְבִנֵּי אָדָם. וְאִם הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה, יוֹרָה עַל פִּי הַדִּין דּוֹקָא". עַד כָּאן. וְכֵן כְּתַבוּ עוֹד רַבִּים מִהַאֲחֻרָנִים. וְהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים. (א)

(ק)

חֶמֶץ אֶפְלוּ בְּאֵלֶף לֹא בִטֵּל

כִּידּוּעַ, כָּל מֵאֲכָל אִסּוּר שֶׁהִתְעַרְב בְּמֵאֲכָל כֹּשֶׁר - אִם יֵשׁ כְּמוֹת שֶׁל פִּי שְׁשִׁים בְּמֵאֲכָל הַכֹּשֶׁר כִּנְגַד מֵאֲכָל הָאִסּוּר, בִּטֵּל הָאִסּוּר וּמִתַּר הַתִּבְשִׁיל בְּאֲכִילָה. לְמִשְׁלֵ: אִם נִשְׁפָּךְ מִעַט חֵלֶב לְתִבְשִׁיל שֶׁל בֶּשֶׂר, וְיֵשׁ תִּבְשִׁיל הַבֶּשֶׂר כְּמוֹת שֶׁל פִּי שְׁשִׁים כִּנְגַד הַחֵלֶב הַנִּשְׁפָּךְ, מִתַּר הַתִּבְשִׁיל בְּאֲכִילָה. וְהוּא הַדִּין בְּשָׂאֵר אִסּוּרִים (כַּמְבוּאָר בְּהַרְחָבָה בְּחוֹבֶרֶת 'כְּשֻׁרוֹת הַמִּטְבָּח'). אוֹלָם בְּאִסּוּר חֶמֶץ הַחֲמִירוֹ חֲכָמִים, שֶׁאֶפְלוּ נִפְל מִעַט חֶמֶץ לְתוֹךְ הַתִּבְשִׁיל בְּפֶסַח, עַל אִף שֶׁיֵּשׁ בְּתִבְשִׁיל כְּמוֹת שֶׁל פִּי 1000 וְיֹתֵר כִּנְגַד הַחֶמֶץ, נֶאֱסַר הַתִּבְשִׁיל כֹּלּוֹ בְּאֲכִילָה. כִּיּוֹן שֶׁהַלֵּכָה קוֹבַעַת: "חֶמֶץ בְּפֶסַח - בְּמִשְׁהוֹ". דְּהִינּוּ, אֶפְלוּ רַק מִשְׁהוֹ שֶׁל חֶמֶץ מִעַרְב בְּתִבְשִׁיל, נֶאֱסַר כָּל הַתִּבְשִׁיל. (שׂו"ע תַּמּוּ סֵדֶף א)

אֲלֹא שְׁעָדִין לֹא נֶאֱסַר הַתִּבְשִׁיל גַּם בְּהִנָּאָה, כְּדִין חֶמֶץ מִמֶּשׁ שֶׁאִסּוּר בְּהִנָּאָה, וְלִכֵּן מִתַּר לְמִכַּר אֶת הַתִּבְשִׁיל לְגוֹי וְלִהְנוֹת מִהֶכֶסֶף, שְׂכִינֵן שְׁאִין הִגּוֹי מִשְׁלֵם יוֹתֵר עֲבוּר הִנָּאָה טַעַם הַחֶמֶץ שֶׁבְּתִבְשִׁיל, נִמְצָא שְׁאִינוֹ נִהְיָה מִהַחֶמֶץ כָּלָל. (שׂו"ע תַּסּוּ סֵדֶף י. פט) וְאוֹלָם בְּנֵי אֲשֶׁכֶּנּוּ מִחֲמִירִים בָּזָה וְשׁוֹרְפִים אֶת כָּל הַתִּבְשִׁיל. (הֶרְמִיא תַּסּוּ סֵדֶף י)

טַעַם חֲמֻרַת הַחֶמֶץ: אֶחָד הַטְּעָמִים שֶׁהַחֲמִירוֹ חֲכָמִים בַּחֶמֶץ יוֹתֵר מִשָּׂאֵר אִסּוּרִים, כִּיּוֹן שֶׁהַתּוֹרָה הַחֲמִירָהּ בּוֹ מְאֹד, שְׁלִבָד מֵאִסּוּר כֶּרֶת שָׁבוּ, אִסְרָה אוֹתוֹ הַתּוֹרָה בְּשֵׁנִי אִסּוּרֵי לֹא תַעֲשֶׂה - "לֹא יִרְאֶה" וְ"לֹא יִמָּצֵא", וּבְאִסּוּר עֲשֵׂה שֶׁל "תִּשְׁבִּיתוֹ שֶׁאֵר מִבְּתִּיכֶם", שְׁאִין כִּיּוֹצָא בָּזָה בְּשׁוֹם אִסּוּר אַחֵר. וְעוֹד, מִשּׁוֹם שֶׁהַחֶמֶץ מִצּוֹי בְּכָל הַשָּׁנָה בְּהִתַּר, וְלֹא רִגִּילִים לְהִזְהָר מִמֶּנּוּ כִּמוֹ מִשָּׂאֵר אִסּוּרִים שֶׁאִסּוּרָם נִהְיָה כָּל הַשָּׁנָה. (רַש"י. תוֹסְפוֹת. הֶרָא"ש)

תַּעֲרֹבַת חֶמֶץ קֹדֶם הַפֶּסַח

כָּל הַחֲמִירָה שֶׁהַחֲמִירוֹ חֲכָמִים בַּחֶמֶץ שֶׁאֶפְלוּ בְּאֵלֶף לֹא בִטֵּל, הוּא דּוֹקָא כֶּשֶׁהִתְעַרְב הַחֶמֶץ בְּפֶסַח עֲצֻמוֹ, אִךְ אִם הִתְעַרְב הַחֶמֶץ בְּתִבְשִׁיל קֹדֶם הַפֶּסַח וְנֶאֱפְלוּ בְּעֶרֶב פֶּסַח אַחֵר חֲצוֹת הַיּוֹם, שֶׁכָּכֵר אִסְרָה הַתּוֹרָה לְאַבֵּל חֶמֶץ, עָדִין מְקָלִים אֲנִי כָּכֵל יֵתֵר הָאִסּוּרִים, וּבִטֵּל הַחֶמֶץ בְּשִׁשִּׁים. וְהַטַּעַם בָּזָה, מִכִּיּוֹן

שְׁכַל מַה שֶׁהַחֲמִירָה הַתּוֹרָה בְּחֻמֵּי נִבְכָּר וּבִאֲסוּרֵי 'לֹא יִרְאֶה' וְ'לֹא יִמָּצֵא' [יְתִשְׁבִּיתוּ], הוּא דוֹקָא בְּפֶסַח עֲצֻמוֹ, אֲבָל קִדְּם הַפֶּסַח הִרְיָהּוּ בִּיתֵר הָאֲסוּרִים, וּבִטֵּל בְּשִׁשִּׁים. (סימן תמו סעף ב)

לְמַשָּׁל: נִשְׁפָּכָה מַעַט בִּירָה לַתּוֹךְ הַיַּיִן קִדְּם הַפֶּסַח, וְהָיָה פִּי שְׁשִׁים בֵּינָן כְּנֶגֶד הַבִּירָה, מֵתֵר לִשְׁתוֹת אֶת הַיַּיִן בְּפֶסַח. אֲבָל אִם נִשְׁפָּכָה הַבִּירָה בְּפֶסַח עֲצֻמוֹ, נֶאֱסָר כָּל הַיַּיִן, אִף אִם יֵשׁ בְּחִבִּית פִּי מִלִּיּוֹן יָיִן כְּנֶגֶד הַבִּירָה. (תמו סעף ד. קג)

וְכֵמוֹ כֵּן, אִם קִדְּם הַפֶּסַח נִשְׁפָּכָה מַעַט בִּירָה לַתּוֹךְ תִּבְשִׁיל מֶרֶק אוֹ בָּשָׂר, וְהָיָה פִּי שְׁשִׁים בְּתִבְשִׁיל כְּנֶגֶד הַבִּירָה, מֵתֵר לְחַמֵּם אֶת הַתִּבְשִׁיל וְלֶאֱכֹלוֹ בְּפֶסַח. אֲבָל אִם נִשְׁפָּכָה הַבִּירָה בְּפֶסַח עֲצֻמוֹ, נֶאֱסָר הַתִּבְשִׁיל, אִף אִם יֵשׁ בְּתִבְשִׁיל פִּי מִלִּיּוֹן מֵהַבִּירָה. (תמו סעף ד. באה"ל ד"ה בלח)

דִּין הַנֶּ"ל שֶׁבִּטֵּל בְּשִׁשִּׁים קִדְּם הַפֶּסַח, הוּא אֶפְלוֹ שְׁלֹא נֹדַע לָנוּ קִדְּם הַפֶּסַח שֶׁהִתְעַרַּב הַחֲמֵץ, אֲלָא בַתּוֹךְ הַפֶּסַח עֲצֻמוֹ נֹדַע לָנוּ, הֲרִי זֶה מֵתֵר. (משנה ברורה תמו ס"ק לב. ק)

חֻשָּׁה בְּקוּעָה שֶׁהָיָא חֲמֵץ, שֶׁנִּפְלָה לְתִבְשִׁיל קִדְּם הַפֶּסַח, וְהָיָה פִּי שְׁשִׁים בְּתִבְשִׁיל, וְהוֹצִיאוּ אֶת הַחֻשָּׁה, מֵתֵר לְחַמֵּם אֶת הַתִּבְשִׁיל שׁוּב בְּפֶסַח. אֲבָל אִם לֹא הוֹצִיאוּ אֶת הַחֻשָּׁה וְהוֹצִיאוּ חֲמֵץ, נֶאֱסָר כָּל הַתִּבְשִׁיל, בְּדִין חֲמֵץ שֶׁהִתְעַרַּב בְּפֶסַח שֶׁאֶפְלוֹ בְּאֵלֶּף לֹא בִטֵּל, מִכֵּיּוֹן שֶׁהַחֻשָּׁה הַחֲמֵץ נִתְּנָה טַעַם שׁוּב בְּעַת חֲמוּם הַתִּבְשִׁיל בְּפֶסַח עֲצֻמוֹ, וְהָרִי חֲמֵץ בְּפֶסַח לֹא בִטֵּל. (תמו סעף ג. חח)

חוֹזֵר וְנִעוֹר

אִם הִתְעַרַּב קִדְּם הַפֶּסַח מֵאֶכָּל יֵבֶשׁ חֲמֵץ בְּמֵאֶכָּל יֵבֶשׁ כָּשֶׁר, כְּגוֹן שֶׁהִתְעַרַּב מִצַּת חֲמֵץ אַחַת בְּשְׁתֵּי מִצּוֹת כִּשְׁרוֹת לְפֶסַח, הַתִּבְשִׁיל הַחֲמֵץ בָּרַב כָּכָל דִּין יֵבֶשׁ בִּיבֵשׁ [נִשְׁאָמְרָה הַתּוֹרָה, שֶׁאִם הִתְעַרַּב אֲסוּר יֵבֶשׁ בָּרַב שֶׁל כָּשֶׁר, הָאֲסוּר בִּטֵּל בָּרַב. כְּגוֹן, אִם הִתְעַרַּב חֲתִיכַת בָּשָׂר נִבְלָה בְּשְׁתֵּי חֲתִיכוֹת שֶׁל בָּשָׂר כָּשֶׁר, הָרִי שְׁשִׁילֵשׁ הַחֲתִיכוֹת מִתּוֹרוֹת בְּאֵכִילָה, רַק טוֹב שְׁלֹא אֲדָם אֶחָד יֵאָכֵל אֶת שְׁלֹשָׁתָן. (שו"ע יורה דעה סימן קט סעף א)]. וּמֵאַחֵר וְהַתִּבְשִׁיל הַחֲמֵץ קִדְּם הַפֶּסַח, אֵינּוּ חוֹזֵר וּמִתְעוֹרֵר שׁוּב בְּפֶסַח, שֶׁכֵּיּוֹן שֶׁהַתִּבְשִׁיל וְאֵינּוּ הָאֲסוּר נִכָּר, לֹא הַחֲמִירוֹ חֲכָמִים שֶׁאֶפְלוֹ בְּאֵלֶּף לֹא יִתְבַּטֵּל. כֵּן פִּסְקוֹ רַב הָרַשְׁוֹנִים, רִשְׁי, רַבְּנֵי תַם, רַבְּנֵי יִצְחָק מִבְּעִלֵי הַתּוֹסֵפוֹת, הָאוֹר זִרְעֵי, הָרַבִּי"ה, רַבְּנֵי שְׁמַחָה, רַבְּנֵי יַעֲקֹב מִקּוֹרְבִיל, הָרַבִּי"ה, הָרַבִּי"ד, הָרִי"ן, הַסַּמ"ג, הַתּוֹרֹמָה, אֹרְחוֹת חַיִּים, רַבְּנֵי פֶרֶץ, הָרִיטְבַּא, הָרַבִּי"ש, הַעִיטוֹר, הַסַּמ"ק, הַגְּהוֹת מִיְּמוֹנִיּוֹת, הַמַּכְתֵּם, הַמֵּאִירִי, הַרְשֵׁב"ץ, וְכֵן פִּסֵּק בִּסְתֵּם מִרְן בְּשו"ע (סימן תמו סעף ד).

אוּלָּם הָרַמ"א (תמו סעף ד) כְּתַב, שֶׁמִּנְהָג בְּנֵי אֲשֻׁכָּנוּ לְהַקֵּל כֵּן רַק בְּתַעֲרֻבַת לַח בִּלָּח וְכֵמוֹ בִּירָה בֵּינָן אוֹ תִּבְשִׁיל בָּשָׂר כִּנֵּ"ל, אֲבָל בְּתַעֲרֻבַת יֵבֶשׁ בִּיבֵשׁ מִחֲמִירִים לֹא מֵתֵר שְׁחוֹזֵר וְנִעוֹר הַחֲמֵץ, וְאֵינּוּ בִטֵּל. וְהַטַּעַם זֶה, כְּדִי לְחוּשׁ לָרַב נִטְרֹנָאֵי גֵאוֹן, הָרַמְבַּ"ם, הָרִשְׁבַּ"א וְהָרִי"ץ גֵּאוֹת שְׁאוּמְרִים, שֶׁאִף עַל פִּי שֶׁהַתִּבְשִׁיל הַחֲמֵץ קִדְּם הַפֶּסַח, חוֹזֵר וְנִעוֹר שׁוּב בְּפֶסַח. וְאִף שֶׁהֵם הַחֲמִירוּ גַם בִּלָּח בִּלָּח, מִכָּל מְקוֹם מִנְהָג בְּנֵי אֲשֻׁכָּנוּ לְהַחֲמִיר רַק בְּחֻמֵּי שֶׁהוּא בְּעֵין, בְּתַעֲרֻבַת יֵבֶשׁ בִּיבֵשׁ. אֲבָל בְּתַעֲרֻבַת לַח בִּלָּח, כֵּיּוֹן שֶׁאֵינּוּ הַחֲמֵץ נִכָּר בְּעֵין, כְּמוֹ הַבִּירָה שֶׁנִּעְלָמָה בַּתּוֹךְ הַיַּיִן לְגִמְרִי, לֹא הַחֲמִירוּ. (משנ"ב ס"ק לג)

נֹתֵן טַעַם לִפְגָּם

כִּידּוּעַ, לְגַבִּי שְׂאֵר אֲסוּרִים, אִם בִּשַׁל אֲדָם בְּטַעוֹת בְּסִיר שֶׁל אֲסוּר, נֶאֱסָר הַמֵּאֶכָּל. לְמַשָּׁל: בִּשַׁל בָּשָׂר בְּטַעוֹת בְּסִיר שֶׁל חֶלֶב, נֶאֱסָר הַבָּשָׂר בְּאֵכִילָה מִחֲמַת הַחֶלֶב הַבְּלוּעַ בְּסִיר שֶׁנִּפְלַט לְתִבְשִׁיל. אוּלָּם כָּל זֶה דוֹקָא שֶׁבִּשְׁבִּיל אֶת הַבָּשָׂר בַּתּוֹךְ 24 שָׁעוֹת לְבִשּׁוֹל הַחֶלֶב בְּסִיר, אֲבָל אִם כָּבֵר עֲבְרוּ 24 שָׁעוֹת מִשְׁעָה שֶׁבִּשַׁל חֶלֶב בְּסִיר וְאַחֵר כֵּן בִּשַׁל בְּטַעוֹת בָּשָׂר - מֵתֵר הַבָּשָׂר בְּאֵכִילָה, מִכֵּיּוֹן שֶׁדוֹקָא בַּתּוֹךְ 24 שָׁעוֹת הַטַּעַם הַבְּלוּעַ בְּסִיר הוּא טַעַם טוֹב, וְנִמְצָא שֶׁנִּפְלַט לְבָשָׂר טַעַם טוֹב שֶׁל חֶלֶב וְאוּסְרוֹ, אֲבָל לְאַחֵר 24 שָׁעוֹת, טַעַם הַחֶלֶב הַבְּלוּעַ בְּסִיר נִפְגָּם וְאֵינּוּ נֹתֵן טַעַם טוֹב בְּבָשָׂר, וְלָכֵן אֵינּוּ אוּסְרוֹ. וְזֶה הַנִּקְרָא בִּלְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ: "נֹתֵן טַעַם לִפְגָּם, מֵתֵר". דְּהֵינּוּ, כָּל שֶׁבְּלִיעַת הָאֲסוּר נִתְּנָה טַעַם פְּגוּם בְּמֵאֶכָּל, הִרְיָהּוּ מֵתֵר. (כמבואר בהרחבה בחוברת 'כשרות המטבח')

וּמֵעַתָּה, לְגַבִּי אֲסוּר חֲמֵץ, אִם טַעָה וּבִשַׁל בְּפֶסַח בְּסִיר שֶׁל חֲמֵץ - לְאַחֵר שֶׁכָּבֵר עֲבְרוּ 24 שָׁעוֹת

משעה שבשל את החמץ בסיר, מתר התבשיל באכילה, כיון שכבר נפגם טעמו של החמץ הפלוע, ונפלט טעם פגום של חמץ שאינו אוסר. כן פסקו רוב הראשונים, רש"י, רבנו תם, רבנו יצחק מבעלי התוספות, רבנו שמואל, רבנו יהודה בר יצחק, אור זרוע, הרמב"ן, אורחות חיים, הריטב"א, מהר"ם מרוטנבורג, הרא"ש, האגור, הרשב"ץ, יכין ובוטו, ועוד. וכן פסק מרן בבית יוסף ובשולחן ערוך (סימן תמו סעיף י). ואף על פי שחמץ בפסח אפילו באלף לא בטל, והרי באלף אין טעם כלל ובכל זאת נאסר, מכל מקום, כאן שנפגם החמץ, פקע איסורו לגמרי ואינו אוסר כלל. (משנ"ב סי' צו. קיד)

אמנם הרמ"א (תמו סעיף י) כתב, שמנהג בני אשכנז להחמיר בנותן טעם לפגם בפסח, ולכן נאסר התבשיל באכילה. כדעת הרשב"א, היראים וריב"א, שהחמירו אפילו בטעם פגום, מפאת חומרת איסור החמץ. (רשב"א בבי')

אסור השתית חמץ

נאמר בתורה (שמות פרק יב פסוק יט): "שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמץ ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ". ולהלן נאמר (פרק יג פסוק ז): "מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך". ונאמר עוד (שם יב, טו): "תשביתו שאר מבתיכם".

אסור להשהות חמץ שלנו ברשותנו כל ימי הפסח, והמשהה חמץ ברשותו עובר על אסור של "לא יראה לך חמץ", ובטל גם מצנת "תשביתו". (טו)

מאכלי בעלי חיים - יש להזהר שלא יהיה בהם תערובת חמץ כלל ועקר, שנגמץ שְׁעוֹבֵר על אסור "לא יראה" ומצנת "תשביתו", ומצוי הדבר מאד במאכל הדגים.

חמץ שעבר עליו הפסח - אדם שעבר והשאיר חמץ ברשותו בפסח, אסור עליו חכמים לאכל חמץ זה. ואפילו בהנאה נאסר החמץ, כגון להאכילו לבהמה, חייה ועוף או למכרו לגוי. (שו"ע סימן תמח סעיף ג)

מכירת החמץ לגוי

באמור, אין להשאיר חמץ ברשותנו, ואפילו בטלו שאז אינו עובר איסור מהתורה, עדיין אסור חכמים להשאיר חמץ בעין. אולם, אם מוכר את החמץ לגוי במכירה גמורה, אף על פי שהחמץ נשאר בביתו, הרי זה מתר, כיון שאין החמץ שיך לו, ובלבד שיניח אותו במקום מצנע וסגור לבל תגע שם יד אדם. (תמח ג, ה ובאחרונים. ע)

מכירת החמץ מתבצעת על ידי הרבנות המקומית שבכל עיר ועיר, ואין לאדם לסמך על עצמו ולמכר לגוי, כי פרטי ודיני המכירה רבים הם עד מאד. (ע)

גם אדם שלא השאיר חמץ בביתו כלל, ימכר את החמץ לגוי, כי לפעמים נשאר בטעות איזהו חמץ או תערובת חמץ שאינו יודע עליו, ואם לא ימכרהו [הגם שבטלו] יעבר על דברי חכמים, שאסרו להשאיר חמץ ברשותו, ויאסר החמץ בהנאה. (ע)

יזדרז למכר את החמץ, ולא ימתין ליום האחרון, שמא ישכח למכרו.

כלי חמץ - ימזר רק את החמץ בלא הכלים. ואם טעה ומזר גם את הכלים, צריך להטבילם במקוה לאחר פסח, כדין הקונה כלים מגוי, אך לא יברך על הטבילה. (אב)

חמץ של אחרים - מתר למזר את החמץ של הוריו או של חבריו, כשיודע שאינם מוכרים בעצמם. ועדיף שיודיעם קדם לכן, כדי שימנו אותו שליח למזר עבורם. אך גם אם לא הודיע להם, רשאי למזר עבורם, [כיון שאפשר לזכות לאדם שלא מדעתו].

לתשומת לב: יש להזהר שלא לקנות חמץ לאחר הפסח, אלא מחנות שיש לה תעודת מכירת חמץ מהרבנות המקומית, התקפה לשנה זו, [שאם לא כן, עלול להכשל באכילת "חמץ שעבר עליו הפסח" (ע)].

בדיקת חמץ

נקיון הבית

יש לנקות את כל חדרי הבית נקוי יסודי לבל ישאר שם שום חשש חמץ. וכן בכיסי הבגדים ובילקוטי בית הספר, בארונות המטבח, במקרר, ברכב, ובכל המקומות שאפשר שהכניסו שם חמץ במשך השנה. וכבר אמר רבנו הא"י ז"ל: כל הנוזהר ממשהו של חמץ בפסח, מבטח לו שלא יחטא כל השנה. (לב)

בנחת ובשמחה - אף על פי שהנשים טורחות טרחה מרבה מאד בנקיון הבית לפסח, יש לדעת כי מצות הבדיקה היא מחמץ ולא מאבק, כי פעמים האשה טורחת מדאי מעבר לנדרש על פי ההלכה, ומתוך כך מגיעה היא, חס ושלום, לכעס ורגז ואי סבילות כלפי בעלה וילדיה, ודבר זה הוא מפלי הנשק הגדולים ביותר של היצר הרע - להרס את השלום, השלוה והשמחה בבית, ונמצא שיוצא שכרה בהפסדה. לכן תשתדל שהכל יתנהל בנחת ורוח, רגע, שלוה ושמחה כרצון ה' יתברך, והכל על מקומו יבוא בשלום.

בבור האשה - לכל בעל יש לשים לב לחזק ולעודד ולסייע את אשתו שתתחיה בעבודתה בנקיון הבית לקראת ימי הפסח הבאים עלינו לחיים טובים ולשלום.

ספרים - אין צרך לבדוק את הספרים מחשש שמא נפלו בהם פרורי חמץ. ואף שפעמים לומדים בהם עם עוגה ביד, מתר ללמד בהם בפסח. ואולם, ברכונים שמצוי שדבוק בהם שיירי מאכל, אין להשתמש בהם אלא לאחר נקוי היטב. (לח)

זמן בדיקת חמץ

בליל י"ד בניסן תקף בצאת הכוכבים [18:20 בערך], בודקים את החמץ לאור הנר. (לב)

אם עדין לא התפלל ערבית והגיע זמן צאת הכוכבים, יתפלל ערבית קדם ואחר כך יבדק, שיש להקדים לעשות את המצוה התמידית [ערבית], קדם המצוה שאינה

תמידית [בדיקת חמץ]. כמובאר בהרחבה בחוברת 'ימי החנוכה בהלכה ובאגדה'. (מאור ישראל ח"ב פסחים ד ע"א)

אם התפלל ערבית קדם צאת הכוכבים, יקרא קריאת שמע ואחר כך יבדק את החמץ, כיון שקריאת שמע תמידית, והיא גם מן התורה. (מאור ישראל שם. חזו"ע חנוכה עא)

ערב פסח שחל בשבת - כיון שאי אפשר לבדק את החמץ לאור הנר, מקדימים את הבדיקה לליל ששי י"ג בניסן, כלומר, יום חמישי בערב בצאת הכוכבים. (סו)

אכילה קדם הבדיקה - אסור לאכל פת או עוגה יותר מ"כביצה" [בלי קליפתה - 50.4 גרם], החל מחצי שעה קדם זמן הבדיקה, עד שיבדק. ואולם, פרות וירקות או תבשיל של ארז וכדומה, מתר לאכל אפלו הרבה, וכן שתית תה או קפה מתרת. (מא)

מלאכה קדם הבדיקה - אסור להתחיל בעשיית מלאכה חצי שעה קדם זמן הבדיקה, שמא ימשך אחר מלאכתו וישכח לבדק. ואם עבר והתחיל במלאכה או באכילה, צריך להפסיק ולבדק. ואמנם, גם אם התחיל במלאכה או באכילה בהתר לפני הזמן האמור, טוב שיפסיק כדי לבדק לכתחלה בזמן. (מב)

שנה קדם הבדיקה - אסור לישן אפלו מעט מחצי שעה קדם זמן הבדיקה, שמא ימשך בשנתו וישכח לבדק את החמץ. (ת"ה חנוכה קלו)

שומר - הרוצה לאכל יותר משעור "כביצה" פת או עוגה בחצי השעה שקדם זמן הבדיקה, רשאי למנות אדם אחר שיזכירהו בהגיע זמן הבדיקה לבדק. והוא הדין שרשאי להתחיל במלאכה כשממנה אדם אחר שיזכירהו. וכן רשאי לנוח מעט על מטתו, כשיש לו שומר שאחראי להעירו לבדק את החמץ. (ת"ה חנוכה קלט)

למוד תורה קדם הבדיקה - אין להתחיל ללמוד משהגיע זמן הבדיקה, אבל קדם לכן מתר, אפלו בחצי שעה שקדם הבדיקה, ולא גזרו חכמים בזה כמו באכילה, מלאכה ושנה, מגדל חשיבות הזמן וחמרת העוון של בטול תורה. וכשהתחיל ללמוד לפני כן, אין צריך להפסיק מלמודו, הגם שהגיע זמן הבדיקה. (מב)

בתי כנסת שמתקיימים בהם שעורי תורה מדי ערב לאחר תפלת ערבית, טוב שידחו את השעור לשעה מאחרת יותר, כך שישפיקו הצבור לבדק את החמץ בבינתם בתחלת הלילה, ולאחר מכן יחזרו לשעור וילמדו במדי יום. אולם, אם יודע מגיד השעור שאם ילכו לבינתם לא יחזרו לשעור, או שיחזרו פחות אנשים מכל יום, לא יבטל את הרבים מלמוד תורה, חס ושלום, אלא ימסר את השעור בשעה הקבועה במדי יום, ואחר כך ילכו לבינתם ויבדקו את החמץ בשמחה וגיל. וטוב שיכריזו אחר כך בצבור שלא לשכח לבדק את החמץ. ומכל מקום, כל זה בשעור של 'דף היומי' או פסקי הלכה בלבד בלא פלפול, אבל פלפול הנמסר לרבים, ידחו את השעור לאחר הבדיקה, שמא ימשכו וישכחו לבדק. (מג)

שאר בני הבית - בכל האמור [אכילה, מלאכה, שנה ולמוד תורה], אין האסור אלא על

בעל הבית שהוא עצמו בודק, אבל לשאר בני הבית מתר בכל זה. (חזו"ע חנוכה סח)

אפן הבדיקה

עשר חתיכות - מנהג ישראל קדושים להכין קדם הבדיקה עשר חתיכות פת קטנות מאד עטופות היטב בנר, ולפזרן בפנות הבית, והבודק, בעברו בכל פנות הבית מוצא אותן. וטוב שבני הבית יפזרו את החתיכות, ולא בעל הבית הבודק. (לח)

טוב לרשם את מקום הנחת החתיכות, מחשש שישכחו היכן הניחון. ומכל מקום, אם חפש ולא מצא, יכל לסמך על הבטול שמבטל אחר כך את החמץ. (לח)

יש נוהגים שהבודק לוקח עמו סכין כדי לחטט אחר החמץ שבחורים ובסדקים. וכן נוהגים, שמוליך עמו קערה שיש בה פרוסת לחם, וכשמגיע זמן הבעור למחרת, שורף את החמץ שבקערה. ולסימן טוב, כדאי לתת מעט מלח בקערה. (בן איש חי. נא)

נר - יבדק לאור הנר אך לא לאור אבוקה. ואם אין לו נר, יבדק בפנס [בברכה]. (לח)

חשמל - לא יכבה את האור בבדיקה, ואדרבה, עדיף יותר לבדק עם הנר לאור החשמל, שהוא מאיר יותר, וישתמש בנר בעקר לחורים ולסדקים שחשוך שם. (מ)

הברכה - קדם שיבדק, יברך: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על בעור חמץ."

דבור - אסור לדבר בין הברכה לבדיקה אפלו מענין הבדיקה, כגון שכבה הנר ומבקש שייבאו לו אש להדליקו. ואם דבר, אינו חוזר לברך. אך אם דבר שלא מענין הבדיקה, צריך לחזור ולברך. ולאחר שהתחיל לבדק - גם אז יזהר שלא ידבר כל דבור שאינו מענין הבדיקה. אך אם דבר, אינו חוזר לברך. ואם הצרך לברך 'אשר יצר' במשך הבדיקה, רשאי לברך, שמא ישכח לברך אחר הבדיקה. (מד)

שהחינו - אין מברכים 'שהחינו' על מצות בדיקת חמץ. אולם ממדת חסידות טוב לקחת בגד חדש או פרי חדש, ולברך 'שהחינו' לאחר שיתחיל קצת בבדיקה, ויכונן בברכתו גם על מצות הבדיקה, ולאחר הבדיקה יברך על הפרי ויאכל. (מד)

ארון שמנח שם חמץ, ודעתו למכרו כלו לגוי, יסגרוהו היטב לבל יטעה מישהו להשתמש בו בפסח, ואז אין צריך לבדקו בליל י"ד. (אב)

מקומות החיבים בבדיקה

צריך לבדק בכל פנות הבית, במקרר, ארונות המטבח, המרפסות, חדר המדרגות, הגנות, ובכל מקום שמכניסים שם חמץ. ויבדק בכל חדרי הבית, אף אם ברור לו שמעולם לא אכל שם חמץ. וכשיש ילדים קטנים בבית, ברוך ה', יבדק גם תחת הארונות והמטות שמא הכניסו שם חמץ, ואפלו אם קשה לו, לא יקוץ בבדיקתו.

ואמרו חז"ל (אבות ה' כג) כי כגדל הטרח והצער לקיים המצוה, כן גדל השכר. (לה)

ומספר על הגאון החתם סופר שהרבה לבדק בכל הבית והעליה בכל ארגז וארגז, ובחצר ובגן, ובכל מקום שאפשר באיזו מציאות שבעולם להכניס שם חמץ. והיה בודק בכבודו ובעצמו, אף על פי שהיו לו בנים ובנות ובחורי חמד שאפשר לסמך עליהם, וכן היה מטריח את עצמו גם במה שאינו לפי כבודו - להכניס ראשו אל לול התרנגולים לבדק היטב. (לו, מט)

רכב - אפלו אם אין בדעתו לנסע ברכב בכל ימי הפסח, צריך לבדק אותו מחמץ לאור הנהר בזהירות או בפנס, לאחר שיגמר את הבדיקה בבית. משום שעדין חוששים שמא יכנס שם בפסח, אף על פי שאומר שברור לו שלא יכנס. ואף שמכר את החמץ, עדין צריך לבדק שלא ישאר שם חמץ בעין, וכמו שבדק בבית. (ש"ת חלק לוי, נב)

מוסדות צבוריים - צריכים לבדק את כל הרכבים העומדים ברשותם [כגון הסעות התלמידים] לאור הנהר או הפנס בליל י"ד, אף אם אינם נוסעים ברכבים אלו בימי הפסח. ואם קשה הבדיקה על המנהל, ימנה שליחים שיבדקו. (נב)

כמו כן יש לבדק את כל שטחי וחדרי המוסדות לאור הנהר, אלא שבמקרה זה, אם קשה עליהם הבדיקה, אפשר לסגור את המקום לגמרי ולא יפתחוהו כלל בפסח, ויתנו את המפתח ביד אחר, ואז לא יצטרכו לבדק, ויסמכו על המכירה. ואולם פשוט, שאם משתמשים במקום בפסח, בודאי צריך בדיקה.

חנות - אדם שיש לו חנות, צריך לבדק גם כן את החנות מחמץ. ומכל מקום, בברכה שמברך בבית על הבדיקה, פוטר גם את הבדיקה של הרכב והחנות, ולא ידבר עד שיגמר לבדק את כל המקומות שחייב לבדקם. ואולם, אם החנות רחוקה מביתו מרחק רב, יכון בברכה שמברך בביתו לפטר רק את הבדיקה שבביתו, ואז יוכל לברך שנית על הבדיקה שבחנות. (הגר"ש קלוגר, מקראי קודש לגאון רבי צבי פסח פראנק, מז)

בית גדול - אם קשה לו לבדק את כל הבית, רשאי להעמיד את בנו או את חברו אצלו בשעת הברכה, וכל אחד נרו בידו, ויברך הוא על הבדיקה ויכון להוציאם ידי חובה, ויבדק מעט, והם יבדקו את יתר המקומות בבית. אולם, אם לא שמעו את הברכה, אין ראוי שיבדקו בשבילו, שנמצא שעושים את המצוה בלי ברכה. ואם בכל זאת קשה לו להמשיך לבדק, רשאים הם לבדק, אך לא יברכו. (מח)

שליח - בעל הבית שאינו יכול לבדק כלל, ימנה שליח שיבדק במקומו, ולא יברך בעל הבית על הבדיקה, אלא השליח יברך, כיון שהוא עושה את המצוה. (מדהרש"ל, נהר שלום, ועוד. וכתב הגר"ש קלוגר שמנהג בורות הוא שאחד יעשה את המצוה ואחר יברך. מט)

בתי פנסיות ובתי מדרשות - אף על פי שמנקים אותם ליל י"ד, צריכים בדיקה לאור הנהר בליל י"ד על ידי הגבאים היקרים שומרי משמרת הקדש, מפיון שפעמים רבות הילדים מכניסים שם חמץ בבואם להתפלל עם הוריהם. ומכל מקום אינם רשאים לברך על בדיקה זו, אלא בברכה שמברכים בביתם יכונו לפטר בדיקה זו. (ש"ע סימן תלג סע"ף י. ערוך השלחן, מדהרש"ם. מט) וכתב המשנה ברורה (ס"ק מג): ויש שמשים שאינם נוהגים

לבדק בלילה, אלא מנקים היטב ביום, ולא יפה הם עושים, וצריך להזהירם על כך שיקימו מצות חכמים בתקונם. (פרי חדש, חק יעקב)

וכאן המקום להזכיר את הגבאים היקרים ה' עליהם יחיו, על הזכות הגדולה שנפלה בחלקם לשרת את הצבור, שבדאי לא דבר פשוט הוא לנהל בית כנסת, וכדברי הגמרא בהוריות (י ע"ב): "כסבורים שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!" ופרש רש"י, שהשררה עבדות היא לאדם, לפי שמטל עליו על הרבים. עד כאן. ואשריהם הגבאים העושים זאת בשמחה מאהבתם לתורה ולעם ישראל, ששכרם פי אלף יותר מהעושים שלא בשמחה, שחלילה הם מרחיקים את הצבור מלבוא לחצרות ה'. ואדרבה, כל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

המתארח כל ימי הפסח - אף על פי שאינו מגיע לביתו בפסח, צריך לבדק את החמץ בליל י"ד עם ברכה בביתו. אולם, אם יוצא מביתו קדם ליל י"ד, לכתחלה ימנה את חברו שליח שיבדק בביתו עם ברכה. אך את נסח הבטול יאמר בעל הבית. [ואם בטל השליח ואמר: 'כל חמץ שיש ברשות פלוני וכו', מועיל הבטול]. ואם אינו חפץ שאחר יבדק לו בביתו, יבדק הוא בעצמו קדם שיצא מהבית, אך לא יברך, כיון שעדיין לא הגיע זמן הבדיקה. (עיין שו"ע תלו סעיף א. באה"ל ד"ה ולא יברך. עי' משנה הלכות ח"ד סו. נו.)

שכירות - המשכיר דירה לחברו, חובת הבדיקה מטלת על השוכר הגר בדירה ולא על המשכיר. אולם, אם הדירה פנויה עתה ואינה משכרת - כאן תלוי הדבר: אם התפנתה הדירה בתוך שלשים יום לפני הפסח [מ"ד באדר והלאה, שאז מתחילה חובת הבדיקה ששואלים בהלכות הפסח], צריך המשכיר לבדק, שמאחר והיו גרים שם בעבר, דינו ככל מקום שמכניסים בו חמץ. אבל אם התפנתה הדירה קדם לכן, בזמן שעדיין לא חלה חובת הבדיקה, הואיל ואינם נכנסים שם בפסח, אינו צריך לבדק. ובכל מקרה, טוב שישאל מורה הוראה. (עיין שו"ע תלו סעיף א. ב. תלו סעי' א. ומשנים ושער הציון שם)

בטול החמץ

אחר גמר הבדיקה צריך לבטל את החמץ, שמא עדיין נותר בביתו חמץ שלא ראה אותו. ובטול, היינו לגלות דעתו שאינו מחשיבו לכלום, אלא הריהו כעפר סתם. וחיוב להבין באמירת הבטול שכונתו כן. אבל אם חושב שאומר איזו תחנה או בקשה, לא יצא ידי חובת הבטול כלל. (סימן תלד סעיף ב, משנה ברורה ס"ק ו. נב.)

נסח בטול החמץ שאומר בלילה: "כל חמירא דאיכא ברשותי, דלא חזתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי כעפרא דארעא." ואם אינו מבין שפת ארמית, יאמר בלשון הקדש: "כל חמץ ושאר שישנו ברשותי, שלא ראיתיו ושלא בערתיו, יתבטל ויהיה כעפר הארץ." ויאמר את נסח הבטול שלש פעמים ליתר חזוק. (נד.)

אזהרה: בגמר הבדיקה יצניע את כל החמץ הנותר לארוחת הערב והבקר בפנה מיוחדת שלא יתפזר, ובפרט יש להשגיח על הקטנים שלא יטילו בעת אכילתם. (נד.)

בעור חמץ

סוף זמן אכילת חמץ והנאה מחמץ

מן התורה אסור לאכול או להנות מהחמץ ביום י"ד בניסן מחצות היום [סוף שעה ששית מתחלת הבקר לפי שעות זמניות]. וחכמים עשו סיג שלא לאכול חמץ שעתים קדם לכן, דהינו מסוף שעה רביעית מהבקר. וכן שלא להנות מהחמץ [כגון למכר לגוי או לתת לפני העופות שיאכלו], מסוף שעה חמישית. (ט)

העקר להלכה לחשב את השעות הזמניות מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, ולפי זה שעה רביעית [סוף זמן אכילת החמץ] היא בערך: 9:00 בבקר. אולם בשעת הדחק או לילדים קטנים יש להקל כפי החשוב שמהזריחה עד השקיעה (9:30 בערך). זמנים מדיקים יש לראות בלוח השנה. (ט)

נקיון הפה - ינקה את הפה ויצחצח את השנים היטב בגמר אכילת החמץ, שמה ישאר לו משהו בין השנים, ויצא לאחר זמן אסורו ולאכל אותו. (סג)

בעור חמץ

אחר שגמר לאכול, ירבו את כל החמץ הנשאר, וישרפוהו באש לקים מצות "תשבייתו שאר מבתיכם". וטוב שקדם השרפה יחתכהו לפרוסות דקות, כדי שתשלט בו האש היטב עד שישרף לגמרי כפחמים. ואם לא עשה כן, ישפך עליו הרבה נפט, כדי שימאס לאכילה. (ב, טד)

זמן בעור חמץ: משעה שנאסר החמץ באכילה [סוף שעה רביעית, 9:00 בערך], ילך וישרפהו, וזמן השרפה עד שעה שיאסר בהנאה [גמר שעה חמישית - עד 10:20 בערך]. ובהגיע זמן הבעור, לא יעשה מלאכה עד שיבער את החמץ. (סח)

לאחר ששורף את החמץ, יבטל אותו בפיו בנסח דלהלן נולא קדם הבעור, כדי לקים את הבעור בחמץ שליו. ויזהר לסים לשורף ולבטל לפני גמר שעה חמישית, כי אז כבר נאסר החמץ בהנאה מדברי חכמים, ולא יועיל לבטלו. (ס)

נסח בטול החמץ ביום: "כל חמירא דאיכא ברשותי, דחזתיה ודלא חזתיה, דבערתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי כעפרא דארעא". ואם אינו מבין שפת ארמית, יאמר בלשון הקדש: "כל חמץ ושאר שישנו ברשותי, שראיתיו ושלא ראיתיו, שבערתיו ושלא בערתיו, יתבטל ויהיה כעפר הארץ."

באור ההבדל בין נסח הבטול בלילה לנסח הבטול ביום: אם נתבונן, נראה כי שונה נסח הבטול בבקר מהנסח בלילה, שבלילה הנסח לבטל כל חמץ 'שלא ראיתיו', ואלו ביום הנסח לבטל כל חמץ 'שראיתיו ושלא ראיתיו'. והטעם הוא, מפני שבלילה האדם שומר את החמץ הנותר כדי לאכלו בבקר, נמצא שבדאי אין דעתו לבטל את החמץ שהוא רואה, אבל ביום, שאינו משיר לעצמו שום חמץ, שיר לומר שמבטל גם את החמץ שרואה. ועוד יש להבין, מדוע בנסח הבטול ביום אומר 'שבערתיו', והרי חמץ שבער מהעולם, לא צריך לבטלו? אלא הפונה היא על מצב שהנתיח פרוסת לחם עבה באש, ונשרף ממנה רק הצד החיצון, ופנים הלחם ראוי עדין לאכילה. את החלק הפנימי הזה מתבונן לבטל כשאומר 'שבערתיו'. (בית יוסף סימן תלד. ט)

עֶרֶב פֶּסַח שָׁחַל בְּשֶׁבֶת - יִשְׂרָאֵל לַעֲצֹמוֹ אֶת הַחֶמֶץ הַצָּרִיךְ לוֹ לְשֵׁנֵי סְעוּדוֹת שַׁבָּת וּכְדִלְהֵלֶן, וְאֵת שְׂאֵר הַחֶמֶץ יִשְׂרָף בְּיוֹם שֵׁשִׁי [י"ג נִסָּן], וְטוֹב שִׁישְׂרָף כְּמוֹ בְּכָל שָׁנָה - קֹדֶם גָּמַר הַשְּׂעֵה הַחֲמִישִׁית [בַּעֲרֹךְ 10:20]. (רנח)

נָשִׁים - גַּם הַנָּשִׁים חִיבוֹת בְּכָל הַנֶּ"ל. וְלָכֵן, אִשָּׁה שֶׁגָּרָה לְבָדָה, צָרִיכָה לְבַדֵּק אֶת הַחֶמֶץ וּלְבַעְרוֹ וּלְבַטְלוֹ. וְכֵמוֹ כֵּן, אִשָּׁה שֶׁבַעֲלָה לֹא בֵּיתָהּ, תַּעֲשֶׂה כֵּן בְּמִקְוָמוֹ. (נח, נח)

תַּעֲנִית בְּכוֹרוֹת

טַעַם הַתַּעֲנִית: נָהֲגוּ הַבְּכוֹרוֹת הַזֹּכְרִים הַפְּרִיאִים לְהַתְעַנּוֹת בְּעֶרֶב פֶּסַח, וְזָכַר לְנֶס שֶׁהֲצִיל ה' אֶת בְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַר שְׁנֶגֶף אֶת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת. (רד)

סְעוּדַת מִצּוֹה - בְּדוֹרוֹת אֵלּוּ, שִׁירְדָה חֲלֻשָׁה לַעֲלוֹם, נָהֲגוּ לְהַפְסִיק אֶת הַתַּעֲנִית עַל יְדֵי הַשְׁתַּתְּפוּת בְּסְעוּדַת מִצּוֹה כְּסִיּוֹם מַסְכַּת, בְּרִית מִלָּה, פְּדִיּוֹן הַבֵּן, בַּר מִצּוֹה שָׁחַל זְמַנּוֹ בְּעֶרֶב פֶּסַח, וְכַדּוּמָה. וַיִּטַּעַם הַבְּכוֹר לְפָחוֹת "כְּזִית" [27 גֵּרָם] וְאָפְלוּ פְּרוֹת, כְּדֵי לְהַפְטֵר מִהַתְעַנִּית. וּבְסְעוּדַת סִיּוֹם מַסְכַּת צָרִיךְ שִׁישְׁמַע הַבְּכוֹר אֶת הַסִּיּוֹם וַיִּשְׁתַּדֵּל לְהַבִּין. וְאִם לֹא שָׁמַע לְפָחוֹת חֶלֶק מִדֶּרֶשֶׁת הַסִּיּוֹם, אִינוֹ נִפְטָר מִהַתְעַנִּית כְּלָל. (רח, ריב)

קֶטֶן - יֵשׁ נוֹהֲגִים שֶׁהֶאֱבֹא מִתַּעֲנָה עָבוּר בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ כְּשֶׁהוּא קָטָן. וְאִמָּנָם, גַּם הַמַּקְלִים שֶׁלֹּא לְצוּם, טוֹב שֶׁהֶאֱבֹא יִשְׁתַּתֵּף בְּסְעוּדַת מִצּוֹה עַד שֶׁיַּגִּיעַ בְּנוֹ לְגִיל מִצּוֹת. (ריד)

זֶהֱרֵה הַקְדּוֹשׁ - סִיּוֹם סֵפֶר אֶחָד מִהַזֶּהֱרֵה הַקְדּוֹשׁ, עַל אֵף שֶׁאִינוֹ מִבֵּין מַה שֶׁקּוֹרָא, נֶחֱשֵׁב בְּסְעוּדַת מִצּוֹה. וְיִכָּבֵר כְּתַב הַגָּאוֹן הַחִיד"א, שֶׁהִקְרִיאה בְּזֶהֱרֵה הַקְדּוֹשׁ מִסְגֻלַּת לְהֵאִיר אֶת הַנֶּפֶשׁ וְאָפְלוּ אִם יִטַּעַה בְּקִרְיָאָתָהּ, וְהוּא תִקּוֹן גָּדוֹל לְנִשְׁמָה. וְכֵן אָמַר רַבֵּנוּ הָאֲר"י ז"ל לְבַעַל תְּשׁוּבָה אֶחָד לְלַמֵּד בְּכָל יוֹם חֲמִשָּׁה דְּפִים בְּזֶהֱרֵה, עַל אֵף שֶׁאִינוֹ מִבֵּין מַה שֶׁאֹמֵר. וְכֵן הוֹרָה הַגָּאוֹן רַבֵּי בֵּן צִיּוֹן אֲבֵא שְׁאוּל וְצ"ל לְאֲנָשִׁים שֶׁהִיָּה קֶשֶׁה לָהֶם לְהַבִּין אֶת לְמוּד הַגִּמְרָא. (ריא)

סִיּוֹם מַסְכַּת מִשְׁנֵיּוֹת - נֶחֱשֵׁב בְּסְעוּדַת מִצּוֹה רַק לְמַסִּים עֲצֻמוֹ וְלֹא לְשׁוּמְעִים. וְצָרִיךְ שִׁילְמַד בְּהַבְנָה [בְּרִטְנוּרָא וְקֶצֶת עֶקֶר תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב], אֲבָל בְּקִרְיָאָה בְּלִבָּד לֹא מוֹעִיל. (רי)

סִיּוֹם מַסְכַּתוֹת קֶטְנוֹת כְּמוֹ סוּפְרִים אוֹ כֻּלָּה, מוֹעִיל לְפִטְרֵי מִהַתְעַנִּית (פמ"א). וְכֵן **חֲמִשׁ** אֶחָד (אג"מ) אוֹ **נְבִיא** אֶחָד (מהר"ש קלוגר), וּבְלִבָּד שִׁילְמַד בְּהַבְנָה. (יבי"א ח"א סימן כו אות ז)

אֲבַל - מִתֵּר לְאֲבַל בְּתוֹךְ שָׁנָה לְהַשְׁתַּתֵּף בְּסְעוּדַת סִיּוֹם מַסְכַּת, כִּינֵן שׁוֹז סְעוּדַת מִצּוֹה. (ריג)

עֶרֶב פֶּסַח שָׁחַל בְּשֶׁבֶת - הַמְּנַהֵג לְהַקְדִּים אֶת הַתַּעֲנִית לְיוֹם חֲמִישִׁי י"ב בְּנִסָּן. (רטס)

עֶרֶב פֶּסַח

מזמור לתודה בתפלת שחרית

מנהג אשכנז שלא לומר "מזמור לתודה" בתפלת שחרית של ערב פסח ושל חל המועד, מכיון שבזמן שביית המקדש היה קים לא הקריבו קרבן 'תודה' בימים אלו, מפני שהיה צריך להביא עם הקרבן חלות חמץ [40 חלות, 10 חמץ ו-30 מצה], וחששו שמא לא יספיקו בערב פסח לגמור לאכל את חלות החמץ קדם זמן אסור אכילת חמץ. אולם מנהג בני ספרד לאמרו, כיון שאין מזמור זה נתקן לשם קרבן 'תודה' אלא לשם הודאה. (טור ובית יוסף סימן רפא. ח)

אסור מלאכה

אסור לעשות מלאכה בערב פסח מחצות היום [11:40 בערך]. ושני טעמים נאמרו בזה: א. כדי שיפנה את זמנו להכנת צרכי החג, באפיקת המצות ושאר עניני ליל הסדר. ב. בזמן בית המקדש היו מקריבים קרבן פסח, וזמן הקרבתו מחצות היום, וביום שאדם מקריב קרבן, נאסר בעשיית מלאכה, כי יום טוב הוא לו. ולכן, אף שהיום, בעונותינו הרבים, חרב בית המקדש ואין לנו קרבן פסח, בכל זאת, כיון שנאסרה בזמנו עשיית מלאכה, נשאר האסור בתקפו, ואין בכחנו להתירו. (קפא)

תקוני בגדים - לא אסרו אלא מלאכה גמורה, כגון לתפר חליפה חדשה, אפלו בחנם. אבל תקונים לצרך החג, אפלו מעשה אמן - מתר, ובלבד שיהיו בחנם. ובתקון קל של 'מעשה הדיוט' בתפירת כפתור, רשאי האמן אף לטל שכר. (קפט)

מתר לגזוז צפרנים, לצחצח נעלים, ולגהץ בגדים כל היום כלו. (קצג)

תספורת - מצוה שיכנס לחג כשהוא מספר. אולם אין להסתפר אחר חצות, ורק בגלוח הזקן יש להתיר. ואם שכח להסתפר, רשאי להסתפר על ידי עצמו בלבד. ואם יש ספר עני שאין לו כדי צרכו ליום טוב, רשאי להסתפר אצלו בשכר. (קצא)

ערב פסח שחל בשבת - מתר לעשות מלאכה ביום ששי אחר חצות, אפלו מעשה אמן, כבכל ערב שבת, כיון שעקר הטעם לאסור עשיית מלאכה בערב פסח הוא הטעם השני של הקרבת קרבן פסח. וכיון שזמן הקרבתו ביום שבת ולא ביום ששי, לכן לא נאסר יום ששי בעשיית מלאכה אלא כבכל שבוע - מזמן מנחה קטנה [שעתיים וחצי לפני צאת הכוכבים לפי שעות זמניות. בערך: 15:20], כמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א. (קפג, רנה)

אכילה בערב פסח

אסור לאכל מצה בערב פסח כל היום, כדי שיהיה הכר וחדוש באכילתה בלילה שהיא לשם מצוה. ואף את הילדים אין להאכיל מצה. אבל קטן שאינו מבין בספור יציאת מצרים שמספרים בליל הסדר, מתר להאכילו מצה. ומצה עשירה [עוגה הנעשית מקמח כשר לפסח ומיץ פרות בלי מים כלל], מתר אף לגדולים לאכל. (קצו, רנט)

משעה עשירית של היום [בערך 14:30], אסור לאכל אף מצה עשירה. ובמקום צרך יש להקל לאכל עד 50 גרם ולא יותר. ואמנם פרות וירקות, בשר, דגים וכדומה,

רשאי לאכול כרצונו, ובלבד שלא ימלא כרסו, כדי שיאכל את המצה בלילה לתאבון. ואולם, טוב לאכול כמות כזו שישער בעצמו שאכילה זו תספיק לו שלא ירעב בלילה, כדי שלא יבוא למחר לגמר את ההגדה ואת ספור יציאת מצרים. ואדרבה, כשיאכלו הוא ובני ביתו בערב פסח פראוי, ישבו כלם רגועים ושלווים בלילה, ויספר להם בנחת, בסבלנות ובשמחה. (קצט)

ההכנות לליל הסדר

כל אדם יכין בביתו מבעוד מועד את כל המאכלים הנצרכים לעריכת הסדר במשפטו. דהיינו: יין [ארבע כוסות לכל אחד], מצות שמורות עבודת יד [כ-110 גרם לכל אחד], עלי כרפס - סלרי [קצת לכל אחד], מים עם מיץ לימון, או מי מלח, או חמץ לטבול הכרפס, מרור - חסה [54 גרם לכל אחד], חרסת, זרוע [בשר או עוף צלוי או מבשל לקצרת ליל הסדר], ביצה מבשלת. וכמו כן יכינו, כמוכין, סעודת חג משבחת ביד המלך, וקצת ממתקים לעורר את הילדים והגדה של פסח לכל אחד.

הכנת המצות - מצות החובה שאוכלים בליל הסדר, צריך שיהיו ממצה שמורה משעת קצירה, ושנעשו בעבודת יד בכונה לשם מצת מצוה. כי לדעת רב הפוסקים לא יוצאים ידי חובה בלילה הראשון במצות מכונה המצויות. ורק בשעת הדחק, כשלא השיג מצה שמורה עבודת יד, יוצא ידי חובה במצות מכונה. (עו, עח)

מצת מצוה - ראוי להתאמץ להשיג מצות שנאפו דוקא בערב פסח לאחר חצות היום [11:40]. כמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן תנח): נוהגים שלא ללוש מצת 'מצוה' [בוית מצת חובה שאוכל בליל הסדר] בערב פסח עד אחר שש שעות, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח. ובערב פסח שחל בשבת, ולוש בערב שבת אחר שש שעות. עד כאן. כן דעת רש"י, הגאונים, רבנו שמשון משאנץ, הרא"ש, ועוד. ויתאמץ בזה, כי לכל הדעות יש בזה לפחות מצוה מן המבחר. (קסז)

אדם הרגיש לאכילת מצה מקמח חסה, יאכל מצה מקמח שבילת שועל. (עו)

הסירו מכשול: יקפיד לקנות 'חסה' ו'כרפס' מגדול מיוחד שאין בו חשש תולעים, כי אכילת תולעים חמורה מאד יותר מכל מאכלות אסורות, ואכילת תולעת אחת חמורה ממש כמו חמש חתיכות של חזיר! (כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'). ומכל מקום, אם לא השיג מגדול מיוחד, יתלש את כל עלי החסה הירקים וזרקם, ויאכל רק את הקלח הלבן לאחר בדיקה קפדנית ויסודית, בין שהקלח קל יותר לבדיקה. (צח)

בשר לפסח - אסור לומר: בשר זה או זרוע זה 'לפסח', שנראה כאוכל בשר קדשים חוץ למקדש, אלא יאמר: בשר זה 'ליום טוב'. ונהגו להזהר בזה גם בעופות ודגים. (ריז)

גלת הכותרת: חובה קדושה להשכיב את הילדים לישון בערב פסח, כדי שיהיו ערניים כל הסדר ויקים בהם מצות 'והגדת לבנך', שזהו עקר מטרת ליל הסדר. (ח)

הדלקת נרות של יום טוב

לפני כניסת החג, תדליק האשה נרות לכבוד יום טוב, ותברך לפני ההדלקה: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב".

נשים אשכנזיות שנוהגות בנר שבת להדליק קדם הברכה, בנרות של יום טוב לא תעשינה כן, אלא תברכנה ואחר כך תדלקנה. (השבת בהלכה ובאגדה ח"א. משנה ברורה רסג ס"ק כז)

דיני ערב פסח שחל בשבת

כאשר חל ליל הסדר במוצאי שבת, וערב פסח הוא ביום השבת, יש להעריך לכך בהתאם, כדלהלן.

הכנת נר דלוק - זכין מערב שבת נר נשמה דלוק, כדי שתהיה לו אש מוכנה להדליק ממנה במוצאי שבת, שהוא יום טוב, לכל צרכו [כחימום התבשילים, והדלקת נר ליו"ט].

במה מקים סעודות השבת?

בכל שבת ישנה מצוה לקיים שלש סעודות באכילת פת, ואלו בשבת זו שחלה בערב פסח, אין לאכל חמץ החל מהשעה הרביעית מהבקר [בערך 9:00 בבקר], וכן אין לאכל מצות במשך כל היום כלו, ואם כן, כיצד יקיים מצות סעודות שבת? לכך ישנן שתי אפשרויות כיצד לנהוג באכילת שתי הסעודות הראשונות בשבת ובבעור החמץ [ולגבי סעודה שלישית, יתבאר להלן].

העצה הקלה הראשונה:

ביום ששי י"ג בניסן בבקר יוציא את כל החמץ מהבית ולא ישאיר ממנו כלל, וישורף את החמץ כבכל שנה עד סוף השעה החמישית [עד 10:20 בערך]. וכן יבטל את החמץ בערב שבת לאחר הבעור כמדי שנה. (רסב, רסג)

ומאחר ואין עוד חמץ בביתו, במה יקיים שלש סעודות בשבת?

לסעודת ליל שבת: יקח שתי מצות שלמות לצרך לחם משנה, ויברך עליהן: "המוציא לחם מן הארץ". ויחלק לכל בני הבית כמות "כביצה" [54 גרם]. ופשוט שיאכלו בצלחות של פסח, שכבר הכשר כל הבית ואין שום חמץ.

לסעודת הבקר: מכיון שרבותינו אסרו ביום י"ד בניסן לאכל מצה, לכך לא יאכל מצה רגילה כבלייל שבת, אלא מצה מבשלת שלא יוצאים בה ידי חובה בליל הסדר. וכיצד יכין מצה מבשלת? יבשל מרק ביום ששי, וכשהוא חם מאד, יתן בתוכו כמה מצות שלמות [בכמות שיאכלו בני ביתו], וישהה אותן מעט זמן כדי שיקבלו את טעם המרק ולא יהיה בהן טעם מצה רגילה. ובסעודת שבת בבקר, יקח שתי מצות כאלו, ויברך עליהן: "המוציא לחם מן הארץ". ויחלק לבני הבית [54 גרם] כבכל שבת. (רסב)

העצה השנייה:

שורף את החמץ ביום ששי בבקר. וישאיר כמה פתות כפי הנצרך לבני ביתו לסעודות ליל שבת והבקר, אך לא ישאיר חלות, שהן גורמות לפרורים. ולא יבטל את החמץ אחר שרפתו, שהרי עדין הוא אוכל חמץ. (רנה)

טוב להזהר שהתבשילים יהיו בשירים לפסח, ויבשלים בסירים של פסח, אך ישים לב היטב שלא יגע בהם שום פרור חמץ. וטוב שיאכלו בצלחות וסכו"ם חד פעמי. לסעודת ליל שבת: יבצע על שתי פתות שלמות לצורך לחם משנה, ויחלק לבני הבית 54 גרם כבכל שבת. ויזהרו מאד שלא יתפזרו פרוחי הלחם. ובגמר האכילה יקפיד שלא ישארו פרורים, ויקפל הכל במפה ויזרק בפח האשפה שברחוב. (סח)

לסעודת הבקר: מאחר ואסור לאכל חמץ כבר מהשעה הרביעית [בערך 9:00], אם כן, צריך להודרו לקום מקדם ולהתפלל בנץ החמה, כדי שישפיק לחזר לביתו לאכל את הסעודה עם פתות, ולגמר עד סוף השעה הרביעית. (רנו)

בטול החמץ: בגמר האכילה יקפיד שלא ישארו פרורים, ויקפל הכל במפה ויזרק באשפה שברחוב. ואז יאמר את נסח הבטול שאומרים ביום, כמובא לעיל. (סח, טו)

אם השתמשו בכלים של חמץ, אין התר לשטף את הכלים בשבת, משום שנמצא שמכין משבת לחל, אלא יצניע אותם עד לאחר הפסח. (סז, רנח)

סעודה שלישית

חובה בכל שבת לאכל סעודה שלישית בפת, ולא די במזונות בלבד. וגם בסעודה זו ישתדל לאכל מצות מבשלות [אפן הכנתו מבאר לעיל], ויקח לפחות שתי מצות ללחם משנה, ויחלק לכל בני ביתו. ואם אין לו מצה מבשלת, יאכל מצה עשירה מעט יותר מכביצה, או תבשיל כבשור ודגים. (ש"ע תמד א. רסג, סח)

זמן סעודה שלישית - מאחר ובלילה צריך לאכל את המצה לתאבון, לכן יודרו לקים סעודה שלישית עד השעה העשירית מהבקר [בערך 14:30]. ואם שכח, ימהר מיד כשנזכר לעשותה במצה מבשלת, אלא שיאכל "כזית" [27 גרם] עד 50 גרם ולא יותר [ולא יברך על הנטילה]. ואם אוכל מצה עשירה, יאכל מעט יותר מ"כביצה" [54 גרם]. ופרות או ארו וירקות וכדומה, מתר לאכל עד השקיעה. (רסד)

טלטול המצה

מתר לטלטל מצה רגילה בשבת ואין בזה מקצה [כיון שראויה היא לאכילה בליל שבת, וכן מתר לתנה ביום לקטן שלא מבין בספור יציאת מצרים]. אולם מצות שמורות המיוחדות לליל הסדר, הריהן מקצה [מחמת חסרון כיס, כיון שהקצן שלא לאכל עד ליל הסדר], ואסור לטלטלן. אלא שאם יש לו כמות גדולה של מצות שמורות, ואינו מקפיד שלא לאכל מהן קדם הפסח, מתר לטלטלן בשבת. כמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב. (רו, רסו)

ההכנות לליל הסדר

טוב שהאשה תבשל את כל המאכלים של ליל הסדר ביום ששי, כיון שגם היא צריכה לשבת בנחת, בשלילה ובשמחה לשמח את ספור יציאת מצרים, שהרי חיבות הנשים בהגדה ובכל מצוות הפסח, ובלייל החג רק תחמם את התבשילים. וידליקו את הגז מאש הדלוקה מערב שבת. ולא יתחילו בסדור השלחן ושאר ההכנות אלא אחר צאת השבת, שהרי אסור להכין משבת ליום טוב. וקדם ההכנות, תאמר: 'ברוך המבדיל בין קדש לקדש'. (רסח)

אם בני הבית מרבים והזמן דחוק, יכולים להתחיל בסדור השלחן בלבד מיד אחר השקיעה, אבל את שאר המלאכות, בהדלקת הנרות או הגז, לא יתחילו בשום אופן אלא לאחר צאת השבת. (רסח)

"ותודיענו"

בתפלת ערבית של יום טוב במוצאי שבת, מוסיף בעמידה 'ותודיענו' [במקום 'אתה חוננתנו' שבכל מוצאי שבת] כמובא בסדורים. ואם שכח ולא אמר - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה' קדם שהמשיך 'ה' מקדש ישראל והזמנים', חוזר ואומר 'ותודיענו', אבל אם כבר אמר 'ברוך אתה ה' - כיון שהזכיר שם ה', אינו חוזר. (רסח)

הדלקת הנרות לחג הפסח

הדלקת הנרות לכבוד יום טוב של פסח תעשה אך ורק לאחר צאת השבת, ועל ידי הבערה מאש שהיתה דלוקה לפני השבת, כמו 'נר נשמה'. ויש להשתדל שהאשה לא תדליק את הנרות לכבוד החג אלא עד צאת השבת לרבנו תם [19:25 בערך]. (רסח)

הטוב ביותר להדליק נרות שבת ויום טוב בשמן זית, שבזכות שמדורים במצוה זו, זוכים לבנים תלמידי חכמים. (שבת כג עמוד ב) אמנם אשה המדליקה בנרות, תזוהר שלא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטות על ידי חמום השערה [משום מפרח], אלא תדביק ביום ששי את הנרות בזוג פמוטות אחר, ובלייל החג תדליק בהם. (חזו"ע י"ט סא)

עד כאן מדיני ערב פסח שחל בשבת

תפלת ערבית של ליל פסח

ברכת מעין שבע

בלייל פסח שחל בשבת, אין לשליח צבור לומר ברכת 'מעין שבע'. ושליח צבור שאמרה, אין לקהל לענות אחריו 'אמן' כלל. (רלא)

והטעם בזה, שכל מה שתקנו חז"ל לומר ברכת 'מעין שבע', בגלל שבזמנם היו בתי הכנסת מחוץ לעיר, ופעמים שהיו אנשים מתאחרים וגומרים את התפלה אחר שהצבור יצאו מבית הכנסת, והיו חוזרים לבדם לביתם בליילה, והיו נזוקים משדים שהיו מצויים מאד בזמנם, לכך תקנו חכמים שיאמר החזן לאחר העמידה ברכת 'מעין שבע', ועל ידי זה תתאכר התפלה קצת יותר, כך שכלם יספיקו לסים את התפלה ויחזרו יחד לביתם. ומעתה, כיון שהתורה אמרה על ליל פסח "כי ליל שמרים הוא לה'", ודרשו חז"ל (פסחים קט ע"ב) לילה המשמר מהמזיקים, אם כן, אין חשש של

מזיקים כלל ואין צורך בברכת 'מעין שבע', שאף אם יאחר מי מהמתפללים, בודאי שלא ינזק. כך פסקו רבנו ניסים גאון, מחזור ויטרי, הריטב"א, התוספות, המאירי, הראב"ן, ארחות חיים, כל בו, המכתם, הטור, הריב"ש, הרשב"ש, שלטי הגיבורים. ומרן הבית יוסף העיד שכן המנהג. וְהַרְדְּבַ"ז כתב: "כל הרוצה לאמרה - דעת חיצוני הוא, ואין ראוי לקרותו מחלקת כלל, ולא לחוש לו". וכן פסקו מהאחרונים, הלבוש, המגן אברהם, באר היטב, שלחן גבוה, שלמי צבור, רבנו זלמן, משנה ברורה ועוד. ומרן החיד"א ועוד כתבו, שגם לפי האר"י ז"ל אין לאומרה. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תפח סעיף א) שאין לומר ברכת 'מעין שבע'. ולכן יש להעיר למשמע אונם של חזנים מסימים שלא השכילו להבין זאת, ומכניסים את עצמם לחשש ברכה לבטלה, שאפלו אם היה ספק ממש, הרי 'ספק ברכות להקל' ולא מברך, כל שכן בדיון זה שכתב הרדב"ז שאינו מחלקת כלל, שבודאי אין לאמרה, ושליח צבור שאמרה, אין לקהל לענות אחריו 'אמן'. (רלא)

קריאת ההלל בברכה

מנהג ישראל קדושים לגמור את ההלל בברכה בליל יום טוב בבית הכנסת בתפלת ערבית. ויכון בברכה הראשונה לפטר את ההלל שקוראים בסדר בכוס רביעי. (רכז)

נשים - גם הנשים חייבות בהלל זה. ואף אשה שאינה רגילה להתפלל ערבית, תעמד קדם תחלת הסדר ותקרא את ההלל בברכה עד סופו בברכת 'יהללוך'. ואשה שאינה יודעת לקרא, תשמע מחברתה ותצא ידי חובתה. (רל)

עריכת ליל הסדר

קדש. ורחץ. כרפס. יחץ. מגיד. רחצה. מוציא מצה. מרור. כורך. שלחן עורך.
צפון. ברך. הלל. נרצה.

יכינו קערה בתחלת הסדר ויניחו בתוכה:
שלוש מצות. זרוע. ביצה. מרור. חרסת. כרפס. חזרת.

קדש

יערך שלחנו מבעוד יום, כדי ששכיבוא לביתו מבית הכנסת יקדש מיד. ויסדר שלחנו בכלים נאים כפי יכולתו, להראות דרך חרות ובני מלכים. ויכין מקום מושבו, כדי שישב בהסבה, דרך חרות בנחת. (א, ה)

הכוס - מוזגים כוס ראשון לכל אחד מבני הבית, וקדם לכן ישטפו את הכוס מבחוץ, וידיחודו מבפנים בשפשוף. וטוב שאחר ימוג לבעל הבית, דרך חרות. (ט)

מצות חנוך - מצוה לתת מעט יין גם לפני הילדים הקטנים שמבינים בספור יציאת מצרים, כדי לחנכם במצות ארבע כוסות. (ה)

היין - מצוה לקדש על יין אדם. ולכתחלה אם יכול לשותות יין ממש באפן שאין חשש שישתכר מזה, תבוא עליו ברכה. אך מי שקשה לו, ישתה מיץ ענבים. (א)

הסבה - ארבע כוסות צריך לשתותם בהסבה, והינו שיטה את גופו בהשענו על צד

שִׁמְאֵל. וְאִם הָסֵב עַל צֵד יָמִין כָּאֵלּוּ לֹא הָסֵב כָּלָל, וְצָרִיךְ לַחֲזֹר וּלְשִׁתּוֹת בְּהִסָּבָה לְצֵד שִׁמְאֵל. וְאוּלָם, אִשָּׁה שֶׁלֹּא הִסָּבָה [בְּכָל מְקוֹם שֶׁצָּרִיךְ לְהִסָּב] אֵינָה צְרִיכָה לַחֲזֹר. (ו, ט)

גַּם אָדָם שֶׁמֵּאֲלִי יֹסֵב לְצֵד שִׁמְאֵל, וּמִכָּל מְקוֹם, אִם טָעָה וְהִסָּב לְצֵד יָמִין, יֵצֵא. (ט)

רְאוּי שִׁזְכִּיר לְבָנֵי בֵּיתוֹ לְהִסָּב, מֵאַחֵר וְאִין אָנוּ רִגְלִים בִּזְהָ בְּמִשְׁךְ כָּל הַשָּׁנָה. (ט)

שְׁתֵּית הַיּוֹן - צָרִיךְ שִׁיְהֵא בְּכּוֹס לְפָחוֹת רְבִיעִית יוֹן, שֶׁהוּא 81 גָרָם. וּלְכַתְחֵלָה יִשְׁתֶּה רְבִיעִית שְׁלֵמָה. וְאִם שְׁתֶּה רֵב רְבִיעִית [41 גָרָם], יֵצֵא. וּכְשֶׁהַכּוֹס גְּדוּלָּה יוֹתֵר, לְכַתְחֵלָה יִשְׁתַּדֵּל לְשִׁתּוֹת אֶת רֵב הַכּוֹס. (יז)

יִשְׁתֶּה אֶת הָרְבִיעִית בְּבֵת אַחַת, וְלֹא יִשְׁתֶּה בְּאַמְצֵעַ הַשְּׁתִּיָּה כָּלָל. (יז)

יֵשׁ לְדַקֵּק בְּעֵקֶר כּוֹס רֵאשׁוֹן לְשִׁתּוֹת לְפָחוֹת רְבִיעִית, מִשּׁוּם שֶׁשִּׁשְׁנָה הִלָּכָה שֶׁהַקְדוּשׁ צָרִיךְ לִהְיוֹת סְמוּךְ לְסַעֲוֹדָה, וְהָרִי סָפּוּר יֵצִיאַת מִצְרַיִם נִמְשָׁךְ זְמַן רֵב עַד הַסַּעֲוֹדָה, אֲבָל בִּזְהָ שִׁישְׁתֶּה רְבִיעִית יוֹן בְּקִדּוּשׁ נִחָשֵׁב לוֹ כְּסַעֲוֹדָה לְגַבִּי דִּינֵי קִדּוּשׁ, כַּמְבֹּאֵר בְּהַרְחָבָה בַּחוּבֵרֶת 'הַשֵּׁבֶת בַּהֲלָכָה וּבִאגָדָה' חֵלֶק א. וְאוּלָם אִין זֶה מַעֲבָב, בִּינּוֹן שֶׁסָּפּוּר יֵצִיאַת מִצְרַיִם לֹא נִחָשֵׁב הַפֶּסֶק, בִּינּוֹן שֶׁהוּא צָרִיךְ הַסַּעֲוֹדָה. (יז)

הַמְקַדֵּשׁ צָרִיךְ לַכּוֹן לְהוֹצִיא יְדֵי חוֹבֵת הַקְדוּשׁ אֶת כָּל הַשּׁוֹמְעִים, וְכֵן הַשּׁוֹמְעִים צְרִיכִים לְהַקְשִׁיב לְקִדּוּשׁ מְלָה בְּמִלָּה, וּלַכּוֹן לְצֵאת יְדֵי חוֹבָה, וְלַעֲנוֹת אַחֲרָיו 'אָמֵן'. וְלֹא יַעֲנוּ 'בְּרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ'. (יז, יט)

יִקְפִּיד הַמְקַדֵּשׁ לְבִטָּא אֶת הַקְדוּשׁ כְּהִגֵּן, וְלֹא יִבְלַע אוֹתִיּוֹת. וְאִם אֵינוֹ מְבִטָּא כְּהִגֵּן, יֵאמֹר הַשּׁוֹמֵעַ בְּעַצְמוֹ בְּלִחַשׁ אֶת הַקְדוּשׁ, וְלֹא יַעֲנֶה 'אָמֵן' אַחֵר הַמְקַדֵּשׁ. (יז)

לִיל הַסֵּדֶר שֶׁחֵל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת - מְבָרְכִים בְּקִדּוּשׁ חֲמִשׁ בְּרִכּוֹת, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן קִדּוּשׁ וְגַם הַבְּדִלָּה, וְסִימָנָן יִקְנֶה"ז, רֵאשִׁי תְּבוּת: יוֹן [בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן], קִדּוּשׁ [מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְמָנִים], גֵּר [בּוֹרָא מְאוּרֵי הָאֵשׁ], הַבְּדִלָּה [הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקִדְשׁ], זְמַן [שֶׁהַחֲנִינוּ]. וְאִם טָעָה בְּבִרְכַּת הַהַבְּדִלָּה וּבְמִקּוֹם 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקִדְשׁ' חָתָם: 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֵל', אֵינוֹ חוֹזֵר. (רעא, רעב)

שָׁכַח וְלֹא הַבְּדִיל בְּקִדּוּשׁ כָּלָל: אִם נִזְכַּר קֹדֶם שֶׁאֵכָל כֶּרֶס, יְבַדִּיל מִיד עַל כּוֹס אַחֵר, שֶׁהָרִי אֲסוּר לְטַעַם קֹדֶם הַבְּדִלָּה, וְלֹא יִבְרַךְ 'הַגֶּפֶן'. נִזְכַּר אַחֵר כֵּן קֹדֶם הַהַגָּדָה, יְבַדִּיל מִיד. נִזְכַּר בְּאַמְצֵעַ הַהַגָּדָה, יִבְרַךְ 'בּוֹרָא מְאוּרֵי הָאֵשׁ' מִיד, וְלֹא יְבַדִּיל אֶלָּא עַל הַכּוֹס הַשֵּׁנִי אַחֵר בְּרִכַּת 'אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ'. וְאִם לֹא בִּרְךְ עַל הַנֵּר קֹדֶם, יִבְרַךְ 'אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ', מְאוּרֵי הָאֵשׁ וּבִרְכַּת הַהַבְּדִלָּה, נִזְכַּר בְּאַמְצֵעַ הַסַּעֲוֹדָה, יִפְסִיק וְיְבַדִּיל מִיד. נִזְכַּר אַחֵר הַסַּעֲוֹדָה, יְבַדִּיל עַל כּוֹס שְׁלִישִׁי. נִזְכַּר אַחֵר כֵּן, יְבַדִּיל עַל כּוֹס רְבִיעִי. נִזְכַּר בְּמִשְׁךְ הַלִּילָה, יְבַדִּיל עַל כּוֹס אַחֵר וְיִבְרַךְ 'הַגֶּפֶן', מְאוּרֵי הָאֵשׁ, וְהַבְּדִלָּה. (רעב)

בִּיצָה - טוֹב לֵאכֹל בִּיצָה אַחֵר הַקְדוּשׁ, זָכַר לְקִרְבָּן חֲגִיגָה, וְיִבְרַךְ אַחֲרֶיהָ "נִפְשׁוֹת". (לא)

מִמַּתְקִים - מַחֲלָקִים לִילָדִים מִיְּנֵי מַתִּיקָה, כְּדִי שִׁירָאוּ שְׁנוּי וְיִשְׁאַלּוּ, וְאֵז יִשִּׁיב לָהֶם, כֵּן וְכֵן אֶרֶץ לְאַבוֹתֵינוּ, וְכֵן וְכֵן עָשָׂה ה' לְמִצְרַיִם. (רמב"ם הַלְבוּת חֲמִץ וּמִצָּה פ"ה ג')

ורחץ

כל דבר שטבולו במשקה צריך נטילת ידים. כלומר, האוכל מאכל שיש עליו רטיבות מאחד משבעה המשקים שהם: יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, טל, דם, מים - חייב לטל את ידיו, אך ללא ברכה. ואמנם ישנם ג' אפנים שבהצטרף שנים מהם, אין צריך לטל ידיו: א. בשידיו אינן נוגעות במשקה. ב. בשמהמכל פחות מ"כזית" [27 גרס]. ג. בשמהמשקה מבשל. נמצא שהמטביל עוגיה קטנה בתה, פטור מהנטילה אף על פי שנוגע במשקה, כיון שהיא פחות מ"כזית" וגם המשקה מבשל. וכן אם אוכל עוגה "כזית", אך המשקה מבשל ואינו נוגע במקום הרטיבות. או אם אוכל פחות מ"כזית" ואינו נוגע במשקה, אף על פי שהמשקה לא מבשל, פטור מהנטילה. כמבואר בחוברת "הלכות ברכות".

לאור האמור, תקנו חז"ל לטל ידים קדם אכילת הכרפס, כיון שטבולו במשקה, אך לא יברך על נטילה זו. וטוב שלא ידבר מהנטילה עד אכילת הכרפס. (לב)

כרפס

יקח כרפס פחות מ"כזית" [כ-15 גרס ולא יותר, כדי לחשוש לדעת הרי"ף והרמב"ם שהכזית 18 גרס], ויטבל אותו בחמץ או במי מלח או במים עם מיץ לימון, ויברך עליו "בורא פרי האדמה", ויכוון בברכה זו לפטר את המרור שאוכל אחר כך. (לג, מא)

הנוהגים לטבל את הכרפס במים עם מיץ לימון, טוב שכמות המים תהיה מרבה יותר מהמיץ לימון, כדי שיחשב לאחד משבעה משקים שחייב לטל עליהם ידים. (לד)

ישים לב בטבול הכרפס שיגעו ידיו בעלים הרטבים, כדי שיתחייב בנטילה, שהרי הכרפס הוא פחות מ"כזית", ואם ידיו אינן נוגעות ברטיבות, אינו חייב בנטילה.

יחץ

מתוך שלש המצות הנמצאות לפניו בקערה, יקח את המצה האמצעית ויבצענה לשתיים. יניח את החלק הקטן בין שתי המצות, והחלק הגדול ישמרהו לאפיקומן. ויעטפהו במפה, וזכר למה שנאמר (שמות יב, לד): "משארתם צרת בשמלתם על שכבם". (מד)

מגיר

מגביהים את הקערה ואומרים "הא לחמא עניא" וכו'. ולאחר מכן מניחים את הקערה בסוף השלחן כאלו כבר אכלו, לעורר את הילדים שיראו שני וישאלו, ואז יענו להם שאין אנו אוכלים עד שנספר ביציאת מצרים. (מו)

מוזגים כוס שני ואומרים "מה נשתנה". ומחזירים את הקערה, ומגלים את המצה שבקערה, ומתחילים בהגדה "עבדים היינו לפרעה במצרים". ואסור להפסיק בדבור באמצע ההגדה, אלא לצרך גדול. ורשאי להסב באמירת ההגדה. (נד - נו)

סבא - בן נשוי המתארח אצל אביו, אין צריך הבן לספר בעצמו לבניו [הנכדים].

אֶלָּא יוֹצֵא הוּא יְדֵי חוּבָה לְכַתְּחִלָּה בְּשִׁמְיעָתוֹ מֵהֶסְבֵּא שְׁמִסְפֵּר לְכֻלָּם. (מז)

נשים - חִיבוֹת בְּקִרְיַת הַהֲגָדָה וּבִסְפּוֹר יְצִיַּאת מִצְרַיִם. וְאִשָּׁה שְׂאִינָה יוֹדַעַת לִקְרֹא, תֵּצֵא יְדֵי חוּבָה בְּשִׁמְיעָתָהּ מִפִּי הָאֲנָשִׁים. וְאִם אִינָה מְבִינָה לְשׁוֹן הַקִּדּוּשׁ, צָרִיךְ שְׂתִיתְגַּמּוּ לָהּ אֶת הַהֲגָדָה וּסְפּוֹר יְצִיַּאת מִצְרַיִם. (נב)

מִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לְסַפֵּר סְפּוֹר יְצִיַּאת מִצְרַיִם כְּפִי הַבִּנְת הַשּׁוֹמְעִים, שְׁנֹאֲמֵר (שְׁמוֹת י ב): "וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבִן בִּנְךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְנִי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם, וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה'". וְנֹאֲמֵר (שֵׁם יג, ח): "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם". וְהַמִּצְוָה הִיא לְסַפֵּר לְכָל אָדָם, אֶלָּא שֶׁהַקְדִּימָה וְהַעֲדִיפוֹת לִבְנוֹ וּבִתּוֹ הַקְטָנִים שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לְגִיל מַצּוּוֹת, וְאַחֲרֵי כֵן לְנִכְדָּיו הַקְטָנִים, וְאַחֲרֵי כֵן לְשָׂאֵר כָּל אָדָם. וְכַתֵּב הַרְמַב"ם (חֲמִיץ וּמִצָּה פ"ז ה"א): "כָּל הַמֵּאֲרִיךְ בְּלִילָה זֶה בְּדִבְרִים שְׂאֵרְעוּ וְשִׁהִיוּ, הֲרִי זֶה מְשֻׁבָּח". (נד)

עקר המצוה בלילה הזה - יִשְׁתַּדֵּל לְהַרְחִיב אֶת הַדְּבָר מְאֹד, רֵאשִׁית, בְּסְפּוֹר תִּרְחַ וְהַקּוּדְמִים לוֹ שֶׁהָיוּ כָּלֵם כּוֹפְרִים בְּהַקְב"ה וְעוֹבְדִים עֲבוּדָה זָרָה, וְהֵיכָן אֲבָרְהָם אֲבִינוּ יָצָא נֶגֶד כָּלֵם וּמִסֵּר עֲצָמוֹ לְכַבֵּשׁן הָאֵשׁ, וְלֹא הִשְׁתַּחֲוֶה לְעֲבוּדָה זָרָה. וְכַתֵּב הַרְמַב"ם (חֲמִיץ וּמִצָּה פ"ז ה"ד): וְכָל הַמוֹסִיף וּמֵאֲרִיךְ בְּדִרְשׁ פֶּרֶשׁה זֶה, הֲרִי זֶה מְשֻׁבָּח. וְאַחֲרֵי כֵן בְּסְפּוֹר עֶשֶׂר הַמִּכּוֹת וְיְצִיַּאת מִצְרַיִם. וְיִסְפֹּר בְּשִׁמְחָה וּבְהִתְלַהֲבוֹת מִמִּדְרָשִׁי אֲגָדָה שֶׁל רַבּוֹתֵינוּ הַמוֹשְׁכִים אֶת לְבוֹת הַשּׁוֹמְעִים עַל נִסּוֹ וּנְפִלְאוֹתָיו שֶׁל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְכַתּוּב בְּזֹהֵר הַקִּדּוּשׁ (פֶּרֶשׁת בֵּא דָף מ ע"ב): כָּל אָדָם שֶׁמִּסְפֵּר סְפּוֹר יְצִיַּאת מִצְרַיִם בְּשִׁמְחָה, מִזְמֵן הוּא לְשִׂמְחָה עִם הַשְׂכִּינָה לְעוֹלָם הַבָּא. וְהַקְב"ה שִׂמַּח בְּסְפּוֹרוֹ, וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה מְכַנֵּס הַקְב"ה לְכָל הַפְּמִלְיָא שֶׁל מַעֲלָה, וְאוֹמֵר לָהֶם: לָכוּ וְשִׂמְעוּ אֶת סְפּוֹר הַשֻּׁבָּח שְׁלִי שְׁמִסְפְּרִים בְּנֵי, וְשִׁמְחִים שְׁהוֹצֵאתִים מִמִּצְרַיִם. וְאִזּוֹ כָּל מַלְאָכֵי הַשָּׁרָת מִתְקַבְּצִים וּבָאִים וּמִתְחַבְּרִים עִם יִשְׂרָאֵל, וְשׁוֹמְעִים שְׁמִסְפְּרִים בְּשִׁמְחָת הַגֹּאֲלָה שֶׁל אֲדוֹן הָעוֹלָם. וּבָאִים וּמוֹדִים לְהַקְב"ה עַל כָּל הַנִּסִּים וְהַנְּפִלְאוֹת שֶׁעָשָׂה לָעַם יִשְׂרָאֵל, וּמוֹדִים לוֹ עַל הָעַם הַקִּדּוּשׁ שִׁישׁ לוֹ בְּאָרֶץ שְׁשֻׁמְחִים בִּישׁוּעָתוֹ. וּבְזֶה מוֹסִיפִים כַּח וּגְבוּרָה לְמַעֲלָה וְכו'. עַד כָּאן. וְלִזְמַן הַחֲלֹשׁ יֹאמֵר גְּבוּרָה אֲנִי, וְיֵאֲרִיךְ לְסַפֵּר בֵּיד ה' הַטּוֹבָה עָלָיו וְלֹא יִמְהַר, אֶלָּא יִרְחִיב הַדְּבָר בְּנִיעִימוֹת, בְּסִבְלָנוֹת, בְּרִגְעַ, בְּשִׁלּוֹה וְנַחַת. אִי לֶכֶךְ, טוֹב וְנִכּוֹן שִׁיכִין אֶת עֲצָמוֹ מִבְּעוֹד מוֹעֵד מִתּוֹךְ 'שְׁעַר הָאֲגָדָה' הַמוֹבָא לְעִיל, בְּפֶרֶט עַל עֶשֶׂר הַמִּכּוֹת, כְּדֵי שֶׁבְּלִיל הַסֵּדֶר יִסְפֹּר לְכָל הַמִּשְׁתַּתְּפִים בְּצוּרָה מְעִינֵנָה, מִרְתַּקָּת וּמוֹחֲשִׁית, כְּאֵלּוֹ הוּא עֲצָמוֹ הִיָּה שֵׁם וְיָצָא לְחֵרוֹת. (נז)

וְכִמּוֹ שְׁכּוֹתֵב הַרְמַב"ם (חֲמִיץ וּמִצָּה ז ו): בְּכָל דּוֹר וְדוֹר חֵיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּאֵלּוֹ הוּא בְּעֲצָמוֹ יָצָא עִתָּהּ מִשְׁעָבוֹד מִצְרַיִם, שְׁנֹאֲמֵר "וְאוֹתָנוּ הוֹצֵאתָ מִשָּׁם" וְגו', וְעַל דְּבַר זֶה צוּה הַקְב"ה בַּתּוֹרָה, "וְזִכְרָתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְיִצְאָךָ ה' מִשָּׁם בֵּיד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה", כְּלוֹמֵר, כְּאֵלּוֹ אֶתָּה בְּעֲצָמְךָ הָיִיתָ עֶבֶד, וְיָצָאתָ לְחֵרוֹת וְנִפְדִּיתָ.

לְאוֹר הָאֲמוּר, הַחֲכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ לְבַל יִצְעַר עֲצָמוֹ בְּלִיל הַסֵּדֶר, וְעֵינָיו וְלָבוֹ יִהְיוּ נִמְשָׁכִים אַחֲרֵי הַחֲרִסֶּת וְהַשְׁלָחַן עוֹרֵךְ, וּבְגִלָּה זֶה יִמְהַר בַּהֲגָדָה וְלֹא יֵאֲרִיךְ כְּרֹאוֹ כְּפִי שְׁצוּנָה הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. אֶלָּא יִכִּין אֶת עֲצָמוֹ מִעֶרֶב הַחֹג וְיֹאכַל מֵאֲכָלִים

המרגיעים את נפשו, כתפוחי אדמה וכדומה, כדי שלא יקוץ, חס ושלום, במצוה החשובה הזאת. וכמו כן יקפיד שהוא ובני ביתו ינוחו כראוי בערב החג, ועל ידי שהוא מישב ורגוע, יאריך בספור יציאת מצרים כיד ה' הטובה עליו, ויחזק את השומעים באמונה ובטחון בבורא העולם ובהשגחתו הפרטית עלינו בכל צעד ושעל. [ומכל מקום, אם לא הכינו בני הבית את עצמם כדי הצורך לליל הסדר במעט אכילה ושנה, וקשה להם להתרכז כל כך, יודרו עתה ויספר להם בהרחבה לאחר הסעודה].

כשיגיע לומר "לפיכך אנחנו חיבים...", יגביה את הכוס עד סוף ברכת "אשר גאלנו", ובגמר הברכה ישטה אותו בהסבה, ולא יברך עליו "בורא פרי הגפן". [ואם שכח להסב, יחזר וישטה בהסבה, ולא יברך שוב "הגפן"]. ומנהג אשכנז לברך "הגפן" על כוס שני. (נט)

רחצה

יטל ידיו עם ברכה, בשמחה ובהתלהבות לקראת המצוות שעתה בא לקיים.

מוציא מצה

יקח את המצות בסדר שהניחו, הפרוסה האמצעית בין שתי השלמות, יאחזן בידו, ויאמר לקהל המסבים שיכונו כשאוכלים את המצה לקיים מצות עשה מהתורה, זכר לאבותינו שיצאו ממצרים בחפזון ולא הספיק בצקם להחמיץ [ואם לא כונו, יצאו]. ויכונו המברך להוציאם ידי חובה בברכות, ויכונו ליצאת ידי חובה. ויברך: "המוציא לחם מן הארץ". אחר כך שומט את המצה התחתונה מידו, ומברך: "על אכילת מצה", ובוצע מהעליונה ומהפרוסה יחד, "כזית" [27 גרס] מכל אחת [סך הכל 54 גרס], ויטבל במלח ויאכלן בהסבה. (סח, טח)

קדם שיאכל הוא בהסבה, יחלק לבני ביתו, ולכן יטעם תחלה מהמצה העליונה בלי הסבה, ותוך כדי יחלק לבני ביתו שיאכלו מיד בהסבה, ובגמר החלקה יאכל הוא בהסבה. (טו)

אם אין בשתי המצות שלפניו כמות מספיקה לתת לכל אחד 54 גרס, יקח מהמצות המוכנות לו מקדם, וממצות אלו המוכנות די שיתן "כזית" בלבד לכל אחד. ובמקרה זה, טוב שיכין לכל אחד "כזית" קדם הנטילה, ולאחר שיברך את הברכות, יתן להם גם מעט מהמצות שלפניו שברך עליהן, [שיצאו ידי חובת לחם משנה]. (סח)

מתר לשקל את המצה והמרור במשקל מכני, כיון שזו שקילה של מצוה. וישתדל לאכל כזית ברוח, כדי שיבלע "כזית" מצה, חוץ מהנשאר בשנים ובחניכים. (עג)

ילעס את המצה היטב, כדי שירגיש טעם מצה בפיו. ואין צריך לבלע את כל "כזית" המצה יחד, אלא יאכל מעט מעט ככל אכילה רגילה, רק ישים לב שלא ישהה באכילתו יותר מ-7 דקות לכזית. בן פסקו מהרי"ל, אליה רבה, זרע אמת, שלחן גבוה, מגן האלה, וכן נהג החזון איש שלא להכניס את כל הכזית בפיו בבת אחת, אלא היה אוכל מעט מעט. (תשובות ודנהגות לחזון איש, סו, טז)

ה"כִּזִּית" הוא 27 גָרָם. אולם, חוליה או זָקֵן שֶׁקֶשָׁה לָהֶם לֶאֱכֹל כְּמוֹת זֶה, יֵשׁ לְהַקְלֵ שְׂיֵאֲכְלוּ רַק 18 גָרָם [כְּהַר"ף וְהַרְמַב"ם], אֲךָ לֹא יִבְרְכוּ הֵם, אֲלֵא יִשְׁמְעוּ מֵאַחֵר. (עג)

יֵאֱכֹל אֶת הַמִּצָּה לְבִדְהָ לֹא שׁוּם לִפְתָּן. אִלּוּם חוֹלִיָּה אוּ זָקֵן שֶׁקֶשָׁה לוֹ לֶאֱכֹל אֶת הַמִּצָּה לְבִדְהָ, רִשְׁאֵי לְטַבֵּלָהּ בְּאִיזָה מִשְׁקָה אוּ בְּתַבְשִׁיל מֵעֵט חֵם. וְאִם בְּכָל זֹאת קֶשֶׁה לוֹ, אֲפָשָׁר לְפוֹרֵר לוֹ אֶת הַמִּצָּה לְפוֹרוּרִים דְּקִים, וְיֵאֱכֹלָהּ כֶּךָ. (עב, עג)

לֹא יִדְבֵּר עַד שִׁיגְמֹר לֶאֱכֹל "כִּזִּית" מִצָּה. וְאִם דִּבֵּר, אֵינּוּ חוֹזֵר לְבָרֵךְ. וְרֵאיוּ שֶׁלֹּא לְדַבֵּר מִשְׁעָה שֶׁבֶרֶךְ עַל הַמִּצָּה עַד אַחֵר ה'כּוֹרֵךְ עִם הַמִּצָּה וְהַמְרוֹר. (סח, קא)

אֲכַל מִצָּה וְשָׁכַח לְהַסֵּב, חוֹזֵר לֶאֱכֹל שׁוּב בְּהַסְבָּה, אֲךָ לֹא יִבְרַךְ שֵׁנִית. (סח)

אַחֵר וְלֹא אֲכַל מִצָּה עַד חֲצוֹת [23:40 בְּעֶרְךָ] - יֵאֱכֹל, אֲךָ לֹא יִבְרַךְ "עַל אֲכִילַת מִצָּה". (פא)

מְרוֹר

יִקַּח כִּזִּית [27 גָרָם] מְרוֹר [חֲסֵה] וְיִטְבֹּלֵנוּ בְּחֶרְסֶת, אֲךָ לֹא יִשְׁהֲנוּ בְּתוֹכָהּ, שֶׁלֹּא יִתְבַּטֵּל טַעַם מְרִירוֹת הַמְרוֹר, וְיִנְעֹר אֶת הַחֶרְסֶת מֵעָלָיו. וְלֹא כְּאוֹתָם הָאוֹכְלִים אֶת הַמְרוֹר עִם הַרְבֵּה חֶרְסֶת, וּמִבְטָלִים בָּזָה לְגִמְרֵי אֶת מִצּוֹת מְרוֹר, שֶׁהֵרִי אֵינֶם מְרַגִּישִׁים אֶת טַעַם מְרִירוֹתָיו. וְאַחֵר שִׁטְבָּל, יִכּוֹן לַעֲצֹת יְדֵי חוֹבֵת מִצּוֹת אֲכִילַת מְרוֹר, וְיִבְרַךְ "עַל אֲכִילַת מְרוֹר", וְיֵאֱכְלוּ בְּלֹא הַסְבָּה. (פט)

בוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה - אֵין מְבָרְכִים עַל הַמְרוֹר "בוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה", כִּיּוֹן שֶׁכִּפְּרִי בִּרְכָנוּ בְּאֲכִילַת הַכֶּרֶס וּפְטָרְנוּ אֶת הַמְרוֹר. וּמִכָּל מְקוֹם, גַּם אִם יֵצֵא בִּינְתִים לַחוּץ אוּ לְבֵית הַכֶּסֶא [שְׁלֹגְבֵי יְדֵי בְּרִכּוֹת, הַיִּצְיָאָה נְחֻשְׁבֶּת כְּהֶסֶח הַדַּעַת וּמִצְרִיכָה בְּרִכָּה שׁוּב], אֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ. שֶׁכִּיּוֹן שֶׁחֵיבִים מֵהֵדִין לֶאֱכֹל מְרוֹר, הֵרִי זֶה כְּמֵאֲכֹל הַבָּא מִחֲמַת הַסְּעוּדָה, שֶׁאֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ עָלָיו, כִּיּוֹן שֶׁהוּא נִפְטָר בְּבִרְכַּת "הַמּוֹצִיא" שֶׁעַל הַמִּצָּה. (צט)

חֶרְסֶת - תִּקְנוּ חַז"ל לַעֲשׂוֹתָהּ זָכַר לְטִיט שֶׁהִשְׁתַּעַבְדּוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם, וְלָכֵן מִנְהַג יִשְׂרָאֵל קְדוֹשִׁים לַעֲשׂוֹת הַחֶרְסֶת עֲבָה כְּטִיט, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמ"א (תעג ה) שֶׁהַמִּנְהַג לַעֲשׂוֹתָהּ מִפְּרוֹת שֶׁנִּמְשְׁלוּ בָּהֶם יִשְׂרָאֵל: תְּמָרִים, רְמוֹנִים, תְּאֵנִים, תְּפוּחִים, אֲגוּזִים, שְׁקָדִים, וְעוֹד. וְיַעֲרַב בָּהֶם תְּבַלִּין שֶׁלֹּא נִטְחָן הֵיטֵב, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בָּהּ גַּם זָכַר לַתְּבִין. (רמב"ם) וְכִמוֹ כֵּן יִתֵּן מֵעַט יֵין אָדָם סְמוּךְ לְטַבּוּל בְּחֶרְסֶת, זָכַר לָדֶם. (טור)

מִנְהַג בְּנֵי בָּבֶל לַעֲשׂוֹת חֶרְסֶת מִתְמָרִים לְבָד, וּמִרְתִּיחִים וּמִסַּנְגִּים אוֹתָם עַד שֶׁנִּשְׁעָשָׂה דְּבִשׁ, וּמִעֲרָבִים בָּהֶם אֲגוּזִים וְשְׁקָדִים שְׁחוּקִים. וּכְשֶׁחָל פֶּסַח בְּשַׁבַּת, צָרִיךְ לְתַת אֶת הָאֲגוּזִים קֹדֶם הַשַּׁבַּת בְּדִבֶּשׁ. וְאִם לֹא נָתַן, רִשְׁאֵי לָתֵן בְּשַׁבַּת, אֲלֵא שִׁיעֲשָׂה בְּשָׁנוּי - שִׁיתֵּן אֶת הָאֲגוּזִים קֹדֶם וְאַחֵר כֶּךָ אֶת הַדְּבִשׁ, וְאֵין לַחוּשׁ לְאֲסוּר לֶשׁ, כִּי אִף שֶׁהַבִּלְיָה עֲבָה, מִכָּל מְקוֹם לְצַרֵּךְ מִצּוֹה מִתֵּר. (צז)

אַחֵר וְלֹא אֲכַל מְרוֹר עַד חֲצוֹת [23:40 בְּעֶרְךָ] - יֵאֱכֹל, אֲךָ לֹא יִבְרַךְ "עַל אֲכִילַת מְרוֹר". (ק)

בורך

יקח "כזית" מהמצה התחתונה שנשארה בקערה, ובורכה עם "כזית" מרור, ויטבלם בחרסת ולא ישהם בתוכה, ואין צריך לנער החרסת. ואומר: "זכר למקדש...", ויאכלם בהסבה, ואם שכח להסב וקשה לו לאכל שוב, יצא. (ק, קא)

הטעם שב'בורך' אין צריך לנער מהחרסת, כי מאחר ואינו משהה אלא מטבל בלבד, באמת לא נאבד טעם המרור. ומה שבאכילת ה'מרור' צריך לנער, משום ששם החמירו כי אכילת המרור היא מהדין, אבל 'בורך' הוא רק לזכר בלבד, ולא החמירו. (קא)

אם קשה לו לאכל בורך כ"ל, די שיקח 18 גרם מצה ו-18 גרם מרור, ויטבל בחרסת ויאכל. (קב)

שלחן עורך

יערך שלחנו ויסעד לבו בשמחה, כי ה' הטובה עליו. והחכם עיניו בראשו לבל ימלא כרסו, כדי שיאכל לבסוף את האפיקומן בתאבון, ולא באכילה גסה. (קג)

מקום שנהגו להקל לאכל בשר צלי בליל פסח, אוכלים. מקום שנהגו שלא לאכל, אין אוכלים. וכשהורוע שמנח בקערה הוא צלי, אסור לאכלו בכל מקום. (קג)

יזכרו בסעודה כדי להספיק לומר את ההלל קדם חצות [23:40 בערך] מלה במלה ולהתבונן במלים על השגחתו הפרטית של בורא עולם עלינו בכל צעד ושעל. (קד)

צפון

בגמר הסעודה אוכלים "כזית" מהמצה שחצה אותה בתחלת הסדר והניחה במפה, והוא הנקרא "אפיקומן". וקדם שיאכל, יאמר: "זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע", ויאכל בהסבה. ואם שכח ולא הסב, וקשה לו לאכל שנית, יצא. (קו, קז)

יש מחמירים לאכל "שני כזיתים", זכר לפסח וזכר למצה הנאכלת עמו, ודי לאכל 36 גרם. (קז)

יאכל את האפיקומן בשהוא מתאנה קצת לאכל, אבל אם היה שבע הרבה עד שקץ באכילתו ואכלו, לא יצא ידי חובה, שאכילה גסה אינה נחשבת אכילה. (קז)

יאכל את האפיקומן קדם חצות [23:40 בערך], והאוכל אחר חצות יצא בדיעבד. (קט)

שכח לאכל אפיקומן, ונזכר אחר שעשה מים אחרונים או שאמר 'בואו ונברך', יאכל מיד בלי ברפת "המוציא". ואם התחיל ברפת המזון, יסים לברך, ולא ישתה את הכוס השלישי, אלא יטל ידיו מיד [ולא יברך על הנטילה, כיון שאוכל רק כזית], יברך "המוציא" ויאכל, ויברך שוב ברפת המזון, וישתה את הכוס השלישי. ואם נזכר אחר ששתה כוס שלישי, אפלו נזכר במשך כל הלילה [ולא אכל מהמצה השמורה בתוך הסעודה, שהיה נחשב לו כאפיקומן], יטל ידיו ויאכל שוב. (קי)

אסור לאכל אחר האפיקומן כלום, כיון שצריך שישאר טעם המצה בפיו. ואם טעה ואכל - אם עדין לא ברך ברפת המזון, חוזר ואוכל אפיקומן. ומכל מקום, מתר לשותות כל משקה שאינו משכר. ובני אשכנז מחמירים בזה, אלא אם כן נשאר

אחר הסדר ללמד ולספר עוד ביציאת מצרים, שרשאי לשתות לצורך למודו. (ק"ב)

בֶּרֶךְ

מים אחרונים - יטל ידיו למים אחרונים עד קשרי האצבעות (ה"ע ח"ב מזה), ישטף את הכוס מבחוץ וישפשף מבפנים, יתן בו יין, ויברך עליו ברכת המזון. יאחז את הכוס ביד ימין ללא סיוע מידו השמאלית, ויגביהנו מעל השלחן טפח [כ-10 ס"מ]. ואם קשה לו להגביה את הכוס כל הברכה, יאחז בו כשהוא מנח על השלחן. (ק"ד)

יעלה ויבוא - ישים לב לאמרו בברכת המזון. טעה ולא אמר, אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה', קדם ששים 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חקיר', שיראה כאומר פסוק, ויחזר לומר 'יעלה ויבוא'. ואם נזכר אחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר בשם ומלכות: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן [בשבת: שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ו] ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, ברוך אתה ה' מקדש [בשבת: השבת ו] ישראל והזמנים". והוא הדין אם התחיל ברכה רביעית ואמר 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם' ונזכר קדם שאמר 'לעד האל אבינו...', שיאמר שם את הנסח הקודם 'אשר נתן...'. אך אם נזכר אחר שאמר תבת 'לעד...', חזר לתחלת ברכת המזון. והוא הדין בכל זה באשה ששכחה. (ש"ע קפח ו. קטז)

בגמר ברכת המזון מברך 'הגפן' ושותה בהסבה. ואם לא הסב, חוזר ושותה. (קטז)

הֵלֵל

מוזג כוס רביעי ומגביהו לומר עליו את ההלל. ויעורר את המסבים לאמרו בשמחה ובהתלהבות, ולא כשהם מתנמנמים או חוטפים המלים. ואם קשה לו להגביה את הכוס בכל ההלל, יניחאו לפניו, ובברכת 'יהללוך' יגביה אותו. (ק"ז)

מצוה שיהיו בהלל שלשה גדולים, כדי שיאמר הגדול שבהם "הודו לה' כי טוב", והשנים יענו אחריו "כי לעולם חסדו". ואם אין גדולים, יאמר לאשתו ובניו. (קכג)

שותה כוס רביעי בהסבה, ולא יברך עליו 'הגפן', ולמנהג בני אשכנז מברך 'הגפן'. וישתדל לשתות רביעית [81 גרם] בבת אחת, כדי שיברך ברכה אחרונה מעין שלש 'על הגפן'. ואם שכח להסב, חזר לשתות בהסבה. אלא שאם נשאר לו מעט יין בכוס, ימלאנו וישתה ולא יברך 'בורא פרי הגפן', אבל אם לא נשאר לו יין בכוס, ימלאנו ויברך שוב 'הגפן' וישתה בהסבה. (קכד, קכח)

לכתחלה יסים את ההלל עם שתית הכוס הרביעי קדם חצות [23:40 בערך]. ואם התאחר עד אחר חצות, רשאי לחתם את ברכת 'יהללוך' בשם ה'. ולמנהג אשכנז שמברכים 'הגפן' על כוס רביעי, אם הגיע חצות, לא יברכו 'הגפן'. (פמ"ג, דרך החיים, קכד)

נרצה

יִרְצָה ה' פָּעֵלוֹ וְתִהְיֶה מִשְׁכַּרְתּוֹ שְׁלֵמָה מֵעַם ה'. (קכו) וְכָתַב מֶרֶן בְּשִׁלְחָן עֲרוֹךְ (סימן תפא סעיף ב): **חַיִּב אָדָם לַעֲסֹק בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח וּבִיציאת מצרים, ולספר בְּנִסִּים וּבִנְפִלְאוֹת שֶׁעָשָׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְוֹתֵינוּ, עַד שֶׁתַּחֲטִפְנוּ שָׁנָה. עַד כָּאן. עַל כֵּן, יַעֲשֶׂה כָּל אָדָם כְּפִי יִכְלָתוֹ, וְה' לֹא יִמְנַע טוֹב לְהוֹלִכִים בְּתַמִּים.**

חֶסֶל סֵדֶר פֶּסַח

מהלכות יום טוב

שְׁמַחַת הַחֵג

כָּתַב הַרְמֵב"ם (יום טוב פ"ו הל' יז יח): **חַיִּב אָדָם לִהְיוֹת שֹׂמֵחַ וְטוֹב לֵב בְּשִׁבְעַת יְמֵי הַפֶּסַח, הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּבְנֵי בֵיתוֹ וְכָל הַנְּלוּיִם אֵלָיו, שְׁנֹאֲמַר (דברים טז, יד): 'וְשִׂמַּחְתָּ בַּחֲגֹךָ אֶתְּהָ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהִיתוּם וְהָאֱלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ'. וְיִשְׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ בְּרָאוּי לָהּ - בְּבָגְדִים וְתַכְשִׁיטִים נְאִים, וְאֶת הַיְלָדִים בְּרָאוּי לָהֶם - בְּמַגְדָּנוֹת וּמִמְתָּקִים. וְהָאֲנָשִׁים יִשְׂמְחוּ בְּרָאוּי לָהֶם - בְּבֶשֶׂר וַיִּין. וְעַקֵּר הַמִּצְוָה בְּבֶשֶׂר בְּהִמָּה. אֲךָ מִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֶאֱכֹל בֶּשֶׂר בְּהִמָּה מִטַּעַמֵּי בְּרִיאוֹת, יָכוֹל לָקִים מִצְוַת שְׁמֻחָה בְּבֶשֶׂר עוֹף. (ח"ע יום טוב צה)**

ועוד כתב: וכשהוא אוכל ושותה, **חַיִּב לְהֵאכִיל לַגֵּר לִיתוֹם וְלֵאֱלֻמְנָה עִם שְׂאֵר הָעֲנִיִּים הָאֲמֻלִּים. אֲבָל מִי שְׁנוּעֵל דִּלְתוֹת בֵּיתוֹ, וְאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה הוּא וּבְנָיו וְאִשְׁתּוֹ, וְאֵינוֹ מֵאֲכִיל וּמִשְׁקָה לְעֲנִיִּים וּלְמִרֵי נֶפֶשׁ, אֵין זֶה שְׁמַחַת מִצְוָה אֵלָּא שְׁמַחַת כְּרִסוֹ.**

בזמן בית המקדש היתה מצוה על ישראל לשמח את הכהנים הלויים וְשִׂמַּחְתָּ בַּחֲגֹךָ אֶתְּהָ... וְהַלְוִי, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וְהָיוּ מוֹרֵי הוֹרָאוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר (דברים לג, י): "וִירוֹ מִשְׁפָּטֶיךָ לִיעֲקֹב וְתוֹרַתְךָ לִיִּשְׂרָאֵל". וּבְזִמְנֵנוּ, שֶׁבִטְלָה עֲבוֹדַת הַמִּקְדָּשׁ, מִצְוָה לְשִׂמַּח אֶת הָאֲבִירִים שְׁלוֹמֵדִים תּוֹרָה יוֹמָם וְלַיְלָה וּמוֹרִים הוֹרָאוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם בְּמָקוֹם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּים, כְּמוֹ שְׁאֲמְרוּ (מנחות קי ע"א): תִּלְמִידֵי חֻכְמִים שְׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, מַעֲלָה עֲלֵיהֶם כְּאֵלוֹ עוֹסְקִים בַּעֲבוֹדַת הַמִּקְדָּשׁ. (בנין שלמה להג"ר ש' הכהן מוילנא. עט)

טעה בתפלת יום טוב

המתפלל ביום טוב, ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר 'יעלה ויבוא' סים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך 'ואתה ברחמיך' [ויתחזקה עינינו] - לבני אשכנז] כמו בראש חדש וחל המועד, צריך לחזור לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סים תפלתו והסתפק בן, חוזר ומתפלל שוב. (רכה)

יום טוב שחל בשבת - אם טעה בחתימת הברכה בעמידה, ובמקום לסים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' בלבד, אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת'

בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפלת שבת רגילה והזכיר 'יעלה ויבוא', יצא. (רמב)

הלל - אסור להפסיק בדבור באמצע ההלל. ואולם, השומע ברכה מחברו או חמשה אִמְנִים הראשונים של קדיש או קדשה או 'ברכו' באמצע ההלל, ואפלו סמוך ממש לברכת 'יהללוך', יענה עמָהֶם. ובהלל של חל המועד, למנהג בני ספרד שאין מברכים עליו, ראוי לענות גם את שאר האִמְנִים שעד סוף הקדיש. (רמב"ם חנוכה רכז)

י"ג מדרות - עדיף שלא לאמץ בפתיחת ההיכל, כיון שהרבה מפקפקים בזה. (רמב)

מוריד הטל - מתחילים לומר 'מוריד הטל' ממוסף של יום טוב ראשון. ואם טעה ואמר 'מוריד הגשם' - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה', יאמר 'למדני חקיך', ויחזור ל'אתה גבור'. אבל אם סיים ברכת 'מחיה המתים' - חוזר לראש התפלה. (ילקו"א רמג.)

הסתפק אם אמר 'מוריד הטל' או 'מוריד הגשם': בתוך שלשים יום לאמירת 'מוריד הטל' [עד ט"ו באדר] - חוזר, כי מן הסתם מתוך הרגל לשנוא אמר 'מוריד הגשם', אבל לאחר שלשים יום, אם הסתפק - אינו חוזר, שכן הסתם, לאחר תשעים תפלות שישנן במשך שלשים יום, התרגלה לשנוא לומר 'מוריד הטל'. ועצה טובה, שביום טוב ראשון של פסח יחזור 90 פעם "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל", ומכאן ואילך - אם הסתפק אם אמר גשם או טל, אינו חוזר, כיון שהתרגלה לשנוא ומן הסתם הזכיר 'טל'. וטוב שיאמר בן 101 פעם. (שו"ע סימן קיד סעיף ט. רמח)

הלכות חג בחג

משה רבנו תקן לישראל שיהיו דורשים את הלכות החג בכל ימי החג, לבד ממה שדרשו קדם לחג. לכן על הגבאים לארגן שעורים בהלכה מפי הרבנים שליט"א, ולחזק את לב ישראל באמונה בביאת המשיח ובגאולה הקרובה. (מגילה ד ע"א. רמג)

מלאכות המתורות והאסורות ביום טוב

כל מלאכה האסורה בשבת, אסורה ביום טוב, לבד ממלאכות שהן "אכל [צרך] נפש", כלומר לצרכו של האדם, ובתנאי שאותן המלאכות מצויות ושוות הן אצל כל אדם, כמו לבשל, להאיר וכדומה. ולכן יש אוסרים לעשות סגירות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השה לכל אדם. ולהלכה, אדם שאם לא יעשה יגרם לו צער, יש להקל לו לעשות. אבל אותם החובבים סגירות מדי פעם, ימנעו מלעשות. וצריך לדעת כי העשון מזיק מאד לבריאותו של האדם, וחשש גדול שעובר על צווי התורה "ונשמרתם מאד לנפשותיכם". (ח"ע יום טוב עמוד מר)

הדלקת אש - אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב [מצית, גפרורים], אבל התיירו להדליק מאש שכבר נמצאת. ולכן כל אדם יבין מערב יום טוב 'נר נשמה' דלוק, כדי שיוכל להדליק ממנו לבשול ולכל צרכיו. (מט)

כבוי אש - אסור, ולכן יניח את הגפרור והסיגריה בעדינות שיכבו מאליהם. (נב)

נר שְׁעוֹה דְּלוֹק, אֵין לְהַנִּיחוֹ בְּמִים כְּדִי שְׁבִשְׁיַגִּיעַ בְּעוֹד זְמַן לְמִים יִכְבֶּה, [כִּיּוֹן שׁוּה גֵרם כִּיבּוֹי שֶׁל תּוֹרָה שְׁעוֹשָׁה פָחַם]. אָבֵל מִתֵּר לְהַנִּיחוֹ בְּמִים וְרַק אַחֵר כֶּךָ לְהַדְלִיקוֹ. (שׁוּ״ע סִימָן תִּקְדִּי סֵעִיף ג. נז)

כְּבוֹי גַז - אָסוּר, אָבֵל מִתֵּר לְכַבּוֹת עַל יְדֵי גוֹרֵם אַחֵר, כְּגוֹן שְׁיִמְלֵא קוּמְקוּם בְּמִים עַד גְּדוּתֵי וַיִּנְיַחְהוּ עַל הָאֵשׁ שִׁירְתָּהּ, וַיִּגְלְשׁוּ הַמִּים וַיִּשְׁפְּכוּ עַל הַגַּז וַתִּכְבֶּה הָאֵשׁ, וְאִזּוּ יִסְגֵּר אֶת כְּפִתּוֹר הַגַּז. וְקִפִּיד לְשִׁתּוֹת אֶת הַמִּים שִׁרְתָּהּ, כִּי אָסוּר לְבִשֵּׁל שְׁלֵא לְצַרֵּךְ. (נח) אִם יֵשׁ לוֹ מִחַם מֵלֵא מִים חֲמִים, נִמְצָא שְׁאִינוּ צָרִיךְ אֶת אוֹתָם מִים שְׁמֵרְתִּים בְּקוּמְקוּם, לְכֵן יֵשִׁים בִּיצָה בְּתוֹךְ הַמִּים, וְכִשְׁיִגְלְשׁוּ הַמִּים יֵאָכֵל אֶת הַבִּיצָה.

הַנִּמְכַּת הָאֵשׁ - תִּבְשִׁיל שִׁתְחַלַּת בְּשׁוּלוֹ עַל אֵשׁ גְּבוּהָהּ, וְלֵאחֵר מִכֵּן צָרִיךְ לְבִשְׁלוֹ עַל אֵשׁ נְמוּכָה, כְּמוֹ תִּבְשִׁיל אֲרוֹז וְכִיּוֹצֵא, מִתֵּר לְהַנְמִיךְ אֶת הַגַּז לְצַרֵּךְ הַתִּבְשִׁיל שִׁתְּבִשֵּׁל כְּהַגֵּן וְלֹא יִשְׂרָף, שְׁכִיּוֹן שִׁתְּתִירוֹ חֲכָמִים כָּל מִלְּאכָה שֶׁהִיא לְצַרֵּךְ אָבֵל נֶפֶשׁ, הַתִּירוֹ גַּם לְהַנְמִיךְ, וְלֹא הִצְרִיכוּ לְהַדְלִיק אֵשׁ חֲדָשָׁה נְמוּכָה. כֵּן פֶּסֶק הַגָּאוֹן רַבִּי מֹשֶׁה פִּינְשֵׁטִין בְּסִפְרוֹ אֲגוּרוֹת מֹשֶׁה (חֶלֶק א), וְחִזּוֹר שׁוּב (חֶלֶק ד אורח חיים סִימָן קג) לְחַזֵּק אֶת הַהֵתֵר בְּטוֹב טַעַם וְדַעַת עַל פִּי דַעַת רַבּוֹתֵינוּ הָרַאשׁוֹנִים. וְכֵן הַתִּיר הַגָּאוֹן רַבִּי עוֹבְדִיָּה הָדָאִיָּה בְּשׁוּ״ת יִשְׁכִּיל עֲבָדֵי, וְגַם בְּשׁוּ״ת קִנְיָן תּוֹרָה הַתִּיר לְהַנְמִיךְ, וְעוֹד פּוֹסְקִים רַבִּים. (נח)

בוֹרֵר - בְּיוֹם טוֹב קָל מְבוֹרֵר בְּשִׁבְתּוֹ, כְּגוֹן שִׁישׁ אָבֵל וּפְסִלַת מְעַרְבִים, שְׂאָף עַל פִּי שְׁבִשְׁבַת מִתֵּר לְהוֹצִיא 'בֵּיד' רַק אֶת 'הָאָכֵל מִתּוֹךְ הַפְּסִלַת', וּבִתְנָאֵי שִׁיאָכֵל אוֹתוֹ 'לְאַלְתֵּר' [מִדֵּי] - בְּיוֹם טוֹב הִקְלוּ שְׂאֵם קָל יוֹתֵר לְהוֹצִיא אֶת הַפְּסִלַת, יוֹצִיא אֶת הַפְּסִלַת, וּבִתְנָאֵי שִׁיבְרֵר לְצַרֵּךְ יוֹם טוֹב, וְאָף עַל פִּי שְׁאִינוּ אוֹכֵל לְאַלְתֵּר. (עז)

טוֹחֵן - מִתֵּר לְחַתֵּךְ יֶרֶק דֵּק דֵּק לְהַכְנֵת סֶלֶט, אָף אִם אֵינוּ אוֹכְלוֹ לְאַלְתֵּר. וְכֵן מִתֵּר לְגֵרֵר גֹּזֵר אוֹ תְּפוּחַ בְּפִמְפִּיָּהּ. וּפְשׁוּט שְׁמַדְבֵּר בְּשְׁעוֹשָׁה כֵּן לְצַרֵּךְ יוֹם טוֹב. (עא)

סוֹחֵט - אָסוּר לְסַחֵט אֶת כָּל הַפְּרוֹת הָעוֹמְדִים לְמִשְׁקָה, אָבֵל לִימוּנִים מִתֵּר. (עג)

מִקְצָה - הַחֲמִירוֹ בּוֹ חֲכָמִים בְּיוֹם טוֹב יוֹתֵר מִשְׁבַּת. מִכִּיּוֹן שִׁיוֹם טוֹב קָל בְּעִינֵי בְּנֵי אָדָם, שֶׁהִרִי מִתֵּר לְהַדְלִיק מֵאֵשׁ לֵאשׁ וּמִתֵּר לְבִשֵּׁל, לְכֵךְ חִשְׁשׁוּ חֲכָמִים שְׂמָא יִזְלָלוּ בְּקִדְשַׁת הַיּוֹם, וְלְכֵךְ הַחֲמִירוֹ בְּמִקְצָה שְׁלוֹ יוֹתֵר מִשְׁבַּת, כְּדִלְהֵלֵן. (כו)

קְלָפוֹת הָרְאוּיוֹת לְמֵאֲכָל בְּהֵמָה וְלֹא לְמֵאֲכָל אָדָם, כְּמוֹ קְלָפוֹת תְּפוּזִים וְכִיּוֹצֵא, אָף עַל פִּי שְׁבִשְׁבַת אֵינֶן מִקְצָה, בְּיוֹם טוֹב הִרִי הֵן מִקְצָה וְאָסוּר לְטַלְטֵלֵן בֵּיד אֵלָּא עַל יְדֵי דְבַר אַחֵר - מִגֵּב אוֹ סִכִּין וְכִדּוּמָה. וְכִמוֹ כֵּן אָסוּר לְהַנִּיחַ קְלָפוֹת אֵלּוּ בְּתוֹךְ צִלְחַת רִיקָה, אֵלָּא אִם כֵּן יִנִּיחַ בְּצִלְחַת אִיזְשָׁהוּ מֵאֲכָל. (חֻבְרַת 'חֻשְׁבַּת בַּהֲלָכָה וּבִאגָּדָה' חֶלֶק ב. כז)

מִקְצָה לְצַרֵּךְ אָכֵל נֶפֶשׁ - כִּיּוֹן שֶׁהַתִּירָה הַתּוֹרָה מִלְּאֲכַת אָכֵל נֶפֶשׁ, גַּם חֲכָמִים לֹא אָסְרוּ לְטַלְטֵל מִקְצָה לְצַרֵּךְ אָכֵל נֶפֶשׁ. כְּגוֹן, אִם מְנַחַת אָבֵן עַל הַמֵּאֲכָל [שְׁבִשְׁבַת אָסוּר לְהוֹצִיא אֶת הָאָבֵן, כִּיּוֹן שֶׁדִּינָהּ כְּמִקְצָה מִחֲמַת גּוּפוֹ שְׁאָסוּר לְטַלְטֵלוֹ אֲפִלּוּ לְצַרֵּךְ מְקוּמוֹ], בְּיוֹם טוֹב הַתִּירוֹ חֲכָמִים לְהוֹצִיאָהּ. ('חֻשְׁבַּת בַּהֲלָכָה וּבִאגָּדָה' חֶלֶק ב. כז)

בְּיוֹם טוֹב שָׁחַל בְּשִׁבְתּוֹ, דִּינִי הַמִּקְצָה כְּמִקְצָה בְּשִׁבְתּוֹ וְלֹא בְּיוֹם טוֹב, כִּיּוֹן שֶׁבִּלְאוֹ הָכִי

חמרת שבת עלינו, ואין חשש שיבואו לזלזל בקדשת היום. (שם)

רחיצה - מתר לבני ספרד לרחץ את כל הגוף במים חמים של דוד שמש. (מא)

מחיאת כפים ורקוד - אסורים. וכן אסור לדפק על השלחן עם קצב השיר. (שיט)

יום טוב שחל ביום ששי - נניח מערב יום טוב ערוב תבשילין. נדיני העירוב התבארו בהרחבה בחוברת 'חג השבועות בהלכה ובאגדה'. ומתיר לבני 'שעון שבת' [לא דיגיטלי] ביום טוב לצרף השבת, לאיזה שעות ידלק ויכבה. (נז)

מהלכות חל המועד

הנהגת היהודי בחל המועד

כתב הרמב"ם (ור"ט פ"ו הל' יז, יט, כ): מצות עשה מן התורה להיות שמח וטוב לב בחל המועד, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו. ואף על פי שאכילה ושתיה במועד מצות עשה היא, לא יאכל וישתה כל היום כלו, אלא כך היא הדת: בבקר משפמים כל העם לבתי כנסיות ומתפללים, וחוזרים לבתיהם ואוכלים, והולכים לבתי מדרשות קוראים ושונים עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללים מנחה וחוזרים לבתיהם לאכל ולשתות שאר היום.

וכשאוכל ושותה ושמח במועד, לא ימשך בינו ושחוק וקלות ראש ויאמר שכל מי שייסיף בזה ירבה במצות השמחה, שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש, אינה שמחה, אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוונו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל, שנאמר: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב". הא למדת שהעבודה בשמחה, ואי אפשר לעבד את ה' לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות. עד כאן.

ימי חל המועד נאסרו בחלק מן המלאכות, כדי שלא יהיו כשאר ימי החל שאין בהם קדשה. ויש לכבדם בבגדים נאים, ובמאכל ובמשתה מיוחדים. וכבר אמרו חז"ל (אבות פ"ג מ"א): המבזה את המועדות, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. ופרש רש"י, שנוהג בחל המועד מנהג חל באכילה ושתיה.

אמרו חז"ל (סנהדרין ז ע"א): תחלת דינו של אדם בעולם הבא על דברי תורה. וכתב הפלא יועץ (מערכת חול המועד): יש אדם שיבוא בטענה שהיה טרוד בפרנסתו להביא טרף לביתו ולכן לא עסק בתורה, אך חל המועד יסתר טענתו, שהרי בימי חל המועד פנוי הוא ממלאכה, ומבזבז את הזמן בטיול בכל רחבי הארץ ובפטרפוטים שונים, ויטענו בשמים כנגדו: הרי היה לך פנאי בחל המועד ללמד תורה, ולמה אבדת את זמנך? אבל האיש הירא את ה', וקבע את ימי המועד ללמוד תורה, אז דנים אותו לזכות, ומחשיבים לו כאלו עסק בתורה גם בשאר הימים שהיה טרוד

בפרנסתו. וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים עה, ג): "כי אקח מועד - אני מישרים אשפט", שעל פי התנהגותו ומדת נצול זמנו ב'מועד', ישפט אותו הקב"ה למישרין.

ט"ז בניסן - ביום הראשון של חל המועד [ט"ז בניסן], טוב להוסיף מאכל מיוחד בסעודה [לבד ממה שצריך לשמח בבשר בהמה ויין לכבוד החג], לזכר אסתר שהזמינה את אחשורוש והמן למשתה, ובאותו יום תלו את המן על העץ. (שלי"ה, מג"א, חק יעקב. רמט)

יעלה ויבוא

מזכירים 'יעלה ויבוא' בשחרית, מנחה וערבית. ואם טעה ולא אמר - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה' כדי לומר 'המחזיר שכינתו לציון', יסים 'למדני חקך', ויחזור לומר 'יעלה ויבוא'. אך אם כבר אמר 'המחזיר שכינתו לציון', יאמר 'יעלה ויבוא' לפני 'מודים'. ואם התחיל אפלו תבה אחת 'מודים' ונזכר, חוזר לתחלת ברכת 'רצה'. והוא הדין כשנזכר בהמשך התפלה קדם שבא לעקר רגליו, אבל אם נזכר כשבא לעקר רגליו, חוזר לתחלת העמידה. ודין זה אפלו בתפלת ערבית, ונלא כמו בראש חדש שבערבית לא חוזר. (סימן תצ סעיף ב. ח"ע חנוכה רסה)

קריאת התורה - אם טעו בימי חל המועד וקראו בתורה קריאה של יום אחר של פסח, אין צריך לחזר ולקרא את הקריאה של היום, כי אין סדר הקריאות של ימי הפסח מעבב. (רמז)

אומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון. ואם טעה ולא אמר, אם נזכר אחר 'ברוך אתה ה' בונה ירושלים', אומר [בלי שם ה'] בלשון זו: "ברוך אשר נתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה". (סימן קפח סעיף ז)

עשית מלאכה בחל המועד

מטרת חל המועד - אמר רבי אבא בר ממל: אלו היה מי שיצטרף עמי, הייתי מתיר לעשות מלאכה בחל המועד, כי כל הטעם שאסור לעשות מלאכה במועד, כדי שיהיו אוכלים ושותים ועוסקים בתורה, אבל הם אוכלים ושותים ופוזזים. ומכאן נראה, שאסור שחוק וקלות ראש בחל המועד חמור יותר מעשית מלאכה בו. כיון שכל מטרת התורה במועדות להדבק בה' יתברך ובתורתו. (קעב)

דבר האבד - אסור לעשות מלאכה בחל המועד, אלא רק 'דבר האבד', דהיינו שאם לא יעשה את אותה מלאכה, יכול להגיע להפסד, וכדלהלן. (קעג)

אכל נפש - כל מלאכה שהיא לצורך אכל נפש במועד, מתר לעשותה, אפלו יש בה טרח גדול, ואפלו על ידי אמן. ולכן מתר לתקן בחל המועד מקרה חשמלי, כירים של גז, תנור אפיה, ברז מים שבמטבח, וכיוצא בזה. ומתיר לפועל לקבל שכרו משלם עבור עבודתו זאת, אם אין אמצעים שיעשו מלאכות אלו בחנם. (קפו)

בבושים - אסור לכבש חמוצים, אלא אם כן יכול לאכל מהם במועד. אבל אם לא יהיו ראויים לאכילה במועד, אסור. ומאכל שלא יהיה מצוי לאחר המועד, מתיר לקנותו ולכבשו. וכן אם יש חשש שיתלע או שיתקלקל אם לא יכבשנו במועד,

מתר לכבשו, שהרי זה 'דבר האבד'. (קפו)

גלוח וחספרת - אין מתגלחים ואין מסתפרים במועד. ואפלו היה אנוס ולא הספיק להסתפר או להתגלח בערב החג, אסור. ואפלו לאבי הבן, למוהל ולסנדק, אסור. אבל לסדר את השפם, מתר לכל אדם. (צק)

אפלו התגלח בערב החג, אסור להתגלח במועד. ואפלו רגיל להתגלח בכל יום. (צק)

היוצא מבית הסהר במועד, מתר לו להסתפר ולהתגלח, ואפלו היה יכול להסתפר בערב החג, כיון שאין לו מצב רוח להסתפר בהיותו בבית הסהר. (קצב)

אבל על אביו או על אמו, שהסתימו השלשים יום במועד, וגערו בו שישתפר, מתר לו להסתפר. ורשאי לומר לאחר שיגער בו, כדי שישתפר. (קצג)

צפרנים - מתר לגזוז צפרנים בחל המועד, ומנהג בני אשכנז להחמיר בזה. (קצד)

משקפים - שנשברו במועד, מתר לתקנם אפלו על ידי מעשה אמן. (קצה)

תפירה. גהויץ - מי שצריך לתפר את בגדו בחל המועד, אם אינו אמן במלאכת התפירה, רשאי לתפר בדרכו. וכן מתר לגהץ את הבגדים בחל המועד. (קצו)

רכב - אין לתקן רכב פרטי אם צריך מעשה אמן, ואפלו מתכונן להעביר בו אכל נפש, כל שאפשר בדרך אחרת. אבל תקון שאינו מעשה אמן, מתר לתקנו. (קעו)

פועל - שאם יתחמק מלעבד יש חשש שיפטרודו, רשאי להמשיך לעבד, כל שאינו יכול לקבל חפשה על חשבון חפש שנתי המגיע לו, שודאי נחשב דבר האבד. (קפג)

בעל עסק - המעביד פועלים קבועים, ואם לא יעסיק אותם יצטרך לשלם להם משכורת שלמה, רשאי להעסיק אותם. וישתדלו לעבד בצנעה ככל האפשר. (קפב)

חנות - בעלי מזלזל ומוכרי ירקות רשאים לפתח את חנותם, כיון שידוע שקונים לצורך המועד, שהרי מוצרי החלב והירקות אינם מתקיימים זמן רב, וכן כל פיוצא בזה. אבל מוכרי פרות יבשים, ארז וכדומה שמתקיימים זמן רב, ימכרו בצנעה, דהיינו, שאם היתה פתוחה החנות לרשות הרבים, פותח דלת אחת ונועל אחת, שלא יחשדוהו שמוכר לחל. ומכל מקום, בערב שביעי של פסח, מתר למכר בפרהסיא, מפני כבוד יום טוב. (שר"ע סימן תקלט סעיפים י, יא. קצ)

כבוס - אסור לכבס בגדים בחל המועד אפלו לצורך המועד. ואולם, מגבות ידיים ורחצה מתר לכבס. וכן בגדי ילדים קטנים מתר לכבס, כיון שדרכם להתלכלך תמיד בעפר. ואין לצרף בגדי גדולים למכונת הכביסה. (קצח)

בזמננו שמחליפים גרבים ולבנים הסמוכים לבשר מדי יום מפני שמתלכלכים תמיד

בזעה - אם אין לו אחרים להחליף, מתר לכבסם במכונת כביסה במועד. (קצח)

בגד שהתלכלך בכתם, מתר לנקות הכתם בחמרי נקוי, שאין זה בגדר כבוס. (ר)

צחצוח נעלים - מתר לצחצח נעלים במועד, שאינו דומה לכבוס כלל. (קצח)

מצלמה - מתר לצלם במועד, אבל לא יפתח את התמונה אלא לאחר המועד. (ר)

גוי - מלאכה שאסור לעשותה במועד, אסור גם לומר לגוי לעשותה. ומכל מקום, אם עבר ואמר לגוי לעשותה, לא אסרו חכמים להנות ממנה אפילו במועד. (ר)
כתיבה - כתיבה רגילה שלנו [שלא מקפיד שתהיה מתקנת ויפה], מתרת, כל שהיא לצורך המועד. וכן מתר לכתב בחל המועד אגרת שלום לחברו וחדושי תורה, בין שחדש מעצמו ובין ששמע מאחרים, מפני שאם לא יכתבם, יש חשש שישכחו ממנו ונחשב כדבר האבד, ואפלו יחזר עליהם כמה פעמים, עדין יש חשש שישכחם. ומתיר לכתבם בכתב ידו או במכונת כתיבה או באמצעות מחשב. (ר)

תלמוד תורה - מתיר לשפץ את חדרי תלמודי התורה, וכן לתת לנגר לעשות ספסלים לתלמידים, כדי שיהיו מוכנים מיד לאחר החג ולא יתבטלו מלמוד תורה. ומתיר לפועלים לקבל שכרם בראוי ללא כל חשש. (קעו)

בית הכנסת - אין בונים בית הכנסת במועד. אולם אם ישנם רשעים שחפצים למנוע את הבניה, מתיר להמשיך לעבד במועד, שאין לך דבר האבד גדול מזה. (קעה)

שביעי של פסח

מעין שבע - שביעי של פסח שחל בשבת, פשוט שאומר השליח צבור ברכת מעין שבע, שאין זה 'ליל שמורים' כליל הסדר, וחותרם 'מקדש השבת' בלבד.

קריעת ים סוף - לאחר סעודת ליל יום טוב שביעי של פסח, מנהג ישראל קדושים ללמד את התקון המסדר המובא במחזורים, ושם הובאו פסוקים מהתנ"ך וקטעי גמרא המדברים בענין הגאולה העתידה שנופה לה, בעזרת ה' יתברך, בקרוב. ומה טוב ומה נעים שיארגנו הגבאים שעור על ידי חכם שידבר בענין הגאולה העתידה, ויבאר לצבור את דברי הגמרא בטוב טעם ודעת עם מעשיות ומשלים, כיד ה' הטובה עלינו, למשך את לב הקהל [פמובא בהרחבה בשער האגדה], עד חצות לילה [23:40 בערך]. ולאחר מכן יפתחו את ההיכל, ויקראו מתוך ספר התורה בפרשת בשלח, מתחלת הפרשה ועד שירת הים, וישתדלו להגיע לקריאת שירת הים בשעת חצות בדיוק, וישירו כל הקהל יחד את שירת הים בשמחה גדולה מאד. וסגלה בדוקה ומנסה לבקש לאחר מכן איזו בקשה וישועה, ובעזרת ה' יתברך תתמלא בקשתו.

אכילת חמץ ומצה לאחר הפסח

מימונה - חמץ שנמכר לגוי בערב פסח באמצעות הרבנות, מתר לאכל אותו מיד במוציא הפסח, כיון שבשטר מכירת החמץ לגוי נכתב במפרש שהגוי מרשה למוכרי החמץ לקחת מיד אחר הפסח מהחמץ, וישלמו לו אחר כך את מחירו ואם כן אין בזה גם חשש של גזל הגוי, שהוא אסור מן הדין. ולכן מתר לאפות במוציא הפסח חמץ מקמח שנמכר לגוי, וכמו שנהגו רבים לחג את המימונה במוציא פסח, ולאכל 'מופלאטה', שהיא חמץ גמור. (שו"ע חושן משפט סימן שנט סעיף א. שו"ת יחיד ח"ב סימן סד)

ברכת המצה במשך השנה - מנהג בני אשכנז לברך על המצה 'המוציא' וברכת המזון, אבל מנהג בני ספרד לברך 'מזונות' ו'על המחיה', ורק בשקובע סעודה [שאוכל 216 גרס], נוטל ידיו ומברך 'המוציא' וברכת המזון. וטוב שגם בני ספרד יאכלו את המצה בתוך סעודת פת. (ח"ע ברכות סא)

מוציא פסח שחל בשבת - מקיים את סעודות השבת במצות, ומברך על המצה 'המוציא' לכל הדעות, מפיון שאין לנו לחם חמץ. ונראה הדין בכל מוציא פסח, כיון שעדיין לא נמצא לחם בשוק. ומתיר לאכל בשבת זו מהחמץ שנמכר לגוי, ואין בזה אסור מקצה. (קכג. ח"ע ברכות סד)

ספירת העמר

לשם יחוד - בזמן בית המקדש היתה מצות ספירת העמר מן התורה, אבל היום שחרב המקדש, בעונותינו הרבים, ספירת העמר היא מדברי חכמים, ולכן בנפסח של 'לשם יחוד' שאומרים קדם הספירה, לא יאמר: 'הנני בא לקיים מצות עשה של ספירת העמר', אלא: 'הנני בא לקיים מצות ספירת העמר'. (ח"ע יו"ט ריג)

זמן הספירה - מעקר הדין סופר מהשקיעה, אך לכתחלה נכון להחמיר ולספור מציאת הכוכבים. ואם לא ספר במשך הלילה, יספר ביום ללא ברכה. (שו"ע תפ"ב, ז. רלב)

ספירה בפקר - מנהג טוב לספר את העמר בכל פקר אחר התפלה ללא ברכה, כדי שמי ששכח בלילה לספר, נמצא שסופר ביום, ויוכל להמשיך לספר בברכה.

זכוי הרבים - מנהג יפה ונעים בכמה קהלות שבימי הספירה בין מנחה לערבית קוראים בפרקי אבות ושומעים מפי חכם מוסר השכל עד צאת הכוכבים. ואז מתפללים ערבית וסופרים את העמר. ואולי בזכות זה ימשיכו כן לכל השנה, כי מצוה גוררת מצוה. וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. (רלה)

המנהג הנכון שהשליח צבור או רב הקהל מברך וסופר את העמר תחלה, ואחר כך הצבור מברך וסופר. ועדיף לעשות כן, כדי שלא יטעה מי מהקהל בספירתו. (רכח)

צבור שסים תפלת ערבית בבין השמשות, ויודע החזן שאם לא יספר עכשו, ישכחו

חלק מהצבור לספר, מצוה עליו לספר עתה ולא ימתין לצאת הכוכבים.

טעה - שכח לספר בלילה ולא ספר למחרת ביום, אינו רשאי להמשיך לספר בברכה, אלא יאמר לאחר שייכנס עליו בברכה ויספר הוא עצמו. אבל המספק אם ספר אתמול, רשאי להמשיך לספר בלילה למחרת בברכה. (סימן תפט סעיף ח. רלח, רמח)

ספר את העמר ולא ברך, יצא, ואינו רשאי לברך באותו ערב. ולכן, מי ששאל אותו חברו 'כמה היום לעמר?' לא יענה לו 'היום כך וכך' [כי זה נחשב לספירה], אלא יאמר: 'אתמול היה כך וכך', וממילא יבין חברו כמה היום לעמר. ואם טעה וענה לו 'היום כך וכך', לא יברך באותו ערב. ומכל מקום, אם לא אמר לו תבת 'היום', רשאי לספר בברכה. וכל זה עד יום הששי לספירה, אבל מהיום השביעי לספירה שצריך להזכיר גם את מספר השבועות, כיון שענה לו רק את מספר הימים, רשאי לספר עם ברכה. (רמז)

חנוך - מצוה לחנוך את הקטנים לספר את העמר בברכה, ואפלו אם שכחו לספר יום אחד, ימשיכו לספר בברכה. (רכא)

בר מצוה - קטן שהגדיל בתוך ימי ספירת העמר, אף על פי שהקפיד לספר בקטנותו כל יום, לא ימשיך לספר עם ברכה, אלא ישמע מאחר ויצא ידי חובה. (רכא)

נשים - נשים פטורות מספירת העמר, ואמנם רשאות לספר בלי ברכה. (רכ)

מנהגי ימי העמר

נשואין - נהגו למעט בימי העמר בשמחת נשואין, מכיון שבזמן זה מתו עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא, ונשאר העולם שמם מתורה, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ולמד אותם תורה, והם: רבי מאיר בעל הנס, רבי יהודה ברבי אלעאי, רבי יוסי בן חלפתא, רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בן שמוע. והם הם שהעמידו את התורה מאותו הדור והלאה.

מנהג בני ספרד שלא לשאת אשה עד יום ל"ד לעמר בבקר, שבו ביום פסקו תלמידי רבי עקיבא למות. ומנהג בני אשכנז להתיר להנשא מיום ל"ג לעמר. ועל כל פנים, 'תנאי השדוכים' [וורט] שקדם החתנה, מתר לעשותם בכל ימי העמר, רק שלא יעשו רקודים ומחולות, אלא ישירו בפה בלבד. (רנג, רנח)

כלי נגינה - נכון להחמיר שלא לשמע שירים המליים בכלי נגינה, אבל שירה בפה מתר. ומכל מקום לשמחת מצוה, כברית מילה, פדיון הבן, בר מצוה [ביום שמלאו לו 13 שנה], סיום מסכת, מתר אף בכלי נגינה ממש. ולכן מתר לארגן תהליכת הכנסת ספר תורה עם כלי זמר, מפני שהיא שמחה של מצוה. (מגן אברהם, קרן לידה. רנח)

שהחינו - מתר לברך 'שהחינו' על פרי חדש בכל ימי העמר. אבל בגד חדש,

שְׁהִשְׁמַחָה בּוֹ גְדוּלָה יוֹתֵר, טוֹב שֶׁלֹּא לַחֲדָשׁ מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֵיר. וּכְשֵׁי שֶׁצָּרָךְ יַחֲדָשׁוּ בְּשַׁבָּת. וְלִשְׁמַחַת מִצְוָה כְּבִרִית מִיֵּלָה וְכִדּוּמָה, מֵתֵר לַחֲדָשׁ לֹא שׁוּם חֲשֵׁשׁ. (רנ"ט)

קִנִּית בְּגָדִים - מַעֲקָר הַדִּין אֲפָשָׁר לְקִנּוֹת בְּגָדִים חֲדָשִׁים בִּימֵי הָעֵמֶר, וְכֵן מֵתֵר לְהִכָּנֵס לְדִירָה חֲדָשָׁה. וַיַּעֲשׂוּ גַם חֲנֻכַּת הַבֵּית, שְׂאִין זֶה שְׁמַחָה כְּשִׁמְחַת נִשׁוּאִין שְׁנֵהֲגוּ לְהַחֲמִיר בָּהּ, רַק שֶׁיִּשְׁיִירוּ בָּפָה בְּלֹא כָּלִי נְגִינָה, וַיֹּאמְרוּ דְּבָרֵי תוֹרָה. (רס"א, רס"ט)

תְּסַפֵּרְתָּ - נִהְגוּ שֶׁלֹּא לְהַסְתַּפֵּר עַד יוֹם ל"ד לְעֵמֶר בְּבֶקֶר, וּלְבִנֵּי אֲשַׁכְּנוּ עַד ל"ג לְעֵמֶר. וַיֵּשׁ לְהִזְהֵר גַּם בְּגִלּוּחַ הַזֶּקֶן. וּמִי שֶׁקָּשָׁה לוֹ לְהִמָּתִין כָּל כֶּךָ בְּגִלּוּחַ הַזֶּקֶן, רָשָׁאֵי לְגַלֵּחַ בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֵיר. וּבִמְקוֹם צָרָךְ גְּדוּל, יֵשׁ לְהַקֵּל לְהַתְּגַלֵּחַ בְּכָל עֶרֶב שַׁבָּת. (רס"א)

מֵתֵר לְאָבִי הַבֶּן, לְסַנְדֵּק וְלַמּוֹהֵל לְהַסְתַּפֵּר לְכַבּוֹד הַמֵּילָה. וְאִם קָשָׁה לָהֶם לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם הַמֵּילָה, יִסְתַּפְּרוּ יוֹם קֶדֶם. וְאִם הַמֵּילָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן, יִכּוּלִים לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם שְׁשִׁי לְכַבּוֹד שַׁבָּת. וְכֵמוֹ כֵּן מֵתֵר גַּם לַחֲתָן בַּר מִצְוָה וּלְאֲבִיו לְהַסְתַּפֵּר. (רס"ד)

נָשִׁים - אֵין הַנָּשִׁים בְּכָלֵל אֲסוּר תְּסַפֵּרְתָּ בְּעֵמֶר כָּלֵל וְעָקָר. (רס"א)

י"ד בְּאֵיר - הוּא פֶּסַח שְׁנִי, וַיִּרְבֶּה בְּשִׁמְחָה קֶצֶת, כִּי קִדּוּשׁ הַיּוֹם. (הַחִיד"א מוֹרָה בִּאֲצַבַּע אוֹת רכ"ב)

ל"ג לְעֵמֶר - נוֹהֲגִים לְהִרְבּוֹת בְּשִׁמְחָה בְּל"ג לְעֵמֶר, שֶׁהוּא יוֹם הַהִלּוּלָא שֶׁל רַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר יוֹחָאִי זִיע"א. וַיֵּשׁ נוֹהֲגִים לְלַמֵּד בַּחֲבוּרָה אֶת שְׁבָחֵי רַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר יוֹחָאִי הַמַּפְזָרִים בְּש"ס וּבִזְהָר הַקִּדּוּשׁ, וּמִנְהֵג יָפָה הוּא. (הַחִיד"א מוֹרָה בִּאֲצַבַּע אוֹת רכ"ג, רע"ג)

שְׁנָה שְׁחָל ל"ג לְעֵמֶר בְּיוֹם שְׁשִׁי, מֵתֵר גַּם לְבִנֵּי סִפְרָד לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם שְׁשִׁי, מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת. וְאִם קָשָׁה לוֹ לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם שְׁשִׁי, רָשָׁאֵי לְהַסְתַּפֵּר בְּיוֹם חֲמִישִׁי בְּלֵילָה [לֵיל ל"ג]. וּבִשְׁנָה כְּזֹאת מֵתֵר גַּם לְעָרֵךְ נִשׁוּאִין בְּלֵיל ל"ג לְעֵמֶר. (רס"ז)

תָּם וְנִשְׁלָם שִׁבַּח לְאֵל בּוֹרֵא עוֹלָם

הגדה של פסח

סדר הקערה

בעל הבית ממדר הקערה שיש בה: שלוש מצות שמורות, זרוע צלוי, ביצה, מרור, חרוסת, כרפס, חזרת. ואת מי המלח יניחו מחוץ לקערה. ויסדרם בסדר הזה (ע"פ האר"י ז"ל):

חכמה בינה דעת

שלוש מצות

והקערה מלכות

טוב לומר קודם הקידוש - "קדש", וקודם הרחיצה - "ורחץ", וכן על זה הדרך, כי נרמזו בו סודות נפלאים. וטוב שישנן האדם לעצמו את סדר "קדש ורחץ" בניגון, כדי שלא ידלג דבר מהסדר.

קִדְּשִׁי. וְרַחֵץ. כֶּרֶס. יַחַץ. מַגִּיד. רַחֲצָה. מוֹצִיא מִצֵּה.
מָרֹר. כּוֹרֵךְ. שֶׁלַח־עוֹרֵךְ. צִפּוֹן. בָּרֵךְ. הִלֵּל. גִּרְצָה.

בְּרַחֲמֵי

מוזנים כוס ראשון לכל המסובים וגדול הבית אומר הקידוש, ויכוין להוציא את השומעים ידי חובה וגם הם יכוונו לצאת ידי חובה. ולא יענו ברוך הוא וברוך שמו, אבל יענו אמן.

אם חל בשבת מתחילים מכאן:

יוֹם הַשַּׁשִּׁי. וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צִבְיָא: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְבַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ. אֵתוֹ. כִּי בּוֹ שָׁבַת מְבַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה (ואדעני יאדוונטי) מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ. אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם. ויִדְבֹּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְהוָה (ואדעני יאדוונטי) אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ, מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַתֵּמָן: (אמן)

פָּרוּךְ אֶתָּה יְהוָה ^(ואדני) יִהְיוּנְדָה, ^{יִהְיוּנְדָה} אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם, וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל-לָשׁוֹן, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וּתְתֵּן לָנוּ יְהוָה ^{יִהְיוּנְדָה} אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה, (שְׂבָחוֹת לִמְנוּחָה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׁשּׁוֹן. (אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה ו) אֵת יוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, וְאֵת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה, וְזִמְן חֲרוּתָנוּ, בְּאַהֲבָה מִקְרָא קֹדֶשׁ, וְכָר לִיצִיאַת מִצְרַיִם. כִּי בָנוּ בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים. (וְשִׁבְחוֹת) וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשְׁךָ (בַּשַּׁבָּת בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁשּׁוֹן הַגָּמְלָתָנוּ: פָּרוּךְ אֶתָּה יְהוָה ^{יִהְיוּנְדָה} מֶלֶךְ הָעוֹלָם, מֶלֶךְ הָעוֹלָם (וְיִשְׂרָאֵל וְיִהְיוּנְדָה)

פרוד אתה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מֵאוּרֵי הָאֵשׁ: (אמן)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדֵאנוּ אִתְּךָ וְאִתְּהוֹנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, וּבֵין אֹר לְחֹשֶׁךְ, וּבֵין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, וּבֵין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בֵּין קִדְשַׁת שַׁבַּת לְקִדְשַׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּה, וְאֵת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדְשָׁהּ. וְהַבְּדִלָּה וְקִדְשָׁהּ אֵת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתָהּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדֵאנוּ אִתְּךָ וְאִתְּהוֹנָהּ, הַמְבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, (אָמֵן)

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִמְחֹדֶנָּה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁחֲסִידָיו וְקִנְיָנָיו וְחִיְצָיו לִזְמַן
הַזֶּה: (אמן)

יִישְׁתּוּ כָּל הַמְּסֻבִּים בַּחֲסֶבֶת שְׂמָאֵל, כָּל חַיֵּין שְׂבֻכּוֹם, וּלְפָחוֹת יִישְׁתּוּ רוֹב רַבִּיעִית (41 גרס.).

ישול ידיו בשביל טובל הכרפס בדיון כל דבר שמיכולו במשקה. והנמילה תהיה בדרך שנומל ידיו לאכילת פת, אך לא יבדך כרבת "על נמילת ידיים".

כרפס

יקח כרפס כ־15 גרם ויטבול אותו בחומץ או במי מלח, ויבדק. (ויכוין לפטור בכרסה זו גם את אכילת המרור).
ברוך אתה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

יחזיק

יקח מצה האמצעית משלושת המצות ויחלקנה לשני חלקים, חלק אחד גדול יותר מהשני, והחלק הגדול נותנו במפה ומצניעו לאפיקומן, וחלק השני הקטן יניחנו בין שתי המצות.

מגיד

כל המסובים מתחילים לומר "הא לחמא עניא", עד בני חורין. ואחר כך יתחילו ההגדה בהסברה נכונה. אומרים ההגדה בשמחה ובקול רם, והיא ספור יציאת מצרים שהיא מצות עשה מן התורה. ויכוין בעל הבית לקיים מצות עשה של "והגדת לבנך". וגם הנשים חייבות כסיפור יציאת מצרים.

הא לחמא עניא, די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישׂראל. השתא הכא עבדי, לשנה הבאה בארעא דישׂראל בני חורין:

מוזגין כוס שני, ומרחיקים את הקערה של המצה והמרור כדי לעורר את התינוקות שישאלו "מה נשתנה". ומחלקים לתינוקות קליות ואגוזים, לעוררם לשאול מה יום מימים.

והגדת לבנך

וכיוצא, יבוא ויעשה דין הפסח באכילת מצה ומרור. ופונה אל האורחים ומנחם אותם: ואומר – **השתא הכא. אמנם השנה אנו כאן בגולה ואוכלין בחפזון, יהי רצון ש־לשנה הבאה נהיה בארעא דישׂראל בארץ ישראל. ונאכל שם בנחת ובשוב הדעת כרצוננו.** (או"ח) **השתא הכא עבדי.** השנה אנו פה עבדים בגלות, יהי רצון שלשנה הבאה. נהיה בארעא דישׂראל בארץ ישראל בני חורין. שאמרו חכמים "בניסן נגאלו ובניסן עתידין לגאול". (ר"ה א. מחז"ו שבה"ל) **לחמא עניא** – לחם עני, לפי שאינו עשוי אלא מקמח ומים, למעט מצה עשירה שמערכים בה דברים נוספים. (רש"י)

באור על דרך המשט, בסגנון קל ושווה לכל נפש, עלוקט ומשורר יחדיו נכתבו רבותינו הראשונים.

הא לחמא עניא. כזה היה לחם העני, די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. שאכלו אבותינו בארץ מצרים. שכן הדרך להאכיל את העבדים במצות, שהן קשות ואינן מתעבדות במהרה, ויספיק להם מעט. (או"ח אבוד) וכעת מכריז בעל הבית ואומר: **כל דכפין ייתי ויכול.** כל הרעב שאין לו מה יאכל, (או"ח) או שהרעב עצמו בערב פסח כדי שיאכל המצה לתאבון – יבוא ויאכל. (מחז"ו) **כל דצריך ייתי ויפסח.** כל שיש לו מה לאכל, אך אין לו את המצרכים של מצות היום כגון מצות יין ומרור

מה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה, מִכָּל הַלֵּילוֹת.

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אֵין אֲנַחְנוּ מִטְבָּלִין אֲפֹלוּ פַּעַם אַחַת. וְהַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים:

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמִצָּה. וְהַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מִצָּה:

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין שָׂאֵר יִרְקוֹת. וְהַלֵּילָה הַזֶּה מָרוֹר:

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין בֵּין יוֹשְׁבֵינוּ וּבֵין מְסֻבֵּי. וְהַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מְסֻבֵּי:

מחזירים הקערה למקומה על השלחן ואומרים ההגדה, ותהיה המצה מגולה בשעת אמירת ההגדה.

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה^{אֱלֹהֵינוּ} מִמִּצְרַיִם מִשֶּׁם בֵּית חֲזָקָה וּבִרְוַע נְמוּיָה. וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ

והגדת לבנך

הַמְתוּקִים. וְהַלֵּילָה הַזֶּה. אָנוּ מְקַפִּידִים לֵאכֹל מָרוֹר. שֶׁהוּא יֶרֶק מֵר. וְהָרִי זֶה שְׁנֵי שְׁלִישֵׁי. (רשב"ץ)

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים בֵּין יוֹשְׁבִים וּבֵין מְסֻבִּים. כְּרֻצֻנְנוּ. וְהַלֵּילָה הַזֶּה. אָנוּ מְקַפִּידִים לֵאכֹל כְּשֶׁכָּלוּ מְסֻבִּים. כְּדֶרֶךְ הַשְּׂרִים בְּנֵי חוּרִין, וְאֵין לָנוּ רְשׁוֹת לְהַפְטֵר מִהֶסְבָּה. (מחז"ו רשב"ץ). כָּלוּ שֶׁל דָּבָר: הֵבֵן רוּאָה שְׁנֵי רַבִּים מְדַרְכֵם בַּחֲל וְתִמָּה עַל כֶּךָ. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁתִּמָּהּ בָּאָה עַל הַסְתִּירָה שֶׁיֵּשׁ בְּמַעֲשֵׂים אֱלֹהִים, שֶׁהַטְּבוֹל וְהַהֶסְבָּה, הֵם מְדַרְכֵם שֶׁל עֲשִׂירִים וּבְנֵי חוּרִין, וְאֵלּוּ מִצָּה וּמָרוֹר הֵם מֵאֵל עֲנִיִּים וְעֲבָדִים. (שבה"ל)

עֲבָדִים הָיִינוּ. זֹהִי תְּשׁוּבָה לְשֵׁאלַת מַה נִּשְׁתַּנָּה. **עֲבָדִים** הָיִינוּ לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם. וְאֵכְלוּ שֶׁם מִצָּה וּמָרוֹר. לָכֵן אָנוּ עוֹשִׂים זִכָּר לָזֶה וְאוֹכְלִים מַה שֶׁאֲכָלוּ הֵם. (אבוד"ו) וְהַהֶסְבָּה דֶּרֶךְ חֲרוּת הִיא זִכָּר ל"וִיוֹצִיאֵנוּ ה' בֵּית חֲזָקָה וכו'", כְּמוֹ שֶׁמִּשְׁחֵר וְהוֹלֵךְ. לְפָרַעַה. שֶׁהִיא מִלֶּךְ קֶשֶׁה. בְּמִדֵּינָה קֶשֶׁה. וְאֵף עַל פִּי כֵן – וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. בֵּית חֲזָקָה.

מה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה. שֶׁאָנוּ מְשַׁנִּים בּוּ מְדַרְכָּנוּ מִכָּל הַלֵּילוֹת. שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אֵין אֲנַחְנוּ מִטְבָּלִין. כְּלוּמֵר, אֵין אָנוּ מְחַזְרִין אַחֵר הַטְּבוֹל, אֲפֹלוּ פַּעַם אַחַת. קֹדֶם עֶקֶר הַסְּעוּדָה. שֶׁבְּזִמְנֵהּ הָיוּ רִגְלִים לְטַבֵּל "בְּתוֹךְ" הַסְּעוּדָה, וְהַלֵּילָה הַזֶּה. אָנוּ מְקַדְּמִים לְטַבֵּל "קֹדֶם" הַסְּעוּדָה שְׁתֵּי פְעָמִים. בְּכִרְפֵס וּמָרוֹר. (שבה"ל או"ח אבוד"ו). וְאֵף שֶׁעֲדִין לֹא טָבַל אֶת הַמָּרוֹר, דֶּרֶכֶם הָיָה לְשַׁקֵּעַ הַמָּרוֹר בְּחֶרֶסֶת כְּדֵי לְבַטֵּל הָאָרֶס שֶׁבּוּ, וְיִודַע הֵבֵן שֶׁמֶן הַסֶּתֶם יֵאָכְלוּ עַל יְדֵי טְבוֹל. (רשב"ץ. ע"י פסחים קט:.) וְהָיָה שֶׁמִּטְבָּלִים פַּעַם שְׁלִישִׁית בְּכוּרֶךָ, אֵינוּ אֵלָּא זִכָּר לְהֵלֵל. וְאֲפֹשֶׁר שֶׁנֶּשֶׁח זֶה נִתְקַן קֹדֶם מַעֲשֵׂה שֶׁל הֵלֵל. (בנלע"ו) וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים כִּינֹן שֶׁאֵין בִּינְיָהִם הַפֶּסֶק, חֲשׁוֹב הַכֵּל כְּטְבוֹל אֲחֵד. (רשב"ץ)

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִים מַה שֶׁנִּרְצָה או חֶמֶץ או מִצָּה, וְהַלֵּילָה הַזֶּה. אָנוּ מְקַפִּידִים שִׁיְהִיָּה נֶפֶת כָּלוּ מִצָּה. בְּדוּקָא. וְאֵם אוֹכֵל חֶמֶץ מִתְחַיֵּב בְּכֶרֶת, וְהָרִי זֶה שְׁנֵי גְדוֹל מִשְׁאֵר הַלֵּילוֹת. (רשב"ץ)

שֶׁבֶכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִים מִשְׁאֵר הַיִּרְקוֹת.

מִמִּצְרַיִם, עֲדִין אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ, מְשַׁעֲפָדִים חֵינּוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְאִפְלוּ כָּלֵנוּ חֲכָמִים, כָּלֵנוּ נְבוֹנִים, כָּלֵנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל־הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשֻׁבָּח:

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, וְרַבִּי עֲקִיבָא, וְרַבִּי מֵרְפוּן, שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבֵנֵי בְּרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל־אוֹתוֹ הַלַּיְלָה. עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ! הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: הָרִי אֲנִי כִּבְּן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר

וְהַגִּדַת לְבִנְךָ

קֹדֶם הַסְּעוּדָה מִמִּהְרֵין לַעֲשׂוֹת הַסֵּדֶר, בְּשִׁבְלֵי שְׁלֹא יִשְׁנוּ הַתִּינוּקוֹת. (רשב"ם או"ח מחו"ו אבוד)

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר. מֵבִיא רֹאיָה מִחֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמִּצְוָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם לְמִרוֹת שֶׁהָיוּ חֲכָמִים וְנְבוֹנִים. שֶׁהָיוּ מְסַבִּים בְּבֵנֵי בְּרַק. שֵׁם מְקוֹם. (שְׁבַח"ל אבוד) וְיֵשׁ גּוֹרְסִים "בְּנֵי בְּרַק" בְּנֵי – הֵם כְּרִיּוֹת בְּאֶרְמִית, וּבְרַק מִלְשׁוֹן מְבָרִיק, וְהֵינּוּ שֶׁהִסְבּוּ עַל כְּרִיּוֹת מִשֵּׁי מְבָרִיקִים. (תַּרְגוּם רס"ג ואַבְרַבְנָאל) וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה. הִרְבּוּ לְדַרֵּשׁ לֵאחֶר הַסְּעוּדָה. (מחו"ו או"ח) עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם. וּמִשְׁמַע שֶׁאֵם לֹא בָּאוּ עֲדִין יֵשׁ לָהֶם מָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם וְטָרַם סִימּוֹ. וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית. שֶׁהִיא מִצְוָה עוֹבֶרֶת וְאֵין סִפּוּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם דּוֹחָה אוֹתָהּ. (שְׁבַח"ל)

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. בָּא לְלַמְּדֵנוּ שֶׁמִּלְבַּד שְׁצִרִיךְ לְסַפֵּר בַּלַּיְלָה הַזֶּה בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, צָרִיךְ גַּם לְהוֹכִירָהּ בְּכָל לַיְלָה וְלַיְלָה. (הרשב"י) וְעוֹד, שְׁלֹא תֹאמַר שֶׁחוֹבֶת סִפּוּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הִיא רַק בַּיּוֹם, כְּמוֹ שֶׁמִּשְׁמַע מִהַפְּסוּק "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ" אֵךְ בַּלַּיְלָה לֹא מִצְוָנוּ זְכִירָהּ, וּבִפְרָט שֶׁעָקַר הַגָּאֻלָּה הִתְהַוָּה בַּיּוֹם, לָכֵן בָּא לְלַמְּדֵנוּ שְׁצִרִיךְ לְהוֹכִיר גַּם בַּלַּיְלָה כְּדִלְקַמֵּן. (או"ח אבוד) הָרִי אֲנִי כִּבְּן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא שִׁבְעִים מִמֶּשׁ, שְׁלֹא הָיָה אֵלָּא בֶּן י"ח שָׁנָה, אֵךְ מִשּׁוֹם שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁעֵרוֹת שִׁיבָה הָיָה נִדְמָה כְּזָקֵן. (שְׁבַח"ל) וְאִף

בְּעַל כֶּרֶם שֶׁלְקוֹ י' מְכוּת. וּבְזוֹרֵעַ גִּטּוּיָה. בֶּאֱפֹן גְּלוּי וּבִפְרָסוֹם לַעֲיִן כָּל. שְׁנֵאמַר: "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְכו'" וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצֵאִים בֵּיד רַמָּה". (רש"י) וְלֹא תֹאמַר וּמָה בְּכֶךְ שֶׁהֵם אָכְלוּ בֶּן, אֲנִי שְׁלֹא הֵייוֹ שֵׁם מָה לָנוּ בִּזְוָה? וּמִשְׁבִּיב: וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקֶּב"ה אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. כְּלוּמָר, אִם חֵס וְשִׁלּוֹם הָיוּ גּוֹרְמִים עוֹזְנוֹת יִשְׂרָאֵל לְבַטֵּל חֲשׁוֹן הַקֶּץ שֶׁנִּשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֵאבְרָהָם אֲבִינוּ, עֲדִין אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ. שְׁדוּרוֹתֵינוּ רְשָׁעִים, וּבִאֲיוֹ זְכוּת הֵייוֹ יוֹצֵאִים, וְעַל כִּרְחָנוּ – מְשַׁעֲבָדִים הֵייוֹ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְעַתָּה מִשְׁנַגְּאֵלְנוּ מִמֶּשׁ, מִצְוָה עָלֵינוּ לְזָכֵר מָה שֶׁעָשָׂה לָנוּ וְלַהּוֹדוֹת לוֹ עַל רֵב חֲסִדּוֹ. וְעַל יְדֵי מַאֲכָלִים אֵלּוּ וּסְפּוּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם אֲנִי נִזְכָּרִים בְּדִבְרֵךְ, וּמִקְוִיִּם הַמִּצְוָה. וְאִפְלוּ כָּלֵנוּ חֲכָמִים. שֶׁשִּׁמְעֵנוּ דְּבָר זֶה מֵאֲבוֹתֵינוּ, וְלִכְאוּרָה נֹאכַל מִצְוָה וּמִרוֹר בְּלִי לְסַפֵּר הַעֲנָן. וְאִפְלוּ כָּלֵנוּ נְבוֹנִים. לְהִבִּין דְּבָר מֵתוֹךְ דְּבָר מִזֵּי הַכֹּהֵן שֶׁיֵּשׁ בְּמִצְוֹת אֵלּוּ. וְאִפְלוּ כָּלֵנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה. וּבִקְרִיאַת הַתּוֹרָה אֲנִי מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם וְיוֹדְעִים טַעַם הַדְּבָר עַל בְּרִיּוֹ. אִף עַל פִּי כֹן – מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. כְּדִי לַהּוֹדוֹת לַהֵשֶׁם יְתִבְרַךְ, וּלְלַמֵּד לְשֵׁאִינֵם יוֹדְעִים, שְׁנֵאמַר: "וְאִמְרַתֶּם זִכַּר פֶּסַח" וְעוֹד נֶאֱמָר: "וְהַגִּדַת לְבִנְךָ". וְכֵן יִצְאֵנוּ יְדֵי חוֹבֶת סִפּוּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. אֲמַנֵּם – וְכָל הַמְרָבָה. לְסַפֵּר יוֹתֵר מִחֲבָרוֹ 'אֲחֵר הַסְּעוּדָה' הָרִי זֶה מְשֻׁבָּח. שֶׁמְרָבָה בְּכַבּוֹד הַמְּקוֹם. אֲבָל

יציאת מצרים בלילות, עד שִׁדְרָשָׁה בֶּן זֹמָא, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כו ז) "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ". "יְמֵי חַיֶּיךָ" חַיִּים, "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" חַיִּים אוֹמְרִים: "יְמֵי חַיֶּיךָ" הַעוֹלָם הַזֶּה, "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" לְהַבִּיא לִיְמוֹת הַמְּשִׁיחַ:

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא: בְּנִגְד אֲרֻבָּעָה בָּנִים דְּבִרָה תּוֹרָה: אֶחָד חֲכָם, וְאֶחָד רָשָׁע, וְאֶחָד תָּם, וְאֶחָד שְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל:

חֲכָם מָה הוּא אוֹמֵר? "מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְּשָׁפְטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: יֵאָדְרוּנוּ" (דברים ו, כ) אֵף אֵתָּה אֲמֹר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח: אֵין מַפְטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אֶפִּיקוֹמֶן:

והגדת לבנך

וּזְלַת בְּרֻכּוֹתֵינוּ. (הרשב"ץ) בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן רְשׁוֹת, לְדַרְשׁ אֶת הַתּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. (אבוד) בְּנִגְד אֲרֻבָּעָה בָּנִים דְּבִרָה תּוֹרָה. בְּאֲרֻבָּעָה מְקוֹמוֹת נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה לְסַפֵּר לְבָנֵינוּ אֵת סִפּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם, וּבְכָל פַּעַם בְּסִגְנוֹן אַחֵר. וְכֵן הַמְּגִיד לְבָאֵר פִּנְגַּת הַתּוֹרָה בָּזֶה. וְאוֹמֵר: דַּע, כִּי בְּנִגְד אֲרֻבָּעָה בָּנִים שׁוֹנִים דְּבִרָה הַתּוֹרָה. אֶחָד חֲכָם אֶחָד רָשָׁע וְכו'. וְלִקְשֹׁן יֵבֵאֵר מֵהֵיכָן רָמַזוּ כֹּל אֶחָד. וְהַזְכִּיר הַבָּנִים כְּפִי סֵדֶר חֲכָמָתָם, חֲכָם, וְאַחֵר כִּד רָשָׁע שְׂאֵף הוּא חֲכָם לְהִרְעֵ, וְאַחֵר כִּד תָּם שְׂעַל כָּל פְּנִים יֵשׁ בּוֹ דַּעַת לִשְׁאֹל, וְאַחֲרָיו שְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל שְׂאִין בּוֹ חֲכָמָה כָּלָל. (אבוד)

חֲכָם מָה הוּא אוֹמֵר. שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּנְךָ מָחָר לֵאמֹר, מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְּשָׁפְטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם" (דברים ו, כ). וּמֵתוּךְ שְׁאֵלָתוֹ נִכָּר שְׂחָכָם הוּא. מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְכו'. מִדּוּעַ מְקַדְּמִין לְאָכֹל מִקְרֵבֵן חֲגִיגָה קֹדֶם לְקִרְבֵּן פֶּסַח, וְהָרִי קִרְבֵּן פֶּסַח הוּא עֶקֶר מִצְוֹת הַיּוֹם? וְכֵן תִּמְנָה לָמָּה מְחַלְקִין קְלִיּוֹת וְאַגֻּזִּים קֹדֶם הַסְּעוּדָה, וְהָרִי הַדֶּרֶךְ לְהִבְיֵאֵם לְאַחֵר הַסְּעוּדָה לְקַנּוּת. וּמִשִּׁיב: אֵף אֵתָּה הָאֵב אֲמֹר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח. כְּלוּמַר, תִּשְׁבֵּי לוֹ שְׁזָרוּ דִּין מִהִלְכוֹת הַפֶּסַח שְׂאִין מַפְטִירִין מְסִימִין אַחֵר אֲכִילַת קִרְבֵּן הַפֶּסַח בְּאֶפִּיקוֹמֶן. – בְּשׁוּם דְּבַר מְאֻכָּל. לְפִיכָךְ אִם יְקָדִים

שֶׁהָיָה צָעִיר מִכָּל מְקוֹם בִּיגִיעָתוֹ בַּתְּלִמּוּד דְּמָה לְבֶן ע', אֵף לֹא קִבְּלוּ חֲכָמִים אֶת דַּעַתוֹ לְהַזְכִּיר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילָה, כִּיֹּן שְׁלֹא מִצָּא רֹאִיָּה לְדְבָרָיו. (הרשב"ץ) וְלֹא זָכִיתִי. לְמִצָּא רָמַז מִן הַמִּקְרָא לְכָךְ שְׂצָרִי – שֶׁתֶּאֱמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת. הִיא פְּרִשְׁת שְׂצָרִי שְׂבִקְרִיאַת שְׂמַע, שְׂמֻזְכָּר בָּהּ יְצִיאַת מִצְרַיִם. וְסִבֵּר ר' אֶלְעָזָר שְׂמֻזְזָה לְקִרְוָתָהּ אֵף בְּעֶרְבִית, אֲבָל חֲכָמִים אוֹמְרִים שְׂאִין קוֹרִין אוֹתָהּ אֶלָּא בַּיּוֹם, כְּדִין הַצִּיצִית שְׂאִינָה נוֹהֲגָת אֶלָּא בַּיּוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר גִּבִּי צִיצִית, "וְרִאִיתָם אוֹתוֹ" וְלִילָה אֵינוֹ זָמֵן רֹאִיָּה. עַד שִׁדְרָשָׁה בֶּן זֹמָא. עַד שְׁבָא בֶּן זֹמָא וּמִצָּא רָמַז לְכָךְ מִן הַמִּקְרָא (הרשב"ץ אבוד) שֶׁנֶּאֱמַר... כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְהָיָה לוֹ לְכַתֵּב בִּימֵי חַיֶּיךָ וּמִמֵּילָא מִשְׁמַע כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וּמִמָּה שְׂכַתֵּב כֹּל מִשְׁמַע שְׁבָא לְרִבּוֹת אֵת – חַלִּילוֹת. וְחֲכָמִים דְּרָשׁוּ: כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ – לְהַבִּיא לִיְמוֹת הַמְּשִׁיחַ. לְרִבּוֹת אֵת יְמוֹת הַמְּשִׁיחַ. שְׁלֹא תֵאֱמַר שְׂאֵחֵר הַגָּאֻלָּה הָאֲחֻרֹּנָה יִתְבַּטֵּל הַזְכָּרוֹן לִיצִיאַת מִצְרַיִם, אֶלָּא זְכָרוֹן הַגָּאֻלָּה הָאֲחֻרֹּנָה יִהְיֶה הַעֶקֶר, וְהַזְכָּרוֹן יְצִיאַת מִצְרַיִם טָפֵל לוֹ (שְׁבַח"ל הַרש"ב"ץ). י"מ "וְלֹא זָכִיתִי" – וְלֹא נִצְחָתִי. לְפִי שְׁהִיִּיתִי יָחִיד מוֹל רַבִּים, "עַד שִׁדְרָשָׁה בֶּן זֹמָא" וְקִבְּלוּ אֶת דַּעַתִּי שְׁנַעֲשֻׁנוּ רַבִּים (סד"ר א"ח).

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם. הַקֶּב"ה. (מחז"ל) בְּרוּךְ הוּא. מַעֲצוּמוֹ,

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר? "מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם?" (שמות יב, כו) לָכֶם וְלֹא לוֹ.
וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל, כָּפַר בְּעַקֵּר. אַף אֵתָּה חִקְהָה אֶת
שְׁנֵי וַאֲמֹר לוֹ: "בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל" (שמות יג, ח)
לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. (שמות יג, ח)
לִי וְלֹא לוֹ, וְאֵלּוּ הֵיחָ שֵׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר "מַה-זֹּאת"? וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו: "בְּחֻזֶּק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל"
מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים" (שמות יג, ד)

וְשֵׁאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשָׁאֵל אֶת פֶּתַח לוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יג, ח) "וְהַגְּדַת לְבָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל" (שמות יג, ח) לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם: יָכוֹל

והגדת לבנך

מֵת כָּל רָשָׁע יִשְׂרָאֵל בְּשִׁלְשֶׁת יָמֵי הָאֶפְלָה. (רשב"ץ).
בְּתוֹרָה בָּאָה תְּשׁוּבָה זֶה לְבֵן שֵׁאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשָׁאֵל, מִכֵּל
מָקוֹם נִרְמָז בּוֹ בְּאִמְרוֹ עָשָׂה ה' "לִי" לְשִׁאֲלַת
הַרְשָׁע. (אבוד'') וְלֹא הִבִּיא תְּשׁוּבַת הַתּוֹרָה לְשִׁאֲלָתוֹ
("וַאֲמַרְתֶּם וְכִּי פֶסַח הוּא לָהּ וְכו'") כִּי הוּא דָּבָר פְּשׁוּט
וְיוֹדֵעַ הֵפֵן בְּעַצְמוֹ. וְכֵאן בָּא לְהַשְׁמִיעֵנוּ הֵיכָן מִצְּאֵנוּ
שֶׁהַתּוֹרָה דְּבָרָה כְּנֶגֶד הַרְשָׁע. (רשב"ם או"ח). וְאֵף שֶׁגַּם
הַחֶכֶם דְּבָר בְּלִשׁוֹן דּוּמָה שֶׁאִמֵּר "אַתְּכֶם" בְּגוֹפֵה שְׁנִי, לֹא
הוֹצִיא עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל, שֶׁהָרִי אִמֵּר אֵלֵהֶם וְכָלֵל עַצְמוֹ.
וְכֵאן שֶׁאִמֵּר "אַתְּכֶם" לְפִי שֶׁאֲבוֹתָיו הֵם שֵׁיִצְאוּ מִמִּצְרַיִם
וְלֹא הוּא, (או"ח אבוד') עוֹד, שִׁיּוֹדֵעַ שֶׁקָּטָן הוּא וְאֵין
שׁוֹחֲטִין הַפֶּסַח עַל הַקָּטָן. (סד"ר)

תָּם מֵהוּ אוֹמֵר. שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה כִּי יִשְׁאֲלֶיךָ בְּנֶיךָ מָחָר
לֵאמֹר מָה זֹאת". (שם ח) **תָּם**. טַפְשׁ. (ירוש') **מָה זֹאת**.
שֵׁאִינוֹ יוֹדֵעַ לְפָרֵט אֶת שִׁאֲלָתוֹ, אֵלָּא שְׂרוּאָה אֶת כָּל
הַשְּׁנוּיִים הָאֵלֶּה וּמִבֵּין שֶׁקָּרָה מִשְׁהוֹ, וְשׁוֹאֵל "מָה זֹאת".
וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו. פְּרוּשׁ, סֵפֶר לוֹ כָּל הַמַּעֲשֶׂה. כִּיצַד?
בְּחֻזֶּק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. וְתֹאמַרְךָ לוֹ בְּדִבְרֵי
אֲנִידָה בְּסִפּוּרֵי הַנִּסִּים וְהַנִּפְלְאוֹת, שֶׁלִּבּוֹ נִמְשָׁךְ אֵלֵיהֶם.
(או"ח שבה"ל)

וְשֵׁאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשָׁאֵל. אֶפְלוּ בְּתִמְיוּמוֹת. אֶת פֶּתַח לוֹ.
פְּרוּשׁ, בָּאֵר לוֹ הֵעֵנִן כְּפִי דַעְתּוֹ, לֹאֵט וּבְדִבְרֵים
קְלִים, וְתִמְצָא פֶתַח לְלִבּוֹ עַד שֶׁיִּבִּין וְיִשְׁאֵל. (שבה"ל) וְיִשׁ
מִפְרָשִׁים, "פֶּתַח לוֹ" מַעֲצָמָךְ, שֶׁתִּסְפֹּר לוֹ אֶת סְפּוֹר

לְאֹכֵל מִקְרֵבן פֶּסַח לֹא יוּכַל לְאָכֵל אַחֲרָיו מִקְרֵבן חֲגִיגָה,
שֶׁצָּרִיךְ שִׁישְׁאֵר טַעְמוֹ שֶׁל קֶרֶבן פֶּסַח בְּפִיו. (מחז"ו או"ח).
וּבְזִמְנֵנוּ שִׁאֲכִילִים מִצָּה כּוֹכֵר לְקֶרֶבן פֶּסַח, אֵין אוֹכְלִים
אַחֲרֶיהָ כְּלוֹם מִהַשְׁעֵם הַנִּזְכָּר. אֶפִּיקוֹמֵן. – לֹא כְלוֹם,
בְּלִשׁוֹן יוֹנִית. וְחֻז' דְּרָשׁוּ אֶפִּיקוֹמֵן – גּוֹטְרִיקוֹן אֶפִּיקוֹ
מִיָּנִי מִתִּיקָה (הוֹצִיאָנוּ מִיָּנִי מִתִּיקָה), שֵׁאִין אוֹמְרִים אַחֵר
אֲכִילַת הַפֶּסַח הוֹצִיאָנוּ מִיָּנִי מִתִּיקָה לְקִנּוּחַ, וְהוּא מִן
הַשְׁעֵם הַנִּזְכָּר. (סד"ר רשב"ם או"ח אבוד')

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה כִּי יִאֲמְרוּ אֲלֵיכֶם
בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם" (שמות י"ב כ"ו)
מֵה הַטֶּרַח הַזֶּה שֶׁאַתֶּם מְטַרְיָחִים עֲלֵינוּ בְּכָל שָׁנָה לְעַכֵּב
אֶת סְעוּדָתֵנוּ וְלַעֲרֹב אֶת שְׂמִתַּת הַחֵג. (ירושלמי) וּלְפִי
שֶׁאִמֵּר מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם, כְּלוֹמֵר לָכֶם הִיא
הָעֲבוּדָה וְלֹא לוֹ. שֵׁאִינוֹ כּוֹלֵל עַצְמוֹ בְּכָלֵל הַצּוּוִי, גִּלְהָ
לֶךְ הַכְּתוּב שֶׁבֶן רָשָׁע מְדַבֵּר, וְהָרִי זֶה – כָּפַר בְּעַקֵּר.
בְּקוֹדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא. שֶׁכָּל הַכּוֹפֵר בְּמִצְוֹתָיו, כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר
בּוֹ. (מחז"ו) לְפִיכָּה – אַף אֵתָּה חִקְהָה אֶת שְׁנֵי.
הַכְּעִיסָהוּ. שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַגְּדַת לְבָנֶיךָ דְּבָרִים הַקְּשִׁינִי כְּגִידִין.
(או"ח אבוד') וַאֲמֹר לוֹ. אֵין מְשִׁיבִים לוֹ תְּשׁוּבָה שֶׁל מִמָּשׁ,
אֵלָּא דְּבָרֵי קִנְטוֹר. לְפִיכָּה אוֹמֵר הַמְּגִיד: תִּשְׁיֵב לוֹ
כְּאוֹלָתוֹ, כְּנֶגֶד דְּבַר הַכְּתוּב: בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי
בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. וְהַדְּגִישׁ הַכְּתוּב לִי לְשִׁכְמוֹתֵי וְלֹא
לוֹ, שֶׁהוּא רָשָׁע. (מחז"ו) מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, לְפִי שֵׁאִינוֹ
מֵאִמֵּן בְּגִאֲלָה. וְאֵלּוּ הֵיחָ שֵׁם לֹא הָיָה נִגְאָל. אֵלָּא הָיָה

מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ? תִּלְמֹד לֹמֵר "בַּיּוֹם הַזֶּה". אִי בַּיּוֹם הַזֶּה יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם?
תִּלְמֹד לֹמֵר "בְּעֶבֶר זֶה". "בְּעֶבֶר זֶה" לֹא אִמְרָתִי אֲלֵא בְּשַׁעַה שְׁמֻצָּה וּמְרוֹר
מִנְחִים לִפְנֵי:

מִתְחַלֶּה עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ. וְעַכְשָׁיו קִרְבְּנוּ הַמָּקוֹם לְעֲבוּדָתוֹ,
שְׁנֵאמַר: (יהושע כד, כד) "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל-הָעָם, כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הִנָּהּ יֹשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תֵּרַח אָבִי אֲבִרָהָם וְאַבִּי נָחוֹר.
וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וְאַקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבִרָהָם מֵעֶבֶר הִנָּהּ, וְאוֹלָךְ אוֹתוֹ
בְּכָל-אֶרֶץ כְּנָעַן, וְאַרְבֶּה אֶת זֶרְעוֹ וְאַתְּנֶנּוּ לוֹ אֶת יִצְחָק. וְאַתְּנֶנּוּ לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב
וְאַתְּ עָשׂוּ, וְאַתְּנֶנּוּ לְעָשׂוֹ אֶת הָר שֶׁעִיר לְרֵשֶׁת אוֹתוֹ, וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם:

והגדת לבנך

אינו ראוי לנסים. (א"ח)

מִתְחַלֶּה עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ. תֵּרַח אָבִי
אֲבִרָהָם. שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה צִלְמִים וּמִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם.
וְעַכְשָׁיו קִרְבְּנוּ הַמָּקוֹם. הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא לְעֲבוּדָתוֹ,
שְׁנֵאמַר וכו': מִזְכִּיר הַחֲסִדִּים שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ, שָׂאף עַל פִּי
שְׁאֲבוֹתֵינוּ נִשְׁתַּקְּעוּ מֵאֵד בְּאִמּוֹנוֹת הַכּוֹזָבוֹת, קִרְבֵּם
הַמָּקוֹם וְהַכְּנִיסִים תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׂכִינָה. בְּעֶבֶר הִנָּהּ. בֹּא
לְלַמֵּד עַל יְחוּסֵנוּ שֶׁאֵפ"ס שִׁיִּצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם אֵין אֲנַחְנוּ
מִזְרָעִים שֶׁל תֵּרַח וְנָחוֹר. (א"ח רשב"ץ) יֹשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם
מֵעוֹלָם. כְּלוֹמֵר אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר מִימֹת עוֹלָם, שְׁקִדִּים
מִתֵּן תּוֹרָה הָיִינוּ מִתְּחִלָּה אֲלֵיהֶם. תֵּרַח אָבִי אֲבִרָהָם
וְאַבִּי נָחוֹר. וּשְׂנִיָּהָם, הָאֵב וְנָחוֹר בְּנוֹ, עֲבָדוּ עֲבוּדָה זָרָה.
וְאַקַּח אֶת אֲבִיכֶם. בְּחֻסְדֵי נְטִיטָה לְבוֹ מִדְּרָכֵי אָבִיו
וְאַחֲיוֹ, וְאַקַּח אוֹתוֹ מִבְּיַנְיָהם שֶׁלֹּא יִשְׁמַךְ אַחֵר דַּעְתָּם
הַכּוֹזֶבֶת. וְאוֹלָךְ אוֹתוֹ בְּכָל-אֶרֶץ כְּנָעַן. שֶׁהָיָה אֶרֶץ
קְדוּשָׁה וְרִאיוֹהָ לְשְׂכִינָה. וְאַרְבֶּה אֶת זֶרְעוֹ. יִשְׁמַעְאֵל
וּבְנֵי קְטוֹרֶה. (מחז"ל) וְאַף עַל פִּי כֵן – וְאַתְּנֶנּוּ לוֹ אֶת יִצְחָק.
שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַעֲלָה וְחֻשִּׁיבוֹת מִצַּד עֲצָמוֹ, וְאַמְנֵם לֹא נִקְרָא
זֶרְעוֹ אֲלֵא בִּיצְחָק. (א"ח רשב"ץ) אֶת יַעֲקֹב וְאַתְּ עָשׂוֹ. אֵף
זֶה חֲסֵד, שֶׁהָיוּ שְׂנִיָּהָם בְּכִרָם אַחַת וְעָשׂוֹ שָׂאֵב אֶת הַזֹּהֶמָה
וַיַּעֲקֹב יִצְאָ נָקִי. וְאַתְּנֶנּוּ לְעָשׂוֹ אֶת הָר שֶׁעִיר. מִיָּד נִתְּנִי
לוֹ אֶת חִלְקוֹ, כִּדִּי לְקִים בִּיעֲקֹב "דּוֹר רְבִיעִי יִשׁוּבוּ
הֵנָּה". וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם. וְסוּפֵם לְרֵשֶׁת אֶת

יציאת מצרים גם בלי שישאל. (רשב"ץ) שְׁנֵאמַר וְהִגַּדְתָּ
לְבִנְךָ. וְלֹא נִאֲמַרְהָ כֵּאֵן מַה־יִּשְׁאַלְתָּ הֵנּוּ, מִשְׁמַע שְׁמִדְבָּר
בְּמִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְשֹׁאֵל. (אבוד"ה) בְּעֶבֶר זֶה. שְׁאֲקִים
מִצְוֹתָיו כְּגוֹן פֶּסַח מִצָּה וּמְרוֹר הַלֵּלוּ. עֲשֵׂה ה' לִי. אֶת כָּל
הַנְּסִים הַלֵּלוּ – בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ.
אֵין זֶה חִלְקָה מִהַתְּשׁוּבָה, אֲלֵא אֲגִב שֶׁהַזְכִּיר הַפֶּסֶח, הוּא
דוֹרֵשׁ אוֹתוֹ. וְעַתָּה מִפְּרֵשׁ אִימִתִּי זְמַן אִמְרִית הַהִגָּדָה.
(הרשב"ם). יָכוֹל יִתְחַבֵּב לְדָרֵשׁ בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כְּבָר
מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ. שֶׁהוּא הַתְּחִלָּתָה הַגְּאֻלָּה. שֶׁבִּרְאֵשׁ חֹדֶשׁ הָיָה
מֹשֶׁה עוֹמֵד וּמוֹחִיר אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל קִרְבֵּן פֶּסַח.
תִּלְמֹד לֹמֵר בַּיּוֹם הַזֶּה. בַּיּוֹם י"ד שָׁבוּ נִגְאָלוּ. יָכוֹל
נִדְרֵשׁ מִבְּעוֹד יוֹם. שֶׁל יוֹם י"ד, שֶׁהוּא זְמַן הַקִּרְבָּת קִרְבֵּן
פֶּסַח – תִּלְמֹד לֹמֵר בְּעֶבֶר זֶה. כָּל לְשׁוֹן "זֶה" מִשְׁמַע
שְׂרָאִים אוֹתוֹ וּמִצְבִּיעִין עָלָיו, וְעַל זֶה דָּרֵשׁ "בְּעֶבֶר
זֶה" – לֹא אִמְרָתִי אֲלֵא בְּשַׁעַה שְׁמֻצָּה וּמְרוֹר מִנְחִים
לִפְנֵי. שְׂרָאִי לֹמֵר עֲלֵיהֶם 'בְּעֶבֶר זֶה', דְּהֵינּוּ בַּיּוֹם
י"ד בְּעֶרֶב שֶׁהוּא לֵיל ט"ו. (אבוד"ה) וְלִמְדֵנוּ, שְׁמֻצָּת
הַהִגָּדָה הִיא בְּזִמְנָה אֲכִילַת קִרְבֵּן פֶּסַח דּוֹקָא (בְּלֵיל ט"ו), לֹא
בְּשַׁעַת אֲהֻרָתוֹ (בִּרְאֵשׁ חֹדֶשׁ) וְלֹא בְּשַׁעַת שְׁחִיטָתוֹ (בִּי"ד
בַּיּוֹם). בְּעֶבֶר זֶה עֲשֵׂה ה' לִי. בְּמִקְרָא נִאֲמַרְהָ תִּשְׁוֶבָה זֶה
לְרִשְׁעִי, וְהִבֵּיָאָה הַמִּגִּיד גְּבִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְשֹׁאֵל, לְרִמּוֹ
לְנוּ מ"ש הַפֶּסֶח "בְּעֶבֶר זֶה עֲשֵׂה ה' לִי" – כְּלוֹמֵר
בְּזִכְרוֹתֵי, שְׁגֻלַּת מִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֵּבֶע, וְהוּא

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל בְּרוּךְ הוּא. שְׁתַּקְדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חֹשֵׁב אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. **שְׁנֵאמַר:** (בראשית מו, יג'ד) **"וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם, אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי, וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרַכָּשׁ גָּדוֹל":**

יכסה את המצות שבקערה ויאחו את הכוס בידו הימנית ויאמר:

וְהִיא שְׁעֻמָּה לְאַבְוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שֶׁלֹּא אַחַד בְּלִבָּר עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. אֵלָּא שֶׁבְּכָל־דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְתַקְדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם:

יניח הכוס על השלחן, ויגלה את המצות.

צֵא וּלְמַד מֶה בְּקֶשׁ לְבֵן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אֲבִינוּ. שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֵלָּא עַל

והגדת לבנך

הַמְשַׁעֲבָדִים בְּנוֹ דָן אֲנִי, וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרַכָּשׁ גָּדוֹל. שְׁנֵאמַר "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם". וְאָמְרוּ חַז"ל שֶׁעֲשָׂאוּהָ כְּמִצּוֹלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים כְּלוֹמֵר שְׂרוּקֵנוּ אוֹתָם מִמְּמוֹנָם וְנִסְלוּהוּ עִמָּהֶם.

וְהִיא. אוֹתָהּ הַבְּטָחָה לְאַבְרָהָם בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, הִיא **שְׁעֻמָּה לְאַבְוֹתֵינוּ.** וַיֵּצְאוּ הֵם מִמִּצְרַיִם. וְלָנוּ. שֶׁכָּאֵלוּ יֵצְאוּ אֲנִי מִמִּצְרַיִם, שֶׁאִם לֹא שֶׁגָּאֵל אוֹתָם עָדִין אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וְכו'. (שבה"ל אבוד"ו) וי"מ "וְלָנוּ" שֶׁכֵּן אָמַר לְאַבְרָהָם "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי" "וְגַם" לְרַבּוֹת אֵף ד' מְלָכִיּוֹת הַמְשַׁעֲבָדִים בְּנוֹ. (רשב"ץ) **שֶׁלֹּא אַחַד בְּלִבָּד.** הַמִּצְרַיִם. **אֵלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ.** כְּגוֹן הַכַּשְׂדִּיִּים פְּרִסְיִים רוֹמִיִּים יוֹנִים וְכוּלָּתָם. (הרשב"ץ) **וְתַקְדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם.** שֶׁכִּדִּי לְהִרְאוֹת הַשְּׁבָחָתוֹ בִּישְׂרָאֵל, מִקִּים לָהֶם בְּכָל דּוֹר אוֹיְבִים וּמְצִילֵם מִיָּדָם, בְּזִכּוֹת אוֹתָהּ הַבְּטָחָה שְׁעֻמָּה לְאַבְוֹתֵינוּ וְלָנוּ. (שבה"ל אבוד"ו).

צֵא וּלְמַד. מִבֵּיא רִאֲיָה שְׁאִלּוּלִי הַבְּטָחַת הַבְּרִית שֶׁהַבְּטִיחַ לְאַבְרָהָם, הִיא יַעֲקֹב נֶאֱבָד חַס וְשְׁלוֹם. (מחז"ו) וְעַל זֶה אָמַר צֵא וּלְמַד, אֵיךְ הַתְּחִילוֹת הַצְּרוֹת לַיַּעֲקֹב. (אבוד"ו) **מֶה בְּקֶשׁ לְבֵן הָאֲרָמִי.** הַתְּחִיל לִסְפֹּר בְּרֹאשׁ הַמִּרְשִׁיעִים. (רשב"ץ) **שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֵלָּא עַל הַזִּכְרִים.** לְהַשְׁלִיכֵם לְיָאוֹר. וְלָבֵן בְּקֶשׁ לַעֲקֹר אֶת

אֶרֶץ כְּנָעַן. אֵלָּא שֶׁעֲלִיָּהֶם לִפְרַע תַּחֲלָה אֶת שִׁטְר הַחֹב שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. (או"ח שבה"ל מצודות) **בְּרוּךְ – עֵתָה הוּא מִתְחִיל בְּדִרְשָׁה אַחֶרֶת.** (אבוד"ו) **שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל.** שֶׁהַבְּטִיחַ לְאַבְרָהָם לְגָאֵלֵנוּ מִשְׁעָבוֹד מִצְרַיִם. (מחז"ו) **חֹשֵׁב אֶת הַקֶּץ.** שֶׁל הַגָּאֵלָה. שֶׁהִיא גָּזַר עַל זֶרַע אַבְרָהָם שִׁיְהִיו גֵּרִים וְשִׁישְׁתַּעֲבֹדוּ בָּהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְלֹא בָּאָר מֵאִמְיָתִי מִתְחִיל מִנֵּן זֶה, וְעֲשֵׂה עִמָּנוּ הַקֶּבֶ"ה חֶסֶד לְהַתְּחִיל לְמִנּוֹת מִהַמֵּנִן הַמִּקְדָּם בְּיוֹתֵר, דְּהֵינּוּ מְלֻדָּת יִצְחָק שֶׁהוּא מְזֻרַע אַבְרָהָם. וּבְזֶה נִתְקַים הַפְּסוּק "כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ" כְּלוֹמֵר, מִשְׁעָה שִׁיְהִיהֶ לְךָ זֶרַע. וּמִיּוֹם לְדַת יִצְחָק עַד שִׁירָד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם הֵם ק"ץ שָׁנָה, וּבְמִצְרַיִם שֶׁהוּא כְּמִנֵּן רַד"ו שָׁנִים, סֵף הַכֹּל ת' שָׁנָה בְּדִיקָה. וְעוֹד, כִּי לְפִי פְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא אֵף הַשְּׁעָבוֹד הִיא אֲמוֹר לְהַתְּאָרֶף ת' שָׁנִים, וְעֲשֵׂה הַקֶּבֶ"ה עִמָּנוּ חֶסֶד, וּפְרֹשׁ אֶת הַפְּסוּק בְּדִרְשָׁה אַחֶרֶת – **"וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם – אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.** וְהַמְסָפֵר "אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" בֹּא לְבָאָר רַק כִּמָּה יִהְיוּ יְמֵי הַגְּרוּת. וּמ"ש בְּאֶמְצַע "וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם" הוּא מֵאֲמָר מִסְּגָר בְּפָנֵי עֲצָמוֹ, וְלֹא פִּרַשׁ בּוֹ כִּמָּה זְמַן יִהְיֶה, וְהַמִּקְרָא נִדְרָשׁ אֶלְפִּנֵּי פָנָיו. וּר"ל כִּי יְמֵי הַגְּרוּת וְהַשְּׁעָבוֹד יַחַד הֵם ת' שָׁנָה. (שבה"ל) וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ. לְרַבּוֹת אֵף ד' מְלָכִיּוֹת

וַיֵּרֶד מִצְרַיִם. לְאַחַר צְרוּתוֹי שֶׁל לָבֵן, עוֹד אַחֲרֵים בָּאוּ
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ, שְׂרִיר יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם
כְּדִי לָקֵים אֶת גְּזֵרַת בֵּין הַבְּתָרִים. (אבוד) וּמֵתוּךְ שְׂאֵמֶר
"וַיֵּרֶד" וְלֹא וַיֵּצֵא, מִשְׁמַע שֶׁלֹּא יֵרֵד מִצְרַיִם, אֲלֵא
יֵהִי – אָנוּס עַל פִּי הַדְּבוּר. בְּעַל כִּרְחוּ, עַל פִּי מֵאֲמָרוֹ
וְדִבּוּרוֹ שֶׁל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּדִי לָקֵים גְּזֵרַת "כִּי גֵר יִהְיֶה
וְזָרַע". שֶׁהִיא יוֹדֵעַ יַעֲקֹב שְׂעִתִּידֵין בְּנָיו לְהִשְׁתַּעֲבֵד

"גְּדוֹל וְעֶצוֹם" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א, י) **"וַיְבֹנֶי יִשְׂרָאֵל פָּרוֹ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְכּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמָאד מְאֹד, וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם":**

"וָרֵב" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טו, יז) **"רִבְכָּה בְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְתִּיף, וַתִּרְבֵּי וַתִּגְדֹּל וַתִּבְאֵי בַעֲדֵי עֲדִיִּים. שְׂדִים נִכְוְנוּ וַשְּׁעָרָהּ צִמְחָה, וְאֶת עָרוֹם וְעָרְיָה: וַאֲעֵבֹר עָלֶיהָ וְאֶרְאֶה מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֶיהָ, וְאוֹמֵר לָהּ בְּדָמֶיךָ חַיִּי, וְאוֹמֵר לָהּ בְּדָמֶיךָ חַיִּי":**

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה:
(דברים כג, י)

"וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים" - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א, י) **"הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ מִן יִרְבֵּה, וְהִיָּה כִי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ, וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ":**

והגדת לבנך

סימני נצרות שבו לבתייהם. (שבה"ל) ואת ערום ועריה. מן המצות. שבזמן הגאולה לא היה בידם מצות ובזכות מה יגאלו? על כן נתן להם מצות פסח ומצות מילה, שנמולו בערב פסח. (או"ח אבוד') ואעבור עליה ואראך. שקימת את ב' המצות שנתתי לך, והרי את – מתבוססת בדמיך. דם פסח ומילה. ואומר לך – על כן בשכר זה של-בדמיך – דם פסח ומילה חיי תזכי לגאולה. ואומר לך בדמיך חיי. כפל ב' פעמים לפי שבזכות דם פסח ודם מילה נגאלו. (אבוד') פסוק שני

וירעו אותנו המצרים. כיון שראו את ישראל פרים ורבים מאד, אמרו – הבה. לשון הכנה והזמנה. נתחכמה לו. לעם. להפריש נשותיהם מהם באפן שלא ירגישו כדלקמן. (שבה"ל אבוד') דבר אחר, "הבה נתחכמה לו" למושיען של ישראל, שדרכו לדון מדה כנגד מדה, על כן נשליך בניהם למים, שכתב נשבע שלא יביא מבול לעולם ולא נענש על ידם. וסופם שנדונו במים ששבעו פרעה וחילו בים סוף, ואין זה מבול. ועלה מן הארץ. על כרחנו. פרוש אחר, שאמרו כן בלשון סגי נהור כאדם התולה קללתו באחרים, וכונתו שיגרשו עם

גדול ועצום. מרבה באכלוסין. כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וכו' שהיו יולדות ששה בכרס אחת כשרצים, ולא הפילו נשותיהם ולא מתו הנולדות כשהם קטנים. (או"ח) ויש גורסים: ויהי שם לגוי גדול – מלמד שהיו ישראל מצינים שם לגוי גדול, ואינו מדבר על רבוי אכלוסין שעל זה אמר אחר כך "ועצום", אלא פרוש "לגוי גדול" שהיו אנשים גדולים וחשובים במצרים, כמו והאיש משה גדול מאד. (שבה"ל) ורב – רבבה. לשון רבוי, שהולך ומתרבה. (שבה"ל) כצמח השדה נתתיך. שהיו צצים כצמח השדה וגדלים מן הארץ מאליהם בלא שום צער ועמל. דבר אחר, מה צמח זה כל מה שגוזזין אותו יותר צומח, כך ישראל כל מה שהיו מענים אותם היו פרים ורבים. וכן הוא אומר וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ. (אבוד') ותרבי ותגדלי. וזהו חסד גדול שאנשים גרים התרבו במדה מפלגת כזו. (הרשב"ץ) ותבואי בעדי עדיים. לשון עדי ותכשיטים. שדים נכוננו ושרפה צמח. הם סימני נצרות. שהיו בנות ישראל יולדות בשדה, והיתה הגדמה בולעת את הנולדות מפני המצרים, ורק לאחר שגדלו כל כך עד שנכפרו בהם

ויענונו. שָׁמְעוּ אוֹתָם מִתְשָׁמֵשׁ. חֶסְרוֹן תְּשָׁמֵשׁ קָרִי
עֲנוּי, דְּכֵתִיב "אִם תִּעֲנֶה אֶת בְּנֵי" (בְּרַשִּׁית
לֵא, ג). וְיִשְׁמְעוּ עֲלָיו. עַל הָעַם. שְׂרֵי מַסִּים. שִׁיגְבוּ מִס.
לְמַעַן עֲצוּתוֹ בִּסְבֻלוֹתָם. בְּמִלְאָכָתָם. וְעַל יְדֵי רַבּוֹי
הַמְּלָאכָה יִמְעָטוּ מֵאֲלִיהֶם. (הַרשֵׁב"ץ) וּמָהוּ הַמָּס – וַיִּבֶן
עָרֵי מִסְכְּנוֹת. בְּתֵי אוֹצְרוֹת לְפָרְעָה. (רש"י)
וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ – בִּפְרָךְ. עֲבוּדָה קָשָׁה הַמִּפְרַכֶּת
וּמִכְחִישָׁה אֶת גּוֹפָם. (רש"י) וּ"מ" בִּפְרָךְ" מִלְשׁוֹן
פְּרַכַּת וּמְחִיצָה, וְרוֹצֶה לִּזְמֹר שֶׁהַפְּרִישׁוֹם מְנֻשׁוֹתֵיהֶם.
(הַרשֵׁב"ץ) וְרַבּוּתֵינוּ דָּרְשׁוּ "בִּפְרָךְ" – בְּפֶה רַךְ, שֶׁמִּתְחַלֶּה
בְּתַבְכּוּשׁוֹ לַעֲזֹר לְמִלְאָכַת הַמֶּלֶךְ יוֹם אֶחָד, וְאַף פָּרְעָה
עֲבַד עִמָּהֶם, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרֹאוֹתָם כֵּן, נִתְחַזְּקוּ וְהוֹסִיפוּ
אֲמָץ לְכַבּוֹד הַמֶּלֶךְ, וּסְכוּם הַלְּבָבִים שֶׁעָשׂוּ בְּאוֹתוֹ יוֹם
שָׁמוּ עֲלֵיהֶם לַחֹק שֶׁעָשׂוּ בְּכָל יוֹם. כִּלְלוֹ שֶׁל דְּבַר: מַעַס
מַעַס הָיוּ מִתְגַּבְּרִים עֲלֵיהֶם וּלְפִיכָךְ נִמְשְׁלוּ לְמִרּוֹד

"וַיֵּרָא אֶת עֲנִינוֹ" - זוּ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ב, כה) **"וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים:"**

"וְאֵת עַמְלֵנו" - אֵלּוּ הַבְּנִים. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א, כב) **"וַיֹּצֵאוּ פְּרַעְהַ לְכָל-עַמּוֹ לֵאמֹר, בְּלִי-חַיִּים הֵלֹד הַיָּאֲדָה תִּשְׁלִיכְהוּ, וּבְלִי-חַפֶּת תַּחֲיוּן:"**

"וְאֵת לַחֲצֵנו" - זֶה הַדְּחָק. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ג, ט) **"וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לוֹחֲצִים אֹתָם:"**

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה וַיֹּאדְנֵנוּ יֵהוּדֵנוּהי מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְמוּיָה וּבְמֶרְא גָדוֹל, וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתִּים: (דברים כו, ח)

"וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה וַיֹּאדְנֵנוּ יֵהוּדֵנוּהי מִמִּצְרַיִם" - לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֲצָמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב, יב) **"וַעֲבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה חֲדָה, וְהִפֵּיתִי כָל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם,**

והגדת לבנך

מֵאֲבֹדִים אֶת בְּנֵינוּ וּמְשִׁלִּים אוֹתָם לְיָאוּר, וְאָמַר לְהוֹשִׁיעֵנו. (סד"ר מחז"ו) וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים, עַמְלֵנו - ע"ש שְׁכָל הַיָּגֵעַ לְרִיק נִקְרָא עָמַל. וְאֵף הֵם יִגְעוּ לְרִיק שֶׁנֶּאֱמַר "כָּל הַבֵּן הַיּוֹד" וכו'. (או"ח)

וְאֵת לַחֲצֵנוּ זֶה הַדְּחָק - הַלַּחֲץ. שֶׁדְּחָקוּ בָּהֶם וְלַחֲצוּ אוֹתָם לְהַשְׁלִים אֶת תַּכְן הַלְּבָנִים. (שבה"ל אבוד)

פסוק רביעי

וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. בְּעֲצָמוֹ. לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ. שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לִכְתֹּב ה' שֶׁכָּבֵר נֶאֱמַר לְעִיל וַיִּשְׁמַע ה' וכו' וְלִמָּה חוֹר וְכַתֵּב "וַיּוֹצִיאֵנוּ ה'", אֲלָא לְהוֹדִיעַ שֶׁהֵשֵׁם יִתְבָּרַךְ הוֹצִיאֵנוּ בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֲצָמוֹ, לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף. וּמִשֶּׁה לֹא הָיָה אֲלָא שְׁלִיחַ לְדַבֵּר אֶל פְּרַעְהַ אֲבָל לֹא הָיָה כֹחַ בְּיָדוֹ לְהוֹצִיא. (שבה"ל) וַעֲבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. כְּמִלְךָ הַעוֹבֵר מִמְּקוֹם לְמְקוֹם, וּבְהַעֲבָרָה אַחַת וּבְרִגְעָה אֶחָד כָּלָן לֹקִין. וְהִפֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. אֵף בְּכוֹרוֹת שֶׁל עַמִּים אֲחֵרִים וְהֵם בְּמִצְרַיִם. וּמִנֵּין שֶׁאֵף בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם שֶׁבְּאֲרָצוֹת אֲחֵרוֹת,

וַיֵּרָא אֶת עֲנִינוֹ - זוּ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. שֶׁהַפְּרִישׁוֹם בְּעֶרְמָה מְנֻשׁוֹתֵיהֶם וְשַׁעֲבָדוֹ בָּהֶם אֵף בְּלִילָה. שֶׁאֲמָרוּ לָהֶם אִם תְּלִינוּ בְּבִיתְכֶם לֹא תִקְוֶמוּ מִחוּר וְלֹא תִשְׁלִימוּ אֶת מַכְסֵת הַלְּבָנִים, עַל כֵּן תִּלְוֶנוּ כָּאֵן בַּשָּׂדֶה. וְאֵף עַל פִּי כו', נִשְׁוֹתֵיהֶם הָיוּ בָּאוֹת אֲלֵיהֶם וּמִבִּיאֹת לָהֶם מִים וּמִזֹּון, וְלָנוֹת עֲמָהֶם. (רשב"ם או"ח) דְּבָר אַחֵר, שֶׁפָּרְשׁוּ יִשְׂרָאֵל מְנֻשׁוֹתֵיהֶם מִעֲצָמָם. מִשּׁוֹם הַגְּזֵרָה לְהַשְׁלִיךְ הַזִּכְרִים לַיָּם כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה עֲמָרָם. (מחז"ו או"ח) פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ - הִיא פְּרִישָׁה מִתְשַׁמֵּשׂ בַּלָּשׁוֹן נִקְיָה. כְּמוֹ "וַיֵּשׁ אֵין בְּאֶרֶץ לְבֹא עֲלֵנוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאֶרֶץ". (בְּרַאשִׁית יט, לא) וַיַּדַּע אֱלֹהִים. מִלָּשׁוֹן "וְהָאֵדָם יָדַע אֶת חוּהַ אִשְׁתּוֹ". (בְּרַאשִׁית ד, א) וְזוֹהוּ הַתְשַׁמֵּשׂ שֶׁאֵין אֲחֵרִים יוֹדְעִים בּוֹ אֲלָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְהִכִּי נֶאֱמַר "וַיַּדַּע" שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָאָה אֱלֹהִים. (מחז"ו)

וְאֵת עַמְלֵנוּ אֵלּוּ הַבְּנִים. שֶׁהֵם עַמֵּל הָאָדָם וּמַעֲשֵׂה יָדָיו, וּבָאִים מִכּוֹחַ וּמֵאוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "כְּחֵי וּרְאשִׁית אוֹנִי". וְרָאָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵיךְ הֵם

מֵאֲדָם וְעַד בְּהֶמָּה, וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים, אֲנִי יְהוָה^{יאהרונם}
 "וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" אֲנִי וְלֹא מִלֵּאֲדָה. "וְהִבֵּיתִי כָל־בְּכוֹר" אֲנִי וְלֹא שָׂרָף.
 "וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים", אֲנִי וְלֹא שְׁלִיחַ. "אֲנִי יְהוָה^{יאהרונם}", אֲנִי
 הוּא וְלֹא אֲחֵר:

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָכוּנוֹם לְבִרְכָּתָהּ: בְּשִׁירַד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרַיִם, יָרְדוּ עִמּוֹ
 תְּשַׁעַת אֲלָפִים רַבָּבוֹת. מִהֶם מִלֵּאכֵי אֵשׁ, וּמִהֶם מִלֵּאכֵי בָרָד, וּמִהֶם מִלֵּאכֵי יוֹעַ, וּמִהֶם
 מִלֵּאכֵי רֶתֶת, וּמִהֶם מִלֵּאכֵי חֲלָחֳלָה. וְרֵתֶת וְחֲלָחֳלָה אוֹחוֹת לְמִי שֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹתָם. אָמְרוּ לְפָנָיו,
 רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם: וְחֵלָּא מִלָּךְ בְּשָׂר וְדָם, בְּשֶׁהוּא יוֹרֵד לְמַלְחָמָה שְׂרִיו וְעַבְדֵּיו מְקִיפִין בְּכַבּוּדוֹ,
 וְאַתָּה מִלָּךְ מִלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא דִּין עֲלֵינוּ, שְׁאַנְחֵנוּ עַבְדֶּיךָ, וְחֵם בְּנֵי בְרִיתְךָ, נִרְדֵּי
 וְנַעֲשֶׂה עִמָּם מַלְחָמָה. אָמַר לָהֶם: אִין דַּעְתִּי מִתְקַרְרַת עַד שְׂאֵרֵד אֲנִי כַּעֲצָמִי, אֲנִי בְּכַבּוּדִי, אֲנִי
 בְּגִדְלִי, אֲנִי בְּקִשְׁתִּי, אֲנִי יְהוָה^{יאהרונם} יֵאָדְוָה, אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר:

"בֵּיד חֲזָקָה" - זֶה הַדָּבָר. בְּמֹו שְׁנֵאמַר: (שְׁמוֹת כ, ג) "הִנֵּה יָד יְהוָה^{יאהרונם} יֵאָדְוָה. הַזֵּיתָ
 בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, בַּסּוּסִים בַּחֲמוֹרִים בַּגְּמָלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן, דָּבָר
 בְּיָד מְאֹד":

"וּבְיָדָע נְטוּיָה" - זֶה הַחֶרֶב. בְּמֹו שְׁנֵאמַר: (דְּוָ"א כא, טו) "וְיַחֲרִבוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה
 עַל יְרוּשָׁלַּיִם":

והגדת לבנך

אוֹתָהּ מִכָּה יֵצְאוּ לַחֲרוּת, וְהִיא נַעֲשֶׂתָה עַל יְדֵי הַקְדוּשׁ
 בְּרוּךְ הוּא בַּעֲצָמוֹ. (שְׁבַח"ל) וּמֵה שְׁנֵאמַר "וְלֹא יִתֵּן
 הַמִּשְׁחִית לְבָא אֶל בְּתִיכֶם" וּמִשְׁמַע שֶׁהַמִּשְׁחִית הַמִּכָּה
 בְּמִצְרַיִם הוּא מִלֵּאֲדָה וְלֹא הַקֶּב"ה, אֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ שֶׁהַכֹּהֵן
 לְמִלֵּאֲדָה הַמּוֹת, שָׂבֵא לְטַל נִפְשוֹת שֶׁהִגִּיעַ זְמַנָּם לְמוֹת
 מִיָּתֶה טְבַעִית, הֵנָּה בְּלִילָה הַזֶּה הַקֶּב"ה יִמְנַע זֶה מִמֶּנּוּ
 מִנִּפְשוֹת יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ לומר שֶׁגַּם הֵם מֵתִים
 כְּמוֹ הַמִּצְרַיִם. (הַגִּישׁ"פ חו"ע) וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים מִשְׁחִית כְּמוֹ
 מְרִבִּית, מִשְׁבִּית, וְרָצָה לומר וְלֹא יִתֵּן הַהִשְׁתָּה לְבֹא
 אֶל בְּתִיכֶם. (אֲבוֹד)

בֵּיד חֲזָקָה זֶה הַדָּבָר. אִין זֶה מִכַּת הַדָּבָר שֶׁל עֲשֵׂרֶת
 הַמַּכּוֹת, שֶׁמִּכָּה זֶה הַיָּדָה רַק בְּהֶמָּוֹת, וְכֹאן לְקוֹ אֵף
 בְּנֵי אָדָם. אֵלֹא שֶׁאָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ: (שׁו"ט ע"ה) "אִין לָךְ מִכָּה

שְׁנֵאמַר: "לְמַכָּה מִצְרַיִם בְּכַבּוּרֵיהֶם" (תַּהֲלִים קל"ו י)
 מֵאֲדָם וְעַד בְּהֶמָּה. מִי שֶׁהִתְחִיל בַּעֲבֵרָה תַּחֲלָה מִמֶּנּוּ
 מִתְחִילָה הַפְּרָעָנוּת. וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה
 שְׁפָטִים. וְעַבְדָּה זֶרָה הַעֲשִׂיָה מַעַץ הָיְתָה נִרְקֶבֶת, וְשֶׁל
 אֶבֶן נִשְׁחָקֶת, וְשֶׁל מַתְכַּת נִמְסָת. (רִש"י וּמַח"ו) וְעִבְרָתִי
 בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי בַּעֲצָמִי וְלֹא עַל יְדֵי מִלֵּאֲדָה.
 שֶׁעִבְרָתִי וְהִבֵּיתִי לְשׁוֹן מַעוֹט הֵם. (אֲבוֹד) וּמֵה שְׁנֵאמַר
 "וְיִשְׁלַח מִלֵּאֲדָה וְיִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם" (בַּמִּדְבָּר כ, טז) כֵּךְ
 פְּרוּשׁוֹ: "וְיִשְׁלַח מִלֵּאֲדָה" הוּא מִשֶּׁה שֶׁנִּשְׁלַח לְדָבָר עִם
 פְּרָעָה, "וְיִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם" הוּא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא
 הַשּׁוֹלֵחַ וְהוּא הַמוֹצִיא, שְׁנֵאמַר "וְיִוצִיאָךְ בְּפָנָיו" וכו'.
 (שְׁבַח"ל אֲבוֹד) וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁמֶה שְׁאָמַר "לֹא עַל יְדֵי
 מִלֵּאֲדָה" חוּד עַל מִכַּת בְּכוֹרוֹת שֶׁהִיא הָעֶקֶר. שֶׁעַל יְדֵי

"וּבְמִרְאָה גְדוֹל" - זֶה גְּלוּי שְׂכִינָתוֹ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יד, לד) **"אוֹ הַנִּסָּה אֱלֹהִים לְבֹא לִקְחַת לוֹ גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי, בְּמִסּוֹת פְּאוֹתוֹת וּבְמִוִּפְתֵּי וּבְמִלְחָמָה, וּבִיד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה, וּבְמוֹרָאִים גְּדוֹלִים. כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְּנֵנוּ לָכֶם בְּמִצְוֹתֵיכֶם לְעִנְיֶיךָ:"**

"וּבְאוֹתוֹת" - זֶה הַמִּטָּה. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יז, יז) **"וְיָאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאוֹתוֹת:"**

גדול הבית יקח בידו את כוס היין, ויבאו לפניו בלי שבוע, וישפוך מן היין שבכוס לתוך הכלי שלש פעמים, כשאומר: "דם, ואש, ותמרות עשן". ועשר פעמים כאמרת "עשר המכות", ושלוש פעמים כשאומר: "דצ"ך עד"ש באח"ב", ובכך הכל מ"ז פעמים. ואת היין הנשפך בכלי, ישפכו בתוך הכיור. ויחזור וימוג בו יין לכוס שני, וישפך בקריאת ההגדה.

"וּבְמוֹפְתִים" - זֶה הַדֵּם. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (ויאל ג, ג) **"וְנִתְּנִי מוֹפְתִים בְּשָׂמִים וּבְבָאֵרִין."**

דֵּם, וְאֵשׁ, וְתִמְרוֹת עֵשֶׂן:"

דָּבָר אַחֵר: "בִּיד חֲזָקָה" - שְׂתִים. "וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה" - שְׂתִים. "וּבְמוֹרָא

והגדת לבנך

אוֹ הַנִּסָּה אֱלֹהִים. וכי עשה נסים שום אלה, לבוא לקחת לו גוי וכו', במסות. נסיונות. שעל ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון "התפאר על" (שמות ה, ה). באתת. בסימניו, להאמין שמושה הוא שלוחו של מקום.

וּבְמוֹפְתִים. נפלאות. ובמלחמה. בים סוף. (רש"י)

וּבְאוֹתוֹת זֶה הַמִּטָּה. על שם שעשה בו משה את האותות. ובירושלמי אמרו שהיה רשום עליו

את האותות בראשי תבות "דצ"ך עד"ש באח"ב". (אור"ח

שבה"ל)

וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדֵּם. הוא המופת שעשה משה לבני ישראל, שלקח מימי היאור ונתנם ביבשה

והפכם לדם. ועל ידי אות זה האמינו בני ישראל במשה. (אור"ח) **וְתִמְרוֹת עֵשֶׂן.** שהעשן עולה ומתמר

כלפי מעלה. (רש"י)

דָּבָר אַחֵר. דרשה אחרת לפסוק ביד חזקה וכו'. ועכשו דורש במה נעשו עשרת המכות. ביד חזקה – שתיים.

כי הן שתי תבות שהיה לו לכתב יד בלבד. ובזרע

בכל המכות שאין מכת הדבר צפה בה". ומה שהביא ראיה מן הפסוק שנאמר אצל מכת דבר, אינו אלא ללמד ש"יד חזקה" היא כגוי לדבר. (שבה"ל אור"ח) הויה. לשון הנה בנקבה.

וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה - זֶה הַחֶרֶב. שהרגו בה הבכורות את אבותיהם. שנאמר "למכה מצרים בבכוריהם"

מלמד שקמו הבכורות על המצרים להרגם בחרב. ששמעו את משה מתרה על מכת בכורות, ולא רצו

המצרים לשלחם, לפיכך קמו עליהם והרגום. (רשב"ם אור"ח שבה"ל) **וְחֶרֶב נְטוּיָה.** מכאן ש'נטויה' נאמר על

החרב. (שבה"ל)

וּבְמִרְאָה גְדוֹל. מרא – לשון ראיה, ופירושו במראה גדול. וכן תרגומו "ובחזוֹנָא רבָּא".

ומהו המראה הגדול – זֶה גְּלוּי שְׂכִינָתוֹ. שנגלה להם בכבודו ובעצמו במצרים, שנאמר "ובמוראים גדולים

וכו'. (מחז"ו אור"ח) ויש מפרשים, מורא – לשון יראה ופחד, כי הוראה פני שכינה נרתע מאד ונבהל. (רשב"ץ)

גְּדוּל" - שְׁתִּים. "וּבִאֲתוֹת" - שְׁתִּים. "וּבִמְפֹתִים" - שְׁתִּים. אֵלּוּ עֶשֶׂר מִבּוֹת
שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרַיִם: וְאֵלּוּ חֵן?

דָּם. צִפְרִידָע. בָּנִים. עָרוֹב. דָּבָר. שְׁחִין.

בָּרָד. אֲרָפָה. חֶשֶׁךְ. מַכַּת בְּכוֹרוֹת:

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִמְנִים:

דַּצ"ד. עַד"ש. בֶּאֱח"ב:

רַבִּי יוֹסִי הַגָּלִילִי אוֹמֵר: מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שֶׁלְּקוֹ הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מִבּוֹת,
וְעַל הֵיחָם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִבּוֹת? בְּמִצְרַיִם מָה הוּא אוֹמֵר: (שְׁמוֹת ח, טו) "וַיֹּאמְרוּ
הַחֲרָטִים אֶל פְּרֹעֶה אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא". וְעַל הֵיחָם מָה הוּא אוֹמֵר: (שִׁם יד, לא) "וַיִּרְא
יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה וְיִחְזָקוּ בְּמִצְרַיִם, וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה וְיִחְזָקוּ
וַיֹּאמְרוּ בִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ וּבַמֶּשֶׁה עַבְדּוֹ": בְּמָה לָקוּ בְּאֲצַבֵּעַ? עֶשֶׂר מִבּוֹת. אָמור
מַעֲתָה: בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מִבּוֹת, וְעַל הֵיחָם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִבּוֹת:

והגדת לבנך

אֵף שֶׁנֶּעֱשֶׂתָה עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפִי שְׁאִין לֵה בֵן
זוּג. אוֹ לְרִמְזוֹ שֶׁב' הָרָאשׁוֹנוֹת מִכָּל קְבוּצָה הֵיוּ בְּהִתְרָאָה,
וּשְׁלִישִׁית בְּלִי הִתְרָאָה, שְׁאֵמְרוּ חֲכָמִים לָקָה וְשִׁנָּה אֵין
מִתְרִין בּוֹ. (סַנְדְרִין פ"א: (מַחֲו"ו רַש"ב"ם או"ח) וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים
כִּינּוֹן שֶׁבִּתְהִלִּים (ק"ה) נִמְנָנוּ הַמִּכּוֹת בְּסֹדֶר שׁוֹנֶה, כֹּא ר'
יְהוּדָה לְלַמֵּד שֶׁסֹּדֶר זֶה הוּא הָעֶקֶר. (שִׁבְח"ל הַרש"ב"ץ אֲבוֹד')
ר' יוֹסִי הַגָּלִילִי אוֹמֵר. כֹּא לְלַמֵּד שֶׁמִּלְבָּד עֶשֶׂר הַמִּכּוֹת
לָקוּ גַם בָּיָם. (מַחֲו"ו) מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שֶׁלְּקוֹ
הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מִבּוֹת. לֹא דוֹקָא שְׁוָה כְּתוּב
בְּתוֹרָה בְּהִדְיָא, וְעָקֹר דִּרְשָׁתוֹ עַל מַה שֶׁלְּקוֹ בָּיָם וְכַנֵּ"ל.
בְּמִצְרַיִם גַּבִּי מַכַּת בָּנִים. אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא. וְלִמְדָנוּ
שֶׁכָּל מִכּוֹת מִצְרַיִם הֵיוּ בְּאֲצַבֵּעַ אַחַת. וְעַל הֵיחָם מָה הוּא
אוֹמֵר... הַיָּד הַגְּדוֹלָה. שֶׁעַל הֵיחָם הָכָה בִּיד, וּבִיד חֲמִשׁ
אֲצַבֵּעוֹת, תֵּן לְכָל אֲצַבֵּעַ עֶשֶׂר מִכּוֹת, הֲרִי שֶׁלְּקוֹ בָּיָם
חֲמִשִּׁים מִכּוֹת. (אֲבוֹד')

בְּטוֹיָה – שְׁתִּים אַחֲרוֹת, שְׁהִיָּה דִּי לְכַתֵּב זְרוּעַ. וּבִמְרָא
גְּדוּל – שְׁתִּים אַחֲרוֹת. וּבִאֲתוֹת – שְׁתִּים. מַעוֹט
'אוֹתוֹת' שְׁתִּים. וּבִמְוֹפֹתִים. מַעוֹט מוֹפֹתִים שְׁתִּים. אֵלּוּ
עֶשֶׂר מִבּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל
הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרַיִם. אֵין זוּ פִּסְקָה חֲדָשָׁה אֱלָא מִחֻבְרַת
לְמַעֲלָה, שְׁאֵחֵר שֶׁדִּרְשָׁנוּ "בִּיד חֲזָקָה שְׁתִּים וְכוּ'" אָמַר
שֶׁבֶסֶף הַכֹּל הֵיוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת. (אֲבוֹד')

ר' יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִמְנִין. שְׁלֹא פִּרְשָׁן בְּפִרּוּשׁ
אֱלָא בְּסִמְנִין, שֶׁכֵּן אָמְרוּ חֲכָמִים לְעוֹלָם יִשְׁנָה אָדָם
לְתַלְמִידּוֹ דִּרְךָ קֶצֶרָה. (מַחֲו"ו) וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁחֲלָקוֹן כֹּךְ
לְהוֹרוֹת כִּי: דַּצ"ף – הֵיוּ עַל יְדֵי אֶהְרֹן, וְהֵן מִכּוֹת שֶׁהָכָה
עַל הָאָרֶץ (בָּיָם וּבְעֶפֶר). עַד"ש – ע"י מֹשֶׁה בְּלֹא הַמֶּשֶׁה,
וְהֵן מִכּוֹת שֶׁאֲפָשֶׁר שִׁיקְרוּ עַל פִּי הַטֹּבֵעַ אֱלָא שֶׁכָּאֵן בָּאוּ
וְהִלְכוּ לְפִי צוּוּי שֶׁל מֹשֶׁה. בֶּאֱח"ב – הֵיוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה
עַם הַמֶּשֶׁה, וְהֵן מִכּוֹת הָאֵייר. וְצָרָף מַכַּת בְּכוֹרוֹת עֲמִהָן

ר' אליעזר אומר: מנין שְׁכַל מֶכָה וּמֶכָה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים הֵיטָהּ שֶׁל אַרְבַּע מִבּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עה, כט) "יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וָזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מִלֵּאכִים רָעִים". "עֲבָרָה" אַחַת, "וָזַעַם" שְׁתֵּים, "וְצָרָה" שְׁלֹשׁ, "מִשְׁלַחַת מִלֵּאכִי רָעִים" אַרְבַּע, אֲמֹר מַעֲתָה: בְּמִצְרִים לָקוּ אַרְבָּעִים מִבּוֹת, וְעַל הֵם לָקוּ מָאתִים מִבּוֹת:

ר' עקיבא אומר: מנין שְׁכַל מֶכָה וּמֶכָה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרִים הֵיטָהּ שֶׁל חֲמֵשׁ מִבּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: "יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וָזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מִלֵּאכִי רָעִים". "חֲרוֹן אַפּוֹ" אַחַת, "עֲבָרָה" שְׁתֵּים, "וָזַעַם" שְׁלֹשׁ, "וְצָרָה" אַרְבַּע, "מִשְׁלַחַת מִלֵּאכִי רָעִים" חֲמֵשׁ. אֲמֹר מַעֲתָה: בְּמִצְרִים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִבּוֹת, וְעַל הֵם לָקוּ מָאתִים וְחֲמִשִּׁים מִבּוֹת:

כִּמָּה מַעֲלֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ:

אלו הוציאנו ממצרים, ולא עשה בהם שפטים - דינו:

והגדת לבנך

ומה? יסודות לר"ע וכנו"ל. יש המפרשים את טעם המחלקת ביניהם, על פי מה שנחלקו במשנה (מקנאות פ"ה מ"ד) אם כל הימים דינם כמקנה שאינו מטהר אלא באשבורן (מים המכנסין), או כנהרות וכמעין שמטהר בזוחלין. והנה בחבוק נאמר: (ג, ח) "הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך, אם בים עברתך" ע"כ. והנה, למי שסובר שהימים כנהרות אם כן חרון אף ועברה אחד הם, ואם הימים אינם כנהרות אם כן חרון אף לחוד ועברה לחוד, ובזה נחלקו. (הגר"א)

כמה מעלות. צא וחשב כמה מעלות טובות עשה הקב"ה לישראל, ובסוף הכל הם ט"ו מעלות. וקראן "מעלות" כנגד ט"ו מעלות שבמקדש (משנה בסנהדרין נ"א). וכנגד ט"ו שיר המעלות שאמר דוד (תהלים קל"ב קל"ד - אבד). אלו רק הוציאנו ממצרים. קדם הזמן. ולא עשה בהם. במצרים. שפטים. בעשרת המכות לראות נקמה באויבינו. (הרשב"ץ) דינו. שלא היינו ראויים לזה, שאף אנו עבדנו עבודה זרה כמותם. ומה שהבטיח לאברהם "וגם את הגוי אשר

ר' אליעזר אומר מנין שְׁכַל מֶכָה וּמֶכָה מַעֲשֵׂת המכות, שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים הֵיטָהּ שֶׁל אַרְבַּע מִבּוֹת. כלומר, שהיתה מרכבת מארבע יסודות - אש רוח מים ופער (רשב"ם או"ח) שֶׁנֶּאֱמַר יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וְכו'. עֲבָרָה אַחַת וְכו'. "וְחֲרוֹן אַפּוֹ" אֵינוֹ מִן הַמִּנִּין, שֶׁהוּא כוֹלֵל לְכֻלָּם, כְּלוּמָר עֲבָרָה וָזַעַם וְכו' כֵּלֶן בָּאוּ בְּחֲרוֹן אֶף. (רשב"ץ) אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְרִים לָקוּ אַרְבָּעִים מִבּוֹת. שְׁכַל אַחַת מַעֲשֵׂת הַמִּכּוֹת הֵיטָהּ כְּפוּלָה פִּי אַרְבַּע, וְסֵף הַכֹּל אַרְבָּעִים מִבּוֹת. וְעַל הֵם שֶׁלְקוּ בִיד לָקוּ מָאתִים מִבּוֹת. - חֲמֵשׁ פְּעָמִים אַרְבָּעִים. (אבד) ר' עקיבא אומר מנין שְׁכַל מֶכָה וּמֶכָה... הֵיטָהּ שֶׁל חֲמֵשׁ מִבּוֹת... חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת. וְלִדְעוֹתוֹ "חֲרוֹן אַפּוֹ" מֶכָה בְּפָנֶי עֲצֻמָּה הִיא. אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְרִים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִבּוֹת. חֲמֵשׁ פְּעָמִים עֲשָׂר וְכו'. מָאתִים מִבּוֹת. כִּנ"ל. ואין הכוונה למ' או נ' מכות כפשוטן שמכות מצרים אינם אלא עשור, אלא שְׁכַל מֶכָה וּמֶכָה הֵיטָהּ מִרְכַּבַּת מִד' יסודות אלו לר"א,

אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם - דינו:
 אלו עשה באלהיהם, ולא הרג בבוריהם - דינו:
 אלו הרג בבוריהם, ולא נתן לנו את ממונם - דינו:

ומנין שנתן לנו את ממונם, שנאמר: "וינצלו את מצרים" - עשאוה במצולה שאין בה דנים. דבר אחר: עשאוה במצודה שאין בה דגן. למה מחבב הכתוב את בנות הים יותר מבנות מצרים? אלא מה שהיה בפתים נטלו במצרים. ומה שהיה בפת תשוראית נטלו על הים. וכן הוא אומר: "כנפי יונה נחפה בכסף" זו בנות מצרים. "ואברותיה בירקרק חרוץ" זו בנות הים. "ותרפי ותגדלי ותבואי" זו בנות מצרים. "בערי ערים" זו בנות הים. "תורי וזה נעשה לך" זו בנות הים. "עם נקודות הכסף" זו בנות מצרים:

אלו נתן לנו את ממונם, ולא קרע לנו את הים. - דינו:
 אלו קרע לנו את הים, ולא העבירנו בתוכו בחרבה - דינו:
 אלו העבירנו בתוכו בחרבה, ולא שקע צרינו בתוכו - דינו:
 אלו שקע צרינו בתוכו, ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה - דינו:
 אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, ולא האכילנו את המן - דינו:
 אלו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת - דינו:
 אלו נתן לנו את השבת, ולא כרענו לפני הר סיני - דינו:

והגדת לבנך

התהומות, ולא נתלכלכנו במים או בטיט. (מחז"ו אר"ח)
 ולא שקע צרינו בתוכו. וראינו נקמה באויבנו, והיה יכול לסגר הים אחרינו והמצרים ישובו לדרךם. (שבה"ל אבוד)
 ולא ספק צרכנו במדבר מ' שנה. שהיה לנו כמה בהמות, והוא נתן לנו בשר. ועוד שהיה לנו ממון רב ונוכל לקנות כל צרכנו מן הגוים הקרובים אלינו. (רשב"ם אר"ח אבוד)
 ולא האכילנו את המן. שהוא מאכל חשוב, אלא היה מאכילנו מאכל אחר. ובמין טעמו כל מיני מטעמים שבעולם. ואמר רבותינו שלקטנים היה כטעם לשד השמן, לבחורים עושים אותו עוגות, ולזקנים בשלו בפרור, לחולים כצפחית בדבש, ולגוים היה מר כזרע גד. (מחז"ו אר"ח)
 ולא נתן לנו את השבת. ובשבת היתה מעלה בן, שמה שנותר בימי החל הבאיש למחרת מה שאין בן בשבת. (אר"ח)
 אלו נתן לנו את השבת. שהיא אות בין ישראל לקדוש ברוך

יעבדו דן אנכי" היה די אלו עשה שפטים במקצת מהמצרים. (רשב"ם אר"ח אבוד) דינו. על שם "והריקותי לכם ברכה עד בלי די" ופרשו חז"ל עד שיבילו שפתותיכם מלומר די. אלו עשה באלהיהם. של המצריים, שהיו בוטחים בהם. ומה עשה? אמרו במכילתא, עבודה זרה של עץ נרקבת, של אבן נשחקת, ושל מתכת נמסת, (מחז"ו) על מנת שיכירו שמאת הבורא באו המכות. (אר"ח) ולא הרג בבוריהם. אלא היה מענישם בענש אחר. (אר"ח) ולא נתן לנו את ממונם. - בבנות הים. ומה שהשאלו מהם ונצלו את מצרים, הוא מגיע להם בדין בשכר עבודתם, ועוד שכבר הבטיח לאברהם שיצאו ברכוש גדול. (אר"ח אבוד)
 ולא קרע לנו את הים. ועל די זה נטלנו את בנות מצרים, והיה יכול להצילנו באפן אחר ונלך לדרךנו. (אבוד)
 ולא העבירנו בתוכו בחרבה. שקפאו

אלו קרְבְּנוּ לִפְנֵי הַר סִינִי, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. - דִּינּוּ:
אלו נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְלֹא הִכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. - דִּינּוּ:
אלו הִכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. - דִּינּוּ:

עַל אַחַת בָּמָה וּבָמָה מוֹכַח בְּפוּלָה וּמִכְפָּלַת לְמָקוֹם עָלֵינוּ. הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם.
עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים. עָשָׂה בְּאֶלְהֵיהֶם, הָרַג בְּבוֹרֵיהֶם, נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, קָרַע
לָנוּ אֶת הַיָּם, הִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בַּחֲרָבָה, שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ, סָפַק צָרְכֵנוּ בַּמִּדְבָּר
אַרְבָּעִים שָׁנָה, הֵאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת, קָרְבְּנוּ לִפְנֵי הַר סִינִי, נָתַן
לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, הִכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּבְרָיָה לְכַפֵּר עַל
כָּל-עֲוֹנוֹתֵינוּ:

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל חָיָה אוֹמֵר: כָּל-מִי שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח, לֹא יֵצֵא יְרֵי
חוּבָתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן:
פֶּסַח, מִצָּה, וּמְרוֹר:

כשיאמר "פסח שהיו" וכו' יסתכל בורוע, ולא יאחזנו בידו

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קָיָם, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם

והגדת לבנך

בְּעֶצְמוֹ, דְּהֵינּוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת, אֵלֶּיָּה הָיָה נּוֹתֵנָם עַל יְדֵי
מֹשֶׁה כִּשְׁאֵר הַתּוֹרָה. (רשב"ם או"ח אבוד') וְלֹא הִכְנִיסֵנוּ
לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְאֵף שֶׁנִּשְׁבַּע לָתֵת לָנוּ אֶת אֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל, אֶפְשָׁר לוֹ לָקִים שְׁבוּעָתוֹ בְּדוֹרוֹת הַבָּאִים,
וְיּוֹצֵאֵי מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ פָחוֹת מִכ' שָׁנָה זָכוּ לִכְנֹס לְתוֹכָהּ.
(רשב"ם או"ח אבוד'). וְלֹא בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.
שֶׁהָיָה יֵשׁ לָנוּ מִשְׁכָּן, וּבְבֵית הַמִּקְדָּשׁ נִסְפָּה עֲשָׂרָה
נְסִיִּם. (רשב"ם אבוד')

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל – שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ. לְשֵׁם מָה הֵם
בָּאִים. (רשב"ם) לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ. לָקִים מִצְוַת
עֲשֵׂה מִן הַמִּבְחָר, שֶׁל "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ". (ר"ן) וְאֵף עַל פִּי
שֶׁאֵכַל קָרְבֵּן פֶּסַח וּמְרוֹר, הַקִּפִּיד הַכְּתוּב עַל אֲמִירָה
וְהַגְדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִמַּרְתֶּם זָבַח פֶּסַח". (או"ח אבוד')
פֶּסַח שֶׁהָיוּ. עֲתָה מִפְּרֵשׁ לָמָּה בָּאִים ג' אֵלּוּ. (אבוד')
שֶׁפֶסַח שֶׁדִּלְגָּה. זָבַח פֶּסַח הוּא. הַקָּרְבֵּן קָרוֹי

הוא. וְנִצְטוּ עֲלֶיהָ בְּמֶרֶה קֶדֶם מַעֲמַד הַר סִינִי. וְאֵף
שֶׁנִּצְטוּ עֲלֶיהָ קֶדֶם שֶׁאֵכְלוּ מִן הַמֶּן, יֵשׁ לוֹמַר שֶׁבִּשְׁבֶּת
נִשְׁתַּנָּה טַעְמוֹ שֶׁל הַמֶּן לְטוֹבָה שֶׁנֶּאֱמַר "לֶחֶם מִשְׁנֶה",
וְעַל זֶה אָמַר אֵלּוּ הֵאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן בְּטַעְמוֹ הָרָגִיל, וְלֹא
בְּטַעַם שֶׁבֶת דִּינּוּ. וְלֹא קָרְבְּנוּ לִפְנֵי הַר סִינִי.
לְהִרְאוֹת לָנוּ אֶת כְּבוֹדוֹ, דִּינּוּ. (רשב"ם אבוד') וְעַל יְדֵי
קָרְבָּה זֶה פֶּסַחָה מִהֵן וְהַמַּת הַנַּחֵשׁ שֶׁנֶּגְמָה לְסַפְּקוֹת
בְּאֻמוֹנָה, וְאֵף שֶׁעֲדִין לֹא קִבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, כִּיּוֹן
שֶׁהָרָאנוּ אֶת כְּבוֹדוֹ נִסְתַּלְקוּ כָּל הַסַּפְּקוֹת מִלִּבְנוֹ. (או"ח)
וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים שֶׁעַל יְדֵי שֶׁפֶסַחָה וְהַמַּת, נִתְּלַבְּשׁוּ בִּבְשֶׁת
פָּנִים וְיִרְאָת חֹטָא. (הרשב"ץ) אֵלּוּ קָרְבְּנוּ לִפְנֵי הַר
סִינִי. וְנִטְלָנוּ ב' כְּתָרִים אֶחָד כִּנְגֵד נַעֲשֶׂה וְאֶחָד כִּנְגֵד
נִשְׁמַע. וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. כֵּלָּה, אֵלֶּיָּה חֶלֶק מִן
הַמִּצְוֹת כְּמוֹ בְּנֵי נֹחַ, שֶׁהַתּוֹרָה הִיא חַיִּים עֲשֵׂר וְכַבּוֹד.
(מח"ו) וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים, "וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה" הוּא

שֶׁפֶסַח הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמָר: (שמות יב, כז) "וְאִמְרָתֶם וּבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה יִאֲהָרֶנּוּהָ, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֵת בְּתֵינוּ הַצִּיל, וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ":

יש מוסיפים פיוט זה:

אֲמוּנִים עָרְכוּ שְׁכֵחַ. לֹאֵל וְמִכְחוּ מִכַּח. וְאִמְרָתֶם וּבַח, פֶּסַח הוּא לַיהוָה:

וְאִמְרָתֶם	עַל מִצְוֹת וּמִדּוֹרִים. אִכְלוּ וּשְׁתּוּ יֵינֵי:	הָרִימוּ קוֹל שִׁירִים. שִׁמְחוּ בְּלֵיל שְׂמֹרִים.
וְאִמְרָתֶם	מִיד בְּלִי־מַעֲנִים. הַצִּיל בְּלִי־מִוְנֵי:	רָאשׁוֹן לְכָל רֵאשׁוֹנִים. עַל יַד צִיר אֲמוּנִים.
וְאִמְרָתֶם	עָתָה יִדְעָתִי. בִּי גָדוֹל יְהוָה:	נָפִי אֶל זִכְרָתִי. וְחִסְדֵּי סִפְרָתִי.
וְאִמְרָתֶם	יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם. כָּל צִבְאוֹת יְהוָה:	בְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם. מְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם.
וְאִמְרָתֶם	שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת. עִם נוֹשַׁע בִּיהוָה:	הַנְּחִיל תּוֹרָתוֹ. לְעַמּוֹ וְעֲדָתוֹ.
וְאִמְרָתֶם	יִאֲמְרוּ בְּלִי־חֹסֶד. מִזֶּבֶחַ לְחִסּוֹת בִּיהוָה:	נִפְלְאוֹת מַעֲשֵׂיךָ. וְעֲצוּמִים נִסֶּיךָ.

יקח המצה הפרוסה בידו, ויראנה למסובים, ויאמר:

מִצָּה זוֹ שֶׁאֲנַחֲנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ, עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְנֶאֱמָר: (שמות יב, לב) "וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת בִּי לֹא חָמֵץ. בִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם, וְלֹא יָכֻלוּ לְהַתְמַהֵמָה, וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם":

יקח המרור בידו, או יראנו למסובים, ויאמר:

מִרְוֹר זֶה שֶׁאֲנַחֲנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁמִּרְוֵי הַמִּצְרַיִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמָר: (שם א, יד) "וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה, בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל־עֲבָדָה בַּשָּׂדֶה, אֶת בְּלִי־עַבְדָּתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם בַּפֶּרֶךְ":

והגדת לבנך

בַּחֲפֻז. (אבוד) עֲגוֹת מִצּוֹת. תִּרְרָה שֶׁל מִצָּה. בֶּצֶק שֶׁלֹּא הִחֲמִיץ קִרְיָ מִצָּה. (רש"י) וְלֹא יָכֻלוּ לְהַתְמַהֵמָה. שְׁאֵלוּ יָכֻלוּ לְהַתְמַהֵמָה בּוֹדָאֵי שְׁהִיוּ מִחֲמִיצִים בְּצֶקֶם, שֶׁעֲדִין לֹא הִזְהָרוּ עַל הַחֲמֵץ. וְכִיּוֹן שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לְהַחֲמִיץ בִּי מִקְהָרוֹ לְגִרְשָׁם, הִזְהָרְנוּ מֵאֲכִילַת חֲמֵץ וְנִתְחַיְבֻנוּ בְּאֲכִילַת מִצָּה בְּלִילָה א'. (הרשב"ץ) וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם. לְדָרֶךְ. מְגִיד שִׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא אֲמָרוּ הֵימָּה נִצָּא לְמִדְבָּר בְּלֹא צִידָה, אֶלָּא הֵאֱמִינוּ וְהִלְכּוּ. (רש"י)

"פֶּסַח" עַל שֵׁם שֶׁדִּלַּג וּפֶסַח עַל בְּתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁבִין בְּתֵי הַמִּצְרַיִם, וְקוֹפֵץ מִמִּצְרֵי לְמִצְרֵי וְיִשְׂרָאֵל שֶׁבִּאֲמַצֵּעַ נִצּוֹל. וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ. עַל בִּשּׁוּרַת הַגָּאֵלָה וּבִיֵּאת הָאֶרֶץ וּבִשּׁוּרַת הַבָּנִים שִׁיְהִיו לָהֶם. (רש"י)

מִצָּה זוֹ – עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ. וְאֵף שֶׁכָּבֶר נִצְטוּ לֵאכֹל מִצּוֹת בְּקֶרֶב פֶּסַח בְּטֶרֶם יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם, לֹא נִצְטוּ כֵּן אֶלָּא עַל שֵׁם הָעֵתִיד, שֶׁגִּלּוֹי לִפְנֵי שְׁסוּפָם לְצֵאת מִשָּׁם

בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ בְּאֵלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם, שְׁנֵאֲמַר: (שמות יג, ח) **"וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם".** שְׁלֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּאֵל הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אֶף אוֹתָנוּ גָּאֵל עָמָהּ. **שְׁנֵאֲמַר:** (דברים י, כג) **"וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הִבִּיא אוֹתָנוּ, לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבוֹתֵינוּ":**

יבסו את המצות, ויחיוקו חכום בידם עד סוף ברכת "גאל ישראל". ויאמרו בשמחה רבה:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּים: לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדָּר, וּלְקַלֵּם, לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל־הַנְּסִים הָאֵלֹהִים. הוֹצִיאָנוּ מִעַבְדוֹת לְחֵרוֹת, וּמִשְׁעַבּוֹד לְגִאֲלָה, וּמִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל. וְנֹאמַר לְפָנָיו תְּלָלוּיָהּ:

תְּלָלוּיָהּ תְּלָלוּ עַבְדֵי יְהוָה וְיִהְיֶה שֵׁם יְהוָה רַב: יְחִי שֵׁם יְהוָה וְיִהְיֶה שֵׁם יְהוָה רַב: מְבָרַךְ. מַעֲתָה יַעֲד־עוֹלָם: מִמְּזוֹרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאוֹ. מְהֵלֵל שֵׁם יְהוָה וְיִהְיֶה רַם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה וְיִהְיֶה עַל הַשָּׁמַיִם בְּבוֹדוֹ: מִי בִיהוָה וְיִהְיֶה אֱלֹהֵינוּ. הַמְגַבִּיחַ לְשִׁבְתָּ: הַמְשִׁפִּיל לְרֹאוֹת. בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימֵי מַעֲפָר דָּל. מֵאֲשַׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן: לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים. עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבֵי עֲקֶרֶת הַבֵּית. אִם־הַבְּנִים שְׂמִיחָה תְּלָלוּיָהּ:

והגדת לבנך

טוב, ומאפלה. של בית האסורים. לאור גדול. של עולם. ונאמר לפניו תללויה. שהוא השבח הגדול ביותר שבספר תהלים. (הרשב"ץ)

התללויה תללו עבדי ה'. ולא עבדי פרעה. (מגלה י"ד). ממזרח שמש וכו'. שעל ידי ציאת מצרים נודע שמו בעולם. מי כה' אלהינו. כלומר, כשם שמעלתו גדולה כך ענותנותו גדולה, שירד הוא בעצמו, לעשות נקמה במצרים. (רשב"ם) המגביח לשבת. שאף שהוא רם ונשא, הוא משפיל לראות – בשמים ובארץ. מקימי מעפר דל. אלו ישראל הדלים שהיו עושים לבנים 'מעפר', והקב"ה הקים ורומם אותם. מאשפת ירים אביון. שתהו על האשפות לבקש תבון. ועוד מרבה את כבודם עד שמושבים עם נדיבים. הם משה ואהרן. עם נדיבי עמו. הם הקהנים. מושיבי עקרת הבית. שהיו המצרים סבורים שהצליחו לבשולם מפריה ורביה ובצאתם ראו כי – אם הבנים שמחה. שכל אשה נטלה עמה כמה תבורות של ילדים קטנים, שהרי ילדו ששה בכרם אחת. ועל זה עלינו להלל – תללויה. (מחז"ן)

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו. ורצה לומר שיראה ויביט בעצמו כאלו הוא היה עבד, שנאמר: "וְזָכַרְתָּ כִּי עַבְדִּי הָיִיתָ" וכו'. ויצא לחרות ממצרים. שהרי אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו עדין אנחנו ובנינו וכו'. (אבוד"ה) שנאמר בעבור זה. שאקם מצותיו, כגון פסח מצה ומרור. עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ולא אמר בצאת אבותינו. (מחז"ן א"ח) אלא אף אותנו גאל עממה. כלומר הרי אנו עצמנו בכלל כל הנסים שעשה לאבותינו שהרי אלו לא הוציא וכו'. (שבה"ל)

לפיכך אנחנו חייבים להודות. כיון שהוא כאלו אנחנו יצאנו ממצרים, חובה עלינו להלל להשי"ת בדרך שאמרו אבותינו. (אור"ח אבוד"ה) להודות להלל וכו'. ו' מיני שבח כנגד ו' רקיעים. (אבוד"ה) למי שעשה את כל הנסים האלו. ומה הם? הוציאנו מעבדות לחרות וכו'. וכיון שכן, יצאנו גם – מגיון לשמחה. שמי שיש רשות אחרים עליו הוא שריר בגיון, ואם יצא לחרות יצא לשמחה. וכן – מאכל ליום טוב. כי העבד הולך יחף כבאל, ובצאתו לחרות יצא מאבלותו ליום

בִּצְאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם. בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֶז: חֵיתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמִּשְׁלוֹתָיו: הֵימָּה רָאָה וַיִּנָּם. הִירְדֵּן יֹסֵב לְאַחֹר: הַחֲרִים רָקְדוּ כְּאִלִּים. גְּבָעוֹת כְּבִנְיָצָאן: מַה־לָּךְ הֵימָּה כִּי תִנּוּם. הִירְדֵּן תִּסֵּב לְאַחֹר: הַחֲרִים תִּרְקְדוּ כְּאִלִּים. גְּבָעוֹת כְּבִנְיָצָאן: מִלִּפְנֵי אֲדֹנָי חוּלֵי אֶרֶץ. מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: הַחֲפָכִי הַצּוֹר אֲנִים־מִיָּם. חֲלָמִישׁ לְמַעֲיֵנו־מִיָּם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. וְהַגִּיעֵנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה, לְאָכֹל בּוֹ מִצָּה וּמִרֹר. כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, הַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמִחִים כְּבִנְיָ עֵירָה, וְשֹׂשִׁים בְּעִבּוּדָתָהּ. וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפִּסְחִים, אֲשֶׁר יָגִיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבִּיחַךְ לְרִצּוֹן. וְנוֹדָה לָּךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גָּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָה, גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:

שׁוֹתִים חֶבֶס חֲשֵׁנִי בַּחֲסֶכָה עַל צַד שְׂמָאל, וְאִם לֹא שָׁתָה בַּחֲסֶכָה צִדִּיק לַחוּר וּלְשׁוֹת.

נוֹמְלִים יָדִים לַסְעוּדָה וּמִבְרָכִים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדִים:

וְהַגִּיעֵנוּ לַבֶּנֶךְ

(אבוד) וְהַגִּיעֵנוּ לַלֵּילָה הַזֶּה. כְּמוֹ שְׁאוּמִרִים בְּבִרְכַּת שֶׁחֲנִינוּ "וְהַגִּיעֵנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה". וְאֵף שֶׁכָּבֵד בְּרַכְנוּ שֶׁחֲנִינוּ, אָמֵר כֵּן כְּדִי לְהַמְשִׁיךְ "כֵּן ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵינוּ אֲבוֹתֵינוּ הַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים" וְכו', שֶׁהוּא לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה עַל הַעֲתִיד. (א"ח) וְהַגִּיעֵנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה לְקִים בּוֹ אֶת הַמִּצְוֹת - לְאָכֹל בּוֹ מִצָּה וּמִרֹר. הַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים. רֹאשׁ הַשָּׁנָה יוֹם הַכַּפּוּרִים. וְלִגְגָלִים. פֶּסַח שְׁבוּעוֹת וְסֻכּוֹת. שְׂמִחִים כְּבִנְיָ עֵירָה יְרוּשָׁלַיִם וְשֹׂשִׁים בְּעִבּוּדָתָהּ בְּעִבּוּדַת הַקִּרְבָּנוֹת בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים. קָרַבן חֲגִיגָה. וּמִן הַפִּסְחִים. קָרַבן פֶּסַח. וּמִקְדָּשִׁים לְאָכֹל מִן הַזִּבְחִים לִפְנֵי ש"י אִין מִפְּטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אִפְיֻקוּמִין". אֲשֶׁר יָגִיעַ דָּמָם עַל הַקִּרְבָּנוֹת עַל קִיר מִזְבִּיחַךְ לְרִצּוֹן. שְׁהִי וּזְרִקִין מִן הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ. וְנוֹדָה לָּךְ בְּשִׁיר חֲדָשׁ. "שִׁיר חֲדָשׁ" לְשׁוֹן זָכַר וְלֹא "שִׁירָה חֲדָשָׁה" כְּמוֹ בְּגִילָת מִצְרַיִם, שְׁאִמְרוּ בַּמִּדְבָּר: כִּשְׂעִיאוֹ מִמִּצְרַיִם יִרְשׁוּ שְׂבִיעָה אֲמוֹת שָׁמָּה עֲשִׂירִית מִשְׁבָּעִים אֲמוֹת, אָבֵל בְּגִילָה הַעֲתִידָה יִירְשׁוּ הַכָּל כְּזָכָרִים. עַל גָּאֻלָּתֵנוּ. זוֹ גָּאֻלָּה שְׁלֻעֲתִיד. וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. זוֹ גָּאֻלָּת מִצְרַיִם, שְׁנֹאמַר: "כִּפּוּר לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פְּדִיתָ ה'" גָּאֵל יִשְׂרָאֵל. מִמִּצְרַיִם. (שְׁבַח"ל וְאִבּוֹד)

בִּצְאַת יִשְׂרָאֵל - הַגִּבְרִים מִמִּצְרַיִם, וּבֵית יַעֲקֹב - הַנָּשִׁים. מֵעַם זֶר הַמִּדְבָּר בְּשֶׁפֶת - לֹעֶז. כָּל לְשׁוֹן שְׂאִינָה לְשׁוֹן הַקִּדְשׁ נִקְרָא לְשׁוֹן לֹעֶז. הֵיתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ. שְׁקִפֵּץ נִחְשׁוֹ בֵּן עֲמִינַדָב מִשְׁבֵּט 'יְהוּדָה', לְקִדְשׁ אֶת שְׁמוֹ שֶׁל הַקֵּץ"ה בָּיָם. וּבִשְׁבִיל כֵּךְ זָכָה שֶׁבֶט יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל מִמִּשְׁלוֹתָיו שֶׁמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל. הֵימָּה רָאָה אֶת נִחְשׁוֹ בֵּן עֲמִינַדָב וַיִּנָּם שְׁלֹא יִטְבַּע הַצִּדִּיק. וְאֵף הִירְדֵּן יֹסֵב לְאַחֹר. וְהוּא הָדִין לְכָל הַנִּחְלָלִים הַהוֹלְכִים אֶל הֵימָּה, וְנִקְטָא אַחֵר מֵהֶם. הַחֲרִים רָקְדוּ-קִפְצוּ כְּאִלִּים. מִפְּחַד מְנוּסוֹתוֹ שֶׁל הֵימָּה. וְהַגְּבָעוֹת קִפְצוּ כְּבִנְיָצָאן. וְהִרְוָאָה כֵּן תִּמְהָ וְשׁוֹאֵל: מַה־לָּךְ הֵימָּה כִּי תִנּוּם וְכו'. וּמִשִּׁבִּים לוֹ: מִשּׁוֹם שֶׁלִּפְנֵי אֲדֹנָי חוּלֵי אֶרֶץ. שֶׁלִּפְנֵי הָאֲדֹנָי הָאֶרֶץ נִבְהֵלַת וּמוֹדֵעַנֶת. ('חולֵי' מִלְשׁוֹן חֵיל תְּרַעְנָה). וּמִיָּהוּ הָאֲדֹנָי? הוּא- אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. שֶׁהוּא אֲדֹנָי עַל הַכָּל. וְכִשְׁהוּא רוֹצֵה הוּא הוֹפֵךְ אֶת הַצּוֹר לְאֵגֶם מִיָּם, וְאֶת הַחֲלָמִישׁ מִרְכָּב וּמִיָּם לְמַעֲיֵנו מִיָּם. לְמַעַן מִיָּם וּדְמִיָּם. (מחז"ל) צוּר וְחֲלָמִישׁ. סִלְעִים קָשִׁים. (מַצּוֹת צִיּוֹן)

אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. לִפְנֵי שְׁאִמְרוּ לְמַעֲלָה "שְׁלֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּאֵל הַקֵּץ"ה, אֲלֵא אֵף אוֹתֵנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם" לְפִיכָךְ הַזִּכִּיר כָּאן אֶת גָּאֻלָּתֵנוּ וְגָאֻלַּת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם.

מִוִּצִיא – מִצֵּדָה

יקח שלשת המצות בידו מהקערה, כשהפרוסה בין שתי השלמות, ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱהֲרֹנָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

יניח המצה התחתונה מידו, וישארו בידו העליונה והפרוסה, ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱהֲרֹנָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה:

ויבצע משתיהן, כזית מכל אחת, ויטבלם במלח, ויאכלם בהסבה. ויחלק לכל המסובים כזית מכל מצה. ולפחות יתן כזית לכל אחד מן המסובים, ויאכלו בהסבה. (ושיעור הזית 27 גרם). ואם אין המצה שלפניו מספקת לכל המסובים, יתן ממצה שמורה אחרת אשר מחוץ לקערה, כזית לכל אחד מן המסובים.

מִרְדּוּר

מצוה לעשות החרוסת סמיכה וזכר למיט, וקודם הטיבול מרככים אותה במעט יין אדום וזכר לדם. ויקח כזית מרדור ויטבלנו בחרוסת, וינער מעט את החרוסת שעליו כדי שירגיש את מעט המרדור. ויאכלנו בלי הסבה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֱהֲרֹנָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִרְדּוּר:

כּוּרֵד

יקח כזית מן המצה השלישית התחתונה, וכזית מרדור, ויברכם ביחד, ויטבלם בחרוסת, ויאכלם בהסבה. ויאמר:

מִצָּה וּמִרְדּוּר בְּלֹא כְּרֶכֶת, וְזֶכֶר לְמִקְדָּשׁ, בְּיָמֵינוּ יְחִדָּשׁ, בְּחֵלֶל חֲזָקָן שְׁחִיתָ כּוּרֵדֵּן וְאוֹכְלֵן בְּבֵת אֶחָת, לְקִיָּם מָה שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר מ, יא) "עַל מִצּוֹת וּמִרְדּוּרִים יֵאָכְלוּהוּ":

טַבְּלֵהֶי עֲוִירָה

יערוך שלחנו ויסעד ליבו בשמחה, כיד ח' הטובה עליו. ואם רצה לאכול בהסבה, הרי זה משובח, אבל מן הדין אין צריך להסב בסעודה. והחכם עיניו בראשו, לכל ימלא כרסו בסעודה, כדי שיוכל לאכול את האפיקומן לתאבון. ויודרו מעט בסעודה, כדי שיספיק לגמור את החלל לכתחילה קודם חצות.

אחר שנמר סעודתו יקח כוית מן המצה שהצניעה לאפיקומן, ולבתחילה יש לסיים את אכילת האפיקומן קודם הצות הלילה. ויותר לאוכלו במקום אחד. ולא יאכל שום דבר אחריו, אך לשתות קפה או תה מותר.

וקודם האכילה יאמר: **וְכָר לְקָרְבֵּן פֶּסַח, הַנֶּאֱכָל עַל הַשֶּׁבַע:**

יטול ידיו למים אחרונים, ויאחו בידו כוס שלישי ויברך ברכת המזון.

אם המסובים שלושה או יותר חייבים לומר, ויאמר: **הַב לָנוּ וְנִבְרֹךְ לְמַלְכָּא עֲלָאָה קִדִּישָׁא** עונים: שמים.

בְּרִשׁוֹת מַלְכָּא עֲלָאָה קִדִּישָׁא (בשבת ובברשות שבת מלכותא) **וּבְרִשׁוֹת יוֹמָא מַכָּא אֲשִׁפִּיזָא קִדִּישָׁא** **וּבְרִשׁוֹתֵכֶם נִבְרַךְ** (ואם הם עשרה או יותר: **אֱלֹהֵינוּ**) **שְׂאֲכִלְנוּ מִשְׁלוֹ:**

וחמסובים עונים: **בְּרוּךְ** (ואם הם עשרה או יותר: **אֱלֹהֵינוּ**) **שְׂאֲכִלְנוּ מִשְׁלוֹ** **וּבְמִטְבְּחוֹ חֵינֵינוּ:**

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ ^{יאהרונת} **מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל הַזֶּה אוֹתֵנוּ וְאֵת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוֹבוֹ,** **בְּחַן, בְּחֶסֶד, בְּרִיּוֹת וּבְרַחֲמִים רַבִּים.** **נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: וּבְטוֹבוֹ** **הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא חֲסֵד לָנוּ, וְאֵל יִחְסֵר לָנוּ מִזֶּן תָּמִיד לְעוֹלָם וְעַד, כִּי הוּא אֵל זֶן וּמִפְרָנִים לְכָל,** **וְשִׁלְחָנוּ עֲרוּךְ לְכָל, וְהִתְקִין מִחֵיה וּמִזֶּן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא, בְּרַחֲמָיו וּבְרֹב חֲסִדָּיו, כְּאָמֹר:** **הוֹתַח אֶת יָדְךָ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ** ^{יאהרונת} **הַזֶּה אֵת הַכֹּל:**

נִזְדָּה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ^{יאהרונת} **עַל שֶׁהִנַּחֲלַת לְאַבְוֵתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֵדָה טוֹבָה וְרַחֲבָה, בְּרִית וְתוֹרָה, חַיִּים וּמִזֶּן, עַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבְדִּים, וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׂרָנוּ, וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלַּמְדָתָנוּ, וְעַל חֲפִי רִצּוֹנְךָ שֶׁהוֹדַעְתָנוּ, וְעַל חַיִּים וּמִזֶּן שֶׁאַתָּה זֶן וּמִפְרָנִים אוֹתָנוּ:**

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ^{יאהרונת} **אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמִבְרָכִים אֶת־שִׁמְךָ, כְּאָמֹר: וְאֲכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ, וּבִרְכַּתְךָ אֶת (כְּשֹׁמוֹר "אֵת" יֵתן מִעַט מִים בְּכֹס) יְיָ אֱלֹהֵינוּ** ^{יאהרונת} **עַל הָאֶרֶץ הַטוֹבָה אֲשֶׁר נִתְּנָה לָךְ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ** ^{יאהרונת} **עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמִּזֶּן:**

רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ ^{יאהרונת} **עֲלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְעַל חַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ, וְעַל חֵיכָלְךָ, וְעַל מְעוֹנָה, וְעַל דְּבִירְךָ, וְעַל חֲבִית הַגָּדוֹל וְהַקְדוּשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עֲלָיו. אֲבִינוּ, רַעֲנוּ, זִנְנָנוּ, פָּרַנְסָנוּ, כִּלְכְּלָנוּ, חֲרוּיָנוּ, חָרוּחַ לָנוּ מִחֲרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ, וְנָא, אֵל תַּצְרִיכָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ** ^{יאהרונת} **לִידֵי מִתְנֹת בָּשָׂר וְדָם, וְלֹא לִידֵי חֲלָאוֹתָם, אֲלָא לִידֵי הַמְלָאָה**

וְהִרְחַבְתָּהּ, הַעֲשִׂירָה וְהַפְּתוּחָהּ. יְהִי רָצוֹן שְׁלֹא נִבּוֹשׁ פְּעוּלָם הוּא, וְלֹא נִבְלָם לְעוֹלָם תְּהֵא, וּמִלְכוּת
בֵּית דָּוִד מְשִׁיחָךָ תַּחֲוִירְנָה לְמִקּוּמָהּ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ:

בשבת מוסיפים: רָצָה וְתַחֲלִיצֵנוּ יְהוָהּ ^{יֵאָדָר} אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשַּׁבָּת, הַשְּׂבֵת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ
הַזֶּה, כִּי יוֹם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא מִלִּפְנֵיךָ, נִשְׁבּוֹת בּוֹ וְנִנּוּחַ בּוֹ, וְנִתְעַנֵּג בּוֹ, בְּמִצְוֹת חֲסִי רָצוֹנָה, וְאֵל תְּחִי צָרָה
וְיָגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ, וְתִרְאֵנוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, כִּי אַתָּה הוּא פֶּעַל הַנִּחְמוּת. וְהֵנָּה שְׂאֵבְלֵנוּ וְשִׁתֵּינוּ,
תִּרְבֵּן בְּיַתֵּד הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ לֹא שָׁכַחְנוּ, אֶל־תִּשְׁכַּחְנוּ לְנִצָּח וְאֶל־תִּנָּחְנוּ לְעַד, כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אַתָּה:
אֱלֹהֵינוּ וְאַחֲרֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֵא, וְיַנְיֵעַ, וְיִרְאֶה, וְיִרְצֶה, וְיִשְׁמַע, וְיִשְׁקַד, וְיִזְכֵּר, וְיִזְכְּרֵנוּ
וְיִזְכְּרוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְזָכוּ יְרוּשָׁלַם עִירָךְ, וְזָכוּ מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עֲבָדְךָ, וְזָכוּ כָּל־עַמְּךָ
בֵּית יִשְׂרָאֵל לִפְנֵיךָ לְפִלְטָה לְמוֹצָה, לְחֵן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. בְּיוֹם חַג
הַמִּצְוֹת הַזֶּה, בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קָדֵשׁ הוּא, לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ. וְזָכְרֵנוּ יְהוָהּ ^{יֵאָדָר} אֱלֹהֵינוּ
בּוֹ לְמוֹצָה, וּפְקַדְנוּ בּוֹ לְבִרְכָּה, וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים, בְּדַבָּר יְשׁוּעָה וּרַחֲמִים, חוּם וְחֶנֶן,
וְחִמּוּל וְרַחֵם עָלֵינוּ, וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֱלֹהֵי עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חֲנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתִבְנֶה יְרוּשָׁלַם עִירָךְ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָהּ ^{יֵאָדָר} בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם, וְאוֹמֵר בְּלַחַשׁ: אָמֵן:
בְּרִיךְ אַתָּה יְהוָהּ ^{יֵאָדָר} אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, לְעַד הָאֵל אֲבִינוּ, מַלְכֵנוּ, אֲדִירֵנוּ, בּוֹרְאֵנוּ,
גּוֹאֲלֵנוּ, קְדוֹשֵׁנוּ, קְדוֹשׁ יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רֹעֵה יִשְׂרָאֵל, הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל,
שְׂבָב־לַיּוֹם וַיּוֹם הוּא הַטִּיב לָנוּ, הוּא מְטִיב לָנוּ, הוּא יְמִיב לָנוּ, הוּא גְּמָלָנוּ, הוּא גּוֹמְלָנוּ, הוּא
יְגַמְלָנוּ לְעַד, חֵן וְחֶסֶד, וְרַחֲמִים, וְרִיחַ וְהַצְלָה, וְכָל־טוֹב: (עוֹנִים אָמֵן) תִּרְחֹמֶן הוּא יִשְׁתַּבַּח עַל
כֶּסֶף כְּבוֹדוֹ: תִּרְחֹמֶן הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּשִׁמְשׁ וּבְאֶרֶץ: תִּרְחֹמֶן הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּנוֹ לְדוֹר דּוֹרִים: תִּרְחֹמֶן
הוּא קָרָן לְעַמּוֹ יִרְיָם: תִּרְחֹמֶן הוּא יִתְפָּאֵר בְּנוֹ לְנִצָּח נִצָּחִים: תִּרְחֹמֶן הוּא יִפְרֹסֵנוּ בְּכָבוֹד וְלֹא
בְּבוֹי בְּהִתֵּר וְלֹא בְּאִסּוּר בְּנִתָּה וְלֹא בְּצָעַר: תִּרְחֹמֶן הוּא יִתֵּן שְׁלוֹם בְּיָמֵינוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא יִשְׁלַח
בְּרָכָה רִחוּת וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵינוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא יַצִּילֵנוּ אֶת דְּרָכֵינוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא יִשְׁבּוֹר
עוֹל גִּלּוֹת מִהֲרָה מֵעַל צוֹאֲרֵנוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא יוֹלִיבֵנוּ מִהֲרָה קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ: תִּרְחֹמֶן הוּא
יִרְפָּאֵנוּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאָה הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאָה הַגּוּף: תִּרְחֹמֶן הוּא יִפְתַּח לָנוּ אֶת יְדוֹ הַתְּרַבָּה:
תִּרְחֹמֶן הוּא יִבְרַךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בְּשִׁמוֹ הַגָּדוֹל בְּמוֹ שְׁנֵתִּבְרָכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק
וְיַעֲקֹב כָּל מִבֵּל כָּל, כֵּן יִבְרַךְ אוֹתֵנוּ יַחַד בְּרָכָה שְׁלֵמָה, וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן: תִּרְחֹמֶן
הוּא יִפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סִכַּת שְׁלוֹמוֹ:

בשבת: תִּרְחֹמֶן הוּא יִנְחִילֵנוּ עוֹלָם שְׂכָלוֹ שֶׁבֶת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תִּרְחֹמֶן הוּא יַנְיֵעֵנוּ לְמוֹעֲדִים אַחֲרִים תְּהֵאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשָׁלוֹם: תִּרְחֹמֶן הוּא יִנְחִילֵנוּ לַיּוֹם שְׂכָלוֹ טוֹב:
בְּרַכַּת הָאוֹרָה: תִּרְחֹמֶן הוּא יִבְרַךְ אֶת הַשְּׁלָחַן הַזֶּה שְׂאֵבְלֵנוּ עָלָיו וְיִסְדֵּר בּוֹ בְּלִמְעַרְצֵי עוֹלָם וְהִתֵּה בְּשִׁלְחָנוּ שֶׁל
אֲבָרְהָם אֲבִינוּ עָלָיו שְׁלוֹם, בְּלִרְעֵב מִמֶּנּוּ יֹאכַל, וְכָל צָמָא מִמֶּנּוּ יִשְׁתֶּה. וְאֵל יִחְסֵר מִמֶּנּוּ בְּלִי־טוֹב
לְעַד וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים אָמֵן: תִּרְחֹמֶן הוּא יִבְרַךְ פֶּעַל הַבֵּית הַזֶּה וּבְעַל הַסֻּעָה הַזֹּאת. הוּא וּבְנוֹ וְאִשְׁתּוֹ וְכָל

אֲשֶׁר לוֹ. בְּכִנּוּסֵי שִׁיחֵי. וּבְכִנּוּסֵי שִׁירָב. בְּרֹךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. חִילוּ וּפַעַל יְדֵי תַרְצָה. וְיִהְיוּ נִכְסֵי וּנְכִסְיֵי מַצֻּלָּהִים וְקָרוֹזִים לְעִיר. וְאֵל יִדְבֶּקֶן לְפָנָיו וְלֹא לְפָנָיו שׁוֹם דָּבָר חָמָא וְהַרְחֹק עוֹן. שֶׁשׁ וְשֶׁמָּה בְּלִי-חַיִּים בְּעֶשֶׂר וּכְבוֹד מַעֲמָה וְעַד עוֹלָם. לֹא יָבוֹשׁ בְּעוֹלָם הָהָא וְלֹא יִכְלֹם לְעוֹלָם הָהָא. אֲמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן:

הַרְחֵמֵן הוּא יִשַׁע תּוֹרָתוֹ וְאַהֲבָתוֹ בְּלִבָּנוּ, וְתַהֲיֶה יְרֵאָתוֹ עַל פְּנֵינוּ לְבִלְתִּי נַחֲמָא, וְיִהְיוּ כָּל-מַעֲשֵׂיֵינוּ לְשֵׁם שְׁמִים: הַרְחֵמֵן הוּא יַחֲיֵינוּ וְיִזְכֵּנוּ וְיִקְרְבֵנוּ לִיְמֹת הַמְּשִׁיחַ, וְלִבְנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הָבָא: מְגִדוֹל יִשׁוּעוֹת מַלְכוּ, וְעֲשֵׂה-חֶסֶד לְמַשִּׁיחוֹ, לְדוֹר וּלְדוֹרָעוֹ עַד-עוֹלָם: בְּפִרְסֵי רְשׁוֹ וְרַעְבוֹ, וְדוֹרְשֵׁי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִתְחַסְרוּ כָּל-טוֹב: נַעַר הָיִיתִי נִסְזַקְנָתִי, וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק נֶעֱזֵב וְזָרְעוֹ מְבַקֵּשׁ-לָחֵם: כָּל הַיּוֹם חוֹנֵן וּמְלִיטָה, וְזָרְעוֹ לְבִרְכָּה: מֶה שֶׁאֲכַלְנוּ יְהִי לְשִׂבְעָה, וּמֶה שֶׁשְּׁתִּינוּ יְהִי לְרַפּוּאָה, וּמֶה-שֶׁהוֹתַרְנוּ יְהִי לְבִרְכָּה, בְּדַבְרֵיכֶם: וְיִתֵּן לְפָנֵיכֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּתְּרוּ בְּרֹךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ, עוֹשֵׂה שְׁמִים וְאֶרֶץ: בְּרוּךְ הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְיִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִבְּטָחוֹ: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: עוֹשֵׂה שָׁלוֹם בְּמִדְּמוּיָו, הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עֲלֵינוּ, וְעַל כָּל-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאֲמָרוֹ אֲמֵן:

יְבָרַךְ בּוֹרֵא פְרִי הַגֶּפֶן עַל כּוֹס שְׁלִישִׁי, וַיְבִיחַ לַפְטוֹר בְּבִרְכָּה זוֹ גַם אֶת כּוֹס רְבִיעִי.

כּוֹס יִשׁוּעוֹת אֲשָׁא, וּבִשְׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶקְרָא: סִבְרֵי מִרְנָן: וְעוֹנִים: לְחַיִּים.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרִי הַגֶּפֶן: וַיִּשְׁתַּח בַּחֲסִבָּה.

יִמְנוּ לוֹ כּוֹס רְבִיעִי וַיֹּאמְרוּ אֵת הַחֲלָל בְּשִׁמְחָה וּבְהַתְלַבּוֹת רַבָּה, בְּשִׁבְחוֹס בִּידוֹ. וְאֵם קֶשֶׁת לוֹ לֹאחֹזוּ בְּמִשְׁךְ כָּל הַחֲלָל, טוֹב לֹאחֹזוּ לַפְחוֹת בְּסוּף הַחֲלָל בְּבִרְכַּת "הַחֲלָל", וּמִצּוֹה שִׁיחֵי לַפְחוֹת שְׁלֹשָׁה בְּקִרְיַת הַחֲלָל, וְהַגְדוֹל שְׂכַחַם אוֹמֵר "חֲדוּד", וְהַחֲרִים עוֹנִים אַחֲרָיו.

שֶׁפֶד חֲמִתָּךְ אֵל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ, וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ: כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב, וְאֵת נְחוֹ הַשְּׂמֹי: שֶׁפֶד-עֲלִיָּהֶם וְעָמְדָה וְחָרוֹן אַפֶּךָ יִשָּׁנִים: תִּרְדָּף בָּאָף וְתִשְׁמִידֶם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה:

לֹא לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִתְחַסְרוּ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד. עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמִתְךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם. אֵיךְ נָא אֱלֹהֵיהֶם: וְאֵלֵהֶם בְּשִׁמְיִם. כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצִיבֵיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב. מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לֶחֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ. עֵינִים לֶחֶם וְלֹא יִרְאוּ: אֹזְנִים לֶחֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ. אֵף לֶחֶם וְלֹא יִרְחִיחוּ: יְדִיָּהֶם וְלֹא יִמְשִׁיחוּ רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִחַלְבוּ. לֹא יִהְיוּ בְּגִדוֹתָם: כְּמוֹתָם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם. כֹּל אֲשֶׁר בְּטַח

והגדת לבנך

יִדְעִים שֶׁאֱלֹהֵינוּ בְּשִׁמְיִם, וּבִידוֹ יִכְלֹת לְגַאֵל אוֹתָנוּ. כִּי כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ בְּעֶבֶר עָשָׂה, וְכֵן יַעֲשֶׂה גַם בְּעִתִּיד. שֶׁהֲרִי לֹא כְּצוּרֵנוּ צוּרֵם, כִּי עֲצִיבֵיהֶם – אֱלֹהֵיהֶם, עֲשׂוּיִים מִכֶּסֶף וְזָהָב וְאִיֵּם מוֹעִילִים, לְפִי שֶׁהֶם מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם. וְסוּפֵם שֶׁל עֲשִׂיהֶם, – יִצְרִי תִּפְסָלִים, לְהִיּוֹת כְּמוֹתָם. (לֹא רוֹאִים וְלֹא שׁוֹמְעִים, לְפִי

לֹא לָנוּ. לְפִי שֶׁבְּחֻלְקוֹ הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַחֲלָל הִזְכִּיר אֶת גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בְּקֶשֶׁת דוֹד הַמֶּלֶךְ רַחֲמִים גַּם עַל שָׂאֵר הַגְּלִיּוֹת. וְאָמַר, לֹא לְמַעַנְנוּ בְּלִבְדִּי רָאִי שֶׁתִּגְאֻלְנוּ אֵלָּא לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד. שֶׁלֹּא יִתְחַלֵּל בְּגוֹיִם. כִּי לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיךְ נָא אֱלֹהֵיהֶם שֶׁאֵם הוּא קֵץ, לָמָּה אֵינוּ מוֹשִׁיעַ לָהֶם. וְאֵינוּ הֲרִי

בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בָּטַח בִּיהוָה יְאֵהוּנָה. עֲזָרָם וּמִנָּגֶם הוּא: בֵּית אַחֲרֹן בָּטְחוּ בִיהוָה יְאֵהוּנָה. עֲזָרָם וּמִנָּגֶם הוּא: יִרְאִי יְהוָה יְאֵהוּנָה בָּטְחוּ בִיהוָה יְאֵהוּנָה. עֲזָרָם וּמִנָּגֶם הוּא:

יְהוָה יְאֵהוּנָה. יִכְרְנוּ יִכְרְדוּ, יִכְרְדוּ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל. יִכְרְדוּ אֶת בֵּית אַחֲרֹן: יִכְרְדוּ יִרְאִי יְהוָה יְאֵהוּנָה. הַקְטָנִים עִם הַגְּדֹלִים: יִסֶּף יְהוָה יְאֵהוּנָה. עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לִיהוָה יְאֵהוּנָה. עֲשֵׂה שְׂמִים וְאַרְצֵן: הַשְׂמִים שְׂמִים לִיהוָה יְאֵהוּנָה. וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הִמָּתִים יְהַלְלוּהָ. וְלֹא כָּל יוֹדְדֵי דוּמָה: וְאִנְחָנוּ נִכְרְדוּ יְהוָה. מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם הִלְלוּהָ:

אַהֲבָתִי בִּי יִשְׁמַע יְהוָה יְאֵהוּנָה. אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנִי: בִּי הִטָּה אֲוִנוֹ לִי. וּבְיָמֵי אֶקְרָא: אֲפַפּוּנִי חֲבִלֵי מוֹת וּמִצָּרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי. צָרָה וְיָגוֹן אֲמַצָּא: וּבְשֵׁם יְהוָה יְאֵהוּנָה יִקְרָא. אָנָּה יְהוָה יְאֵהוּנָה מַלְטָה נַפְשִׁי: חַנוּן יְהוָה יְאֵהוּנָה וְצַדִּיק, וְאַלְהֵינוּ מִרְחָם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְהוָה יְאֵהוּנָה. דְּלוּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמִנוּחֶיכִי. בִּי יְהוָה יְאֵהוּנָה נִמְלַע עֲלֵיכִי: בִּי חֲלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמּוֹת אֶת עֵינֵי מִן דְּמָעָה. אֶת רַגְלִי מִדָּחִי: אֶתְחַלֵּף לִפְנֵי יְהוָה יְאֵהוּנָה. בְּאַרְצוֹת חַיִּים: הֵאֱמַנְתִּי בִּי אֲדַבֵּר. אֲנִי עֲנִיתִי מָאֵד: אֲנִי אֲמַרְתִּי בְּחַפְזִי. כְּלִי-הָאֵדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לִיהוָה יְאֵהוּנָה. כָּל תַּגְּמוּלוֹתַי עָלַי: כּוֹס יִשׁוּעוֹת אֲשֶׁא. וּבְשֵׁם יְהוָה יְאֵהוּנָה יִקְרָא: לִיהוָה יְאֵהוּנָה יִשְׁלֹם. נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: יִקְרָא בְּעֵינֵי יְהוָה יְאֵהוּנָה. הַמּוֹתָה לְחַסְדֵּי: אָנָּה

והגדת לבנך

הוא מרחם ושמר אף את הפתאים – המזידים. (ספרי) ואף שדלותי מן המצות, לי יהושע ויפדני מצרותי. לפיכך – שובי נפשי למנוחתי ואל תדאגי, כי ה' גמל גמל חסדו עליי, ויחלץ אותך ממוות. ואתחלף לפניו בארץ החיים, היא ארץ ישראל שקרויה ארץ החיים לפי שמותיה חיים תחלה. האמנתי כי אדבר. הוא כמין התנצלות, כי מתחלה בהיותו בגלות, פקפק באמונה ובדברי הנביאים, ומתנצל קצת ואומר: כי בשעה שדברתי כן – אני עניתי מאד, הייתי שרוי בעניי הגלות ובשפל המדרגה, ומתוך כך – אמרתי בחפזי, בחפזון ובלי ישוב הדעת – כל האדם כוזב. כל הנביאים שנתנבאו עלי בגלות על גאולתי, דברו שקר ח"ו, כי עבר קציר קלה קיץ, ואנו לא נושענו. אבל קצת נוכחתי לדעת כי אכן יש תקוה. ועל זה הוא ממשך ואומר:

מה אשיב וכו' (מחז"ל)

מה אשיב לה. מה מנחה אשיב לה. כל תגמולוהי. שכל תגמוליו הטובים באו – עלי. והייתי אחר היאוש הגדול הזה. לפיכך – כוס ישועות אשא, בברכת המזון, ובשם ה' אקרא. להללו ולברכו. נדרי לה. נדרים אשר נדרתי לה בגלותי אשלמה אשלם נגדה נא לכל עמו. נגד כל עמו. יקר בעיני ה' המותה לחסדי. כי יקר וכבד הדבר

שימותו) וכן סופו של כל אשר בטח בהם, למות. אבל – ישראל ובית אהרן הבוטחים בה' שהוא אלהים חיים, הוא מועיל להם, שהוא עזרם ומגנם, והיכלת בידו. יראי ה'. – גרים. (מחז"ל)

ה' וזכרנו. כשאנו זוכרים את השם ומברכים בשמו, הוא מסכים ומברך את בית ישראל. שנאמר "בכל המקום אשר אביר את שמי אבוא אליך וברכתיך". וכן בברך בית אהרן הכהנים. שנאמר "ואני אברכם". ולפי שאנו זוכרים את שמו תמיד, לכן יברכנו – עשה שמים וארץ. את – השמים בחר לו, והארץ נתן לבני אדם. להללו ולשבחו על פרותיה. ולא למתים נתנה לפי שלא המתים יהללו יה. שאין בהם יכולת להלל. אלא אנו וכיוצא בנו שאנו חיים נברך יה מעתה ועד עולם הלויה. (מחז"ל) אהבתי בִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי. לפי שאמר לעיל על הפסלים "פה להם ולא ידברו וכו'" אמר: אבל אני, אהבתי בִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנִי. בִּי הִטָּה אֲוִנוֹ לִי. לשמע מה שאקרא לו. וכאשר – אפפוני חבלי מות – סבבני מכאובי מות, ואף לאחר המות, כאשר מצרי שאל – גבולות גהנם מצאוני. ובכל אשר אפנה צרה ויגון אמצא, או אקרא בשמו ואבקש – אָנָּה ה' מַלְטָה נַפְשִׁי, מִיַּד הַשְׁאוֹל. וְכִיּוֹן שַׁחַנוֹ ה' וְצַדִּיק,

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִהְיֶה עִמָּנוּ כִּי אֲנִי עֹבֵדְךָ אֲנִי עֹבֵדְךָ בֶּן אֲמָתְךָ. פִּתְחָתָהּ לְמוֹסְרֵי: לֶךְ אֲזַכֵּחַ זָכַח תּוֹדָה. וּבְשֵׁם
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶקְרָא: נִדְרֵי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁלֶם. נִנְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: בְּחֻצֹת בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵינוּ.
בְּתוֹכֵנוּ יְרוּשָׁלַם חֲלָלוּהָ:

חֲלָלוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּל גּוֹיִם. שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאָמִים: כִּי גִבֹר עָלֵינוּ חֲסִדּוֹ. וְאַמֵּת יְהוָה
לְעוֹלָם חֲלָלוּהָ:

גִּדּוּל חֲבִית אוֹמֵר פֶּסוֹךְ, וְשֹׂאֵר בְּנֵי חֲבִית חוֹרִים אַחֲרָיו:

חוֹדוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כִּי טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: יֹאמֵר נָא יִשְׂרָאֵל. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא בֵּית
אֱהֶרֶן. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִרְאִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:

מִן-הַמִּצָּר קָרָאתִי יְהוָה. עֲנֵנִי בְּמִרְחֵב יָדַי: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִי לֹא אִירָא. מִה יַעֲשֶׂה לִי אֱדָם: יְהוָה
יִהְיֶה לִּי בְּעוֹזֵרִי. וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשִׁנְאִי: טוֹב לְחִסּוֹת בִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִבְּמַתַּח בְּאֶדָם: טוֹב
לְחִסּוֹת בִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִבְּמַתַּח בְּנִדְרִים: כָּל גּוֹיִם סִבְבוּנִי. בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. כִּי אֲמִילֵם: סִבְבוּנִי גַם
סִבְבוּנִי. בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. כִּי אֲמִילֵם: סִבְבוּנִי כְּדוֹבְרִים דַּעְכוּ בְּאֵשׁ קוֹצִים. בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. כִּי
אֲמִילֵם: דַּחַח דְּחִיתִנִּי לְנֶפֶל. וַיהוָה אֱלֹהֵינוּ. עֲזָרְנִי: עֲזִי וְזִמְרָת יְהוָה. וַיהוָה לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה
בְּאֶחָלִי צַדִּיקִים. יְמִין יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. עֲשֶׂה חֵיל: יְמִין יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. רֹמְמָה. יְמִין יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. עֲשֶׂה
חֵיל: לֹא אָמוֹת כִּי אֲחִיהָ. וְאַסְפֵּר מַעֲשֵׂי יְהוָה: יִסּוֹר יִסְרֵנִי יְהוָה, וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעַר צֶדֶק.
אָבָא בָּם אוֹרָה יְהוָה: זֶה חֲשַׁעַר לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ. צַדִּיקִים יִבְאוּ בּוֹ: אוֹדֶךָ כִּי עֲנִיתָנִי. וְתַחֲיוּ לִי לִישׁוּעָה:
אוֹדֶךָ אֲכֹן מֵאִסוּ חֲבוּנִים. הִתְהַר לְרֹאשׁ פְּנֵה: אֲבֹן מֵאֵת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. הִתְהַר זֹאת. הִיא נִפְלְאוֹת בְּעֵינֵינוּ:

והגדת לבנך

הַגּוֹיִם סִבְבוּנִי הִרְעָה לִי, מִבְּטַח אֲנִי בְּשֵׁם ה', כִּי אֲמִילֵם. –
אֲנַצֵּחֶם. וְגַם כְּשִׁמוֹסִּיפִין חִילוֹת רַבִּים וּמִסֻּבָּבִים אוֹתִי כְּדוֹבְרִים,
אֲנִי חוֹשֵׁשׁ לָהֶם, שִׁיּוּדַע אֲנִי שִׁיּוּדַע כְּאֵשׁ בְּקוֹצִים. וְאֵת כָּלֵם
אֲנִי מִנְצֵחַ עַל יְדֵי תַפְלָתִי וּבִקְשָׁתִי בְּשֵׁם ה'. דַּחַח דְּחִיתָנִי.
כְּלוּמֹר, כְּשֶׁהֵייתִי נִדְחָה וְסִבּוֹר – לְנֶפֶל, ה' עֲזָרְנִי. כִּי עֲזִי
וְזִמְרָת יְהוָה – הֵעִז וְהִשְׁבַּח שֶׁל ה' הִיָּה לִי לִישׁוּעָה. כְּדִי שֶׁאֲמוֹר
שִׁבְחוּ. וְעַל אוֹתָהּ יִשְׁוּעָה יִרְנְנוּ הַצַּדִּיקִים בְּאֶחָלֵהֶם, וְיֹאמְרוּ יְמִין
ה' עֲשֶׂה חֵיל. לֹא אָמוֹת בִּיד הַקְּמִים עָלַי, כִּי אֲחִיהָ לִמְעַן אֲסַפֵּר
מַעֲשֵׂי יְהוָה. וְאֵף שִׁיּוֹר יִסְרֵנִי יְהוָה מִקֹּדֶם לִמּוֹת לֹא נִתְּנִי.
לְכֹן פִּתְחוּ לִי שַׁעַר צֶדֶק הֵם שַׁעַר יְרוּשָׁלַם שְׁנִקְרָאת 'צֶדֶק'.
וְאַבָּא בָּם בְּקִרְבֵּן תּוֹדָה וְאוֹדָה יְהוָה, עַל פְּדוּת נַפְשִׁי. חֵלָא זֶה
חֲשַׁעַר שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, עֲשִׂי בְּשִׁבְלִי שֶׁצַּדִּיקִים יִבְאוּ בּוֹ,
לְהַלֵּל אֶת ה'. וְגַם אֲנִי אָבָא בָּם וְאוֹדֶךָ עַל כִּי עֲנִיתָנִי בְּיוֹם קְרָאִי
לָךְ, וְתַחֲיוּ לִי לִישׁוּעָה. וְהִרְנִי דוֹמָה לְאוֹתָהּ אֲכֹן שֶׁמֵּאִסוּ
חֲבוּנִים לְתַתָּה בְּבִנְיָן. וְאַחֵר כִּךְ זָכַתָּה וְהִתְהַר לְרֹאשׁ פְּנֵה.
כְּאֲבָנִים חֲשׂוֹבוֹת שֶׁקוֹבְעִים אוֹתָן בְּרָאשֵׁי הַיּוֹיֹת, שֶׁהֵן נִכְרוֹת מִב'

בְּעֵינֵי ה' לְהִמִּית אֶת חֲסִידָיו. וְאַחֲרָהּ וְאֲשֶׁלֶם נִדְרֵי כְמוֹ שֶׁמִּפְּרָשׁ
וְהוֹלֵךְ. אָמֵן ה' הִרְנִי מוֹדָה לָךְ ה' עַל הַחֲסֵד שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּי, בְּגִלְל
שֶׁאֲנִי עֹבֵדְךָ שֶׁאֲנִי נִכְנָע לְפָנֶיךָ. וְלָכֵן פִּתְחָתָהּ לְמוֹסְרֵי – הַתִּרְתָּ
מִעַל צִוְיֵי מוֹסְרוֹת וְכִבְלֵי גְלוּתִי. וְעַל כֵּן אֲזַכֵּחַ לָךְ זָכַח תּוֹדָה,
עַל הַנִּסִּים שֶׁעָשִׂיתָ לִּי, כְּדִין הִיוּצָא מִבֵּית הָאֲסוּרִים שֶׁצָּרִיךְ
לְהוֹדוֹת לָהּ. (ע"פ מחז"ו) חֲלָלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם שִׁבְחוּהוּ כָּל
הָאָמִים. – הָאוֹמוֹת. מִפְּנֵי שֶׁגִּבֹר עָלֵינוּ חֲסִדּוֹ. וְגִלְגָּלוּ, וְאַמֵּת
דְּבָרֵי ה' לְעוֹלָם. שֶׁשִּׁמְרָה אֶת הַבְּטָחָתוֹ שֶׁדָּבַר לְבָבֵינוּ. לְפִיקָךְ –
הַחֲלָלוּהָ.

חוֹדוּ לָהּ כִּי טוֹב. עַל זֹאת שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ טוֹב, וְהִיא טוֹבָתוֹ? כִּי
לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ. וְכֵן בֵּית אֱהֶרֶן וְהַיִּירָאִים יוֹדוּהָ. יִרְאִי ה'.

גִּרְסָה. (ע"פ מחז"ו)

מִן הַמִּצָּר וְהַחֲקֵק, קָרָאתִי לַיהוָה וְהוּא עֲנֵנִי, וְהַעֲמִידֵנִי בְּמִרְחֵב.
וּבְכִין שֶׁעֲנֵנִי – לֹא אִירָא מִמֶּה שֶׁיַּעֲשֶׂה לִי אֱדָם. שֶׁה' לִי
בְּעוֹזֵרִי, וּמִבְטַח אֲנִי שֶׁאֶרְאֶה בְּמַפְלַת שִׁנְאִי. לְפִיקָךְ – טוֹב
לְחִסּוֹת בָּהּ, מִבְּטַח בְּאֶדָם, כִּי אֵין בָּהֶם תִּשְׁוּעָה. וְכֹאשֶׁר כָּל

מֵאֵת זֶה הַיּוֹם עֲשֵׂה יְהוָה לִּי יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ נִגִּילָה וְנִשְׁמַחָה בּוֹ: זֶה

אֲנֵה יְהוָה יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ **חֹשִׁיעָה נָא**, שְׁתֵּי פַעַמִּים **אֲנֵה יְהוָה** יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ **הַצְלִיחָה נָא**: שְׁתֵּי פַעַמִּים
בְּרוּךְ הָאֵל בָּשֵׁם יְהוָה יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ **בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה** יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ: בְּרוּךְ **אֵל יְהוָה** יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ **וַיָּאֵר לָנוּ**
אֶסְרוּנוֹתַי בְּעִבּוּתֵי. עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: **אֵל אֱלֹהֵי אֲתָה וְאוֹדְךָ**. **אֱלֹהֵי אֲרוֹמָמְךָ**: **אֱלֹהֵי הוֹדוֹ**
לִיהוָה יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ **בִּי מִזֶּבֶחַ**. **בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: הוֹדוֹ

הוֹדוֹ לִיהוָה יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ **בִּי מִזֶּבֶחַ** **בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: הוֹדוֹ **לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: הוֹדוֹ **לֵאלֹהֵי**
הָאֱדֻנִּים בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: **לְעֵשֶׂה נִפְלְאוֹת גְּדֻלוֹת לְבָדוֹ בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **לְעֵשֶׂה הַשְׂמִים**
בְּתִבְנוֹתָ בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: **לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמַּיִם בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **לְעֵשֶׂה אוֹרִים גְּדֻלוֹת בִּי לְעוֹלָם**
חֲסִדוֹ: **אֵת הַשֶּׁמֶשׁ לְמַמְשֶׁלֶת בְּיוֹם בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **אֵת הַיָּרֵחַ וְכּוֹכָבִים לְמַמְשֶׁלוֹת בְּלֵילָה בִּי לְעוֹלָם**
חֲסִדוֹ: **לְמַכָּה מִצָּרִים בְּבִכּוּרֵיהֶם בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **בְּיַד חֲזָקָה**
וּבְזִרְעַת נְטוּיָה בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: **לְגִזּוֹר וּסְסוּף לְגִזּוּרִים בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכּוֹ בִּי**
לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: **וְנָעַר בְּרַעְיָה וְחִילוֹ בְּיָם סוּף בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **לְמוֹלִיד עַמּוֹ בְּמִדְבָּר בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**:
לְמַכָּה מְלָכִים גְּדֻלוֹת בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: **וְיַחַד מְלָכִים אֲדִירִים בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **לְסִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי**
בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: **וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׂן בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **וְנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **נַחֲלָה**
לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: **שֶׁבַשְׁפָּלָנוּ לָנוּ בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**: **וַיַּפְרִקֵנוּ מִצָּרֵינוּ בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**:
נִתַּן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: הוֹדוֹ **לְאֵל הַשְּׂמִים בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ**:

נִשְׁמַח בְּכָל חַי תִּבְרַךְ אֶת שְׁמֶךָ יְהוָה יִחוּדָהּ יִחוּדָהּ **אֱלֹהֵינוּ**, וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תִּפְאָר וּתְרוֹמָם וּכְרֶךְ מְלָכֵינוּ
תְּמִיד, מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אֲתָה אֵל. וּמִבְּלַעֲדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ, שׁוֹדֵד
וּמַצִּיל, וְעוֹנֵה וּמְרַחֵם, בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה, אֵין לָנוּ מֶלֶךְ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ, אֵלָּא אֲתָה:

אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרֹנִים, אֱלֹהֵי כָל בְּרִיּוֹת, אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת, מְחַלֵּל בְּכָל־חַתְשָׁפְחוֹת,
הַמְנַחֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד, וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וְיִחוּדָהּ יִחוּדָהּ **אֱלֹהִים אֲמֵת, לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן,**
הַמְעוֹזֵר יְשָׁנִים, וְהַמְקִיץ נִדְרָמִים, מְחַיֶּה מֵתִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, שׁוֹמֵר עוֹרִים, וְזוֹקֵף כְּפוּפִים, הַמְשִׁיחַ
אֱלֹהִים, וְהַמְפַּעֵנֵחַ נַעֲלָמִים, וְלֶךְ לְבָרֶךְ אֲנַחְנוּ מוֹדִים:

והגדת לבנך

בְּרַכְנוּכֶם בְּבִרְכַּהּ הַבָּאָה – מִבֵּית ה'. **אֵל ה' תִּזְק חוּה' ה' וְרַב כַּח,**
וְהוּא יֵאֵר לָנוּ. לְכֵן אֶסְרוּ חַג – קִשְׁרוּ אֶת קִרְבָּנוֹת הַחַג
בְּעִבּוּתֵי – בְּחִבָּלִים, עַד לְמָחָר שִׁיֵּאִיר הַיּוֹם, וְנִקְרִיבֶם עַל
קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. וּבִשְׁעַת הַקִּרְבָּה הָיוּ מוֹדִים עַל תּוֹדָתָם, וְאוֹמְרִים:
אֱלֹהֵי אֲתָה וְאוֹדְךָ, כִּי הוֹצֵאתָ מִמִּסְגֵּר נַפְשִׁי. שְׂאֵתָה הוּא **אֱלֹהֵי**
יְצוֹר מִבְּטָחִי. וְעַל כֵּן אֲרוֹמָמְךָ. וְקוֹרֵא לְעַם וְאוֹמֵר: הוֹדוּ לָהּ בִּי
טוֹב. וְכֵלֶם עוֹנִים: **בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.** (רש"י מחז"ו מצודת דוד)

רוחוֹת. וּמִי יִכּוֹל לְעִשׂוֹת זֹאת אִם לֹא יְד ה', לְפִיכָךְ הוּא אוֹמֵר מֵאֵת
ה' הִיִּתָּה זֹאת וְהִיא פְּלִיאָה בְּעֵינֵי כָל. זֶה הַיּוֹם יוֹם הַגָּאֻלָּה הַהִיא
עֲשֵׂה ה', וְלֹא נִגִּילָה וְנִשְׁמַחָה בּוֹ, וְנִבְקֵשׁ רַחֲמִים, וְנֵאמַר לְפָנָיו
– **אֲנֵה ה' הוֹשִׁיעָה נָא**, שְׁתַּחֲקִים גְּדֻלָּה זוֹ לְעוֹלָם. **אֲנֵה ה'**
הַצְלִיחָה נָא – אֵת הַגְּדֻלָּה הַזֹּאת שֶׁתִּהְיֶה מְצֻלָּת וְהוֹלָכָתָ. וְאַחַר
הַגָּאֻלָּה כְּשִׁיבֹאוֹ יִשְׂרָאֵל לְבָרֶךְ בְּתוֹדוֹת לְבֵית ה' יֵאמְרוּ לָהֶם:
בְּרוּךְ הָאֵל לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, לְהַקְרִיב קִרְבָּנוֹת בְּעִבּוֹר שֵׁם ה'.

וְאֵלֹהֵינוּ פִּינּוּ מֵלֹא שִׁירָה בָּיָם, וּלְשׁוֹנֵנוּ רָנָה בְּחִמּוֹן גָּלִיּוֹ, וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שָׁבַח בְּמִדְחָבֵי רְקִיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת בְּשֶׁמֶשׁ וּבְיָרֵחַ, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת בְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קָלוֹת בְּאַיָּלוֹת, אִין אֲנַחְנוּ מִסְּפִיקִין לְהוֹדוֹת לָךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ}, וּלְכַרְךָ אֶת שְׁמֶךָ מְלִכְנוּ, עַל אַחַת מֵאַלְפֵי אֲלָפֵי רַבִּי רַבּוֹת פְּעָמִים, הַמּוֹבּוֹת נָפִים וְנִפְלְאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ. מְלָפְנֵינוּ מִמַּצְרַיִם וְנִפְלְאוֹתֵינוּ ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} אֱלֹהֵינוּ, מִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתֵנוּ, בְּרָעַב וְנִתְּנוּ, וּבְשָׂבַע בִּלְבַלְתָּנוּ, מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ, מִדֶּבֶר מְלַטְתָּנוּ, וּמִחֲלָאִים רָעִים וּרְבִים דָּלִיתָנוּ. עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסִדֶיךָ, עַל כֵּן אֲבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ, וְרוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁנִּפְחַתָּ בְּאַפֵּינוּ, וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁמְתָּ בְּפִינוּ, הֵן חֵם יוֹדוּ, וַיִּכְרְבוּ, וַיִּשְׂבְּחוּ, וַיִּפְאֲרוּ, אֶת־שְׁמֶךָ מְלִכְנוּ תָמִיד, כִּי כָל־יָפָה לָךְ יוֹדָה, וְכָל־לִשׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּח, וְכָל־עֵצוֹ לָךְ תִּצְפֶּה, וְכָל־כֶּרֶךְ לָךְ תִּכְרַע, וְכָל־קוֹמָה לִפְנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה, וְהַלְבָּבוֹת יִירְאוּךָ, וְהַקְרֵב וְהַקְלִיֹּת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ, בְּדֶבֶר שְׁנֵאמַר: כָּל עֲצַמְתִּי תִאֲמַרְנָה יְהוָה ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} מִי כִמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מִחֹק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֲבִיּוֹן מִנֹּזֶל: שׁוֹעֵת עֲנִיִּים אַתָּה תִּשְׁמַע, צָעֲקַת הַדָּל תִּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ וְכַתוּב רָנְנוּ צְדִיקִים בִּיהוָה ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} לִישְׂרָאֵל נֶאֱמָה תִּחְלָה: בְּפִי יִשְׂרָאֵל תִּתְרוֹמֵם, וּבִשְׁפִיתִי צְדִיקִים תִּתְבָּרָךְ, וּבְלִשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדָּשׁ, וּבְקֶרֶב קְרוֹשִׁים תִּתְחַלֵּל:

בְּמִקְהֵלוֹת רַבּוֹת עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל, שֶׁכֵּן חוֹבֵת כָּל־חִיצוֹרִים לִפְנֶיךָ יְהוָה ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת, לְחַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדָּר, וּלְנַצַּח, עַל כָּל־דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשִׁי עֲבָדֶךָ מְשִׁיחֶךָ. וּבְכֵן

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלִכְנוּ, הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, כִּי־לָךְ נֶאֱמָה יְהוָה ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד, שִׁיר וְשִׁבְחָה, הֵלֵל וְזִמְרָה, עֵז וּמְשִׁלָּה, נִצַּח, גְּדֻלָּה, וּגְבוּרָה, תִּחְלָה וְתִפְאָרֶת, קְדוּשָׁה וּמְלָכוּת. בְּרַבּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ, וּמַעֲוֹלָם וְעַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל:

יְחַלְלוּךָ יְהוָה ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וְחֲסִידֶיךָ וְצְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְעַמָּךְ בֵּית־יִשְׂרָאֵל, כָּל־כָּרְנָה יוֹדוּ, וַיִּכְרְבוּ, וַיִּשְׂבְּחוּ, וַיִּפְאֲרוּ אֶת שֵׁם כְּבוֹדְךָ, כִּי לָךְ מִזֵּב לְהוֹדוֹת, וּלְשִׁמְךָ נְעִים לְזִמְרָה, וּמַעֲוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} מֶלֶךְ הַמֶּחֱלֵל בְּתִשְׁבָּחוֹת.

וַיִּשְׁתַּחֲוֶה בּוֹס רַבִּיעִי בַּחֲסִבָּה, וַיִּשְׁתַּדֵּל לְשִׁתּוֹת רַבִּיעִית (81 ס"ק) בְּבֵת אַחַת, כְּדִי שִׁיבֶד כְּרַבָּה אַחֲרֹנָה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עַל הַנֶּפֶס וְעַל פְּרֵי הַנֶּפֶס, וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה, וְעַל אֶרֶץ חֲמָדָה, מִזְבֵּה וְרַחֲבָה, שְׂרָצִית וְהִנְחָלָה לְאֲבוֹתֵינוּ, לְאִכּוֹל מִפְּרִיָּהּ, וְלִשְׂבּוֹעַ מִמּוֹכָהּ. רַחֵם יְהוָה ^{יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ, וְעַל חַר צִיּוֹן מְשֻׁבֵּן כְּבוֹדְךָ, וְעַל מִזְבְּחֶךָ, וְעַל חִיכְלֶךָ, וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַחְרָה בְּיָמֵינוּ, וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ, וְשִׁמְחָנוּ בְּכִנְיָנָהּ, וַיִּבְרָכְךָ עָלֶיהָ בְּקִדְשָׁהּ וּבְטַהֲרָה. (בִּשְׁנֵת: וּרְצָה וְהַחֲלִיצָנוּ בְּיוֹם הַשְּׂבִיט הַזֶּה). וְשִׁמְחָנוּ בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת

הוֹת, בְּיוֹם טוֹב מְקַרָּא קִדְשׁ חַוָּה. כִּי אֵתָה טוֹב וּמֵטִיב לְכָל, וְנוֹדָה לָךְ יְהוָה^{יאהוהוּ} אֱלֹהֵינוּ עַל הָאָרֶץ
וְעַל פְּרֵי נִפְנָה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה^{יאהוהוּ} עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי נִפְנָה:

בְּרַחֲמֶיךָ

אם עשה כסדר חוה יהיה רצוי לפני השם יתברך, ויזכה לשנים רבות נעימות וטובות.

בְּדוֹתֵינוּ

חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא שׁוֹנְרָא וְאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי, חַד
גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא כְּלָבָא וְנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא
בְּתַרֵּי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא חוּטְרָא, וְהִכָּה לְכָלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה
לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא מִלָּאךְ הַמּוֹת, וְשַׁחַט לְשׁוֹחַט, דְּשַׁחַט לְתוֹרָא,
דְּשַׁתָּה לְמִיָּא, דְּכִבְּה לְנוֹרָא, דְּשַׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה
לְכָלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא
בְּתַרֵּי זְוִי חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא מִיָּא, וְכִבְּה לְנוֹרָא, דְּשַׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָּא,
דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי, חַד
גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא שׁוֹנְרָא וְאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי, חַד
גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא כְּלָבָא וְנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא
בְּתַרֵּי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא חוּטְרָא, וְהִכָּה לְכָלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה
לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא נוֹרָא, וְשַׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָּא, דְּנִשְׁךְ
לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי, חַד גְּדִיָּא
חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא מִיָּא, וְכִבְּה לְנוֹרָא, דְּשַׁרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָּא,
דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי, חַד
גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא תוֹרָא וְשַׁתָּה לְמִיָּא, דְּהִכָּה לְנוֹרָא, דְּשַׁרְף לְחוּטְרָא,

והגדת לבנך

וְהִכָּה אֶת הַכֶּלֶב. שִׁכְּבִשׁוּ אֶת מַמְלַכְתּוֹ פֶּרֶס. וְאַתָּא נוֹרָא. וְכִבְּה
הָאֵשׁ. הִיא מַלְכוּת הַחֲשׂוֹמָנָאִים שְׁהִיו כְּהִנִּים וְעִבּוּדָתָם בְּאֵשׁ
הַמִּזְבֵּחַ וּבְהַדְלָקַת הַמִּנְחָה. וְשַׁרְף לְחוּטְרָא. שְׁנִצְחוּ אֶת הַיּוֹנִים.
וְאַתָּא מִיָּא. וְכִבְּה הַמַּיִם. הֵם מַלְכוּת אֲרָם שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְמִים, וְאִמְרוּ
עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר עַל הַפָּסוּק "קוֹל מִיַּם רַבִּים" זוֹ אֲרָם שֶׁקוֹלוֹ הוֹלֵךְ
מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ. וְכִבְּה לְנוֹרָא. וְכִבְּה אֶת הָאֵשׁ. וְלִקְחוּ אֶת
הַמְּלוּכָה מִן הַחֲשׂוֹמָנָאִים. וְאַתָּא תוֹרָא. וְכִבְּה הַשּׁוּר. זוֹ מַלְכוּת
רוֹמִי (אֲדוּם) וְשַׁתָּה לְמִיָּא. וְשַׁתָּה אֶת הַמַּיִם. שֶׁלִּקְחוּ הַמְּלוּכָה
מֵאֲרָם. וְאַתָּא הַשּׁוֹחַט. וְכִבְּה הַשּׁוֹחַט. הוּא מְשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף. וְשַׁחַט
לְתוֹרָא. וְשַׁחַט אֶת הַשּׁוּר. שִׁיחַת אֶת הַמְּלוּכָה מִמַּלְכוּת רוֹמִי.
וְאַתָּא מִלָּאךְ הַמּוֹת. וְכִבְּה מִלָּאךְ הַמּוֹת. וְשַׁחַט לְשׁוֹחַט.

חַד גְּדִיָּא. גְּדִי אֶחָד. דְּזִבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זְוִי. שִׁקְנָה אַבָּא בְּשִׁנֵּי
זְוִיָּם. הַגְדִּי הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּמְשַׁל לְגְדִי שֶׁנֶּאֱמַר "בְּכַרְמִי
עֵין גְּדִי" (ש"ש א, יד) וְאִמְרוּ בִּירוּשָׁלַיִם שִׁבְעָשָׁר קָנָה דָּוִד הַמֶּלֶךְ
אֶת הַר הַבַּיִת מֵאֲרוֹנָה הַיְּבוּסִי, גְּבָה מִכָּל שִׁבְעֵי זְוִיָּוִים, וְהוּא
"בְּתַרֵּי זְוִי". וְאַתָּא שׁוֹנְרָא. וְכִבְּה הַתּוֹל. הוּא נְבוֹכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ
בָּבֶל, שֶׁאִמְרוּ בַּמִּדְבָּר שֶׁנֶּקְרָא "שׁוֹנְרָא" נוֹטְרִיקוֹן – שׁוֹנָא וְרַע.
וְאַכְלָה לְגְדִיָּא. וְהִתְרִיב אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְאַתָּא כְּלָבָא. וְכִבְּה
הַכֶּלֶב. וְהוּא כֶּרֶס מֶלֶךְ פֶּרֶס, שֶׁנֶּגַע מִחֶלֶב שֶׁל כֶּלְבָּה. וְנִשְׁךְ
לְשׁוֹנְרָא. וְנִשְׁךְ לְחוּטְרָא. שֶׁהִרְגָּה אֶת בִּלְשָׁאֲצַר מֶלֶךְ בָּבֶל, הוּא
נֶכְדוֹ שֶׁל נְבוֹכַדְנֶצַּר. וְאַתָּא חוּטְרָא. וְכִבְּה הַמֶּקֶל. זוֹ מַלְכוּת יוֹן,
שֶׁאִמְרוּ עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר שֶׁהִיוּ רוֹדִים בַּמֶּקֶל. וְהִכָּה לְכָלְבָּא.

הַבְּדִילָנוּ הַקֵּב"ה מִפֶּלַע הָעַמִּים, וּבִשְׂבִילֵם הָיָה עֲנִין יִצְיָאָה מִמִּצְרַיִם. וְגַם מ'ש"ת תִּשְׁעָה יָרַח לִידָה", יֵשׁ בּוֹ יְחִיד לְיִשְׂרָאֵל,